

DE GRUYTER

Anicius Manlius Severinus Boethius

**DE CONSOLATIONE
PHILOSOPHIAE.
OPUSCULA
THEOLOGICA**

Claudio Moreschini (Ed.)

BIBLIOTHECA SCRIPTORUM GRAECORUM ET
ROMANORUM TEUBNERIANA

B I B L I O T H E C A
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
T E V B N E R I A N A

BOETHIVS
DE CONSOLATIONE PHILOSOPHIAE
OPVSCVLA THEOLOGICA

EDIDIT
CLAUDIO MORESCHINI

EDITIO ALTERA

MONACHII ET LIPSIAE
IN AEDIBVS K.G. SAUR MMV

Bibliographic information published by Die Deutsche Bibliothek

Die Deutsche Bibliothek lists this publication in the

Deutsche Nationalbibliografie:
detailed bibliographic data is available
in the Internet at **[http:// dnb.ddb.de](http://dnb.ddb.de)**

© 2005 by K. G. Saur Verlag GmbH, München und Leipzig

Printed in Germany

Alle Rechte vorbehalten. All Rights Strictly Reserved.

Jede Art der Vervielfältigung ohne Erlaubnis des Verlages ist unzulässig.

Gesamtherstellung: Druckhaus „Thomas Müntzer“ GmbH, Bad Langensalza

ISBN 3-598-71278-2

PRAEFATIO

Theologicorum Boethii *opusculorum* textum egregie inquisivit abhinc centum annos Eduardus K. Randius¹, qui primus eorum recensionis fundamenta declaravit. Quamquam ad peculiarem aliquam quaestionem tantum pertinebat, scilicet ad genuinitatem *de fide christiana* libelli, attamen Randii memoria etiam ad librorum manuscriptorum historiam respexit. Eius viri docti vestigia sequentes, separatim alio scripto has quaestiones fusius tractavimus², quas nunc carptim et summatim repetimus.

Itaque secundum Randii sententiam in quattuor classes libri dividuntur, quae sunt³:

1. F, Floriacensis, quae tractatus I, II, III, V continet, cuiusque vetustissimus et optimus est Parisinus, Nat. Bibl. Lat. 7730, saeculo IX exaratus; nos siglo Z eum insignimus;

2. T, Turonensis, in qua opuscula I, II, III, IV inveniuntur; horum librorum vetustissimus est codex Augiensis XVIII, saeculi IX (K siglum a Randio accepit, a nobis Q, ne cum Bernensi 179, qui *Philosophiae Consolationem* continet, confunderetur);

3. D, Dionysiana, quae libros I, II, III, V continet, quaeque a Monacensi codice (Staatsbibliothek, Clm

1. Cfr. E. K. Rand, *Der dem Boethius zugeschriebene Traktat de fide catholica*, Neue Jahrb. f. class. Philol., Suppl. Band XXVI, 1901, pp. 401–461.

2. Cfr. C. Moreschini, *Varia Boethiana*, M. D'Auria, Napoli 2003.

3. Cfr. *op. cit.*, pp. 412–413.

14370), saeculi X repraesentatur; nos siglum D huic libro adhibemus. Huius familiae aliquod, sed nobis ignotum, exemplar iam Iohannes Scotus Eriugena usurpaverat;

4. C, Corbeiensis, in qua omnia opuscula reperiuntur; eius autem familiae optimae notae liber est, Randii sententia, Parisinus, Bibl. Nat. Lat 12949, et ipse saeculo nono exaratus. Quem librum Randius siglo C indicaverat, nos autem J, quoniam C siglum Bambergensi libro, *Consolationem* continenti, tribuitur.

Praeterea Randius tres antiquos commemorat libros: Laurentianum XIV, 15, saeculi noni (L₁: nos, ut alii editores, qui hunc codicem in *Consolatione* usurpaverunt, siglo L indicamus); Ambrosianum N 60 sup., saeculi vel noni vel decimi; Tegernseensem, nunc Monacensem (Staatsbibliothek Clm 18765), saeculi noni ineuntis, quos omnes familiae Turonensi iure suo attribuit.

At ista codicum in quattuor familias divisio aliquatenus corrigi debet: nam post Randii inquisitionem nonnulli alii libri inventi sunt, qui *Consolationis* editioni usui fuerunt, quique Randio ignoti erant, alii (inter quos Laurentianus et Tegernseensis, quos nuper memoravimus) maius, quam Randius ipsis tribuerat, pondus manifeste habent.

Quapropter inter optimos *Consolationis* libros memoramus Aurelianensem 270, qui siglum habet O, et Neapolitanum G IV 68 (siglum N), ambos saeculi noni; Neapolitanus autem arta cognitione cum Tegernseensi libro vinctum esse ipse *Consolationis* textus ostendit. Utrosque libros, quod ad *Theologica opuscula* attinet, primi, quod sciam, contulimus. Aurelianensis liber O, quem Randius ignoraverat, Floriacensi familiae tribuendus est; praeterea quinque opuscula continet, quae res in dubium revocat Randii divisionem, qui pri-

mae classi opuscula I, II, III, V (ut supra vidimus) tribuebat. Neque Vaticanus Urbinas 532, saeculi decimi, qui tamen opus *Contra Eutychen et Nestorium* tantum habet, Randio plene cognitus erat: nam etsi Vaticani libri hic illic mentionem fecit, attamen vir doctus ipsi nullum locum in divisione sua tribuerat; Vaticanus autem optimus liber eiusdem Floriacensis classis est, quae nunc tribus codicibus (O, Z et U) repraesentatur. Vaticanus Urbinas libro O affinis esse videtur.

Quod ad Tegernseensem T et Neapolitanum (ex monasterio Sancti Galli oriundum) attinet, iam diximus de eorum affinitate, atque, quod de Tegernseensi opinatus erat Randius, idem et nos de Neapolitano, scilicet ambos cum manu scripto Augiensi stare. Tamen liceat nobis aliquantum a viro docto dissentire atque ex omnibus palmam Tegernseensi dare; praeterea in Turonensi familia ex altera parte T et N collocandi sunt (sicut in *Consolatione* recensenda), ex altera Q. Recte autem Randius censuerat Laurentianum librum a familiae Turonensis archetypo iam antiquitus defluxisse: hoc enim demonstratur ex eo quod L contra TNQ saepe stat. Haec conclusio, ad quam Randius pervenerat, confirmabitur in *Consolationis* editione. Hanc familiam Turo-ne originem habuisse haud satis constat: qua re nobis quidem cautius esse videtur tantummodo eam in Germania ortum habuisse opinari.

Dionysianae autem familiae nullum novum exemplar reperire potuimus praeter id quod Randius invenerat, scilicet librum Monacensem Clm 14370.

Denique Corbeiensis familiae Parisinum Bibl. Nat. Lat. 12949 optimum librum esse Randius censebat; at ex nostris investigationibus tam bonae notae quam Parisinum esse patuerunt eos, quos nunc nominamus, quique omnes saeculo nono vel decimo pariter ac Parisi-

nus exarati sunt: Harleianus (London, Brit. Library 3095), cuius siglum est H; Laurentianus Sancti Marci 167 (siglum: X); Bernensis Bürgerbibliothek 510 + 517A⁴ (siglum: Y). Huius familiae codices H J X similimi inter se sunt; Y contra a Floriacensis familiae exemplari, vel ab aliquo a quo etiam Bambergensis S, de quo dicemus, contaminatus est, multosque H J X librorum errores effugit. Huius familiae exemplaria simillima inter se sunt eorumque textus, qui certe a grammatico vel a viro theologiae docto, retractatus est, multum a ceterarum familiarum differt; ipsa Turonensi est proxima imprimisque eius exemplari Laurentiano XIV, 15, praesertim in libris *de fide catholica* et *contra Eutychen et Nestorium*.

Denique Randii opinionem non sequimur, qui Ambrosianum N 60 sup. ex eodem atque Laurentianum fonte defluxisse putaverat: Ambrosianus enim Laurentianum librum, eiusque correctiones, adeo fideliter repraesentat ut ex ipso descriptum esse censeamus. Itaque Ambrosianum non adhibuimus, utpote nullius pretii, quamvis satis antiquum.

Haec est condicio librorum antiquorum *Theologica opuscula* continentium: saeculo decimo, ut saepe fit et praecipue in *Consolatione* videre possumus, iam libri inter se contaminati erant. Ex iis unum eligimus, qui etsi non necessarius ad textum constituendum est, tamen probabiles lectiones, praecipue a Turonensi familia

4. Bernensis 510 charta 12r. partem libelli *Quomodo substantiae* etc. (a linea 70: «primo sint bono similia» usque ad lineam 114: «ipsum quoque bonum est») omisit, propter anti-graphi unius folii iacturam, ut videtur; ea verba a posteriore manu iterum scripta sunt in intercalari folio.

sumptas cumque Floriacensis hic illic contaminatas praebet. Loquimur de Bambergensi libro, Staatsbibliothek Q. VI. 32 (Patr. 45), saeculi X–XI, quem siglo S indicamus.

Quae ad antiquiorem librorum recensionem attinent, prout investigare potuimus, in pauca verba redacta, haec sunt; certe quaestio omnino expedita non est alii-que viri docti alias rationes fortasse proponere, fortasse alios manu scriptos libros conferre, et quae censemus emendare poterunt: ars, ut constat, longa est.

2. Idem manuscriptorum status in *Consolationis* traditione invenitur: nam, ut recte et Randius⁵ et Troncarellius⁶ autumant, *Consolationis* et *Theologicorum opusculorum* traditio concors videtur, iam ab antiquis temporibus (id est a sexto saeculo) invalescente more hanc cum illis in iisdem codicibus coniungere.

Qua re *Consolationis* quoque libri in duas familias (quamvis non tam clara delineatione quam in *Opusculis theologicis*) dividuntur, quarum altera est Gallica, Germanica altera; multo autem difficilior est in libros manu scriptos *Consolationem* continentes inquisitio, cum propter magnum eorum numerum tum propter contaminationem, quae et genuinas alterius familiae lectiones cum alterius mutavit et utrarumque correctiones omnibus locis superseminavit.

5. Cfr. Boethius, *The Theological Tractates. The Consolation of Philosophy* with an english translation by H. F. Stewart and E. K. Rand, Cambridge Mass. – London 1918, p. VIII.

6. Cfr. F. Troncarelli, *Boethiana Aetas. Modelli grafici e fortuna manoscritta della «Consolatio Philosophiae» tra IX e XII secolo*, Alessandria 1987, pp. 31 sqq.; 43 sqq.

Nunc igitur necessarie ponitur quaestio, utrum in familias libri re vera dividi possint, alteraque, quae priori conexa est, utrum librorum archetypus fuerit, necne. Cum haec longa inquisitio sit, iterum benivolum lectorem oramus ut quae alibi indagavimus⁷, si velit, legat; nunc videamus quae recentior deque Boethio optime meritis editor, Ludovicus Bielerus, scripserit (CChLat 94, 1957, p. XII). «Non mihi in animo erat», ait ille vir doctus, «ut editionem omnino novam aut omnibus numeris absolutam pararem. Plus quadringenti enim codices mihi recensendi fuissent, scholia commentarii versiones mediae aetatis scrutandae ... Neque id operis pretium credo futurum fuisse; multo enim paucioribus testibus contenti esse possumus si ei rei uni studemus ut verba scriptoris satis fideliter exprimamus. Nam quicumque varias lectiones a Peipero et Weinbergero adnotatas attente legerit facile sibi persuadebit non tam codicum quam ipsarum rationem habendam esse lectionum. Sunt enim et bonae atque genuinae lectiones et deteriores facilioresque, vel, ut ita dicam, vulgatae; utraque vero in codicibus ita sunt permixtae ut de recensione distinguendis quaestio esse vix possit, cum praestantiores codices a deterioribus numero tantummodo bonarum lectionum differre videantur». His rationibus nisus (quas nos quoque probamus), Bielerus curavit ut alii libri manu scripti, praeter eos, quos praecedentes editores contulerant, ad textum constituendum sibi praesto essent, quamquam eius cura nunc nobis minus quam satis erat praestitisse videtur. Itaque Bielerus totos contulit Antverpiensem M.16.8 (A) et, de quibus iam diximus, Aurelianensem 270 (O) et Neapo-

7. Videsis supra, notam n. 2.

litanum N; praeterea Turonensem M; haec tamen eius verba sunt: Bernensem 179 (K), «nonnullis locis ubi de lectione dubitabam inspexi»; Emmerani, nunc Monacensis Clm 14324 (E), «pelliculam paucis locis inspexi ubi lectio Weinbergeri a Peiperi lectione differt»; Harleianum 3095 (H), «codicem quinquaginta fere locis inspexit vir cl. Gulielmus J. Anderson Londiniensis»; Vindobonensem 271 (W) «codicem Vindobonae multis locis ipse inspexi». Laurentianum LXXVIII, 19, saeculi XII, totum contulit, sed iste liber, ut par erat, Bieleri exspectationes decepit.

Nuper tamen vir egregie doctus, Fabius Troncarellius, hoc ipsum ex futuro *Consolationis* editore (si qui umquam erit) exegit, scilicet ut maior librorum numerus conferretur; idemque nos ipsi conati sumus ut efficeremus. Alios enim testes et totos et primi ipsi contulimus, ut Vaticanum alterum (Va), ut Ambrosianum (R), ut Alenconensem (B), saeculi noni, ut Monacensem (Mn), decimi, alios totos, ut Harleianum H et Sangallensem F, noni, ut Laudunensem G et Vindobonensem W, decimi, eorumque et vitia et virtutes, quoad potuimus, nostra, de qua saepe diximus, memoria illustravimus. Attamen unum pro verisimili habemus, nullum librum usquam latuisse qui omnes viros doctos fefellerit quique aliquid novi et genuini ad textum constituendum conferat; quare perquam laboriosa inquisitio, qua plurimi adhuc codices inveniri et inlustrari possint, tanti non esse videtur, ut certior *Consolationis* textum efficiat, sed ad ampliorem librorum cognitionem eorumque mutuos nexus declarandos aliquam utilitatem modo, ut credimus, afferre potest. Huiusmodi labor, qui in codicibus inspiciendis et inlustrandis impenditur, certe spernendus non est, sed in totum a *Consolationis* editore non postulatur.

Nos quoque de manu scriptorum nexibus aliquid videre visi sumus, sed, ut putamus, ab integre novo Boethiano textu constituendo certe afuimus. Quin etiam, alios quoque decimi saeculi libros, praeter eos, quos supra nominavimus, contulimus, ut in memoria nostra ostendimus: nullus tamen eorum quicquam novi attulit, quoniam valde contaminati erant. Quare in editione paranda eos non adhibuimus, ne criticus qui dicitur apparatus inutili farragine adgravaretur. Atque hi libri descripti non sunt. Quid ergo? In medium afferendi erant? Quae difficultas in multis et Graecorum et Latinorum scriptorum operibus edendis surgit⁸.

Quod ad alteram quaestionem attinet, nempe num archetypus liber extiterit, haec Bieleri verba sunt: «Nec desunt omnino loci qui in omnibus qui adhuc explorati sunt codicibus mendose tradantur; unde codices illos *Consolationis* Boethianae ab uno omnes parente descendisse iam Weinberger recte conclusit». Bieleri sententia est, *Consolationis* textum a duobus archetypis, altero capitalibus litteris saeculo sexto exarato, altero minutis litteris, octavo, defluxisse. Cuius viri docti opinioni haec

8. Malumus enim cum E. Kenneio errare, qui haec scribit: «for an editor of Ovid can find better ways of using his time than in examining every MS of his author» (E. J. Kenney, *The Classical Text* ..., Berkeley – Los Angeles – London 1974, p. 145); item M. Bévenot: «to collate all the MSS in detail would be impracticable and futile» (M. Bévenot, *The Tradition of Manuscripts* ..., Oxford 1961, p. 1). Quae isti viri docti de Ovidio et Cypriano dicunt, quorum libri manu scripti in Media Aetate pullulaverunt, pertinent etiam ad sanam Boethii operum considerationem.

Troncarellii anteponenda videtur⁹, quamquam eius coniectura, *Consolationem* a Cassiodoro editam esse nondum firmis probatur argumentis. Itaque censet vir doctus vel duo vel tria saltem exemplaria editionis a Cassiodoro (ut ipse opinatur) paratae extitisse, quae ex nonnullis noni saeculi codicibus repraesentanda atque α , β , γ siglis indicanda sunt; etenim iam Cassiodori aetate nonnullas *Consolationis* editiones, eodem modo atque ipsius Cassiodori *Varias*, concinnatas esse. Nostra quidem opinione recte Troncarellius autumat libros saeculo nono exaratos ab exemplari saeculi septimi vel octavi, variis lectionibus praedito, descriptos esse. Hoc enim modo istud exemplar comparatum fuisse, ut *Consolationis* carmina capitalibus litteris, prout in saeculi sexti editione erant, pedestres autem partes minutis litteris scripta essent. Quare non de duobus archetypis, antiquiore uno, recentiore altero, ut Bielerus opinatus erat, sed de uno dupliciter scripto archetypo loqui debemus; qua forma huius nunc deperditi libri et noni saeculi codicum vetus (ut ait Troncarellius) species et minutarum litterarum errores explanantur.

Attamen, si Troncarellius codicum familias adumbrat, eodem modo, quamvis longe aliis rationibus et nos de Gallica et de Germanica familia, ut supra diximus (p. VII), loqui possumus, etsi eas magna contaminatio deformavit. Ad hoc propositum prodest reconsiderare quae de *Theologicis opusculis* diximus. Familiarum, quae *Consolationem* continent, altera optimo libro, qui est Aurelianensis (anno circiter 825 scriptus¹⁰), ut in

9. Cfr. *op. cit.*, pp. 42–43.

10. De huius libri aetate cfr. Troncarellium, *op. cit.*, pp. 162–163.

Theologicis opusculis, repraesentatur, cui adfines videntur et Parisinus Bibl. Nat. Lat. 7181 (P), eiusdem fere aetatis, duoque codices aliquatenus inter se similes, Turonensis 803 (M) et Bernensis, Bürgerbibliothek 179 (K), noni saeculi fine exarati.

Haud dissimiliter, in *Opusculis*, secunda, quae est Germanica illa familia, a codicibus Monacensi D altera parte, altera autem ab Augiensi Q, necnon a TN similimoque Tegernseensi Laurentiano XIV, 15 (L) repraesentatur. Idem fit in *Consolatione*, ubi Germanica familia iisdem codicibus (LTN) constat. Neapolitano autem adfines videntur nonnulli alii libri, nempe Ambrosianus H 31 sup., nono saeculo exaratus (R), et tres recentiores, qui sunt Monacensis Clm 15825 (Mn), Vindobonensis 271 (W) (ambo decimi saeculi), et omnibus recentissimus Bambergensis M V 12 (C), saeculi decimi primi. Maioris pretii esse videtur Monacensis Clm 14324 Sancti Emmerani (E), saeculi decimi, qui a codice aliquo, Bernensi K propinquo, qui est Gallicae familiae, contaminatus esse videtur. Denique Tegernseensi adfinis (non tamen ab eo descriptus) est Sangallensis F, saeculi noni exeuntis.

Ab altera eiusdem Germanicae familiae parte bonus liber stat, cuius lectiones tamen singulariter in multis locis ab eorum librorum, quos nuper memoravimus, differunt, eodem modo quo Corbeiensis a Floriacensi familia in *Theologicis opusculis* separatur (cfr. p. VIII). Loquimur de Harleiano 3095, saeculi noni, qui et *Opuscula* et *Consolationem* continet.

Nonnullis locis huic secundae familiae libro (scl. H) adpropinquat optimus idemque antiquissimus, anno circiter 830 scriptus, qui est Vaticanus Lat. 3363 (V). Vaticano praestantissimo cognati sunt Vaticanus alter (Lat. 3865), saeculi noni exeuntis (Va), et Antwerpiensis A,

saeculi decimi; eadem fere aetate Laudunensis, Bibl. Mun. 439 (G), saeculi noni, et Alenconiensis, Bibl. Mun. 12 (B), saeculi vel noni vel decimi.

A saeculo nono exeunte et in *Opusculis theologicis* et in *Consolatione* familiarum contaminatio in dies crevit.

3. De huius editionis rationibus retractantes, tertio ad Bielerum convertimur, hoc scilicet rati, quae de *Consolatione* vir doctus ait, eadem etiam ad *Theologicorum opusculorum* editionem valere. Nam nos quoque id genus errorum memorare omisimus, quales oriuntur in litteris *ae* et *e*, *e* et *i*, *o* et *u*, *b* et *v* scribendis, nisi si aut sensus aut ratio grammatica mutari posse videbantur, exempli gratia: liberabimus / liberavimus (hi autem errores saepe ab altera, nec multo posteriore, manu eorundem librorum emendati sunt). Etiam menda librorum manifesta quae in uno alterove tantum codice leguntur ex consulto omisimus.

Quod denique ad librorum descriptionem eorumque casus attinet Troncarellii opus evolvendum est¹¹.

De nonnullis lacunis quae in libris, quibus usi sumus, reperiuntur, hic breviter mentionem facere debemus.

R: incipit ab I, 4, 109 (*quanta*), deest a V, IV, 40 (*imagines*); haec ultima pars a recentiore (saec. XV) librario suppleta est, sed nullius pretii est.

E: desunt verba a IV, 6, 58 (post *ipsum etiam subiacet*) usque ad IV, 7, 8 (*inquam vera ratio*); deficit post V, 5, 25 (*aut*).

Mn: a folio 36r (III, 10, 118: *coniectare licet*) usque ad f. 38r (III, 11, 82: *rursus*) altera manu scriptus est; post V, 6, 147 (*cognitionis*) deest.

V: deest ab initio usque ad I, II, 14.

11. Cfr. *op. cit.*, pp. 147–271.

Va: deest a V, IV, 22 usque ad finem; quae pars a recentiore librario suppleta est.

G: incipit a II, 5, 78 (*infra infima*).

B: desunt verba a I, 4, 85 (*delatorum*) usque ad I, VI, 13.

F: desunt V, V, 3 usque ad V,6, 29 (*mobilis*), a 6, 108 (*incedere*) usque ad 6, 149 *praenolscendi*; a 6, 166 (*preesque*) usque ad finem.

Libros Mettensem, Bibl. Mun. 377 et Bonnensem, Universitätsbibliothek 175 (apud Bielerum D), qui ambo bellicis casibus anno 1943 et 1944 perierunt, adhibere non potuimus; paucas Bonnensis libri lectiones, a Bielerio a praecedentibus editoribus (ut videtur) desumptas et in apparatu memoratas, omisimus.

Ut iam Bielerus eumque antecedentes editores fecerunt, de industria commentaria in Boethii libros, Media quae dicitur Aetate conscripta, requirere neque potuimus neque voluimus, quod omnes recentiores antiquissimis Boethii libris essent: quapropter parum veri simile videbatur ea commentaria aliquid vel novi vel boni ad textum constituendum afferre: hoc enim fieri potuisset, modo si ipsorum commentariorum scriptores multo sua aetate antiquiores codices adhibuissent. Itaque ea tantum legimus quae nono saeculo conscripta sunt, ut commentarium in *Consolationem* scriptum, cuius auctor ignoratur quodque ab E. T. Silkio (Romae, sumptis Americanae Academiae, 1935) editum est, nec non commentarium in *Theologica Opuscula*, cuius auctor perhibetur esse Iohannes Scottus, a Randio anno 1906 editum. Etiam Graecam Planudis versionem, quae ex eunte XIII saeculo scripta est, quia parum prodesse poterat, consulto omisimus.

Boethianarum editionum historia, quod ad artem criticam pertinet, omnino recens est. Postquam humanae

litterae saeculis XV et XVI renatae erant, Boethii opera in obscuritatem detrusa sunt, quoniam ille scriptor, praecedentibus saeculis insignis, Scholasticae, quae dicitur, philosophiae magnam auctoritatem praebuisse credebatur; ex tali neglegentia factum est ut XVI saeculi editiones parvi pretii sint. Boethianorum operum contemptus (si ita dici potest) in sequentes aetates mansit, nullusque vir doctus, qui Boethii libris operam navaverit, cum illustribus saeculi XVII et XVIII philologis viris comparandus est. Audacter adfirmem omnium optimam fuisse quam Renatus Vallinus cum notis variorum curavit Lugduni Batavorum 1656 et 1671², quae tamen editio haud magni pretii est. Quamquam *Consolationem* et *Opuscula theologica* Vallinus multa cum cura edidit, et, ut breviter dicamus, eius editio optima ante Teubnerianam Rudolphi Peiperi (Lipsiae, 1871) fuit; omittere certe possumus eam quam Obbarius publici iuris fecit Ienae anno 1843. Primus Peiperus haec Boethii opera ad novae criticae artis normam subiecit, quam Germanica philologia per saeculum decimum nonum elaboraverat, qua re eius editio magni adhuc existimanda est. Multum deinde ad textum constituendum contulerunt viri docti qui editionem curaverunt quae in seriem Corporis Scriptorum Ecclesiasticorum Vindobonensis reposita est: Guilelmus Scheppsius, Augustus Engelbrechtius, Gustavus Weinbergerus, cuius nomine, cum auxilio Edmundi Hauleri, editio, quae *Consolationem* tantum continebat, in publicum prodiit Vindobonae, anno 1934 (CSEL LXVII). Optima tamen, quod ad recensionem codicum et ad criticam artem pertinet, fuit Ludovici Bieleri, quem saepe et merito supra nominavimus (CChrLat XCIV, 1957 et 1984²); neque silentio praetermittenda est, quamquam codices non adhibuit, ea, quam nonnullis annis antea paraverat Carolus

Büchnerus, inter Editiones Heidelbergenses edita, Heidelbergae 1947.

Ut iam diximus, Bielerus, Weinbergerus eiusque socii, necnon Büchnerus *Consolationi* tantum operam dederunt; *Theologicorum opusculorum* textus post Peiperi curas neglectus iacuit, quamquam Randius, ut huius praefationis initio diximus, multum ad eum illustrandum contulerat. Novam enim editionem Randius editurus erat, sed eam numquam secundum criticas rationes ad finem perduxit; nam minorem considerare debemus eam, quam in serie, quae Loeb Classical Library nominatur, anno 1918 adiuvante Henrico F. Stewart collocavit. Quae editio, *Opuscula theologica* et *Consolationem* continens, multis post annis a S. Tester (anno 1978) retractata est, sed, prout est eius collectionis norma, critico apparatu caret.

Uxori, quae mihi vere clara est, hoc opus dicatum sit.

Pisis, Mense Iulio MCMXCVIII

Novam editionem, nonnullis emendatam et auctam, paravimus. Virorum doctorum coniecturas, ubi visum est, adhibuimus; in *Consolationis* textu retractando Harleianum 2685 (saeculi IX: Ha) contulimus; in *Theologicorum Opusculorum*, Cantabrigiensem Corporis Christi Collegii 206 (saeculi IX: Co); item alia haud multa adiecimus. Nostri operis rationes in supra citato libro (n. 2: *Varia Boethiana*) exposuimus.

Pisis, Mense Iulio MMIV

CONSPECTVS SIGLORVM

CONSOLATIO PHILOSOPHIAE

Familia α

Parisinus, Paris, Bibl. Nat. Lat. 7181, saeculi IX ineuntis	P
Aurelianensis, Orléans, Bibl. Mun. 270 anni circiter 828	O
Turonensis, Tours, Bibl. Mun. 803, saeculi IX exeuntis	M
Bernensis, Bern, Bürgerbibliothek 179, saeculi IX	K

Familia β

Familia β¹

Laurentianus, Firenze, Bibl. Laur. plut. XIV, 15, anni circiter 830	L
Monacensis Tegernseensis, München, Staatsbibliothek Clm 18765, saeculi IX	T
Sangallensis, Sankt Gallen, Stiftsbibliothek 844, saeculi IX exeuntis	F
Neapolitanus, Napoli, Bibl. Naz. G IV 68, saeculi IX	N
Ambrosianus, Milano, Bibl. Ambr. H 31 sup., saeculi IX	R
Emmeranus, München, Staatsbibliothek Clm 14324 saeculi X	E
Monacensis, München, Staatsbibliothek Clm 15825, saeculi X	Mn
Vindobonensis, Wien, Österr. Nationalbibl. 271, saeculi X	W
Bambergensis, Bamberg, Staatsbibliothek M V 12, saeculi X–XI	C

Familia β²

Vaticanus, Bibl. Apost. Vat. Lat. 3363, anni circiter 830	V
Vaticanus, Bibl. Apost. Vat. Lat. 3865, saeculi IX exeuntis	Va
Harleianus, London, Brit. Libr. Harl. 3095, saeculi IX	H

Laudunensis 439, Laon, Bibl. Mun. 439, saeculi IX	G
Antverpiensis, Antwerpen, Mus. Plantin. Mor. M.16.8., saeculi X	A
Alenconiensis, Alençon, Bibl. Mun. 12, saeculi X	B

Nonnumquam vel raro citantur:

Parisinus, Paris, Bibl. Nat. Lat. 15090, saeculi X	Pa
Parisinus, Paris, Bibl. Nat. Lat. 6402, saeculi XI	Pc
Parisinus, Paris, Bibl. Nat. Lat. 7183, saeculi X–XI	
codex Rehdigeranus, saeculi XI (ex Bieleri collatione)	
codex Hibernicus, Firenze, Bibl. Laur. LXXVIII, 19, saeculi XII (ex Bieleri collatione)	

Comm.: saeculi noni Auctoris in Boetii *Consolationem philosophiae Commentarius*, edidit E. T. Silk, American Academy in Rome 1935.

OPVSCVLA THEOLOGICA

Familia Floriacensis

Aurelianensis, Orléans, Bibl. Mun. 270, anno circiter 828	O
Parisinus, Paris, Bibl. Nat., Lat. 7730, saeculi IX	Z
Vaticanus, Bibl. Apost. Vat., Urbinas Lat. 532, saeculi X	U

Familia Turonensis

Augiensis, Karlsruhe, Landesbibliothek XVIII, saeculi IX	Q
Laurentianus, Firenze, Bibl. Laur. plut. XIV, 15, saec. IX	L
Monacensis Tegernseensis, München, Staatsbibliothek Clm 18765, saec. IX	T
Neapolitanus, Napoli, Bibl. Naz. G. IV. 68, saec. IX	N

Familia Dionysiana

Monacensis, München, Staatsbibliothek, Clm 14370, saeculi X	D
--	---

Familia Corbeiensis

Harleianus, London, Brit. Libr. Harl. 3095, saeculi IX	H
Parisinus, Paris, Bibl. Nat. Lat. 12949, saeculi IX	J
Laurentianus, Firenze, Bibl. Laur. San Marco 167, saeculi X	X
Bernensis, Bern, Bürgerbibliothek 510 + 517A, saeculi IX–X	Y
Bambergensis, Bamberg, Staatsbibliothek Q. VI. 32 (Patr. 45), saeculi X–XI	S

Iohannes: Iohannis Scotti Eriugenae glossae a Randio editae,
Quellen und Untersuchungen z. lat. Philologie des
Mittelalters, München 1906.

Editiones

- Glareanus*: editio H. L. Glareani, Basileae 1546
Pulmannus: editio Th. Pulmani, Lugduni 1581
Sitzmannus: editio Th. Sitzmani, Hanoviae 1607
Vallinus: editio Renati Vallini, Lugduni Batavorum 1671²
Obbarius: editio Theodori Obbarii, Ienae 1843
Peiper: editio Rudolphi Peiperi, Teubner, Lipsiae 1871
Weinberger: editio Gustavi Weinbergeri, CSEL 67, Vindobonae 1934
Büchner: editio Caroli Büchneri, Heidelbergae 1947
Bieler: editio Ludovici Bieleri, CChLat 94, Turnholti 1957
Rand: editio H. F. Stewart et E. K. Rand, The Loeb Classical Library, Cambridge – London 1918, a S. J. Tester emendata, Cambridge – London, The Loeb Classical Library 1978
Gegenschatz: editio Ernesti Gegenschatzii et Olofi Gigonii, Artemis Verlag, München und Zürich 1990

Commentaria

Kommentar zu Boethius De consolatione Philosophiae, von Joachim Gruber, Berlin – New York 1978

BOETHIVS
CONSOLATIO PHILOSOPHIAE

LIBER PRIMVS

- I. Carmina qui quondam studio florente peregi,
flebilis heu maestos cogor inire modos.
Ecce mihi lacerae dictant scribenda Camenae
et veris elegi fletibus ora rigant.

Tituli. ANICII MANLII (MALLI P) SEVERINI BOETHII (BOETHII P) (V. C. ET INLUST. *add.* K) EX CONS. ORD. PATRICII (*ex* PATRICIO M) PHILOSOPHIAE CONSOLATIONIS INCIPIT LIBER PRIMUS (INCIPIT LIBER PRIMUS DE CONSOLATIONE PHILOSOPHIAE K) FELICITER POMKH

Boetii de consolatione philosophiae L

ANICII MANLII (*ex* MALII W²) SEVERINI BOETHII (BOETHII T²) EX CONS. ORD. PATRIC. (V. C. ET INLUST. EX CONS. ORD. EX MAG. OFF. ATQUE PATRICII NW) PHILOSOPHIAE (PHILOSOPHICAE NE²W) CONSOLATIONIS INCIPIT LIBER PRIMUS FELICITER (LIBER PRIMUS INCIPIT FELICITER NW, *qui istis verbis pergunt:* NEC NON ET GRATUITER DOMINO FAVENTE AMEN N, AMEN W) TFNE (*nonnulla evanida in* E) W, Incipit liber anicii manlii severini boetii ... ex cons. cl. ordinarii aurelii de philosophiae consolatione Mn, INCIPIT LIBER PRIMUS DE CONSOLATIONE PHILOSOPHIAE MANLII SEVERINI BOETHII EX CONS. ORD. PATRICII Va, ANITII MALLII SEVERINI BOETHII EX CONSULARI ORDINE PATRUM PHILOSOPHIAE CONSOLATIONIS LIBER PRIMUS INCIPIT H

inscriptionem om. AV, *inscriptio perit in* BC, *multa ab initio perierunt in* RG, Liber de consolatione Comm.

Compendia solvimus et minima orthographica omisimus

4 elegi: elegis W H A, eligis N E (*ut vid.*), corr. N² E² W² H²

- 5 Has saltem nullus potuit pervincere terror
 ne nostrum comites prosequerentur iter.
 Gloria felicis olim viridisque iuventae,
 solantur maesti nunc mea fata senis.
 Venit enim properata malis inopina senectus
 10 et dolor aetatem iussit inesse suam.
 Intempestivi funduntur vertice cani
 et tremit effeto corpore laxa cutis.
 Mors hominum felix, quae se nec dulcibus annis
 inserit et maestis saepe vocata venit!
 15 Eheu, quam surda miseros avertitur aure
 et flentes oculos claudere saeva negat!
 Dum levibus male fida bonis fortuna faveret
 paene caput tristis mererat hora meum:
 nunc quia fallacem mutavit nubila vultum
 20 protrahit ingratas impia vita moras.
 Quid me felicem totiens iactastis, amici?
 Qui cecidit, stabili non erat ille gradu.

1, 1. Haec dum mecum tacitus ipse reputarem queri-
 moniamque lacrimabilem stili officio signarem adstitisse
 mihi supra verticem visa est mulier reverendi admodum
 vultus, oculis ardentibus et ultra communem hominum

5 saltim O K T N E Mn A, vel saltem T *s.v.*, *corr.* O² K²
 9 inopia M 12 effeto: effecto O² L Mn Va² B C, effaeto
 W, effoeto A, efeto M, *corr.* O³ L² Mn² B² 15 heheu P K²
 A, heu heu V, heu ex eheu E² 19 non ex nunc H²
 21 totiens ex toties O² L² T² E² W²

2 signarem P M L T F N E W C H A²: designarem O
 Mmg. K E² Mn V Va H² A B, *def.* Di Capua, *Didaskaleion*
 1914, 282, *Daly, Scriptorium* 1950, 218, *Ratkowitsch, W. St.*
 1982, 309 ss., *Gruber* 3 quedam mulier V 4 hominum
om. V

- 5 valentiam perspicacibus, colore vivido atque inexhausti
 vigoris, quamvis ita aevi plena foret ut nullo modo no-
 strae crederetur aetatis, statura discretionis ambiguae.
 2. Nam nunc quidem ad communem sese hominum
 mensuram cohibebat, nunc vero pulsare caelum summi
 10 verticis cacumine videbatur; quae cum altius caput ex-
 tulisset, ipsum etiam caelum penetrabat respicientium-
 que hominum frustrabatur intuitum. 3. Vestes erant te-
 nuissimis filis subtili artificio indissolubili materia
 perfectae, quas, uti post eadem prodente cognovi, suis
 15 manibus ipsa texuerat; quarum speciem, veluti fumosas
 imagines solet, caligo quaedam neglectae vetustatis ob-
 duxerat. 4. Harum in extremo margine Π graecum, in
 supremo vero Θ legebatur intextum atque in utras-
 que litteras in scalarum modum gradus quidam insigniti
 20 videbantur, quibus ab inferiore ad superius elementum
 esset ascensus. 5. Eandem tamen vestem violentorum
 quorundam sciderant manus et particulas quas quisque
 potuit abstulerant. 6. Et dextra quidem eius libellos,
 sceptrum vero sinistra gestabat.
- 25 7. Quae ubi poeticas Musas vidit nostro assistentes
 toro fletibusque meis verba dictantes, commota pauli-
 sper ac torvis inflammata luminibus: 8. Quis, inquit,
 has scenicas meretriculas ad hunc aegrum permisit acce-

5 calore P 10 caput altius H Mn 13 indissolubili
 ex indesolubili T², ex indisolubili F², ex indissolubilis N² (in-
 disolubili E) 17 extrema T, vel-o corr. T² 18 legebatur
 Θ M in utrasque P O M K L T C H² A B *Peiper Bieler*: inter
 utrasque O² M² T² s.v. N F E Mn W C² V Va H A² *Comm.*
 15, 4 *Klingner, De Boethii Consol. Philos.* 2, n.1 *Traenkle*, VC
 1968, 273 *Gruber* 22 sciderant Mn V B, corr. V² B², sci-
 derunt T (*ut vid.*) M, corr. T² M² *ut vid.* 23 abstulerat M²
 N² B² 28 meretriculas ex metriculas O K

dere, quae dolores eius non modo nullis remediis fove-
rent, verum dulcibus insuper alerent venenis? 9. Hae 30
sunt enim quae infructuosis affectuum spinis uberem
fructibus rationis segetem necant hominumque mentes
adsuefaciunt morbo, non liberant. 10. At si quem pro-
fanum, uti vulgo solitum vobis, blanditiae vestrae de-
traherent, minus moleste ferendum putarem: nihil quip- 35
pe in eo nostrae operae laederentur; hunc vero Eleaticis
atque Academicis studiis innutritum ... 11. Sed abite
potius, Sirenes usque in exitium dulces, meisque eum
Musis curandum sanandumque relinquite!

12. His ille chorus increpitus deiecit humi maestior 40
vultum confessusque rubore verecundiam limen tristis
excessit. 13. At ego, cuius acies lacrimis mersa caligaret
nec dinoscere possem quatenus haec esset mulier tam
imperiosae auctoritatis, obstupui visuque in terram de-
fixo quidnam deinceps esset actura exspectare tacitus 45
coepi. 14. Tum illa propius accedens in extrema lectuli
mei parte consedit meumque intuens vultum luctu gra-
vem atque in humum maerore deiectum, his versibus de
nostrae mentis perturbatione conquesta est:

29 nullis: ullis V Va²   38 sirenae O T² C A   42 cali-
garet P O M K L T F N E W C V A: caligarat O² M² K² E²
Mn Va A² B, vel caligavit F s.v., caligaverat Comm.   43 pos-
sem: possim P O L T E, corr. O² T² E²   44 obstupui O K
L T F N H A, corr. K² H², vel obstupui T² s.v.   48 versi-
bus: verbis H

- II. Heu, quam praecipiti mersa profundo
 mens hebet et propria luce relictā
 tendit in externas ire tenebras,
 terrenis quotiens flatibus aucta
 5 crescit in immensum noxia cura!
 Hic quondam caelo liber aperto
 suetus in aetheros ire meatus
 cernebat rosei lumina solis,
 visebat gelidae sidera lunae
 10 et quaecumque vagos stella recursus
 exercet varios flexa per orbēs
 comprehensam numeris victor habebat;
 quin etiam causas unde sonora
 flamina sollicitent aequora ponti,
 15 quis volvat stabilem spiritus orbem
 vel cur Hesperias sidus in undas
 casurum rutilo surgat ab ortu,
 quid veris placidas temperet horas
 ut terram roseis floribus ornet,
 20 quis dedit ut pleno fertilis anno
 autumnus gravidis influat uvis
 rimari solitus atque latentis
 naturae varias reddere causas:
 nunc iacet effeto lumine mentis
 25 et pressus gravibus colla catenis

4 flatibus: fluctibus E Mn² aucta: acta O² M² F² C² A² B,
 acta ex acuta K, vel aucta K² 12 comprehensam innumeris
 M, compressa innumeris O M² A B (*corr.* A²), comprehensam
 innumeris Va, compressam numeris W 15 quis ex qui T²,
 qui ex quis O² 19 ornet ex ornent O² K² 25 gravibus:
 gravidis Va

declivemque gerens pondere vultum
cogitur, heu, stolidam cernere terram.

2, 1. Sed medicinae, inquit, tempus est quam querelae.
2. Tum vero totis in me intenta luminibus: Tune ille es,
ait, qui nostro quondam lacte nutritus, nostris educatus
alimentis in virilis animi robur evaseras? 3. Atqui talia
contuleramus arma quae, nisi prior abiecisses, invicta te 5
firmitate tuerentur. 4. Agnoscisne me? quid taces? pu-
dore an stupore siluisti? malletm pudore, sed te, ut vi-
deo, stupor oppressit. 5. Cumque me non modo taci-
tum sed elinguem prorsus mutumque vidisset, admovit
pectori meo leniter manum et: Nihil, inquit, periculi est, 10
lethargum patitur, communem illusarum mentium mor-
bum. Sui paulisper oblitus est. 6. Recordabitur facile, si
quidem nos ante cognoverit; quod ut possit, paulisper
lumina eius mortalium rerum nube caligantia tergamus.
7. Haec dixit oculosque meos fletibus undantes con- 15
tracta in rugam veste siccavit.

III. Tunc me discussa liquerunt nocte tenebrae
luminibusque prior rediit vigor,
ut cum praecipiti glomerantur sidera Coro

1 querellae O N C, *corr.* O² C² 2 totis: promptis P Va
s.v., totis *ex emend.* K² 5 prius Mn, primo N, *corr.*
N² 6 agnoscisne *ex agnoscesne* O² L² T² V², agnoscis C,
agnoscisse me M, *corr.* M² 14 tergamus: tergeamus P O M
L² T² F N (tergamus P² O²)

1 discussa: discusse (*vel* -ae) P M² L T N, *corr.* L² T²
N² 3 glomerantur: clauduntur *con.* Bieler, W. St 1957,
16 sidera: nubila *con.* Volkmann apud Peiperum, Peiper
Büchner, Studien IV, 148, sidera tuentur Engel. Gruber coro
O² A²: choro O A *cett. codd.*

nimbosisque polus stetit imbribus
 5 sol latet ac nondum caelo venientibus astris
 desuper in terram nox funditur;
 hanc si Threicio Boreas emissus ab antro
 verberet et clausum reseret diem,
 emicat et subito vibratus lumine Phoebus
 10 mirantes oculos radiis ferit.

3, 1. Haud aliter tristitiae nebulis dissolutis hausi caelum et ad cognoscendam medicantis faciem mentem recepi. 2. Itaque ubi in eam deduxi oculos intuitumque defixi, respicio nutricem meam, cuius ab adulescentia
 5 laribus obversatus fueram, Philosophiam. 3. Et: Quid, inquam, tu in has exsilii nostri solitudines, o omnium magistra virtutum, supero cardine delapsa venisti? an ut tu quoque mecum rea falsis criminationibus agiteris?
 4. An, inquit illa, te, alumne, desererem nec sarcinam
 10 quam mei nominis invidia sustulisti communicato tecum labore partirer? 5. Atqui Philosophiae fas non erat incomitatum relinquere iter innocentis. Meam scilicet criminationem vererer et quasi novum aliquid acciderit perhorrescerem? 6. Nunc enim primum censes apud
 15 improbos mores lacesitam periculis esse sapientiam? nonne apud veteres quoque ante nostri Platonis aetatem magnum saepe certamen cum stultitiae temeritate certavimus eodemque superstite praeceptor eius Socra-

7 threicius P, threicios L, si threicio *ex* sit hreicius T², treicio Va, *corr.* Va² 9 et P O² M K² L² T² F N E Mn W V² H A B: ut O M² K L T Ha C V Va A *s.v.* H²

8 criminibus F *s.v.* Mn 13 acciderit T² *cett. codd. Peiper:* accideret P T Ha² (*ut vid.*) Bieler

tes iniustae victoriam mortis me astante promeruit?
 7. Cuius hereditatem cum deinceps Epicureum vulgus 20
 ac Stoicum ceterique pro sua quisque parte raptum ire
 molirentur meque reclamantem renitentemque velut in
 partem praedae traherent, vestem quam meis texueram
 manibus disciderunt abreptisque ab ea panniculis totam
 me sibi cecidisse credentes abiire. 8. In quibus quoniam 25
 quaedam nostri habitus vestigia videbantur, meos esse
 familiares imprudentia rata, nonnullos eorum profanae
 multitudinis errore pervertit. 9. Quodsi nec Anaxagorae
 fugam nec Socratis venenum nec Zenonis tormenta,
 quoniam sunt peregrina, novisti, at Canios, at Senecas, 30
 at Soranos, quorum nec pervetusta nec incelebris me-
 moria est, scire potuisti. 10. Quos nihil aliud in cladem
 detraxit nisi quod nostris moribus instituti studiis im-
 proborum dissimillimi videbantur. 11. Itaque nihil est
 quod admirare si in hoc vitae salo circumflantibus agi- 35
 temur procellis, quibus hoc maxime propositum est,
 pessimis displicere. 12. Quorum quidem tametsi est nu-
 merosus exercitus, spernendus tamen est, quoniam nul-
 lo duce regitur sed errore tantum temere ac passim
 lymphante raptatur. 13. Qui si quando contra nos 40
 aciem struens valentior incubuerit, nostra quidem dux
 copias suas in arcem contrahit, illi vero circa diripien-
 das inutiles sarcinulas occupantur. 14. At nos desuper
 irridemus vilissima rerum quaeque rapientes, securi to-

21 raptum ire *ex* raptum mire O² B² 25 credentes: arbi-
 trantes C, *om.* E (videntes *s.v.* E²) abiire: abire P E W V,
corr. P² E² V² 35 admireris M² K W² (*gloss. s.v. in* O),
 ammireres M, admirare *ex* admirare T² 40 lymphanter ap-
 tatur P L V, *corr.* L² 41 instruens L

45 tius furiosi tumultus eoque vallo muniti quo grassanti
stultitiae aspirare fas non sit.

- IV. Quisquis composito serenae aeo
fatum sub pedibus egit superbum
fortunamque tuens utramque rectus
invictum potuit tenere vultum,
5 non illum rabies minaeque ponti
versum funditus exagitantis aestum
nec ruptis quotiens vagus caminis
torquet fumificos Vesaevus ignes
aut celsas soliti ferire turre
10 ardentis via fulminis movebit.
Quid tantum miseri saevos tyrannos
mirantur sine viribus furentes?
nec speres aliquid nec extimescas:
exarmaveris impotentis iram;
15 at quisquis trepidus pavet vel optat,
quod non sit stabilis suique iuris,
abiecit clipeum locoque motus
nectit qua valeat trahi catenam.

4, 1. Sentisne, inquit, haec atque animo illabuntur tuo,
an ὄνος λύρας? quid fles, quid lacrimis manas? Ἐξαύδα, μὴ

45 crassanti Va, ex grassanti O² K²

6 agitantis P, excitantis ex excitatis A² 8 fumificosve
saevus O K V, corr. O² K² V² 11 saevos: suos H² A² 15 at
ex aut O², et Va

2 an ὄνος *Peiper*: ANONOς *codd.*, esne ὄνος πρὸς λύραν
edd. vett., esne ὄνος λύρας *Vall.* 2–3 *graeca verba restituit*
Glar.

κεῖθε νόω: si operam medicantis exspectas, oportet vulnus detegas.

2. Tum ego collecto in vires animo: Anne adhuc eget 5
admonitione nec per se satis eminet fortunae in nos
saevientis asperitas? nihilne te ipsa loci facies movet?
3. haecine est bibliotheca, quam certissimam tibi sedem
nostris in laribus ipsa delegeras, in qua mecum saepe de
humanarum divinarumque rerum scientia disserebas? 10
4. talis habitus talisque vultus erat, cum tecum naturae
secreta rimarer, cum mihi siderum vias radio describe-
res, cum mores nostros totiusque vitae rationem ad cae-
lestis ordinis exempla formares? haecine praemia refe-
rimus tibi obsequentes? 5. atqui tu hanc sententiam 15
Platonis ore sanxisti, beatas fore res publicas si eas vel
studiosi sapientiae regerent vel earum rectores studere
sapientiae contigisset. 6. Tu eiusdem viri ore hanc sapi-
entibus capessendae rei publicae necessariam causam es-
se monuisti, ne improbis flagitiosisque civibus urbium 20
relicta gubernacula pestem bonis ac perniciem ferrent.
7. Hanc igitur auctoritatem secutus, quod a te inter se-
creta otia didiceram transferre in actum publicae admi-
nistrationis optavi. 8. Tu mihi et qui te sapientium
mentibus inseruit deus conscii nullum me ad magistra- 25
tum nisi commune bonorum omnium studium detulis-
se. 9. Inde cum improbis graves inexorabilesque discor-

5 tum: tuum (*cum praecedentibus coniunctum*) O, tum *add.*
in mg. O² 7 saevientes P N, *corr.* N² 9 in laribus no-
stris K B 14 exempla: exemplar L T² F² N W H (exempla
L²) 21 ferrent: vel inferrent *s.v.* O T² F², inferrent N² C
A² B 23 otia: otio *s.v.* V² 26 omnium bonorum E C V
A 27 improbis *ex improbes* O², *ex improbos* K²

diae et, quod conscientiae libertas habet, pro tuendo iure sprete potentiorum semper offensio.

- 30 10. Quotiens ego Conigastum in imbecilli cuiusque fortunas impetum facientem obuius excepi, quotiens Trigguillam regiae praepositum domus ab incepta, perpetrata iam prorsus iniuria deieci, quotiens miseros, quos infinitis calumniis impunita barbarorum semper
35 avaritia vexabat, obiecta periculis auctoritate protexi! numquam me ab iure ad iniuriam quisquam detraxit. 11. Provincialium fortunas tum privatis rapinis tum publicis vectigalibus pessumdari non aliter quam qui patiebantur indolui. 12. Cum acerbae famis tempore gra-
40 vis atque inexplicabilis indicta coemptio profligatura inopia Campaniam provinciam videretur, certamen adversum praefectum praetorii communis commodi ratione suscepi, rege cognoscente contendere et ne coemptio exigeretur evici. 13. Paulinum consularem virum, cuius
45 opes Palatinae canes iam spe atque ambitione devorassent, ab ipsis hiantium faucibus traxi. 14. Ne Albinum consularem virum praeiudicatae accusationis poena corripere, odiis me Cypriani delatoris opposui. 15. Satisne in me magnas videor exacerbasse discordias? sed esse
50 apud ceteros tutior debui, qui mihi amore iustitiae nihil apud aulicos, quo magis essem tutior, reservavi.

29 potentiorum: potentium C² H B² 30 imbecillis K Ha²
T s.v. F s.v. N² E² Mn A B, imbecilli Ha A V, corr. V² A²
32 trigguillam O M L E W C V A: triguillam P O² K F W
Va B, tringuillam T², triguuillam N, al. tringuilam vel tringuil-
lam N² mg., trigguilla H, triguuillum Mn, trigguilam T, Ha
non liquet 36 quis ad iniuriam quicquam P, quis ad iniuri-
um quicquam Bieler, quis eras. P² 45 palatini M² K F² N²
E (corr. E²) W Mn B² 49 exacerbasse P O² L² Mn B: ex-
acervasse O M K L Ha T F N E W Mn² C V Va H A

16. Quibus autem deferentibus perculsi sumus? Quorum Basilius olim regio ministerio depulsus in delationem nostri nominis alieni aeris necessitate compulsus est. 17. Opilionem vero atque Gaudentium cum ob in- 55 numeras multiplicesque fraudes ire in exsilium regia censura decrevisset cumque illi parere nolentes sacrum sese aedium defensione tuerentur compertumque id regi foret, edixit uti, ni intra praescriptum diem Ravenna urbe decederent, notas insigniti frontibus pellerentur. 18. Quid huic severitati posse astrui videtur? 60 atquin eo die deferentibus eisdem nominis nostri delatio suscepta est. 19. Quid igitur? nostraene artes ita meruerunt an illos accusatores iustos fecit praemissa damnatio? itane nihil fortunam puduit, si minus accusatae 65 innocentiae at accusantium vilita(ti)s?

20. At cuius criminis arguimur, summam quaeris. Senatum dicimur salvum esse voluisse. 21. Modum desideras? delatorem, ne documenta deferret quibus senatum maiestatis reum faceret, impedisse criminamur. 70 22. Quid igitur, o magistra, censes? infitiabimur crimen, ne tibi pudor simus? at volui nec umquam velle desistam. Fatebimur? sed impediendi delatoris opera

59 uti O M K L Ha T N E W C V Va: ut T² F N² Mn C² V² H A B ni: nisi K² V² Va A B, ni *in ras.* N, ni *corr.* A², *om.* P
61 videatur O K L² B, videretur Mn, *corr. omnes* 62 atquin P L Ha T N F: atqui in M K T² N E W C V H A, atqui O² L² N² F² Mn Va B, atque quin O 66 vilita(ti)s Glareanus (teste Peipero) Vall. Peiper Traenkle, VC 1968, 273–274 Gruber, utilitatis Glareanus, vilitas tuetur Bieler 67 at: sed F² N² s.v. (*ut gloss.?*) H, aut K, ut L (*corr.* L² H²) quaeris: quaeres P O Ha T V (*corr.* O² T² V²) Bieler 72 pudor P O M K L F V Va A: pudori Ha T N E W Mn² C H B, pudore Mn

cessavit. 23. An optasse illius ordinis salutem nefas voca-
 75 bo? ille quidem suis de me decretis uti hoc nefas esset effe-
 cerat. 24. Sed sibi semper mentiens imprudentia rerum
 merita non potest immutare nec mihi Socratico decreto
 fas esse arbitror vel oculuisse veritatem vel concessisse
 mendacium. 25. Verum id quoquo modo sit, tuo sapi-
 80 entiumque iudicio aestimandum relinquo. Cuius rei se-
 riam atque veritatem, ne latere posteros queat, stilo etiam
 memoriaeque mandavi. 26. Nam de compositis falso
 litteris, quibus libertatem arguor sperasse Romanam,
 quid attinet dicere? quarum fraus aperta patuisset si no-
 85 bis ipsorum confessione delatorum, quod in omnibus
 negotiis maximas vires habet, uti licuisset. 27. Nam
 quae sperari reliqua libertas potest? atque utinam pos-
 set ulla! respondi sem Canii verbo, qui cum a Gaio
 Caesare Germanici filio conscius contra se factae coniu-
 90 rationis fuisse diceretur: „si ego“, inquit, „scissem, tu
 nescisses“.

28. Qua in re non ita sensus nostros maeror hebeta-
 vit ut impios scelerata contra virtutem querar molitos,
 sed quae speraverint effecisse vehementer admiror.
 95 29. Nam deteriora velle nostri fuerit fortasse defectus,
 posse contra innocentiam quae sceleratus quisque con-
 ceperit inspectante deo monstri simile est. 30. Unde

74 cessavit P O M L Ha T F N E² Mn W C² H A: cessa-
 bit O² K A² B Va E C   vocabo P O K L Ha T E Mn C
 V Va H A B *Comm.*: iudicabo M F N W, al. vocabo *s.v.* M² F²
 N², vel iudicabo T *s.v.*   78 oculuisse T N Va, *corr.* T²
 consensisse A² B, concensisse K V², *corr.* K²   79 quo quo-
 modo P O K T F N W Mn B, *corr.* P² T² N² Mn² B², quo-
 modo Ha   86 namque P M K Ha T F Mn, *corr.* T²

haud iniuria tuorum quidam familiarium quaesivit: „si quidem deus“, inquit, „est, unde mala? bona vero unde, si non est?“ 31. Sed fas fuerit nefarios homines, qui 100 bonorum omnium totiusque senatus sanguinem petunt, nos etiam, quos propugnare bonis senatuique viderant, perditum ire voluisse. 32. Sed num idem de patribus quoque merebamur? meministi, ut opinor, quoniam me dicturum quid facturumve praesens semper ipsa dirige- 105 bas, meministi, inquam, Veronae cum rex, avidus exitii communis, maiestatis crimen in Albinum delatae ad cunctum senatus ordinem transferre moliretur, universi innocentiam senatus quanta mei periculi securitate defenderim. 33. Scis me haec et vera proferre et in nulla 110 umquam mei laude iactasse: minuit enim quodam modo se probantis conscientiae secretum, quotiens ostentando quis factum recipit famae pretium. 34. Sed innocentiam nostram quis exceperit eventus vides: pro verae virtutis praemiis falsi sceleris poenas subimus. 35. Ec- 115 cuius umquam facinoris manifesta confessio ita iudices habuit in severitate concordēs ut non aliquos vel ipse ingenii error humani vel fortunae condicio cunctis mortalibus incerta summitteret? 36. Si inflammare sacras aedes voluisse, si sacerdotes impio iugulare gladio, si 120 bonis omnibus necem struxisse diceremur, praesentem tamen sententia, confessum tamen convictumve punis-

98 haut V Ha N, aut P K², aud O K, corr. P² O² N²
 106 Veronae positus O² K² 107 delatae P O M K L Ha T
 C V Va A *Peiper Bieler*: delatum M² T² F N E Mn W H
Traenkle VC 1968, 274 Gruber 115 ec cuius O T Mn²:
 haec cuius P L, et cuius O² L² T² *mg. cett. codd.* 120 si
 sacerdotes: sacerdotes O² L N R, si *add.* L² N² 122 *alte-*
rum tamen *om.* M K C H A, *del.* O² L² Ha² T² F² N² E² V²

set; nunc quingentis fere passuum milibus procul muti
atque indefensi ob studium propensius in senatum
125 morti proscriptionique damnamur. O meritos de simili
crimine neminem posse convinci!

37. Cuius dignitatem reatus ipsi etiam qui detulere
viderunt; quam uti alicuius sceleris admixtione fusca-
rent, ob ambitum dignitatis sacrilegio me conscientiam
130 polluisse mentiti sunt. 38. Atqui et tu insita nobis om-
nem rerum mortalium cupidinem de nostri animi sede
pellebas et sub tuis oculis sacrilegio locum esse fas non
erat. Instillabas enim auribus cogitationibusque cotidie
meis Pythagoricum illud *ἔπον θεῶν*, 39. nec conveniebat
135 vilissimorum me spirituum praesidia captare, quem tu
in hanc excellentiam componebas ut consimilem deo
faceres. 40. Praeterea penetral innocens domus, hones-
tissimorum coetus amicorum, socer etiam sanctus et
aeque ac tu ipsa reverendus ab omni nos huius criminis
140 suspicione defendunt. 41. Sed — o nefas! — illi vero de
te tanti criminis fidem capiunt atque hoc ipso videbi-
mur affines fuisse maleficio, quod tuis imbuti discipli-
nis, tuis instituti moribus sumus. 42. Ita non est satis
nihil mihi tuam profuisse reverentiam, nisi ultro tu mea
145 potius offensione lacereris. 43. At vero hic etiam nos-
tris malis cumulus accedit, quod existimatio plurimo-

123 muti P Ha T L² W V A: moti L T² V² *cett. codd.* (H
non liquet) 125 meritos P O M² K Ha T F R C V Va A:
merito M L Ha² T² F² N E Mn W C² V² H de simili: de
simile P, dissimili T N, *corr.* T² N² 134 *θεῶν edd.* (*sed* *θεόν*
Peiper): *ΘΕΟΝ libri, quorum nonnulli de non diis vel deo*
non diis superscribunt, unde θεοῖς Engelbrecht 139 ac tu
ipsa *con. Sitzmannus (unde Vall. Weinb. Bieler): actu ipse A,*
actu ipso A² cett. codd. Peiper

rum non rerum merita sed fortunae spectat eventum
 eaque tantum iudicat esse provisa quae felicitas com-
 mendaverit; quo fit ut existimatio bona prima omnium
 deserat infelices. 44. Qui nunc populi rumores, quam 150
 dissonae multiplicesque sententiae, piget reminisci; hoc
 tantum dixerim, ultimam esse adversae fortunae sarci-
 nam quod, dum miseris aliquod crimen affingitur, quae
 perferunt meruisse creduntur. 45. Et ego quidem bonis
 omnibus pulsus, dignitatibus exutus, existimatione foe- 155
 datus ob beneficium supplicium tuli. 46. Videre autem
 videor nefarias sceleratorum officinas gaudio laetitiaque
 fluitantes, perditissimum quemque novis delationum
 fraudibus imminentem, iacere bonos nostri discriminis
 terrore prostratos, flagitiosum quemque ad audendum 160
 quidem facinus impunitate, ad efficiendum vero prae-
 miis incitari, insontes autem non modo securitate ve-
 rum ipsa etiam defensione privatos. Itaque libet exclamare:

V. O stelliferi conditor orbis,
 qui perpetuo nixus solio
 rapido caelum turbine versas
 legemque pati sidera cogis,
 5 ut nunc pleno lucida cornu
 totis fratris obvia flammis
 condant stellas luna minores,

147 expectat M K C, *corr.* M² C²   149 primo O² A C
 153 miseris: bonis H Mn *s.v.*, vel miseris H *s.v.* affingitur:
 affigitur T² F (vel affingitur F *s.v.*) N² R² C Va A² *Comm.*,
 afflingitur E, *corr.* E²   160 audiendum M K T V, *corr.* M²
 K² T² V²

nunc obscuro pallida cornu
 Phoebō propior lumina perdat
 10 et qui primae tempore noctis
 agit argentes Hesperos ortus
 solitas iterum mutet habenas
 Phoebi pallens Lucifer ortu!
 Tu frondifluae frigore brumae
 15 stringis lucem breviorē mora;
 tu cum fervida venerit aestas
 agiles nocti dividis horas.
 Tua vis varium temperat annum,
 ut quas Boreae spiritus aufert
 20 revehat mites Zephyrus frondes,
 quaeque Arcturus semina vidit
 Sirius altas urat segetes:
 nihil antiqua lege solutum
 linquit propriae stationis opus.
 25 Omnia certo fine gubernans
 hominum solos respuis actus
 merito rector cohibere modo.
 Nam cur tantas lubrica versat
 Fortuna vices? premit insontes
 30 debita sceleri noxia poena,
 at perversi resident celso
 mores solio sanctaque calcant
 iniusta vice colla nocentes.
 Latet obscuris condita virtus

9 propior V Va, *corr.* V²   11 hesperos O M K T N² *s.v.*
 C V: ΗΣΠΕΡΩΣ H, hesperus O² K² T² *cett. codd.*   17 noc-
 ti: noctis O K R² W V² Va, nocti *ex* noctis N² (*ut vid.*) A²
 20 mites P O M K L Ha F N V: mi*tes T, mitis M² L² R² E
 Mn W C Va A

- 35 clara tenebris iustusque tulit
 crimen iniqui.
 Nil periuria, nil nocet ipsis
 fraus mendaci compta colore,
 sed cum libuit viribus uti,
 40 quos innumeri metuunt populi
 summos gaudent subdere reges.
 O iam miseras respice terras,
 quisquis rerum foedera nectis!
 operis tanti pars non vilis
 45 homines quatimur fortunae salo.
 Rapidos, rector, comprime fluctus
 et quo caelum regis immensum
 firma stabiles foedere terras!

5, 1. Haec ubi continuato dolore delatravi, illa vultu placido nihilque meis questibus mota: 2. Cum te, inquit, maestum lacrimantemque vidissem, ilico miserum exsulemque cognovi; sed quam id longinquum esset exsilium, nisi tua prodidisset oratio, nesciebam. 3. Sed tu quam procul a patria non quidem pulsus es sed aberrasti! ac, si te pulsum existimari mavis, te potius ipse pepulisti: nam id quidem de te numquam cuiquam fas

37 periurii V² Va s.v. A   38 mendaci P K L Ha T² F N
 R E W C H² A: mendacii O M F² Mn H Va A², mendali* T
 41 gaudent K² cett. codd. Traenkle VC 1968, 274–275 Gruber: gaudet K Bieler Traina, RFIC 1970, 99   46 rabidos T²
 F N s.v. W, corr. F²

3 lacrimantemque – 12 cuius perierunt in Va, scripsit manus recentior   6 quam: tam con. Bieler

fuisset. 4. Si enim cuius oriundo sis patriae reminiscare,
 10 non uti Atheniensium quondam multitudinis imperio
 regitur, sed εἰς κοίρανός ἐστιν, εἰς βασιλεύς, qui frequen-
 tia civium, non depulsione laetetur, cuius agi frenis at-
 que obtemperare iustitiae summa libertas est. 5. An
 ignoras illam tuae civitatis antiquissimam legem, qua
 15 sanctum est ei ius exsulare non esse quisquis in ea se-
 dem fundare maluerit? Nam qui vallo eius ac munimi-
 ne continetur, nullus metus est ne exsul esse mereatur;
 at quisquis inhabitare eam velle desierit pariter desinit
 etiam mereri. 6. Itaque non tam me loci huius quam
 20 tua facies movet nec bibliothecae potius comptos ebore
 ac vitro parietes quam tuae mentis sedem requiro, in
 qua non libros sed id quod libris pretium facit, libro-
 rum quondam meorum sententias collocavi. 7. Et tu
 quidem de tuis in commune bonum meritis vera qui-
 25 dem, sed pro multitudine gestorum tibi pauca dixisti.
 8. De obiectorum tibi vel honestate vel falsitate cunctis
 nota memorasti. De sceleribus fraudibusque delatorum
 recte tu quidem strictim attingendum putasti, quod ea
 melius uberiusque recognoscentis omnia vulgi ore cele-

9 oriundo P O M L Ha T Mn² V A²: oriundus O² M² K
 T² F N R E Mn W C H A *Comm.* reminiscare P M L T F
 N² R Mn W A²: reminescare N, reminiscaris O M² K E C V
 H A 11 ἀλλὰ εἰς βασιλεύς ἐστιν, εἰς κοίρανός *edd. vet.*,
corr. Vall. 13 summa libertas *libri omnes*, summa *om.* *Bie-*
ler, errans in apparatu 15 sanctum P O² M L Ha R E V
 H² A²: sancitum O M² K T² F N R² E² Mn W C V² Va H
 A, scancitum T ei ius: eius P L C H (*corr. L² C²*), ius M² K²
 Va A², *om.* Mn 18 desierit: destiterit L T *s.v.* F *s.v.* N R W
 V, *corr. V²*, al. desierit *s.v.* N² 19 mereri *ex merere* N² E²
 25 gestorum tibi: tibi *om.* N, *addubitat Büchner* 28 eo
 quod M² T *s.v.* F *s.v.* N *mg. (ut gloss.)* H

brentur. 9. Increpuisti etiam vehementer iniusti factum 30
 senatus. De nostra etiam criminatione doluisti, laesae
 quoque opinionis damna flevisti. 10. Postremus adver-
 sum fortunam dolor incanduit conquestusque non ae-
 qua meritis praemia pensari, in extremo Musae saevien-
 tis, uti quae caelum terras quoque pax regeret, vota 35
 posuisti. 11. Sed quoniam plurimus tibi affectuum tu-
 multus incubuit diversumque te dolor ira maeror dis-
 trahunt, uti nunc mentis es, nondum te validiora reme-
 dia contingunt. 12. Itaque lenioribus paulisper utemur,
 ut quae in tumorem perturbationibus influentibus indu- 40
 ruerunt ad acioris vim medicaminis recipiendam tactu
 blandiore mollescant.

VI. Cum Phoebi radiis grave
 Cancri sidus inaestuât,
 tum qui larga negantibus
 sulcis semina credidit
 5 elusus Cereris fide
 quernas pergat ad arbores.
 Numquam purpureum nemus
 lecturus violas petas
 cum saevis Aquilonibus
 10 stridens campus inhorruit;
 nec quaeras avida manu
 vernos stringere palmites

32 adversus P K N, *corr.* P² N²   35 uti quae O L² T² F
 N² R W C Va: utique P M K L Ha T N E Mn W² H A
 36 affectum T A², *corr.* T²   39 levioribus H   utamur A,
corr. A²

11 nec: ne M E Mn² H, *corr.* M² E²   12 vernos: verna
 N, verno T² N² F²

- uvis si libeat frui;
autumno potius sua
15 Bacchus munera contulit.
Signat tempora propriis
aptans officiis deus
nec quas ipse coercuit
misceri patitur vices.
20 Sic quod praecipiti via
certum deserit ordinem
laetos non habet exitus.

6, 1. Primum igitur paterisne me pauculis rogationibus
statum tuae mentis attingere atque temptare, ut qui mo-
dus sit tuae curationis intellegam? 2. — Tu vero arbi-
tratu, inquam, tuo quae voles ut responsurum rogato.
5 3. — Tum illa: Huncine, inquit, mundum temerariis agi
fortuitisque casibus putas an ullum credis ei regimen
inesse rationis? 4. — Atqui, inquam, nullo existimave-
rim modo ut fortuita temeritate tam certa moveantur,
verum operi suo conditorem praesidere deum scio nec
10 umquam fuerit dies qui me ab hac sententiae veritate
depellat. 5. — Ita est, inquit, nam id etiam paulo ante
cecinisti hominesque tantum divinae exsortes curae esse
deplorasti; nam de ceteris quin ratione regerentur nihil
movebare. 6. Papae autem, vehementer admiror cur in
15 tam salubri sententia locatus aegrotas. Verum altius per-

15 bacchus M K L T N R² B E W V H²: baccus Ha, ba-
chus P O T² F R Mn C Va H A

6 an ullum: nullum P, an nullum O M² (*ut vid.*) K 13 quin
ratione: qui in ratione O Ha F H B, *corr.* O² F² B²

scrutemur; nescio quid abesse coniecto. 7. Sed dic mihi, quoniam deo mundum regi non ambigis, quibus etiam gubernaculis regatur advertis? 8. — Vix, inquam, rogationis tuae sententiam nosco, nedum ad inquisita respondere queam. 9. — Num me, inquit, fefellit abesse aliquid, per quod velut hiant valli robore in animum tuum perturbationum morbus inrepserit? 10. Sed dic mihi, meministine quis sit rerum finis quoque totius naturae tendat intentio? — Audieram, inquam, sed memoriam maeror hebetavit. 11. — Atqui scis unde cuncta processerint. — Novi, inquam, deumque esse respondi. 12. — Et qui fieri potest ut principio cognito quis sit rerum finis ignores? 13. Verum hi perturbationum mores, ea valentia est, ut movere quidem loco hominem possint, convellere autem sibique totum exstirpare non possint. 14. Sed hoc quoque respondeas velim: hominemne te esse meministi? — Quidni, inquam, meminerim? 15. — Quid igitur homo sit poterisne proferre? — Hocine interrogas, an esse me sciam rationale animal atque mortale? scio, et id me esse confiteor. 16. — Et illa: nihilne aliud te esse novisti? — Nihil. 17. — Iam scio, inquit, morbi tui aliam vel maximam causam; quid ipse sis nosse desisti. Quare plenissime vel aegritudinis tuae rationem vel aditum reconciliandae sospitatis inveni. 18. Nam quoniam tui oblivione confunderis et exsulem te et exspoliatum propriis bonis esse doluisti; 19. quoniam vero quis sit rerum finis ignoras, nequam homi-

17 ambigis *ex* ambiges O² N²   18 avertis M E V B, *corr.* M² V²   19 nedum *ex* necdum Mn² Va² B², necdum R A²   21 vel veluti *s.v.* F²   vel hianti *s.v.* F²   27 qui sit M   28 hi ... mores: his ... morbis O² K², hi ... mores *in ras.* V²   31 possunt N F² A, *corr.* A²   34 sciam: scias P, sciam *ex emend.* V B

nes atque nefarios potentes felicesque arbitraris; quoniam
 vero quibus gubernaculis mundus regatur oblitus es,
 45 has fortunarum vices aestimas sine rectore fluitare:
 magnae non ad morbum modo, verum ad interitum
 quoque causae. Sed sospitatis auctori grates, quod te
 nondum totum natura destituit. 20. Habemus maxi-
 mum tuae fomitem salutis veram de mundi gubernatio-
 50 ne sententiam, quod eam non casuum temeritati sed
 divinae rationi subditam credis; nihil igitur pertimescas,
 iam tibi ex hac minima scintillula vitalis calor illuxerit.
 21. Sed quoniam firmioribus remediis nondum tempus
 est, et eam mentium constat esse naturam ut, quotiens
 55 abiecerint veras, falsis opinionibus induantur, ex quibus
 orta perturbationum caligo verum illum confundit in-
 tuitum, hanc paulisper lenibus mediocribusque fomen-
 tis attenuare temptabo, ut dimotis fallacium affectio-
 num tenebris splendorem verae lucis possis agnoscere.

VII. Nubibus atris
 condita nullum
 fundere possunt
 sidera lumen.

5 Si mare volvens
 turbidus Auster
 misceat aestum,
 vitrea dudum
 parque serenis
 10 unda diebus
 mox resoluto
 sordida caeno

50 casuum *ex* casium N², *ex* casum T², *ex* cassum F², ca-
 sum A²   55 abiecerint *ex* abiecerit N² F² Mn²

- visibus obstat,
 quique vagatur
 15 montibus altis
 defluus amnis
 saepe resistit
 rupe soluti
 obice saxi.
 20 Tu quoque si vis
 lumine claro
 cernere verum,
 tramite recto
 carpere callem,
 25 gaudia pelle,
 pelle timorem
 spemque fugato
 nec dolor adsit.
 Nubila mens est
 30 vincetaque frenis
 haec ubi regnant.

28 dolor: timor M T V, *corr.* M² V², dolor T *mg.* 30 victa-
 que P Va A B, *corr.* P² A²

ANICII (ANNICII O) MANLII (MALLI P) SEVERINI
 BOETII (BOETI O) (VC EX INL. *add.* P) EX CONS.
 ORD. (*om.* M) (EX MAG. OFF. ATQUE *add.* P) PATR.
 (PATRICII M, PATRICIO P) PHILOSOPHIAE CONSO-
 LATIONIS EXPLICIT LIBER I INCIPIT LIBER II FELI-
 CITER POM, EXPLICIT LIBER PRIMUS ANICII
 MANLII SEVERINI BOECII EXCONSULIS ORDINA-
 RII PATRICII PHILOSOPHICAE CONSOLATIONIS:
 INCIPIT LIBER II FELICITER K

ANICII MANLII SEVERINI BOETHII EXCONS. ORD.
PATR. PHILOSOPHIAE CONSOLATIONIS EXPLICIT
LIB. I. INCIPIT LIB. II. FELICITER L

ANICII (ANITII **RW**, ANNITII **C**) MANLII (MAGNII **E**, *corr.* **E**²) SEVERINI BOETHII (BOETHII **NEW**, *om.* **C**; V.C. ET INLUS. *add.* **N**) EXCONS. ORD. (ORDINE **C**, EX MAG. OFF. ATQUE *add.* **N**) PATR. (PATRI. **E**, PATRICII **Ha**, PATRUM **C**) PHILOSOPHIAE (PHILOSOPHICAE **T²FNRW**) CONSOLATIONIS **HaTNREWC**; EXPLICIT LIBER PRIMUS INCIPIT LIBER (LIBER *om.* **Ha**) SECUNDUS FELICITER **TFNEC** (FELICITER *om.* **HaC**), LIB. PRIMUS FINIT INCIPIT LIBER SECUNDUS **R**, FINIT PRIMUS INCIPIT LIBER SECUNDUS **W**, ANNICII MANLII SEVERINI POETHII EXORDI. PATRICIUS. EXPLICIT LIBER I. INCIPIT II. **Mn**

ANNITII MALLI SEVERINI BOETHII EXCS. ORDO (EX CONS. ORD. **B**) PATR. PHILOSOPHIAE CONSOLATIONIS EXPLICIT LIBER I. INCIPIT LIBER SECUNDUS **HB**, ANICII MANLII SEVERINI BOETHII EXCONS. ORD. PATR. PHILOSOPHIAE CONSOLATIONIS EXPLICIT LIBER I. INCIPIT (INCIPIT EIUDEM **A**) LIBER II. FELICITER (FELICITER *om.* **A**) **VA**, EXPLICIT LIB. I. INCIPIT II. LIBER BOETHII **Va**

LIBER SECVNDVS

1, 1. Post haec paulisper obticuit atque ubi attentionem
 meam modesta taciturnitate collegit sic exorsa est: 2. Si
 penitus aegritudinis tuae causas habitumque cognovi,
 fortunae prioris affectu desiderioque tabescis; ea tantum
 animi tui, sicuti tu tibi fingis, mutata, pervertit. 3. Intel- 5
 lego multiformes illius prodigii fucos et eo usque cum
 his quos eludere nititur blandissimam familiaritatem,
 dum intolerabili dolore confundat quos insperata reli-
 querit. 4. Cuius si naturam, mores ac meritum reminis-
 care, nec habuisse te in ea pulchrum aliquid nec ami- 10
 sisse cognosces; sed, ut arbitror, haud multum tibi haec
 in memoriam revocare laboraverim. 5. Solebas enim
 praesentem quoque, blandientem quoque virilibus in-
 cessere verbis eamque de nostro adyto prolatis insecta-
 bare sentiis. 6. Verum omnis subita mutatio rerum 15
 non sine quodam quasi fluctu contingit animorum; sic
 factum est ut tu quoque paulisper a tua tranquillitate
 descisceres. 7. Sed tempus est haurire te aliquid ac de-

4 tantum: statum R² C² Mn s.v. V in ras. A Comm. 64, 2,
 corr. A² 5 animi tui: animum tuum *Traenkle* VC 1968, 276
 13 blandientem quoque O L T N R W V A *Bieler* WSt 1936,
 133,9; blandientemque P O² M K L² Ha T s.v. F s.v. N² s.v.
 E W² C V² Va H B *Engelbrecht*, WSt 1904, 2,1, blandientem
 M² F 14 adyto *vel* adito O M² K² T F N E Mn W C B:
 aditu *vel* adytu P O² M K L² F² R E² V Va, adto L insectaba-
 re ex insectabere O² N², insectabaris K² Comm. 16 con-
 tingat P *probante Bieler* 18 descisceres M L Ha² T² F² N
 E (*exemend.*) Mn V A: descisceris P T F R H, discesseris O

- gustare molle atque iucundum, quod ad interiora trans-
 20 missum validioribus haustibus viam fecerit. 8. Adsit igitur
 rhetoricae suadela dulcedinis, quae tum tantum
 recta calle procedit cum nostra instituta non deserit,
 cumque hac musica laris nostri vernacula nunc leviores
 nunc graviore modos succinat.
- 25 9. Quid est igitur, o homo, quod te in maestitiam
 luctumque deiecit? novum, credo, aliquid inusitatum-
 que vidisti. Tu fortunam putas erga te esse mutatam:
 erras. 10. Hi semper eius mores sunt, ista natura. Serva-
 vit circa te propriam potius in ipsa sui mutabilitate con-
 30 stantiam; talis erat cum blandiebatur, cum tibi falsae
 illecebris felicitatis alluderet. 11. Deprehendisti caeci
 numinis ambiguos vultus. Quae sese adhuc velat aliis,
 tota tibi prorsus innotuit. 12. Si probas, utere moribus,
 ne queraris. Si perfidiam perhorrescis, sperne atque
 35 abice perniciose ludentem; nam quae nunc tibi est tanti
 causa maeroris, haec eadem tranquillitatis esse debuis-
 set. Reliquit enim te quam non relicturam nemo um-
 quam poterit esse securus. 13. An vero tu pretiosam
 aestimas abituram felicitatem et cara tibi est fortuna
 40 praesens nec manendi fida et cum discesserit allatura
 maerorem? 14. Quodsi nec ex arbitrio retineri potest et

M² K R² C V² H² A² *Comm.*, discisceres L² W, vel discesse-
 res *s.v.* K², descesseris *ex* descisseris B², decisceres Ha Va,
 desisseres (*ut vid.* Ha) 22 recta P O L Ha T E (*ut vid.*):
 recto O² L² T² E² V² *cett. codd.* 23 hac: hanc P O T V B,
corr. P² O² T² V² B² musica *ex* misica T² N² 28 servabit P
 M L Ha T W C V, servabat O, *corr.* O² L² T² 34 perfidam
 Va² H sperne atque *om.* P 35 pernitiouse F² E Mn² B²
 39 habituram P O M L Ha T F N R Mn² W V B, *corr.* O² F²
 N² R² W² V² B² 40 nec praesens *Bieler*

calamitosos fugiens facit, quid est aliud [fugax] quam futurae quoddam calamitatis indicium? 15. Neque enim quod ante oculos situm est suffecerit intueri: rerum exitus prudentia metitur eademque in alterutro mutabilitas nec formidandas fortunae minas nec exoptandas facit esse blanditias. 16. Postremo aequo animo tolere oportet quicquid intra fortunae aream geritur cum semel iugo eius colla summiseris. 17. Quodsi manendi abeundique scribere legem velis ei quam tu tibi dominam sponte legisti, nonne iniurius fueris et impatientia sortem exacerbes quam permutare non possis? 18. Si ventis vela committeres, non quo voluntas peteret sed quo flatus impellerent promoveres; si arvis semina crederes, feraces inter se annos sterilesque pensares. Fortunae te regendum dedisti: dominae moribus oportet obtemperes. 19. Tu vero volventis rotae impetum retinere conaris? at, omnium mortalium stolidissime, si manere incipit, fors esse desistit.

I. Haec cum superba verterit vices dextra
et aestuantis more fertur Euripi,
dudum tremendos saeva proterit reges

42 fugax *secl. Robertson, Class. Rev. 1945, 12 Bieler*
44 suffecerit: sufficerit O K L T N E W V H, *corr.* O² L² T² N² W² 51 et: cum *s.v.* F² N² *ut gloss.* 52 exacerbes: exacerbas Ha (*corr.* Ha²) E, exacerbis R (*corr.* R²) Mn, exacerbabis Va (*corr.* Va²), exacerbes *vel* exacerbabis ex exacerbis *corr.* O², exacerbabis ex exacerbes W², exacerbes ex exarcerbes *corr.* F² 58 at: sed Mn² W² H

2 et aestuantis *def. Engelbrecht, SBerWien 1902, 31 Weinberger Bieler: exaestuantis* M L² T² E² Mn H B (et aestuantis B²) *Peiper Büchner Traenkle (VC 1968, 276–277) Gruber, qui post dextra comma reponit*

humilemque victi sublevat fallax vultum.

- 5 Non illa miseros audit aut curat fletus
ultroque gemitus, dura quos fecit, ridet.
Sic illa ludit, sic suas probat vires
magnumque su<(mm)>is monstrat ostentum, si quis
visatur una stratus ac felix hora.

- 2, 1. Vellem autem pauca tecum Fortunae ipsius verbis
agitare; tu igitur an ius postulet animadverti. 2. „Quid tu,
homo, ream me cotidianis agis querelis? quam tibi feci-
mus iniuriam? quae tibi tua detraximus bona? 3. Quovis
5 iudice de opum dignitatumque mecum possessione con-
tende et, si cuiusquam mortalium proprium quid ho-
rum esse monstraveris, ego iam tua fuisse quae repetis
sponte concedam. 4. Cum te matris utero natura pro-
duxit, nudum rebus omnibus inopemque suscepi, meis
10 opibus fovi et, quod te nunc impatientem nostri facit,
favore prona indulgentius educavi, omnium quae mei
iuris sunt affluentia et splendore circumdedi. 5. Nunc
mihi retrahere manum libet: habes gratiam velut usus
alienis, non habes ius querelae tamquam prorsus tua
15 perdideris. 6. Quid igitur ingemescis? nulla tibi a nobis

8 su<(mm)>is *corr. Smolak, W. St. 1982, 300 ss.: su<(ae v)>is Engelbrecht Weinberger, su<(bit)>is Bieler, suis <(de)>monstrat Rand, gaudens Traenkle, VC 1968, 277, <(sic)> sui Brakman, Boethiana, 36, * suis Peiper, sui C², suique magnum Vallinus si quis versui sequenti trai. P O (corr. O²) K W Mn C V Va H B, iterat in sequente versu T, del. T² visatur versui praecedenti add. M*

3 querelis ex querellis O² L² C² V² (*et mox*), quaerelis P M Ha T F N R 4 tua tibi Ha T F E Mn V Va A B, *corr. F³*
11 prono Mn W 13 habes: debes Peiper apud Weinb., Traenkle VC 1968, 278–279, habe Vallinus velut: quasi H
15 ingemiscis O² R² Mn C Va B

est allata violentia. Opes, honores ceteraque talium mei sunt iuris. Dominam famulae cognoscunt: mecum veniunt, me abeunte discedunt. 7. Audacter affirmem, si tua forent quae amissa conquereris, nullo modo perdidisses. 8. An ego sola meum ius exercere prohibebor? 20 licet caelo proferre lucidos dies eosdemque tenebrosis noctibus condere, licet anno terrae vultum nunc floribus frugibusque redimire nunc nimbis frigoribusque confundere, ius est mari nunc strato aequore blandiri nunc procellis ac fluctibus inhorrescere: nos ad con- 25 stantiam nostris moribus alienam inexpleta hominum cupiditas alligabit? 9. Haec nostra vis est, hunc continuum ludum ludimus: rotam volubili orbe versamus, infima summis, summa infimis mutare gaudemus. 10. Ascende, si placet, sed ea lege, ne uti ludicri mei ratio 30 poscet descendere iniuriam putes. 11. An tu mores ignorabas meos? nesciebas Croesum regem Lydorum Cyro paulo ante formidabilem mox deinde miserandum, rogi flammis traditum misso caelitus imbre defensum? 12. Num te praeterit Paulum Persi regis a se 35 capti calamitatibus pias impendisse lacrimas? quid tra-goediarum clamor aliud deflet nisi indiscreto ictu fortunam felicia regna vertentem? 13. Nonne adolescentulus

23 redimire O² M K² L² Ha² T² F N² R² E Mn² W H V²
 Va A B: redimere P O K L Ha T N R Mn V, redimiri
 C 24 blandiri ex blandire O² M² 27 alligavit *vel* allegavit
 P O M Ha T E V (*corr.* O² M² T² V²), allegabit L, *corr.* L²
 30 uti Pa: uti cum Pa² *cett. codd.*; uti ne cum Vall., cum *dam-*
nant Büchner Traenkle, VC 1968, 279 *Gruber*, *servat Bieler*,
Engelbrechti (WSt 1917, 155) et *Dienelti* (Glotta 1942, 108)
rationibus usus; nam ne uti idem esset ac ut non

δύο πίθους, τὸν μὲν ἕνα κακῶν, τὸν δὲ ἕτερον εἰάων in
 40 Iovis limine iacere didicisti? 14. Quid si uberius de bo-
 norum parte sumpsisti, quid si a te non tota discessi,
 quid si haec ipsa mei mutabilitas iusta tibi causa est
 sperandi meliora? Tamenne animo contabescas et intra
 commune omnibus regnum locatus proprio vivere iure
 45 desideres?“.

II. Si quantas rapidis flatibus incitus
 pontus versat harenas
 aut quot stelliferis edita noctibus
 caelo sidera fulgent
 5 tantas fundat opes nec retrahat manum
 pleno Copia cornu,
 humanum miseras haud ideo genus
 cesset flere querelas.
 Quamvis vota libens excipiat deus
 10 multi prodigus auri
 et claris avidos ornet honoribus,
 nil iam parta videntur,
 sed quaesita vorans saeva rapacitas
 alios pandit hiatus.
 15 Quae iam praecipitem frena cupidinem

39 ΔΥΟ Ο² L² Ha C Va *Weinb.*: ΔΥΟΥΣ Ο L T F N R E
 Mn W, ΔΥΟC M, διοιοῦς *Peiper*, δύο τοὺς *edd. vett.* ΚΑΚΩΝ
 Ο T F N Mn W B: ΚΑΚΟΝ Ο² M K R E C A ΕΑΩΝ Ο
 M T R W C: ΚΑΛΩΝ *vel* ΚΑΛΟΝ T² F² NE W² *in calce, eras.*
 Mn, *alii alia* (καλῶν *edd. vett.*) 43 tamenne *Klingner*, *Gno-*
mon 1940, 31 *unde Bieler*: tamen ne *codd.*, tunc ne *Comm.*

1 rabidis O L Ha T² F N R E V, *corr.* F² 3 quod P O
 M N, quo V, *corr.* O² V² N² stellis feris O, *corr.* O², stellige-
 ris L F² W 5 retrahit H 8 querellas C² V² (*et saepe*),
 quaerellas P (*ut semper*) V C

certo fine retentent,
 largis cum potius muneribus fluens
 sitis ardescit habendi?
 Numquam dives agit qui trepidus gemens
 20 sese credit egentem.

3, 1. His igitur si pro se tecum Fortuna loqueretur,
 quid profecto contra hisceres non haberes; aut si quid
 est quo querelam tuam iure tuearis, proferas oportet,
 dabimus dicendi locum. 2. Tum ego: Speciosa quidem
 ista sunt, inquam, oblitaque rhetoricae ac musicae melle 5
 dulcedinis tum tantum cum audiuntur oblectant, sed
 miseris malorum altior sensus est; itaque cum haec au-
 ribus insonare desierint insitus animum maeror prae-
 gravat. 3. Et illa: Ita est, inquit; haec enim nondum
 morbi tui remedia, sed adhuc contumacis adversum cu- 10
 rationem doloris fomenta quaedam sunt. 4. Nam quae
 in profundum sese penetrent cum tempestivum fuerit
 admovebo. Verumtamen ne te existimari miserum velis:
 an numerum modumque tuae felicitatis oblitus es?
 5. Taceo quod desolatum parente summorum te viro- 15
 rum cura suscepit delectusque in affinitatem principum
 civitatis, quod pretiosissimum propinquitatis genus est,
 prius carus quam proximus esse coepisti. 6. Quis non
 te felicissimum cum tanto splendore socerorum cum

17 largus P O M K L T V, *corr.* O² M² K² L² T² V²
 19 quin T² H, *corr.* H²; i · ñ s.v. Va²

10 contumaces T² Va A B, *corr.* A² B² curationum P O M
 K² Ha T V Va B, *corr.* O² M² T² V² B², curationis A
 11 dolores P O K² T² Va H B, *corr.* O² H² B² 13 amove-
 bo P T C, *corr.* T² 16 affinitate P K C Va B

- 20 coniugis pudore tum masculae quoque prolis opportu-
nitate praedicavit? 7. Praetereo (libet enim praeterire
communia) sumptas in adulescentia negatas senibus di-
gnitates: ad singularem felicitatis tuae cumulum venire
delectat. 8. Si quis rerum mortalium fructus ullum bea-
25 titudinis pondus habet, poteritne illius memoria lucis
quantalibet ingruentium malorum mole deleri, cum
duos pariter consules liberos tuos domo provehi sub
frequentia patrum, sub plebis alacritate vidisti, cum eis-
dem in curia curules insidentibus tu regiae laudis orator
30 ingenii gloriam facundiaeque meruisti, cum in circo
duorum medius consulum circumfusae multitudinis ex-
spectationem triumphali largitione satiasti? 9. Dedisti,
ut opinor, verba Fortunae, dum te illa demulcet, dum
te ut delicias suas fovet. Munus quod nulli umquam
35 privato commodaverat abstulisti. Visne igitur cum For-
tuna calculum ponere? 10. Nunc te primum liventi oculo
praestrinxit. Si numerum modumque laetorum tri-
stiumve consideres, adhuc te felicem negare non possis.
11. Quodsi idcirco te fortunatum esse non aestimas,
40 quoniam quae tunc laeta videbantur abierunt, non est
quod te miserum putes, quoniam quae nunc creduntur
maesta praetereunt. 12. An tu in hanc vitae scenam
nunc primum subitus hospesque venisti? ullamne hu-
manis rebus inesse constantiam reris, cum ipsum saepe
45 hominem velox hora dissolvat? 13. Nam etsi rara est
fortuitis manendi fides, ultimus tamen vitae dies mors

20 tum: cum R² E (*ut vid.*) V² Va H A² B 24 si quis enim
H Mn² 29 in curules O K, *corr.* O² K² 33 *prius* dum:
tum P T, *corr.* T² 36 libenti P O K T V, *corr.* O² K² T²
V² 37 praestrinxit P, praestrixit K H A², perstrinxit R B tri-
stiumque R Mn, *corr.* Mn² 39 aestimes E Mn, *corr.* Mn²

quaedam fortunae est, etiam manentis. 14. Quid igitur referre putas tunc illam moriendo deseras an te illa fugiendo?

III. Cum polo Phoebus roseis quadrigis
 lucem spargere coeperit,
 pallet albentes hebetata vultus
 flammis stella prementibus.

5 Cum nemus flatu Zephyri tepentis
 vernis inrubit rosis,
 spiret insanum nebulosus Auster,
 iam spinis abeat decus.

Saepe tranquillo radiat sereno
 10 immotis mare fluctibus,
 saepe ferventes Aquilo procellas
 verso concitat aequore.

Rara si constat sua forma mundo,
 si tantas variat vices,

15 crede fortunis hominum caducis,
 bonis crede fugacibus!

Constat aeterna positumque lege est
 ut constet genitum nihil.

4, 1. Tum ego: Vera, inquam, commemoras, o virtutum omnium nutrix, nec infitiri possum prosperitatis meae velocissimum cursum. 2. Sed hoc est quod recolentem vehementius coquit: nam in omni adversitate fortunae infelicissimum est genus infortunii fuisse felicem. 3. Sed 5

48 putas *ex* putes T² F²

16 bonis: donis T² F N W, bonis *corr.* F² N², *s.v.*
 W² 18 constat M L N E W A, *corr.* M² L² N² A²

5 felicem fuisse P E Mn V A B

quod tu, inquit, falsae opinionis supplicium luas, id rebus iure imputare non possis. Nam si te hoc inane nomen fortuitae felicitatis movet, quam pluribus maximisque abundes mecum reputes licet. 4. Igitur si quod in
 10 omni fortunae tuae censu pretiosissimum possidebas id tibi divinitus inlaesum adhuc inviolatumque servatur, poterisne meliora quaeque retinens de infortunio iure causari? 5. Atqui viget incolumis illud pretiosissimum generis humani decus Symmachus socer et, quod vitae
 15 pretio non segnis emereres, vir totus ex sapientia virtutibusque factus, suarum securus tuis ingemescit iniuriis. 6. Vivit uxor ingenio modesta, pudicitia pudore praeclens et, ut omnes eius dotes breviter includam, patri similis; vivit, inquam, tibi que tantum vitae huius exosa
 20 spiritum servat, quoque uno felicitatem minui tuam vel ipsa concesserim, tui desiderio lacrimis ac dolore tabescit. 7. Quid dicam liberos consulares, quorum iam ut in id aetatis pueris vel paterni vel aviti specimen elucet ingenii? 8. Cum igitur praecipua sit mortalibus vitae
 25 cura retinendae, o te, si tua bona cognoscas, felicem, cui suppetunt etiamnunc quae vita nemo dubitat esse cariora! 9. Quare sicca iam lacrimas; nondum est ad

6 luis ex luas T² N² F² Va², luis R Mn 16 post factus
 distinxit Bieler 17 pudicitia P O T V: pudicitiae O² T² V²
 cett. codd., pudicitia supra pudore tamquam glossema in M,
 damnat Volkmann apud Peiperum pudore del. Bases, Athe-
 na 4 (1892), 342, Büchner, Studien IV, 138 ss., defendit Gru-
 ber 19 tibi que: tibi quae M T F N, tibi que corr. s.v. vel in
 mg. T² F² N² 20 fortunam quoque O A B (ut vid.: rasura
 ante quoque in B), et fortunam ante quoque add. in mg. K²,
 add. supra versum ut glossema M² uno: una O M² K² T² B,
 corr. B² felicitate O K² A² 21 tui: tuo P V probante Bie-
 ler, corr. V²

unum omnes exosa fortuna nec tibi nimium valida tempestas incubuit, quando tenaces haerent ancorae quae nec praesentis solamen nec futuri spem temporis abesse 30 patiantur.

10. Et haereant, inquam, precor; illis namque manentibus, utcumque se res habeant, enatabimus. Sed quantum ornamentis nostris decesserit vides. 11. Et illa: Promovimus, inquit, aliquantum, si te nondum totius tuae 35 sortis piget. Sed delicias tuas ferre non possum, qui abesse aliquid tuae beatitudini tam luctuosus atque anxius conqueraris. 12. Quis est enim tam compositae felicitatis ut non aliqua ex parte cum status sui qualitate rixetur? anxia enim res est humanorum condicio bonorum 40 et quae vel numquam tota proveniat vel numquam perpetua subsistat. 13. Huic census exuberat, sed est pudori degener sanguis; hunc nobilitas notum facit, sed angustia rei familiaris inclusus esse mallet ignotus. 14. Ille utroque circumfluus vitam caelibem deflet; ille nuptiis 45 felix orbus liberis alieno censum nutrit heredi; alius prole laetatus filii filiaeve delictis maestus illacrimat. 15. Idcirco nemo facile cum fortunae suae condicione concordat; inest enim singulis quod inexpertus ignoret, expertus exhorreat. 16. Adde quod felicissimi cuiusque 50 delicatissimus sensus est, et nisi ad nutum cuncta suppetant omnis adversitatis insolens minimis quibusque prosternitur: adeo perexigua sunt quae fortunatissimis

35 nondum: non iam *Traenkle*, VC 1968, 280   38 compositae: copiosae Va B, *corr.* B²   42 pudori *ex* pudore O² N²   43 deneger O M A   45 ille: et ille O M² C Va B
47 laetatur P A, *corr.* A² delictis *ex* delectis O² N² V², *ex* dilectis T², deletis P, pro delictis K   50 et expertus K Ha F² E Va² A B, *corr.* A²

beatitudinis summam detrahunt. 17. Quam multos esse
 55 coniectas qui sese caelo proximos arbitrentur si de for-
 tulae tuae reliquiis pars eis minima contingat? hic ipse
 locus, quem tu exsilium vocas, incolentibus patria est.
 18. Adeo nihil est miserum nisi cum putes, contraque
 beata sors omnis est aequanimitate tolerantis. 19. Quis
 60 est ille tam felix, qui cum dederit impatientiae manus
 statum suum mutare non optet? 20. Quam multis ama-
 ritudinibus humanae felicitatis dulcedo respersa est!
 quae si etiam fruente iucunda esse videatur, tamen, quo-
 minus cum velit abeat, retineri non possit. 21. Liquet
 65 igitur quam sit mortalium rerum misera beatitudo, quae
 nec apud aequanimos perpetua perdurat nec anxios tota
 delectat.

22. Quid igitur, o mortales, extra petitis intra vos
 positam felicitatem? Error vos inscitiaeque confundit.
 70 23. Ostendam breviter tibi summae cardinem felicitatis.
 Estne aliquid tibi te ipso pretiosius? nihil, inquires. Igi-
 tur si tui compos fueris, possidebis quod nec tu amitte-
 re umquam velis nec fortuna possit auferre. 24. Atque
 ut agnoscas in his fortuitis rebus beatitudinem constare
 75 non posse, sic collige. 25. Si beatitudo est summum
 naturae bonum ratione degentis nec est summum bo-
 num quod eripi ullo modo potest, quoniam praecellit
 id quod nequeat auferri, manifestum est quin ad beati-
 tudinem percipiendam fortunae instabilitas adspirare

58 computes W Va B, *corr.* W² B²   61 mutare P O M K
 Ha T F R E C V Va A: mutari L T² N R² Mn W V² H B
 64 habeat P Ha T R, *corr.* T² R²   retinere P O Ha T F V,
corr. O² T² V²   66 perpetua P O M K T F E Mn C Va A
 B *Comm.* 84, 15: perpetuo L T² F² N R W H, -a-*suprascriptit*,
deinde erasit N²   69 insciaque M K, inscientiaeque M²
 74 agnoscas Ha T, *corr.* T²

non possit. 26. Ad haec, quem caduca ista felicitas ve- 80
hit, vel scit eam vel nescit esse mutabilem. Si nescit,
quaenam beata sors esse potest ignorantiae caecitate? si
scit, metuat necesse est ne amittat quod amitti posse
non dubitat; quare continuus timor non sinit esse feli-
cem. 27. An vel si amiserit neglegendum putat? Sic 85
quoque perexile bonum est quod aequo animo feratur
amissum. 28. Et quoniam tu idem es cui persuasum
atque insitum permultis demonstrationibus scio mentes
hominum nullo modo esse mortales, cumque clarum sit
fortuitam felicitatem corporis morte finiri, dubitari ne- 90
quit, si haec afferre beatitudinem potest, quin omne
mortalium genus in miseriam mortis fine labatur.
29. Quodsi multos scimus beatitudinis fructum non
morte solum verum etiam doloribus suppliciisque quae-
sisse, quonam modo praesens facere beatos potest quae 95
miseros transacta non efficit?

IV. Quisquis volet perennem
cautus ponere sedem
stabilisque nec sonori
sterni flatibus Euri
5 et fluctibus minantem
curat spernere pontum,
montis cacumen alti,
bibulas vitet harenas:
illud protervus Auster

85 an *om.* T F N R W H, *eras.* Ha² C² Va², *habent extra lineam* L H² (*ut vid.*) 91 auferre K V² Va² 95 praesens vita O M K F N R² W² C Va B, *habent ut gloss.* T² A, fortuna praesens Pc, felicitas *s.v.* V², vita *punctis notat* F², *erasit* B² 96 effecit P² O V, *corr.* O² V²

- 10 totis viribus urguet,
 hae pendulum solutae
 pondus ferre recusant.
 Fugiens periculosam
 sortem sedis amoenae
 15 humili domum memento
 certus figere saxo.
 Quamvis tonet ruinis
 miscens aequora ventus,
 tu conditus quieti,
 20 felix robore valli,
 duces serenus aevum
 ridens aetheris iras.

5, 1. Sed quoniam rationum iam in te mearum fomenta descendunt, paulo validioribus utendum puto. 2. Age enim, si iam caduca et momentaria fortunae dona non essent, quid in eis est quod aut vestrum umquam fieri
 5 queat aut non perspectum consideratumque vilescat? 3. Divitiaene vel vestrae vel sui natura pretiosae sunt? quid earum potius? 4. aurumne ac vis congesta pecuniae? Atqui haec effundendo magis quam coacervando melius nitent, si quidem avaritia semper odiosos, claros

10 urguet P N W C: urget N² cett. codd.

6 vestrae P L (*ut vid.*) T N C B²: vestri V² (V non legitur) Va Comm., vestra L² T² N² C² cett. codd. Peiper Bieler Weinb.
 7 ac P L Ha T F N² E C V A: aut T² E², aut ac N, an M² K² T² F² mg. R² V² cett. codd. malunt Engelbrecht, Sitzber. Wien 1902, 41, Dienelt, Glotta 1951, 61, n.1 vis: his O M F mg. E C H (*ut vid.*), bis P T R, corr. O² M² T² R² E² V² congesta P O M L Ha T F N R E C V: congestae K R² F² Mn W V² Va H B, coniesta A pecunia P V² E² 8 haec: hae ex haec V² A²

largitas facit. 5. Quodsi manere apud quemque non po- 10
 test quod transfertur in alterum, tunc est pretiosa pecu-
 nia cum translata in alios largiendi usu desinit posside-
 ri. 6. At eadem, si apud unum quanta est ubique
 gentium congeratur, ceteros sui inopes fecerit. Et vox
 quidem tota pariter multorum replet auditum, vestrae 15
 vero divitiae nisi comminutae in plures transire non
 possunt; quod cum factum est, pauperes necesse est fa-
 ciant quos relinquunt. 7. O igitur angustas inopesque
 divitias, quas nec habere totas pluribus licet et ad
 quemlibet sine ceterorum paupertate non veniunt! 8. 20
 An gemmarum fulgor oculos trahit? sed si quid est in
 hoc splendore praecipui, gemmarum est lux illa, non
 hominum; quas quidem mirari homines vehementer ad-
 miror. 9. Quid est enim carens animae motu atque
 compage, quod animatae rationabilique naturae pul- 25
 chrum esse iure videatur? 10. Quae tametsi conditoris
 opera suique distinctione postremae aliquid pulchritu-
 dinis trahunt, infra vestram tamen excellentiam colloca-
 tae admirationem vestram nullo modo merebantur.
 11. An vos agrorum pulchritudo delectat? quidni? est 30
 enim pulcherrimi operis pulchra portio. 12. Sic quon-
 dam sereni maris facie gaudemus, sic caelum, sidera,
 lunam solemque miramur. Num te horum aliquid attingit,
 num audes alicuius talium splendore gloriari?
 13. An vernis floribus ipse distingueris aut tua in aesti- 35
 vos fructus intumescit ubertas? 14. Quid inanibus gau-
 diis raperis, quid externa bona pro tuis amplexaris?

10 quemquam K² R Va A² B, quamque T (corr. T²)
 29 merebantur *codd.*, *def. Klingner, Gnomon 1940*, 30 *Gru-*
ber: mereantur Engelbrecht Bieler 37 vel amplectaris F²

numquam tua faciet esse fortuna quae a te natura rerum fecit aliena. 15. Terrarum quidem fructus animantium
 40 um procul dubio debentur alimentis; sed si, quod naturae satis est, replere indigentiam velis, nihil est quod fortunae affluentiam petas. 16. Paucis enim minimisque natura contenta est; cuius satietatem si superfluis urgere velis, aut iniucundum quod infuderis fiet aut noxi-
 45 um. 17. Iam vero pulchrum variis fulgere vestibis putas: quarum si grata intuitu species est, aut materiae naturam aut ingenium mirabor artificis. 18. An vero te longus ordo famulorum facit esse felicem? qui si vitiosi moribus sint, perniciose domus sarcina et ipsi domino
 50 vehementer inimica; sin vero probi, quonam modo in tuis opibus aliena probitas numerabitur? 19. Ex quibus omnibus nihil horum quae tu in tuis computas bonis tuum esse bonum liquido monstratur. Quibus si nihil inest appetendae pulchritudinis, quid est quod vel amissis
 55 doleas vel laeteris retentis? 20. Quodsi natura pulchra sunt, quid id tua refert? nam haec per se a tuis quoque opibus sequestrata placuissent. 21. Neque enim idcirco sunt pretiosa quod in tuas venere divitias, sed quoniam pretiosa videbantur tuis ea divitiis annumerare
 60 maluisti.

22. Quid autem tanto fortunae strepitu desideratis? fugare, credo, indigentiam copia quaeritis. 23. Atqui hoc vobis in contrarium cedit; pluribus quippe adminiculis opus est ad tuendam pretiosae supellectilis varie-

39 fecit: facit Ha F² 43 superfluis surgere L V, superflui surgere M T, *corr.* M² L² T² V² 44 iniucundum *ex* iniucundum O² N² C² B² 50 sin vero: si vero R² H A, *corr.* A²
 56 a *om.* L R 62 credo: ut credo H

tatem, verumque illud est permultis eos indigere qui 65
permulta possideant, contraque minimum qui abundan-
tiam suam naturae necessitate, non ambitus superfluitate
metiantur.

24. Itane autem nullum est proprium vobis atque in-
situm bonum ut in externis ac sepositis rebus bona ve- 70
stra quaeratis? 25. Sic rerum versa condicio est ut divi-
num merito rationis animal non aliter sibi splendere
nisi inanimatae supellectilis possessione videatur? 26. Et
alia quidem suis contenta sunt, vos autem deo mente
consimiles ab rebus infimis excellentis naturae orna- 75
menta captatis nec intellegitis quantam conditori vestro
faciatis iniuriam. 27. Ille genus humanum terrenis om-
nibus praestare voluit, vos dignitatem vestram infra in-
fima quaeque detruditis. 28. Nam si omne cuiusque bo-
num eo cuius est constat esse pretiosius, cum vilissima 80
rerum vestra bona esse iudicatis eisdem vosmet ipsos
vestra existimatione summittitis. 29. Quod quidem
haud immerito cadit. Humanae quippe naturae ista
condicio est, ut tum tantum ceteris rebus cum se co-
gnoscit excellat, eadem tamen infra bestias redigatur si 85
se nosse desierit; nam ceteris animantibus sese ignorare
naturae est, hominibus vitio venit.

30. Quam vero late patet vester hic error, qui ornari
posse aliquid ornamentis existimatis alienis! 31. At id

66 minimo ex minimum V² R² 67 suae L E s.v. 76 ve-
stro: nostro H 79 omne P O² M K T F C V² Va H² A B
G² Comm. 94, 6: omne quod O L Ha T² N F² R E Mn W H
V G 80 eo P M K T F Mn² C² Va² H² A B G²: id eo O
M² K² Ha R Mn V² Va H G, est eo F² N² E², est id eo L T²
N R E Mn s.v. W 87 natura Ha N R² E W Va A B G,
corr. N² W² A², natura eest M

90 fieri nequit; nam si quid ex appositis luceat, ipsa quidem quae sunt apposita laudantur, illud vero his tectum atque velatum in sua nihilo minus foeditate perdurat.

32. Ego vero nego ullum esse bonum quod noceat habenti. Num id mentior? minime, inquis. 33. Atqui
95 divitiae possidentibus persaepe nocuerunt, cum pessimus quisque eoque alieni magis avidus quicquid usquam auri gemmarumque est se solum qui habeat dignissimum putat. 34. Tu igitur, qui nunc contum gladiumque sollicitus pertimescis, si vitae huius callem
100 vacuus viator intrasses, coram latrone cantares. 35. O praeclara opum mortalium beatitudo, quam cum adeptus fueris securus esse desistis!

V. Felix nimium prior aetas
contenta fidelibus arvis
nec inerti perdita luxu,
facili quae sera solebat
5 ieiunia solvere glande.
Non Bacchica munera norant
liquido confundere melle
nec lucida vellera Serum
Tyrio miscere veneno.
10 Somnos dabat herba salubres,
potum quoque lubricus amnis,
umbras altissima pinus.
Nondum maris alta secabat
nec mercibus undique lectis

91 tectum *ex* tecum O² M² T² N² V² Va², tecum P, tec^m H
93 ullum: illud R² Va B, *corr.* Va²

4 facillique P K Ha T N Mn V² A, *corr.* Mn² 6 bachica
O N E Mn C A norat V², norant *ex* norent N², norent F²
(*ut vid.*)

- 15 nova litora viderat hospes.
 Tunc classica saeva tacebant
 odiis neque fusus acerbis
 cruor horrida tinxerat arva.
 Quid enim furor hosticus ulla
 20 vellet prior arma movere,
 cum vulnera saeva viderent
 nec praemia sanguinis ulla?
 utinam modo nostra redirent
 in mores tempora priscos!
 25 sed saevior ignibus Aetnae
 fervens amor ardet habendi.
 Heu, primus quis fuit ille
 auri qui pondera tecti
 gemmasque latere volentes,
 30 pretiosa pericula, fodit?

6, 1. Quid autem de dignitatibus potentiaque disseram,
 quae vos verae dignitatis ac potestatis inscii caelo exae-
 quatis? quae si in improbissimum quemque ceciderunt,
 quae flammis Aetnae eructuantibus, quod diluvium tan-

18 arva: arma T *in rasura* H, *ut vid.* 25 aethnae ex
 aetnae M² F² H² G², aetnae ex aethnae L², aetne P

2 quae O M K L Ha Mn V Va A B: qua T F N R E C H
 A² G² Bieler, quam P, quas R² G *ut vid.* Büchner, *Studien IV*,
 144 Gruber, quis W 3 ceciderunt P O M K L Ha T (et
 T³) F N R V Va A B G: ceciderint O² T² F² E Mn W C H
 A² B² 4 quae incendia N² F² Va² (*ut gloss.*), quae flammis
 incendia A, incendia *eras*. A² eructuantibus: eructantibus P
 L² Ha T E V G² quod: quot P O K W C V G, *corr.* O² C²,
 quot *ex* quod V², vel quod *item suprascriptis* V diluvii O²
 K tantas: quantas O² *mg.*

5 tas strages dederint? 2. Certe, uti meminisse te arbitror,
 consulare imperium, quod libertatis principium fuerat,
 ob superbiam consulum vestri veteres abolere cupive-
 runt, qui ob eandem superbiam prius regium de civitate
 nomen abstulerant. 3. At si quando, quod perrarum
 10 est, probis deferantur, quid in eis aliud quam probitas
 utentium placet? ita fit ut non virtutibus ex dignitate
 sed ex virtute dignitatibus honor accedat. 4. Quae vero
 est ista vestra expetibilis ac praeclara potentia? nonne, o
 terrena animalia, consideratis quibus qui praesidere vi-
 15 deamini? nunc si inter mures videres unum aliquem ius
 sibi ac potestatem prae ceteris vindicantem, quanto mo-
 vereris cachinno! 5. Quid vero, si corpus spectes, imbe-
 cillius homine repperire queas, quos saepe muscularum
 quoque vel morsus vel in secreta quaeque reptantium
 20 necat introitus? 6. Quo vero quisquam ius aliquod in
 quempiam nisi in solum corpus et quod infra corpus
 est (fortunam loquor) possit exserere? 7. Num quic-
 quam libero imperabis animo? num mentem firma sibi
 ratione cohaerentem de statu propriae quietis amove-
 25 bis? 8. Cum liberum quendam virum suppliciis se ty-
 rannus adacturum putaret ut adversum se factae coniu-
 rationis conscios proderet, linguam ille momordit atque
 abscidit et in os tyranni saevientis abiecit; ita cruciatus,
 quos putabat tyrannus materiam crudelitatis, vir sapiens
 30 fecit esse virtutis.

5 dederunt P A (*ut vid.*), corr. A² 10 deferamus V
 12 vere V 13 o om. M H, add. M² H² 15 nunc: num
 T² F N R² E Mn W, nunc N² mg. F² s.v. videres ex videris
 corr. L² T² 22 quicquam: quidquam O (*ut vid.*) T E B G,
 quid umquam L Ha F s.v. N R W B², quicquam corr. O² T²
 N² E² G² 30 virtutes M Ha T R, corr. M² T² R²

9. Quid autem est quod in alium facere quisque possit, quod sustinere ab alio ipse non possit? 10. Busiridem accepimus necare hospites solitum ab Hercule hospite fuisse mactatum. 11. Regulus plures Poenorum bello captos in vincla coniecerat, sed mox ipse victorum catenis manus prae- 35
buit. 12. Ullamne igitur eius hominis potentiam putas qui, quod ipse in alio potest, ne id in se alter valeat efficere non possit?

13. Ad haec, si ipsis dignitatibus ac potestatibus inesset aliquid naturalis ac proprii boni, numquam pessimis 40
provenirent. Neque enim sibi solent adversa sociari: natura respuit ut contraria quaeque iungantur. 14. Ita cum pessimos plerumque dignitatibus fungi dubium non sit, illud etiam liquet, natura sui bona non esse quae se pessimis haerere patiantur. 15. Quod quidem 45
de cunctis fortunae muneribus dignius existimari potest, quae ad improbissimum quemque uberiora perveniunt.

16. De quibus illud etiam considerandum puto, quod nemo dubitat esse fortem cui fortitudinem inesse con- 50
spexerit et cuicumque velocitas adest manifestum est esse velocem. 17. Sic musica quidem musicos, medicina medicos, rhetorica rhetores facit: agit enim cuiusque rei natura quod proprium est nec contrariarum rerum miscetur effectibus et ultro quae sunt adversa depellit. 55
18. Atqui nec opes inexpletam restringere avaritiam

33 accepimus L Ha T² F N R E Mn W C H B²: accipimus P
O M K T V Va H² A B G 35 vincula E Mn B² 47 ad:
vel in s.v. V² 49 etiam illud Mn C, illud R 53 rethorice T
K, corr. T², rhetorice *Peiper* rhetores: rhetoricos H 54
contrarium P M, corr. M² 56 restringere N (corr. N²) R C
H, restringere L Va, corr. Va², restringere L² V

queunt, nec potestas sui compotem fecerit quem vitio-
sae libidines insolubilibus adstrictum retinent catenis, et
collata improbis dignitas non modo non efficit dignos
60 sed prodit potius et ostentat indignos. 19. Cur ita
provenit? Gaudetis enim res sese aliter habentes falsis
compellare nominibus, quae facile ipsarum rerum re-
darguuntur effectui; itaque nec illae divitiae nec illa po-
tentia nec haec dignitas iure appellari potest. 20. Postre-
65 mo idem de tota concludere fortuna licet, in qua nihil
expetendum, nihil nativae bonitatis inesse manifestum
est, quae nec se bonis semper adiungit et bonos quibus
fuerit adiuncta non efficit.

VI. Novimus quantas dederit ruinas
urbe flammata patribusque caesis
fratre qui quondam ferus interempto
matris effuso maduit cruore
5 corpus et visu gelidum pererrans
ora non tinxit lacrimis, sed esse
censor extincti potuit decoris.
Hic tamen sceptro populos regebat
quos videt condens radios sub undas
10 Phoebus, extremo veniens ab ortu,
quos premunt septem gelidi Triones,
quos Notus sicco violentus aestu
torret ardentes recoquens harenas.

60 ostendat P² L, *corr.* L²

5 pererrans B G, *corr.* G² 10 in extremo P O T C V G,
in *eras.* O² T² C² V², extremo (et) Büchner, extra quos *con.*
Bieler, WSt 1957, 17–18 12 nothus L F N² R E Mn W Va
H A G, *corr.* L²

Celsa num tandem valuit potestas
 15 vertere pravi rabiem Neronis?
 heu gravem sortem, quotiens iniquus
 additur saevo gladius veneno!

7, 1. Tum ego: Scis, inquam, ipsa minimum nobis ambitionem mortalium rerum fuisse dominatam; sed materiam gerendis rebus optavimus, quo ne virtus tacita consensceret. 2. Et illa: Atqui hoc unum est quod praestantes quidem natura mentes, sed nondum ad extremam ma- 5 num virtutum perfectione perductas, allicere possit, gloriae scilicet cupido et optimorum in rem publicam fama meritorum. 3. Quae quam sit exilis et totius vacua ponderis sic considera.

Omnem terrae ambitum, sicuti astrologicis demon- 10 strationibus accepisti, ad caeli spatium puncti constat obtinere rationem, id est, ut, si ad caelestis globi magnitudinem conferatur, nihil spatii prorsus habere iudicetur. 4. Huius igitur tam exiguae in mundo regionis quarta fere portio est, sicut Ptolomaeo probante didici- 15 sti, quae nobis cognitis animantibus incolatur. 5. Huic quartae si quantum maria paludesque premunt quantumque siti vasta regio distenditur cogitatione subtraxeris, vix angustissima inhabitandi hominibus area relinquetur. 6. In hoc igitur minimo puncti quodam puncto 20 circumsaepi atque conclusi, de pervulganda fama, de proferendo nomine cogitatis, ut quid habeat amplum

12 id est *secl. Usener, Rhein. Mus. 1873, 401, n. 1* 18 siti:
 sit in P M, siti* V, sitim G² (*ut vid.*), sitiam *ut vid.* O, *corr.*
 O² distenditur *ex* destenditur O² F² G², vel extenditur *s.v.*
 F² 22 ut: at L² Va A B², et M², aut Ha N² E (*ut vid.*) Mn
 W H, ut aliquid *in rasura* F, vel aut quid *s.v.* F², ut *corr.* H²
 E², *eras.* K² V² habet F N² W, *corr.* F²

magnificumque gloria tam angustis exiguisque limitibus
 artata? 7. Adde quod hoc ipsum brevis habitaculi saep-
 25 tum plures incolunt nationes lingua, moribus, totius
 vitae ratione distantes, ad quas tum difficultate itinerum
 tum loquendi diversitate tum commercii insolentia non
 modo fama hominum singulorum sed ne urbium quidem
 pervenire queat. 8. Aetate denique M. Tulli, sicut ipse
 30 quodam loco significat, nondum Caucasum montem
 Romanae rei publicae fama transcenderat et erat tunc
 adulta, Parthis etiam ceterisque id locorum gentibus
 formidolosa. 9. Videsne igitur quam sit angusta, quam
 compressa gloria quam dilatare ac propagare laboratis?
 35 an ubi Romani nominis transire fama nequit Romani
 hominis gloria progredietur? 10. Quid quod diversa-
 rum gentium mores inter se atque instituta discordant,
 ut quod apud alios laude apud alios supplicio dignum
 iudicetur? 11. Quo fit ut si quem famae praedicatio de-
 40 lectat, huic in plurimos populos nomen proferre nullo
 modo conducat. 12. Erit igitur pervagata inter suos glo-
 ria quisque contentus et intra unius gentis terminos
 praeclara illa famae immortalitas coartabitur.

13. Sed quam multos clarissimos suis temporibus vi-
 45 ros scriptorum inops delevit oblivio! quamquam quid
 ipsa scripta proficiant, quae cum suis auctoribus premit
 longior atque obscura vetustas? 14. Vos vero immortali-
 tatem vobis propagare videmini cum futuri famam tem-
 poris cogitatis. 15. Quod si ad aeternitatis infinita spa-

34 propagare ac dilatare P   36 quid quod: quid est quod
 R² V² H, quid quid P, *corr.* P²   39 quo: quid P, quod V B G
mg., *corr.* V² B²   46 quae: quem P V, *corr.* P² V²   49 ad
del. L² A², *om.* Ha E Mn B, *add.* Mn²

tia pertractes, quid habes quod de nominis tui 50
diuturnitate laeteris? 16. Unius etenim mora momenti
si decem milibus conferatur annis, quoniam utrumque
spatium definitum est, minimam licet, habet tamen ali-
quam portionem; at hic ipse numerus annorum eiusque
quamlibet multiplex ad interminabilem diuturnitatem 55
ne comparari quidem potest. 17. Etenim finitis ad se
invicem fuerit quaedam, infiniti vero atque finiti nulla
umquam poterit esse collatio. 18. Ita fit ut quamlibet
prolixi temporis fama, si cum inexhausta aeternitate co-
gitetur, non parva sed plane nulla esse videatur. 60

19. Vos autem nisi ad populares auras inanesque ru-
mores recte facere nescitis et relictā conscientiae virtu-
tisque praestantia de alienis praemia sermunculis postu-
latis. 20. Accipe in huiusmodi arrogantiae levitate quam
festive aliquis illuserit. Nam cum quidam adortus esset 65
hominem contumeliis, qui non ad verae virtutis usum,
sed ad superbam gloriam falsum sibi philosophi nomen
induerat, adiecissetque iam se sciturum an ille philoso-
phus esset, si quidem inlatas iniurias leniter patienter-
que tolerasset, ille patientiam paulisper assumpsit ac- 70
ceptaque contumelia velut insultans: „iam tandem“,
inquit, „intellegis me esse philosophum?“. Tum ille ni-
mium mordaciter: „intellexeram“, inquit, „si tacuisses“.
21. Quid autem est quod ad praecipuos viros (de his

51 mora: hora C² B, mhora G, corr. B² G² 54 proporti-
onem H 56 ne P O M L Ha N² R E W Va A B G: nec K
F N Mn W² C V H 58 quamlibet: quaelibet V 61 au-
ras: aures P M L Mn W Va A, corr. M² L² A², sed iterum -a-
eras. A² 65 adhortus P N, adorsus V mg. Va s.v. H A,
adortus corr. N² 67 superbam ex superbiam R² G², super-
biam ex superbam corr. N² 74 est F N² s.v. M² pro
gloss.

75 enim sermo est), qui virtute gloriam petunt, quid, in-
quam, est quod ad hos de fama post resolutum morte
suprema corpus attineat? 22. Nam si, quod nostrae ra-
tiones credi vetant, toti moriuntur homines, nulla est
omnino gloria, cum is cuius ea esse dicitur non exstet
80 omnino. 23. Sin vero bene sibi mens conscia, terreno
carcere resoluta, caelum libera petit, nonne omne terre-
num negotium spernat, quae se caelo fruens terrenis
gaudet exemptam?

VII. Quicumque solam mente praecipiti petit
summunque credit gloriam,
late patentis aetheris cernat plagas
artumque terrarum situm;
5 brevem replere non valentis ambitum
pudebit aucti nominis.
Quid, o, superbi colla mortali iugo
frustra levare gestiunt?
licet remotos fama per populos means
10 diffusa linguas explicet
et magna titulis fulgeat claris domus,
mors spernit altam gloriam,
involvit humile pariter et celsum caput
aequatque summis infima.
15 Ubi nunc fidelis ossa Fabricii manent,

81 soluta M A 82 spernat P O M K Ha F² E Mn C G:
spernet L F N R W V² Va H A² B, spernit V A

1 sola P M (*ut vid.*) V² 2 summumque P O F N² R W
C V² Va A B²: summamque O² M K L Ha F² N R² E Mn
V H B G 7 *verba ita distinxit Gruber* 8 *levari con.*
Traenkle, VC 1968, 280–281

quid Brutus aut rigidus Cato?
 signat superstes fama tenuis pauculis
 inane nomen litteris.
 Sed quod decora novimus vocabula
 20 num scire consumptos datur?
 iacetis ergo prorsus ignorabiles
 nec fama notos efficit.
 Quodsi putatis longius vitam trahi
 mortalis aura nominis,
 25 cum sera vobis rapiet hoc etiam dies
 iam vos secunda mors manet.

8, 1. Sed ne me inexorabile contra fortunam gerere bellum putes, est aliquando cum de hominibus fallax illa [nihil] bene mereatur, tum scilicet cum se aperit, cum frontem detegit moresque profitetur. 2. Nondum forte quid loquar intellegis; mirum est quod dicere gestio, 5 eoque sententiam verbis explicare vix queo. 3. Etenim plus hominibus reor adversam quam prosperam prodesse fortunam; illa enim semper specie felicitatis, cum videtur blanda, mentitur, haec semper vera est, cum se instabilem mutatione demonstrat. 4. Illa fallit, haec in- 10 struit; illa mendacium specie bonorum mentes fruendum ligat, haec cognitione fragilis felicitatis absolvit; itaque illam videas ventosam fluentem suique semper

2 fallax illa nihil *addub.* Klingner, *Gnomon* 16, 30 fallax illa P K L² Ha F² N² E Mn W (nihil illa *cum signis transp.*) C V² Va H A B G²: illa fallax illa O M L F N R V G, illa fallax O² M² R² nihil *om.* M, *del.* N² *mg;* *suprascriptis* B *vel* B², *eras. item* B² G², *del.* Büchner, non (*id est* non nihil) *add.* L² R² Mn² V² A, *probant* Traenkle, VC 1968, 281 Gruber 5 quid: quod P

ignaram, hanc sobriam succinctamque et ipsius adversi-
 15 tatis exercitatione prudentem. 5. Postremo felix a vero
 bono devios blanditiis trahit, adversa plerumque ad vera
 bona reduces unco retrahit. 6. An hoc inter minima
 aestimandum putas, quod amicorum tibi fidelium men-
 tes haec aspera, haec horribilis fortuna detexit? haec
 20 tibi certos sodalium vultus ambiguosque secrevit, disce-
 dens suos abstulit, tuos reliquit. 7. Quanti hoc integer
 et, ut videbaris tibi, fortunatus emissus? nunc et amissas
 opes querere: quod pretiosissimum divitiarum genus
 est, amicos invenisti.

VIII. Quod mundus stabili fide
 concordēs variat vices,
 quod pugnantia semina
 foedus perpetuum tenent,
 5 quod Phoebus roseum diem
 curru provehit aureo,
 ut quas duxerit Hesperos
 Phoebe noctibus imperet,
 ut fluctus avidum mare
 10 certo fine coerceat,
 ne terris liceat vagis
 latos tendere terminos,

22 *prius* et L F N R E W H G: *om. cett., eras.* F² H²
 G² nunc et P O M K F² V Va A B G: nunc L Ha F N R
Comm. Bieler, desine nunc et V² E², nunc desine R², desine et
 E C, nunc desine *vel* desine nunc Mn², desine *tantum* C² Mn
 W, nunc et *damnat* F³ 23 quaerere P O Ha V G, querere
 opes E, querere *ex* quererem C²

7 hesperos P O L Ha F E C V Va H A² B G²: hesperus
 O² M K N R Mn W V² Va² A G

- hanc rerum seriem ligat
 terras ac pelagus regens
 15 et caelo imperitans amor.
 Hic si frena remiserit,
 quicquid nunc amat invicem
 bellum continuo geret
 et quam nunc socia fide
 20 pulchris motibus incitant
 certent solvere machinam.
 Hic sancto populos quoque
 iunctos foedere continet,
 hic et coniugii sacrum
 25 castis nectit amoribus,
 hic fidis etiam sua
 dictat iura sodalibus.
 O felix hominum genus,
 si vestros animos amor
 30 quo caelum regitur regat!

21 certant O² M K L R² V² A B (*corr.* L² A²)   22 sanctos
 F² W Va, *corr.* W² Va²   23 continet *ex* continent O² N²
 25 fidis: fides PG, vel fidis G² *mg.*   30 quo *ex* quod R² G²

ANICII MANLII (MALLII P) SEVERINI BOETHII
 (BOETII P, BOECII K) EX CONS. (EX CONSULIS K)
 ORD. PATRIC. (PATRICII K) PHILOSOPHIAE (PHI-
 LOSOPHICAE K) CONSOLATIONIS LIBER SECUN-
 DUS EXPL. (EXPLICUIT K) INCIPIT LIB III P O K, EX-
 PPLICIT LIBER SECUNDUS INCIPIT LIBER TERTIUS
 FELICITER M

ANICII MANLII SEVERINI BOETII (BOETHII L²)
 EX CONS. ORD. PATRIC. PHILOSOPHIAE CONSO-

LATIONIS LIB. SECD. EXPLICIT. INCIPIT LIBER III.
FELICITER L

ANICII (ANNICII C, ANITII W) MANLII (MALLII
C) SEVERINI BOETHII EX CONS. (*vel* CONS.) ORD.
ATQUE PATR. (*vel* PATRIC.) (VIRI CONS. ET ILLU-
STRI. *pro* EX CONS. ORD. PATRIC. C) PHILOSOPHI-
CAE (PHILOSOPHIAE E C) CONSOLATIONIS (CON-
SOLATIONIS *om.* E) EXPL. LIB. II N (LIB. II FINIT R
W, LIB. II. EXPLICIT E C) INCIP. LIB (LIB. *om.* R E W)
IIIus FELICITER N R E C (FELICITER *om.* W C), EXPLI-
CIT LIBER SECUNDUS. INCIPIT LIBER TERTIUS HaF,
inscriptionem om. Mn

ANICII MANLII SEVERINI BOETHII (BOETHII V²)
EXCONS. ORD. PATRIC. PHILOSOPHIAE CONSOLA-
TIONIS LIB. II. EXPL. INCIPIT LIB. III. FELICITER V

ANNITII MALLI SEVERINI BOETHII EXCONS. ORD.
(ORDIN. Va, ORDINAR. A) PATRIC. (PATR. Va, PAT G,
EXCONSULIS ORDINARII PATRICII B) PHILOSOPHI-
AE CONSOLATIONIS EXPLICIT LIBER II. INCIPIT
LIBER III. (TERTIUS LIBER Va, TERTIUS *omisso* LIBER
B, LIBER TERTIUS FELICITER G) VaHABG

LIBER TERTIVS

1, 1. Iam cantum illa finiverat, cum me audiendi avidum stupentemque arrectis adhuc auribus carminis mulcedo defixerat. 2. Itaque paulo post: O, inquam, summum lassorum solamen animorum, quam tu me vel sententiarum pondere vel canendi etiam iucunditate re- 5 fovisti, adeo ut iam me post haec imparem fortunae ictibus esse non arbitrer! itaque remedia quae paulo acriora esse dicebas non modo non perhorresco, sed audiendi avidus vehementer efflagito. 3. Tum illa: Sensi, inquit, cum verba nostra tacitus attentusque rapiebas, 10 eumque tuae mentis habitum vel exspectavi vel, quod est verius, ipsa perfeci; talia sunt quippe quae restant, ut degustata quidem mordeant, interius autem recepta dulcescant. 4. Sed quod tu te audiendi cupidum dicis, quanto ardore flagrares si quonam te ducere aggredia- 15 mur agnosceres! 5. Quonam? inquam. Ad veram, inquit, felicitatem, quam tuus quoque somniat animus, sed occupato ad imagines visu ipsam illam non potest intueri. 6. Tum ego: Fac, obsecro, et quae illa vera sit sine cunctatione demonstra. 7. Faciam, inquit illa, tui 20

4 lapsorum Mn V² quam tu P O M C Va A G²: quantum M² K L Ha F N R E Mn H A² B G² s.v., W non liquet, est glossema in O, quam tum V G, me add. V² 6 post haec P O M K L F N R E Mn C V Va H A G: posthac O² L² Ha F² W H² Va² A² B Peiper Bieler 7 arbitror P E V Va A² B, corr. V² B² 15 fraglares N² F², fragrares N 18 potes F² N² (ut vid.) Mn V² Va

causa libenter; sed quae tibi [causa] notior est, eam prius designare verbis atque informare conabor, ut ea perspecta, cum in contrariam partem flexeris oculos, verae specimen beatitudinis possis agnoscere.

- I. Qui serere ingenuum volet agrum
liberat arva prius fruticibus,
falce rubos filicemque resecat,
ut nova fruge gravis Ceres eat.
- 5 Dulcior est apium mage labor,
si malus ora prius sapor edat.
Gratius astra nitent ubi Notus
desinit imbriferos dare sonos.
Lucifer ut tenebras pepulerit,
- 10 pulchra dies roseos agit equos.
Tu quoque falsa tuens bona prius,
incipi colla iugo retrahere:
vera dehinc animum subierint.

2, 1. Tum defixo paululum visu et velut in augustam
suae mentis sedem recepta sic coepit: 2. Omnis mortalium

21 quo O L, quam G, qua C, quoniam P E A², corr. L² E
mg. C² G² causa eras. B², secl. Peiper apud Weinb., Klingner
Büchner Bieler

1 ingenium Va B G² (*ut vid.*), corr. Va² B² 2 liberet R
Mn, liberaet E, corr. R² fruticibus P M C B G (corr. C²
G²), fructibus K 3 filicemque ex felicemque M² Va² 6
prior O 7 nothus O² M K² F N R E Mn W C V² Va A
B, motus K

1 augustam O L N² R E² Mn W C V² Va H² A B: angu-
stam M K L² Ha F N E V H A² G, agustam P

cura, quam multiplicium studiorum labor exercet, diverso quidem calle procedit, sed ad unum tamen beatitudinis finem nititur pervenire. Id autem est bonum, quo quis 5 adeptus nihil ulterius desiderare queat. 3. Quod quidem est omnium summum bonorum cunctaque intra se bona continens; cui si quid aforet, summum esse non posset, quoniam relinqueretur extrinsecus quod posset optari. Liqueat igitur esse beatitudinem statum bonorum 10 omnium congregatione perfectum. 4. Hunc, uti diximus, diverso tramite mortales omnes conantur adipisci: est enim mentibus hominum veri boni naturaliter inserta cupiditas, sed ad falsa devius error abducit. 5. Quorum quidem alii summum bonum esse nihilo indigere 15 credentes, ut divitiis affluant elaborant, alii vero bonum quod sit dignissimum veneratione iudicantes, adeptis honoribus reverendi civibus suis esse nituntur. 6. Sunt qui summum bonum in summa potentia esse constituent; hi vel regnare ipsi volunt vel regnantibus adhaerere 20 conantur. At quibus optimum quiddam claritas videtur, hi vel belli vel pacis artibus gloriosum nomen propagare festinant. 7. Plurimi vero boni fructum gaudio laetitiaque metiuntur; hi felicissimum putant voluptate diffundere. 8. Sunt etiam qui horum fines causasque alterutro 25 permutent, ut qui divitias ob potentiam voluptatesque desiderant vel qui potentiam seu pecuniae causa seu proferendi nominis petunt. 9. In his igitur ceterisque talibus humanorum actuum votorumque versatur in-

5 autem *add. s.v.* N² R²   7 continens bona N W, *corr.* N²   8 abforet Mn V² Va B, *ex* aforet O² F² N² C², afforet Va², auforet V, afforet *ex* aforet R²   11 hunc: hanc F N, *corr.* F²   15 esse bonum F N R W H   27 desiderant H

30 tentio, veluti nobilitas favorque popularis, quae videntur
 quandam claritudinem comparare, uxor ac liberi,
 quae iucunditatis gratia petuntur; amicorum vero, quod
 sanctissimum quidem genus est, non in fortuna sed in
 virtute numeratur, reliquum vero vel potentiae causa
 35 vel delectationis assumitur. 10. Iam vero corporis bona
 promptum est ut ad superiora referantur; robur enim
 magnitudoque videtur praestare valentiam, pulchritudo
 atque velocitas celebritatem, salubritas voluptatem.
 11. Quibus omnibus solam beatitudinem desiderari li-
 40 quet; nam quod quisque prae ceteris petit, id summum
 esse iudicat bonum. Sed summum bonum beatitudinem
 esse definivimus; quare beatum esse iudicat statum
 quem prae ceteris quisque desiderat.

12. Habes igitur ante oculos propositam fere formam
 45 felicitatis humanae: opes, honores, potentiam, gloriam,
 voluptates. Quae quidem sola considerans Epicurus,
 consequenter sibi summum bonum voluptatem esse
 constituit, quod cetera omnia iucunditatem animo vide-
 antur afferre. 13. Sed ad hominum studia revertor, quo-
 50 rum animus etsi caligante memoria, tamen bonum suum
 repetit, sed velut ebrius domum quo tramite revertatur
 ignorat. 14. Num enim videntur errare hi qui nihilo
 indigere nituntur? atqui non est aliud quod aequè per-
 ficere beatitudinem possit quam copiosus bonorum
 55 omnium status nec alieni egens sed sibi ipse sufficiens.
 15. Num vero labuntur hi qui, quod sit optimum, id
 etiam reverentiae cultu dignissimum putent? minime;

32 appetuntur H   34 numerantur E A, *corr.* E² A²   39 de-
 siderari *ex* desiderare R² H²   44 praepositam M   49 af-
 ferre *ex* efferre B², auferre M²   57 putant Ha F N (*corr.*
 N²) E A², putant *vel* putent R

neque enim vile quiddam contemnendumque est quod adipisci omnium fere mortalium laborat intentio. 16. An in bonis non est numeranda potentia? quid igitur, num 60 imbecillum ac sine viribus aestimandum est quod omnibus rebus constat esse praestantius? 17. An claritudo nihili pendenda est? sed sequestrari nequit, quin omne quod excellentissimum sit id etiam videatur esse clarissimum. 18. Nam non esse anxiam tristemque beatitudinem nec doloribus molestiisque subiectam quid attinet dicere, quando in minimis quoque rebus id appetitur quod habere fruique delectet? 19. Atqui haec sunt quae adipisci homines volunt eaque de causa divitias, dignitates, regna, gloriam voluptatesque desiderant, quod per 70 haec sibi sufficientiam, reverentiam, potentiam, celebritatem, laetitiam credunt esse venturam. 20. Bonum est igitur quod tam diversis studiis homines petunt; in quo quanta sit naturae vis facile monstratur, cum licet variae dissidentesque sententiae tamen in diligendo boni fine 75 consentiunt.

- II. Quantas rerum flectat habenas
 natura potens, quibus immensum
 legibus orbem provida servet
 stringatque ligans inresoluto
 5 singula nexu, placet arguto
 fidibus lentis promere cantu.
 Quamvis Poeni pulchra leones
 vincula gestent manibusque datas

63 pendenda: petenda M V² Va, pe* tenda A   64 sit *revera*
 P, est A² s.v. (*ut vid.*), *probante Bieler*   68 haberi ex habere O²
 K² V²   delectat Ha E Mn C Va B, *corr.* Va²   72 laetitiamque
 Va

8 gestant P E, gestent G² ex *emend.*

- captent escas metuantque truce[m]
 10 soliti verbera ferre magistrum,
 si cruor horrida tinxerit ora,
 resides olim redeunt animi
 fremituque gravi meminere sui,
 laxant nodis colla solutis
 15 primusque lacer dente cruento
 domitor rabidas imbuit iras.
 Quae canit altis garrula ramis
 ales caveae clauditur antro;
 huic licet inlita pocula melle
 20 largasque dapes dulci studio
 ludens hominum cura ministret,
 si tamen arto saliens texto
 nemorum gratas viderit umbras,
 sparsas pedibus proterit escas,
 25 silvas tantum maesta requirit,
 silvas dulci voce susurrat.
 Validis quondam viribus acta
 pronum flectit virga cacumen;
 hanc si curvans dextra remisit,
 30 recto spectat vertice caelum.
 Cadit Hesperias Phoebus in undas,
 sed secreto tramite rursus
 currum solitos vertit ad ortus.
 Repetunt proprios quaeque recursus
 35 redituque suo singula gaudent

9 captant ... metuentque H   11 tinxerat P Ha F G,
corr. F² G²   17 altis *ex* altas N² G²   22 texto P O M L
 F N E² *mg.* Mn W V Va A G: tecto O² M² K L² Ha F² N²
 R E C V² H A² B   26 dulces F N, dulci* R, *corr.* F²
 33 cursum solitus P   vertit: vertat O², flectit H

nec manet ulli traditus ordo,
nisi quod fini iunxerit ortum
stabilemque sui fecerit orbem.

3, 1. Vos quoque, o terrena animalia, tenui licet imagine vestrum tamen principium somniatis verumque illum beatitudinis finem licet minime perspicaci qualicumque tamen cogitatione prospicitis, eoque vos et ad verum bonum naturalis ducit intentio et ab eodem multiplex 5 error abducit. 2. Considera namque an per ea quibus se homines adepturos beatitudinem putant ad destinatum finem valeant pervenire. 3. Si enim vel pecunia vel honores ceteraque tale quid afferunt cui nihil bonorum abesse videatur, nos quoque fateamur fieri aliquos ho- 10 rum adeptione felices. 4. Quodsi neque id valent efficere quod promittunt bonisque pluribus carent, nonne liquido falsa in eis beatitudinis species deprehenditur? 5. Primum igitur te ipsum, qui paulo ante divitiis affluebas, interrogo: inter illas abundantissimas opes 15 numquamne animum tuum concepta ex qualibet iniuria confudit anxietas? 6. — Atqui, inquam, libero me fuisse animo, quin aliquid semper angerer, reminisci non queo. 7. — Nonne quia vel aberat quod abesse non velles vel aderat quod adesse noluisses? — Ita est, in- 20 quam. 8. — Illius igitur praesentiam, huius absentiam

4 perspicitis P Ha Va, perspicitis ex prospicitis K² G², pro-
spicitis ex perspicitis Mn² 8 pecuniae K A² 9 offerunt
P 10 fateamur ex fateamur L², fateamur ex fatemur W²
17 confudit ex confidit N² W², ex confundit A² G² 18 remi-
niscere A (corr. A²) non queo: nequeo F² (ut vid.) N
Mn W C Va, corr. W² 19 abesse: adesse P O K C V, esse
G, corr. O² C² V² G² 20 adesse: abesse P

desiderabas? – Confiteor, inquam. 9. – Eget vero, inquit, eo quod quisque desiderat? – Eget, inquam. – Qui vero eget aliquo non est usquequaque sibi ipse
 25 sufficiens. – Minime, inquam. 10. – Tu itaque hanc insufficientiam plenus, inquit, opibus sustinebas? – Quidni? inquam. 11. – Opes igitur nihilo indigentem sufficientemque sibi facere nequeunt, et hoc erat quod promittere videbantur. 12. Atqui hoc quoque maxime
 30 considerandum puto, quod nihil habeat suapte natura pecunia ut his a quibus possidetur invitis nequeat auferri. – Fateor, inquam. 13. – Quidni fateare, cum eam cotidie valentior aliquis eripiat invito? unde enim forenses querimoniae, nisi quod vel vi vel fraude nolentibus pecuniae repetuntur ereptae? – Ita est, inquam. 14. – Egebit igitur, inquit, extrinsecus petito praesidio, quo suam pecuniam quisque tueatur. 15. – Quis id, inquam, neget? – Atqui non egeret eo, nisi possideret pecuniam, quam possit amittere. – Dubitari, inquam,
 40 nequit. 16. – In contrarium igitur relapsa res est; nam quae sufficientes sibi facere putabantur opes alieno potius praesidio faciunt indigentes. 17. Quis autem modus est quo pellatur divitiis indigentia? num enim divites esurire nequeunt, num sitire non possunt, num frigus
 45 hibernum pecuniosorum membra non sentiunt? 18. Sed adest, inquires, opulentis quo famem satient, quo sitim frigusque depellant. Sed hoc modo consolari quidem divitiis indigentia potest, auferri penitus non potest; nam si haec hians semper atque aliquid poscens opibus

24 sibi ipsi M Va   31 pecunia – III,4 om. P   37 id om. E
 V, inquam id Va   39 possit O M K Ha F E Mn C V Va H
 A² B G: posset L N R W A   49 <et>si con. Bieler

expletur, maneat necesse est quae possit expleri. 19. Ta- 50
 ceo quod naturae minimum, quod avaritiae nihil satis
 est. Quare si opes nec submovere indigentiam possunt
 et ipsae suam faciunt, quid est quod eas sufficientiam
 praestare credatis?

III. Quamuis fluente dives auri gurgite
 non expleturas cogat avarus opes
 oneretque baxis colla Rubri litoris
 ruraque centeno scindat opima bove,
 5 nec cura mordax deserit superstitem
 defunctumque leves non comitantur opes.

4, 1. Sed dignitates honorabilem reverendumque cui
 provenerint reddunt. Num vis ea est magistratibus ut
 utentium mentibus virtutes inserant, vitia depellant?
 2. Atqui non fugare, sed illustrare potius nequitiam so-
 lent. Quo fit ut indignemur eas saepe nequissimis ho- 5
 minibus contigisse; unde Catullus, licet in curuli Noni-
 um sedentem, strumam tamen appellat. 3. Videsne
 quantum malis dedecus adiciant dignitates? atqui minus
 eorum patebit indignitas si nullis honoribus inclare-
 scant. 4. Tu quoque num tandem tot periculis adduci 10
 potuisti ut cum Decorato gerere magistratum putares,
 cum in eo mentem nequissimi scurrae delatorisque re-

50 non expletur F² Mn *Vallinus*

5 deserit O² F N R Mn W V H A²: deseret P O M K L
 Ha (*ut vid.*) E C Va A B G, deserat V²

6 catullus ex catulus K² N² B² G², catulus *Comm.* 10 ab-
 duci K V² Va (*ut vid.*), corr. Va² 11 putares: optares *Brak-*
man, Boethiana 36–37, sed cfr. *Dienelt, Glotta* 1942 122 sqq.

spiceres? 5. Non enim possumus ob honores reverentia dignos iudicare quos ipsis honoribus iudicamus indignos. 6. At si quem sapientia praeditum videres, num posses eum vel reverentia vel ea, qua est praeditus, sapientia non dignum putare? Minime. 7. Inest enim dignitas propria virtuti, quam protinus in eos quibus fuerit adiuncta transfundit. 8. Quod quia populares facere nequeunt honores, liquet eos propriam dignitatis pulchritudinem non habere.

9. In quo illud est animadvertendum magis: nam si abiectior est quo magis a pluribus quisque contemnitur, cum reverendos facere nequeat quos pluribus ostendat, despectiores potius improbos dignitas facit. 10. Verum non impune; reddunt namque improbi parem dignitatibus vicem, quas sua contagione commaculant.

11. Atque ut agnoscas veram illam reverentiam per has umbratiles dignitates non posse contingere: si qui multiplici consulatu functus in barbaras nationes forte devenerit, venerandumne barbaris honor faciet? 12. Atqui si hoc naturale munus dignitatibus foret, ab officio suo quoquo gentium nullo modo cessarent, sicut ignis ubique terrarum numquam tamen calere desistit. 13. Sed quoniam id eis non propria vis sed hominum fallax adnectit opinio, vanescunt ilico cum ad eos venerint qui dignitates eas esse non aestimant.

16 qua *ex emend.* V², *ex* que N² 23 eo abiectior Ha² F
N R E Mn W H B² *edd.*, obiectior P, eo *punctis notat* F *s.v.*
25 ostendat P K Va² G, *corr.* G² 30 umbratiles: umbrabiles
O K L R C V Va H A B G, *corr.* O² L² R² B²

14. Sed hoc apud exterarum nationes: inter eos vero apud quos ortae sunt num perpetuo perdurant? 15. At- 40
qui praetura magna olim potestas, nunc inane nomen et senatorii census gravis sarcina; si quis quondam populi curasset annonam magnus habebatur, nunc ea praefectura quid abiectius? 16. Ut enim paulo ante diximus, quod nihil habet proprii decoris, opinione utentium 45
nunc splendorem accipit, nunc amittit.

17. Si igitur reverendos facere nequeunt dignitates, si ultro improborum contagione sordescunt, si mutatione temporum splendere desinunt, si gentium aestimatione vilescunt, quid est quod in se expetendae pulchritudinis 50
habeant, nedum aliis praestent?

IV. Quamuis se Tyrio superbus ostro
comeret et niveis lapillis,
invisus tamen omnibus vigeat
luxuriae Nero saevientis;
5 sed quondam dabat improbus verendis
patribus indecores curules.
Quis illos igitur putet beatos
quos miseri tribuunt honores?

5, 1. An vero regna regumque familiaritas efficere potentem valet? quidni, quando eorum felicitas perpetuo perdurat? 2. Atqui plena est exemplorum vetustas, ple-

41 praetura P O M K L Ha F N R E V A Va² (*ut vid.*) B
G: praefectura F² R² E² Mn W C V² H Va *Comm. Peiper*

5 reverendis *in mg. pro gloss.* F² R² 7 putat H *vv. 7-8*
tamquam solutam orationem sequentibus add. P

1 regnum *in ras.* V²

na etiam praesens aetas, qui reges felicitatem calamitate
5 mutaverint. O praeclara potentia, quae ne ad conserva-
tionem quidem sui satis efficax invenitur!

3. Quodsi haec regnorum potestas beatitudinis auc-
tor est, nonne, si qua parte defuerit, felicitatem minuat,
miseriam importet? 4. Sed quamvis late humana ten-
10 dantur imperia, plures necesse est gentes relinqui qui-
bus regum quisque non imperet. 5. Qua vero parte be-
atos faciens desinit potestas, hac impotentia subintrat,
quae miseros facit; hoc igitur modo maiorem regibus
inesse necesse est miseriae portionem.
- 15 6. Expertus sortis suae periculorum tyrannus regni
metus pendentis supra verticem gladii terrore simulavit.
7. Quae est igitur haec potestas, quae sollicitudinum
morsus expellere, quae formidinum aculeos vitare ne-
quit? atqui vellent ipsi vixisse securi, sed nequeunt; de-
20 hinc de potestate gloriantur. 8. An tu potentem censes
quem videas velle quod non possit efficere, potentem
censes qui satellite latus ambit, qui quos terret ipse plus
metuit, qui ut potens esse videatur, in servientium ma-
nu situm est? 9. Nam quid ego de regum familiaribus
25 disseram, cum regna ipsa tantae imbecillitatis plena de-
monstrem? quos quidem regia potestas saepe incolu-
mis, saepe autem lapsa prosternit. 10. Nero Senecam
familiarem praeceptoremque suum ad eligendae mortis
coegit arbitrium, Papinianum diu inter aulicos poten-

4 regis P   5 mutuaverint O K R V G, corr. G²   ne: nec
R Mn Va² A²   11 regnum P V, corr. V²   17 sollicitudi-
nem P K W² V Va G, corr. V²   19 ipsi reges H A, reges
vel potentes tamquam glossema suprascripts. O² W²   24 si-
tus V²

tem militum gladiis Antoninus obiecit. 11. Atqui uter- 30
 que potentiae suae renuntiare voluerunt, quorum Sene-
 ca opes etiam suas tradere Neroni seque in otium
 conferre conatus est; sed dum ruituros moles ipsa tra-
 hit, neuter quod voluit effecit. 12. Quae est igitur ista
 potentia, quam pertimescunt habentes, quam nec cum 35
 habere velis tutus sis et cum deponere cupias vitare non
 possis? 13. An praesidio sunt amici, quos non virtus
 sed fortuna conciliat? sed quem felicitas amicum fecit,
 infortunium faciet inimicum. 14. Quae vero pestis effi-
 caciore ad nocendum quam familiaris inimicus? 40

- V. Qui se volet esse potentem,
 animos domet ille feroces
 nec victa libidine colla
 foedis summittat habenis;
 5 etenim licet Indica longe
 tellus tua iura tremescat
 et serviat ultima Thyle,
 tamen atras pellere curas
 miserasque fugare querelas
 10 non posse potentia non est.

6, 1. Gloria vero quam fallax saepe, quam turpis est!
 unde non iniuria tragicus exclamat:

30 antonius P² Ha F E W Mn B, *corr.* F² W² B² 31 vo-
 luerunt: voluit O² K, voluerint (*ut vid.*) V A, *corr.* V² A²
 36 cupies K Va B

6 tremiscat Ha Mn Va A (tremescat A²), *ex* tremescat O²
 F² R² W² B² 9 querellas P W

ὦ δόξα, δόξα, μῦρίοισι δὴ βροτῶν
οὐδὲν γεγῶσι βίοντον ὄγκωσας μέγαν.

- 5 2. Plures enim magnum saepe nomen falsis vulgi opinio-
nibus abstulerunt. Quo quid turpius excogitari potest?
nam qui falso praedicantur suis ipsi necesse est laudi-
bus erubescant. 3. Quae si etiam meritis conquisitae
sint, quid tamen sapientis adiecerint conscientiae, qui
10 bonum suum non populari rumore sed conscientiae ve-
ritate metitur? 4. Quodsi hoc ipsum propagasse nomen
pulchrum videtur, consequens est ut foedum non exten-
disse iudicetur. 5. Sed cum, uti paulo ante disserui, plu-
res gentes esse necesse sit ad quas unius fama hominis
15 nequeat pervenire, fit ut quem tu aestimas esse glorio-
sum proxima parte terrarum videatur inglorius. 6. Inter
haec vero popularem gratiam ne commemoratione qui-
dem dignam puto, quae nec iudicio provenit nec um-
quam firma perdurat.

3–4 *versus restit. Glar.* 3 ΔΟΞΑ *semel* M K H ΔH: AN
O K Mn Va A *Comm.* (ἄμβροτον) 4 ΓΕΓΩΣΙ Mn W C G:
ΓΕΓΩΣΕΝ O F N R B, *cett. libri corrupti* BIOTON G C:
BOION O, ΗΩΤΟΝ R W *Comm.* (ἦ ὧτων), ΕΤΟ ΤΩΝ K, NI
vel C, I OTON N Mn, *cetera corruptius* βίοντον : ὄγκον
Peiper 6 excogitare H W, *corr.* W² 8 conquisitae M
N² R Mn W² C² B²: conquaesitae F² E H, conquisita P O K
L Ha F N W C V Va A B G, conquaesita E², conquisita sit
(*scl. gloria*) *def. Engel. Sitzsber. Wien 1902, 18; Daly, Script.*
1950, 27 9 sint O² M K² N F R E Mn W C² A B²: sit P
O K L Ha C V Va B G 16 proxima: pro maxima P O²
(*sed O non liquet*) M K L *mg.* C (*corr.* C²) V A B² G, *vel*
maxima E *s.v.*; pro maxima *defendunt Engelbrecht, Sitzsber.*
Wien 1904, 42; Daly, Scriptorium 1950, 217 17 ne: nec M
Ha F N R Mn W Va A (ne commemoratione: nec omnino
relatu K)

7. Iam vero quam sit inane, quam futile nobilitatis 20
nomen, quis non videat? quae si ad claritudinem refer-
tur, aliena est; videtur namque esse nobilitas quaedam
de meritis veniens laus parentum. 8. Quodsi claritudi-
nem praedicatio facit, illi sint clari necesse est qui prae- 25
dicantur; quare splendidum te, si tuam non habes, ali-
ena claritudo non efficit. 9. Quodsi quid est in nobilitate
bonum, id esse arbitror solum, ut imposita nobilibus
necessitudo videatur ne a maiorum virtute degeneret.

VI. Omne hominum genus in terris simili surgit ab ortu:
unus enim rerum pater est, unus cuncta ministrat.
Ille dedit Phoebos radios, dedit et cornua lunae,
ille homines etiam terris dedit et sidera caelo;
5 hic clausit membris animos celsa sede petitos;
mortales igitur cunctos edit nobile germen.
Quid genus et proavos strepitis? si primordia vestra
auctoremque deum spectes, nullus degener exstat,
ni vitiis peiora fovens proprium deserat ortum.

7, 1. Quid autem de corporis voluptatibus loquar, qua-
rum appetentia quidem plena est anxietatis, satietas ve-
ro paenitentiae? 2. Quantos illae morbos, quam intole-
rabiles dolores quasi quendam fructum nequitiae fruen-

20 futile K L² T F N W B G, futile L, *corr.* O² W² B²
G² (O *non liquet*) 27 bonum: bonorum O K² Va² A B²,
boni R² 28 degeneret P O M K T C H² A² B G: degene-
rent O² M L Ha T² F N R E Mn W V Va H A B² *Traenkle*,
VC 1968, 281–282, denegeret K

2 unus qui cuncta Va B², unus deus cuncta F 4 *habet*
in mg. P et: ut M Ha T F N V (*corr.* Ha² T² V²) *Peiper*
Bieler 8 spectas H

5 tium solent referre corporibus! 3. Quarum motus quid
 habeat iucunditatis ignoro; tristes vero esse voluptatum
 exitus, quisquis reminisci libidinum suarum volet, intel-
 leget. 4. Quae si beatos explicare possunt, nihil causae
 est quin pecudes quoque beatae esse dicantur, quarum
 10 omnis ad explendam corporalem lacunam festinat in-
 tentio. 5. Honestissima quidem coniugis foret libero-
 rumque iucunditas; sed nimis e natura dictum est ne-
 scio quem filios invenisse tortorem. Quorum quam sit
 mordax quaecumque condicio neque alias expertum te
 15 neque nunc anxium necesse est admonere. 6. In quo
 Euripidis mei sententiam probo, qui carentem liberis
 infortunio dixit esse felicem.

VII. Habet hoc voluptas omnis:
 stimulis agit fruentes
 apiumque par volantum,
 ubi grata mella fudit,
 5 fugit et nimis tenaci
 ferit icta corda morsu.

8, 1. Nihil igitur dubium est quin hae ad beatitudinem
 viae devia quaedam sint nec perducere quemquam eo va-
 leant ad quod se perducturas esse promittunt. 2. Quantis
 vero implicitae malis sint brevissime monstrabo. Quid

13 invenisse ex invenisset T² F² N² tortorem P O M K L
 Ha R E W C V Va H A² B G *Büchner, Studien IV, 146*:
 tortores T F N R² E² Mn W² V² A

2 fruentes: furentes N, vel furentes T s.v. F s.v., al. fruentes
 N² mg.

1 nil dubium igitur P 2 viae ex vitae P² R² A² valent
 Ha F R G 4 demonstrabo P E²

enim? pecuniamne congregare conaberis? Sed eripies 5
habenti. 3. Dignitatibus fulgere velis? danti supplicabis
et qui praeire ceteros honore cupis, poscendi humilitate
villesces. 4. Potentiamne desideras? Subiectorum insidiis
obnoxius periculis subiacebis. 5. Gloriam petas? Sed per
aspera quaeque distractus securus esse desistis. 6. Vo- 10
luptariam vitam degas? Sed quis non spernat atque ab-
iciat vilissimae fragilissimaeque rei, corporis, servum?

7. Iam vero qui bona prae se corporis ferunt, quam
exigua, quam fragili possessione nituntur! num enim
elephantos mole, tauros robore superare poteritis, num 15
tigres velocitate praeibitis? 8. Respicite caeli spatium,
firmitudinem, celeritatem, et aliquando desinite vilia
mirari. Quod quidem caelum non his potius est quam
sua, qua regitur, ratione mirandum. 9. Formae vero ni-
tor ut rapidus est, ut velox et vernalium florum mutabi- 20
litate fugacior! 10. Quodsi, ut Aristoteles ait, Lyncei
oculis homines uterentur, ut eorum visus obstantia pe-
netraret, nonne introspectis visceribus illud Alcibiadis
superficie pulcherrimum corpus turpissimum videretur?
igitur te pulchrum videri non tua natura, sed oculorum 25
spectantium reddit infirmitas. 11. Sed aestimate quam

5 conaberis P O² Ha T² F N R Mn W C Va H B²: cona-
baris P² O M K L T F² V A B G, conaueris E 8 vilesco
T² F N Mn 9 petas: petis T² F N² E s.v. Mn W V² A²,
appetis H W mg. per om. M G, add. M² 10 desistes O²
C² 11 degas ex emend. V, degaes (ut vid.) L², degis T² F²
W² A², deligis F N² mg., deligas T² s.v., de**gas K, degas ex
degis (ut vid.) N 21 aristoteles vel aristotiles O² M L² R²
W Va A B² G: aristotelis P O L Ha T N R E Mn C V B G lyn-
cei vel lincei P T A² G: lynceii V, lynceis vel linceis T² V²
cett. codd.

vultis nimio corporis bona, dum sciatis hoc quodcumque miramini triduanae febris igniculo posse dissolvi.

12. Ex quibus omnibus illud redigere in summam
30 licet, quod haec quae nec praestare quae pollicentur bona possunt nec omnium bonorum congregatione perfecta sunt, ea nec ad beatitudinem quasi quidam calles ferunt nec beatos ipsa perficiunt.

VIII. Eheu, quae miseros tramite devios
abducit ignorantia!

non aurum in viridi quaeritis arbore
nec vite gemmas carpitis,

5 non altis laqueos montibus abditis

ut pisce ditetis dapes,

nec vobis capreas si libeat sequi

Tyrrhena captatis vada;

ipsos quin etiam fluctibus abditos

10 norunt recessus aequoris,

quae gemmis niveis unda feracior

vel quae rubentis purpurae

nec non quae tenero pisce vel asperis

praestent echinis litora.

15 Sed quonam lateat quod cupiunt bonum

nescire caeci sustinent

et quod stelliferum transabiit polum

tellure demersi petunt.

Quid dignum stolidis mentibus imprecer?

1 devios P O M K L Ha² N² E W C V Va H A B G:
devio Ha T F N R E² Mn W² C² Va² G² *Comm.* 145, 12
4 vitae P N C A B, vite *ex emend.* O² L² N² Mn² C² B²
12 rubenti purpura H² (rubenti *etiam* Ha²), rubentibus purpurae N, *corr.* N²

20 opes honores ambiant,
et cum falsa gravi mole paraverint
tum vera cognoscant bona.

9, 1. Hactenus mendacis formam felicitatis ostendisse suffecerit; quam si perspicaciter intueris, ordo est deinceps quae sit vera monstrare. 2. — Atqui video, inquam, nec opibus sufficientiam nec regnis potentiam nec reverentiam dignitatibus nec celebritatem gloria nec 5 laetitia voluptatibus posse contingere. — An etiam causas cur id ita sitprehendisti? 3. — Tenui quidem veluti rimula mihi videor intueri, sed ex te apertius cognoscere malim. 4. — Atqui promptissima ratio est. Quod enim simplex est indivisumque natura, id error 10 humanus separat et a vero atque perfecto ad falsum imperfectumque traducit. An tu arbitraris quod nihilo indigeat egere potentia? — Minime, inquam. 5. — Recte tu quidem: nam si quid est quod in ulla re imbecillioris valentiae sit, in hac praesidio necesse est egeat alieno. — 15 Ita est, inquam. 6. — Igitur sufficientiae potentiaeque una est eademque natura. — Sic videtur. 7. — Quod vero huiusmodi sit spernendumne esse censes an contra rerum omnium veneratione dignissimum? — At hoc, inquam, ne dubitari quidem potest. 8. — Addamus igitur 20 sufficientiae potentiaeque reverentiam, ut haec tria unum esse iudicemus. — Addamus, si quidem vera vo-

22 cognoscent M C, cognoscunt N, *corr.* N²

2 sufficerit P K V G, *corr.* K² G² 5 gloriae M² T F E
Mn² (gloriam Mn) W² C A B G, *corr.* T² E² A² B², gloria* V
8 cognoscere apertius malim L F² N R, cognoscere malim
apertius Mn V A 19 at: ad P K L Ha T Mn V, *corr.* L²
T²

lumus confiteri. 9. — Quid vero? inquit. Obscurumne
 hoc atque ignobile censes esse an omni celebritate cla-
 25 rissimum? 10. Considera vero, ne quod nihilo indigere,
 quod potentissimum, quod honore dignissimum esse
 concessum est, egere claritudine, quam sibi praestare
 non possit, atque ob id aliqua ex parte videatur abiecti-
 us. 11. — Non possum, inquam, quin hoc, uti est, ita
 30 etiam celeberrimum esse confitear. 12. — Consequens
 igitur est ut claritudinem superioribus tribus nihil dif-
 ferre fateamur. — Consequitur, inquam. 13. — Quod
 igitur nullius egeat alieni, quod suis cuncta viribus pos-
 sit, quod sit clarum atque reverendum, nonne hoc eti-
 35 am constat esse laetissimum? 14. — Sed unde huic, in-
 quam, tali maeror ullus obrepat, ne cogitare quidem
 possum; quare plenum esse laetitiae, si quidem superio-
 ra manebunt, necesse est confiteri. 15. — Atqui illud
 quoque per eadem necessarium est, sufficientiae, poten-
 40 tiae, claritudinis, reverentiae, iucunditatis nomina qui-
 dem esse diversa, nullo modo vero discrepare substan-
 tiam. — Necesse est, inquam.

16. — Hoc igitur quod est unum simplexque natura
 pravitas humana dispertit et dum rei quae partibus caret
 45 partem conatur adipisci, nec portionem, quae nulla est,
 nec ipsam, quam minime affectat, assequitur. 17. — Quo-
 nam, inquam, modo? — Qui divitias, inquit, petit penu-
 riae fuga, de potentia nihil laborat, vilis obscurusque
 esse mavult, multas etiam sibi naturales quoque sub-

47 penuriae fugat P K G (*ut vid.*), *corr.* K² G², penuriae ex
 emend. V², fugat V³, penuriam fugit Va, penuriam fugat Ha
 Va² 48 deponentia P T F, *corr.* T² F² 49 quoque om.
 H W, vel que s.v. F N, quoque F²

trahit voluptates, ne pecuniam quam paravit amittat. 50
 18. Sed hoc modo ne sufficientia quidem contingit ei
 quem valentia deserit, quem molestia pungit, quem vili-
 tas abicit, quem recondit obscuritas. 19. Qui vero so-
 lum posse desiderat profligat opes, despicit voluptates
 honoremque potentia carentem, gloriam quoque nihili 55
 pendit. 20. Sed hunc quoque quam multa deficient vi-
 des; fit enim ut aliquando necessariis egeat, ut anxietati-
 bus mordeatur, cumque haec depellere nequeat, etiam
 id quod maxime petebat, potens esse, desistat. 21. Simi-
 liter ratiocinari de honoribus, gloria, voluptatibus licet; 60
 nam cum unumquodque horum idem quod cetera sit,
 quisquis horum aliquid sine ceteris petit ne illud qui-
 dem quod desiderat apprehendit. 22. — Quid igitur,
 inquam, si qui cuncta simul cupiat adipisci? — Summam
 quidem ille beatitudinis velit; sed num in his eam rep- 65
 periet, quae demonstravimus id quod pollicentur non
 posse conferre? 23. — Minime, inquam. — In his igitur
 quae singula quaedam expetendorum praestare credun-
 tur beatitudo nullo modo vestiganda est. — Fateor, in-
 quam, et hoc nihil dici verius potest. 70

24. — Habes igitur, inquit, et formam falsae felicitatis
 et causas. Deflecte nunc in adversum mentis intuitum; ibi
 enim veram, quam promisimus, statim videbis. 25. — At-
 qui haec, inquam, vel caeco perspicua est eamque tu
 paulo ante monstrasti, dum falsae causas aperire co- 75
 naris. 26. Nam, nisi fallor, ea vera est et perfecta felicitas

50 ne: nec K T Mn W H, *corr.* T²   54 dispicit P V G,
corr. V²   55 nihili: nihil F Va, *corr.* F²   56 hunc: huic F²
 R² V³ Va A, pro huic *s.v.* M²   65 reperiet M K L² Va H
 69 investiganda V   75 conaris: conabarīs K Mn² V² Va A²
s.v. B, conareris O² E C² A²

quae sufficientem, potentem, reverendum, celebrem laetumque perficiat. 27. Atque ut me interius animadvertisse cognoscas, quae unum horum, quoniam idem
80 cuncta sunt, veraciter praestare potest, hanc esse plenam beatitudinem sine ambiguitate cognosco. 28. — O te, alumne, hac opinione felicem, si quidem hoc, inquit, adieceris! — Quidnam? inquam. 29. — Essene aliquid in his mortalibus caducisque rebus putas quod huius
85 modi statum possit afferre? — Minime, inquam, puto idque a te, nihil ut amplius desideretur, ostensum est. 30. — Haec igitur vel imagines veri boni vel imperfecta quaedam dare bona mortalibus videntur, verum autem atque perfectum bonum conferre non possunt. — As-
90 sentior, inquam. 31. — Quoniam igitur agnovisti quae vera illa sit, quae autem beatitudinem mentiantur, nunc superest ut unde veram hanc petere possis agnoscas. — Id quidem, inquam, iam dudum vehementer exspecto. 32. — Sed cum, uti in Timaeo Platoni, inquit, nostro
95 placet, in minimis quoque rebus divinum praesidium debeat implorari, quid nunc faciendum censes, ut illius summi boni sedem repperire mereamur? 33. — Invocandum, inquam, rerum omnium patrem, quo praetermisso nullum rite fundatur exordium. — Recte, inquit;
100 ac simul ita modulata est:

IX. O qui perpetua mundum ratione gubernas,
terrarum caelique sator, qui tempus ab aevo
ire iubes stabilisque manens das cuncta moveri

83 quinnam P T V G, *corr.* T² V²   88 bona dare T L F E
A Peiper Bieler   94 uti in T² F N² R² E² Mn W Va H B G
(*ut vid.*): uti P O M K L T N R E C V H² A G², ut in L² Ha

- quem non externae pepulerunt fingere causae
 5 materiae fluitantis opus, verum insita summi
 forma boni livore carens; tu cuncta superno
 ducis ab exemplo, pulchrum pulcherrimus ipse
 mundum mente gerens similique in imagine formans
 perfectasque iubens perfectum absolvere partes.
 10 Tu numeris elementa ligas, ut frigora flammis,
 arida convenient liquidis, ne purior ignis
 evolet aut mersas deducant pondera terras.
 Tu triplicis mediam naturae cuncta moventem
 conectens animam per consona membra resolvis;
 15 quae cum secta duos motum glomeravit in orbes,
 in semet reditura meat mentemque profundam
 circuit et simili convertit imagine caelum.
 Tu causis animas paribus vitasque minores
 provehis et levibus sublimes curribus aptans
 20 in caelum terramque seris, quas lege benigna
 ad te conversas reduci facis igne reverti.
 Da, pater, augustam menti conscendere sedem,
 da fontem lustrare boni, da luce reperta
 in te conspicuos animi defigere visus.
 25 Dissice terrenae nebulas et pondera molis
 atque tuo splendore mica; tu namque serenum,
 tu requies tranquilla piis, te cernere finis,
 principium, vector, dux, semita, terminus idem.
- 10, 1. Quoniam igitur quae sit imperfecti, quae etiam
 perfecti boni forma vidisti, nunc demonstrandum reor
 quonam haec felicitatis perfectio constituta sit. 2. In

4 externa V, vel externae V²   8 in om. L E H, add. L²
 9 iubes K² Va A B², corr. A²   14 connectens P G (corr. G²),
 conectans Ha   26 micat unamque L T V, corr. L² T² V²

quo illud primum arbitror inquirendum, an aliquod
 5 huiusmodi bonum, quale paulo ante definisti, in rerum
 natura possit exsistere, ne nos praeter rei subiectae veri-
 tatem cassa cogitationis imago decipiat. 3. Sed quin ex-
 sistat sitque hoc veluti quidam omnium fons bonorum,
 negari nequit; omne enim quod imperfectum esse dici-
 10 tur id imminutione perfecti imperfectum esse perhibe-
 tur. 4. Quo fit ut, si in quolibet genere imperfectum
 quid esse videatur, in eo perfectum quoque aliquid esse
 necesse sit; etenim, perfectione sublata, unde illud quod
 imperfectum perhibetur exstiterit, ne fingi quidem po-
 15 test. 5. Neque enim ab deminutis inconsummatisque
 natura rerum cepit exordium, sed ab integris absolu-
 tisque procedens in haec extrema atque effeta dilabitur.
 6. Quodsi, uti paulo ante monstravimus, est quaedam
 boni fragilis imperfecta felicitas, esse aliquam solidam
 20 perfectamque non potest dubitari. — Firmissime, in-
 quam, verissimeque conclusum est. 7. — Quo vero, in-
 quit, habitet, ita considera. Deum, rerum omnium prin-
 cipem, bonum esse communis humanorum conceptio
 probat animorum; nam cum nihil deo melius excogitari
 25 queat, id quo melius nihil est bonum esse quis dubitet?
 8. Ita vero bonum esse deum ratio demonstrat, ut per-
 fectum quoque in eo bonum esse convincat. 9. Nam ni
 tale sit, rerum omnium princeps esse non poterit; erit
 enim eo praestantius aliquid perfectum possidens bo-
 30 num, quod hoc prius atque antiquius esse videatur; om-

10 id imminutione: a diminutione H (a *eras.* H²), id (*in*
ras.) in minutione T, id diminutione Mn 15 diminutis O²
 M Ha T² F N² Mn C Va H A² B, demunitis P, imminutis
 B² 16 cepit K C A: coepit *fere ceteri* 17 effeta: effecta
 Va A, *corr.* A² 27 ni talis *Traenkle*, VC 1977, 158

nia namque perfecta minus integris priora esse claruerunt. 10. Quare ne in infinitum ratio prodeat, confitendum est summum deum summi perfectique boni esse plenissimum; sed perfectum bonum veram esse beatitudinem constituimus: veram igitur beatitudinem in summo deo sitam esse necesse est. — Accipio, inquam, nec est quod contra dici ullo modo queat. 11. — Sed quaeso, inquit, te, vide quam id sancte atque inviolabiliter probes, quod boni summi summum deum diximus esse plenissimum. — Quonam, inquam, modo? 12. — Ne hunc rerum omnium patrem illud summum bonum quo plenus esse perhibetur vel extrinsecus acceperisse vel ita naturaliter habere praesumas quasi habentis dei habitaeque beatitudinis diversam cogites esse substantiam. 13. Nam si extrinsecus acceptum putes, praestantius id quod dederit ab eo quod acceperit existimare possis; sed hunc esse rerum omnium praecellentissimum dignissime confitemur. 14. Quod si natura quidem inest sed est ratione diversum, cum de rerum principe loquamur deo, fingat qui potest quis haec diversa coniunxerit. 15. Postremo, quod a qualibet re diversum est, id non est illud a quo intellegitur esse diversum; quare quod a summo bono diversum est sui natura, id summum bonum non est; quod nefas est de eo cogitare, quo nihil constat esse praestantius. 16. Omnino enim nullius rei natura suo principio melior poterit exsistere; quare quod omnium principium sit, id etiam sui sub-

42 quo ex quod L² V² G² plenus; plenissimus V² Va, plenissimum K, corr. K² 46 ab *punctis* notat R², eras. V² A², om. Va 54 de eo: de deo gloss. in mg. N, s.v. W V³, in textu R Va (corr. Va²), deo T Va (de eo corr. T² Va²) C s.v.

stantia summum esse bonum verissima ratione conclus-
serim. — Rectissime, inquam. 17. — Sed summum bo-
60 num beatitudinem esse concessum est. — Ita est,
inquam. — Igitur, inquit, deum esse ipsam beatitudinem
necesse est confiteri. — Nec propositis, inquam, priori-
bus refragari queo et illis hoc inlatum consequens esse
perspicio. 18. — Respice, inquit, an hinc quoque idem
65 firmius approbetur, quod duo summa bona quae a se
diversa sint esse non possunt. 19. Etenim quae discre-
pant bona non esse alterum quod sit alterum liquet;
quare neutrum poterit esse perfectum, cum alterutri al-
terum deest. Sed quod perfectum non sit, id summum
70 non esse manifestum est; nullo modo igitur quae sum-
ma sunt bona, ea possunt esse diversa. 20. Atqui et
beatitudinem et deum summum bonum esse collegi-
mus: quare ipsam necesse est summam esse beatitudi-
nem quae sit summa divinitas. 21. — Nihil, inquam,
75 nec reapse verius nec ratiocinatione firmius nec deo di-
gnius concludi potest.

22. — Super haec, inquit, igitur, veluti geometrae so-
lent demonstratis propositis aliquid inferre, quae poris-
mata ipsi vocant, ita ego quoque tibi veluti corollarium
80 dabo. 23. Nam quoniam beatitudinis adeptione fiunt
homines beati, beatitudo vero est ipsa divinitas, divini-

58 bonum esse H   62 praepositis O R, corr. O²   66 dis-
crepent H   69 summum: al. bonum F s.v. N s.v., summum
bonum W   75 reapse *Schepss. apud Weinb., Bieler: re ipsa M²*
(*in ras.*) L² F s.v. R E Mn V² B *Peiper*, re ab se P O V (*ut vid.*), re
abs G, re hac T² *mg.* F N C Va A² *Vall.*, re L T W H, re ah
severius K (verius K²), nec re ab se *eras.* O² *vel* O³, A *non*
liquet   78 aliquid: aliud H   79 tibi *om.* N R, *punctis*
notat F   corollarium H W   81 vero: vera N R W

tatis adeptione beatos fieri manifestum est. 24. Sed uti iustitiae adeptione iusti, sapientiae sapientes fiunt, ita divinitatem adeptos deos fieri simili ratione necesse est.

25. Omnis igitur beatus deus. Sed natura quidem unus; 85 participatione vero nihil prohibet esse quam plurimos.

26. — Et pulchrum, inquam, hoc atque pretiosum sive porisma sive corollarium vocari mavis.

27. — Atqui hoc quoque pulchrius nihil est, quod his adnectendum esse ratio persuadet. — Quid? inquam. 90

28. — Cum multa, inquit, beatitudo continere videatur, utrumne haec omnia unum veluti corpus beatitudinis quadam partium varietate coniungant an sit eorum aliquid quod beatitudinis substantiam compleat, ad hoc vero cetera referantur? 29. — Vellem, inquam, id ipsarum 95

rerum commemoratione patefaceres. — Nonne, inquit, beatitudinem bonum esse censemus? — Ac summum quidem, inquam. 30. — Addas, inquit, hoc omnibus licet. Nam eadem sufficientia summa est, eadem summa potentia, reverentia quoque, claritas ac voluptas beatitudo 100

esse iudicatur. 31. Quid igitur, haecine omnia, [bonum], sufficientia, potentia ceteraque, veluti quaedam beatitudinis membra sunt an ad bonum veluti ad verticem cuncta referuntur? 32. — Intellego, inquam, quid investigandum proponas, sed quid constituas audire deside- 105

ro. 33. — Cuius discretionem rei sic accipe. Si haec omnia beatitudinis membra forent, a se quoque invicem

85 sed: et *Büchner* sed (deus) *Bieler* unus: deus *add. s.v.*
O C V Va H 91 videatur: videtur P O L² N R W G, *corr.*
N² W² 95 id *ex* ad *corr.* P², ut *in ras.* V, *ex ex corr.* Va²
100 beatitudo *secl. Traenkle*, VC 1968, 284 101 bonum:
bona Ha (*corr.* Ha²) T²F *s.v.* N *s.v.* Mn W², bonta Va, bonitas
(*ut vid.*) Va², *secl. Gegenschatz Gruber*

discreparent; haec est enim partium natura ut unum corpus diversa componant. 34. Atqui haec omnia idem
 110 esse monstrata sunt. Minime igitur membra sunt; alioquin ex uno membro beatitudo videbitur esse coniuncta, quod fieri nequit. 35. — Id quidem, inquam, dubium non est, sed id quod restat exspecto. 36. — Ad bonum vero cetera referri palam est. Idcirco enim suffi-
 115 cientia petitur, quoniam bonum esse iudicatur; idcirco potentia, quoniam id quoque esse creditur bonum; idem de reverentia, claritudine, iucunditate coniectare licet. 37. Omnium igitur expetendorum summa atque causa bonum est; quod enim neque re neque similitudine ullum in se retinet bonum, id expeti nullo modo
 120 potest. 38. Contraque etiam quae natura bona non sunt, tamen, si esse videantur, quasi vere bona sint appetuntur. Quo fit uti summa, cardo atque causa expetendorum omnium bonitas esse iure credatur. 39. Cuius
 125 vero causa quid expetitur, id maxime videtur optari, veluti si salutis causa quispiam velit equitare, non tam equitandi motum desiderat quam salutis effectum. 40. Cum igitur omnia boni gratia petantur, non illa potius quam bonum ipsum desideratur ab omnibus.
 130 41. Sed propter quod cetera optantur, beatitudinem esse concessimus: quare sic quoque sola quaeritur beatitudo. 42. Ex quo liquido apparet ipsius boni et beatitudinis unam atque eandem esse substantiam. — Nihil video cur dissentire quispiam possit. 43. — Sed deum
 135 veramque beatitudinem unum atque idem esse monstra-

116 creditur esse P Mn   122 vera K E V² A, verae E² G
 (corr. A² G²) appetantur H   128 omnia: illa omnia H
 131 quare – beatitudo *damnat Büchner, secl. Bieler*

vimus. — Ita, inquam. — Securo igitur concludere licet dei quoque in ipso bono nec usquam alio sitam esse substantiam.

- X. Huc omnes pariter venite capti,
 quos fallax ligat improbis catenis
 terrenas habitans libido mentes:
 haec erit vobis requies laborum,
 5 hic portus placida manens quiete,
 hoc patens unum miseris asylum.
 Non quicquid Tagus aureis harenis
 donat aut Hermus rutilante ripa
 aut Indus calido propinquus orbi
 10 candidis miscens virides lapillos
 inlustrent aciem magisque caecos
 in suas condunt animos tenebras.
 Hoc, quicquid placet excitatque mentes,
 infimis tellus aluit cavernis;
 15 splendor quo regitur vigetque caelum
 vitat obscuras animae ruinas;
 hanc quisquis poterit notare lucem
 candidos Phoebi radios negabit.

11, 1. Assentior, inquam; cuncta enim firmissimis nexa rationibus constant. 2. — Tum illa: Quanti, inquit, aestimabis, si bonum ipsum quid sit agnoveris? 3. — Infinito, inquam, si quidem mihi pariter deum quoque, qui

3 terrenis F N C, terrenos L, terren V, terrena P, *corr.* L² F²
 N² C² V² hebetans G *mg.*, al. *Vallinus* 7 Non: Nam *con.*
Bieler 10 viridis K V. Va, *corr.* V² Va² 11 inlustrant T²
 F N R Mn W² V² H A² B², inlustrat W 16 ruinas: tene-
 bras T *s.v.* F N R E *mg.* C (ruinas F *mg.*) 18 negavit P O
 K Ha² T E G, *corr.* O² T²

5 bonum est, continget agnoscere. 4. — Atqui hoc verissima, inquit, ratione patefaciam, maneant modo quae paulo ante conclusa sunt. — Manebunt.

5. — Nonne, inquit, monstravimus ea quae appetuntur pluribus idcirco vera perfectaue bona non esse
10 quoniam a se invicem discreparent, cumque alteri abesset alterum, plenum absolutumque bonum afferre non posse? tum autem verum bonum fieri cum in unam veluti formam atque efficientiam colliguntur, ut, quae sufficientia est, eadem sit potentia, reverentia, claritas at-
15 que iucunditas, nisi vero unum atque idem omnia sint, nihil habere quo inter expetenda numerentur? 6. — Demonstratum, inquam, nec dubitari ullo modo potest. 7. — Quae igitur cum discrepant minime bona sunt, cum vero unum esse coeperint bona fiunt, nonne haec,
20 ut bona sint, unitatis fieri adeptione contingit? — Ita, inquam, videtur. 8. — Sed omne quod bonum est, boni participatione bonum esse concedis, an minime? — Ita est. 9. — Oportet igitur idem esse unum atque bonum simili ratione concedas; eadem namque substantia est
25 eorum quorum naturaliter non est diversus effectus. — Negare, inquam, nequeo.

10. — Nostine igitur, inquit, omne quod est tam diu manere atque subsistere quam diu sit unum, sed interire atque dissolvi pariter atque unum esse destiterit? —
30 Quonam modo? 11. — Ut in animalibus, inquit: cum in unum coeunt ac permanent anima corpusque, id animal

5 continget *ex* contingit T² A² 9 a pluribus F² E² W H A²
14 reverentia *om.* E, *add. in mg.* E², revertentia Va 16 expectanda P K 27 nostine: nosti N R F C, *corr.* F² C² (*ut vid.*) 29 distiterit O (*corr.* O²) K L Ha T F C² V (*corr.* T² V²) H G, desisterit M L² N C Va, distirit B (*corr.* B²)

vocatur, cum vero haec unitas utriusque separatione dissolvitur, interire, nec iam esse animal liquet; 12. ipsum quoque corpus cum in una forma membrorum coniunctione permanet, humana visitur species, at si 35 distributae segregataeque partes corporis distraxerint unitatem, desinit esse quod fuerat. 13. Eoque modo percurrenti cetera procul dubio patebit subsistere unumquodque dum unum est, cum uero unum esse desinit, interire. — Consideranti, inquam, mihi plura 40 minime aliud videtur.

14. — Estne igitur, inquit, quod, in quantum naturaliter agat, relicta subsistendi appetentia venire ad interitum corruptionemque desideret? 15. — Si animalia, inquam, considerem, quae habent aliquam volendi 45 nolendique naturam, nihil invenio quod nullis extra cogentibus abiciant manendi intentionem et ad interitum sponte festinent. 16. Omne namque animal tueri salutem laborat, mortem vero perniciemque devitat. 17. Sed quid de herbis arboribusque, quid de inanimatis omni- 50 no consentiam rebus prorsus dubito. 18. — Atqui non est quod de hoc quoque possis ambigere, cum herbas atque arbores intuearis, primum sibi convenientibus innasci locis, ubi, quantum earum natura queat, cito exarescere atque interire non possint. 19. Nam aliae qui- 55 dem campis, aliae montibus oriuntur, alias ferunt paludes, aliae saxis haerent, aliarum fecundae sunt steriles harenae, quas si in alia quispiam loca transferre co-

33 animal esse H   40 plura: plurima F² W H   43 agit
s.v. F, vivat in mg. N s.v. T E²   45 aliquam ex aliquem T²
N²   47 abiciant ex abicient T², ex abiciat R², vel abiiciant F²,
litteram n punctis notans, abiciant ex emend. N   48 festinet
F² N R, corr. N²   53 arbores: arboribus T F, corr. T²

netur, arescant. 20. Sed dat cuique natura quod convenit,
 60 et ne, dum manere possunt, intereant elaborat. 21. Quid
 quod omnes velut in terras ore demerso trahunt ali-
 menta radicibus ac per medullas robur corticemque dif-
 fundunt? 22. Quid quod mollissimum quidque, sicuti
 medulla est, interiore semper sede reconditur, extra ve-
 65 ro quadam ligni firmitate, ultimus autem cortex adver-
 sum caeli intemperiem quasi mali patiens defensor op-
 ponitur? 23. Iam vero quanta est naturae diligentia, ut
 cuncta semine multiplicato propagentur! 24. Quae om-
 70 quoque quasi in perpetuum permanendi, veluti quas-
 dam machinas esse quis nesciat? 25. Ea etiam quae ina-
 nimata esse creduntur nonne quod suum est quaeque
 simili ratione desiderant? 26. Cur enim flammam qui-
 dem sursum levitas vehit, terras vero deorsum pondus
 75 deprimit, nisi quod haec singulis loca motionesque con-
 veniunt? 27. Porro autem, quod cuique consentaneum
 est, id unumquodque conservat, sicuti ea quae sunt ini-
 mica corrumpunt. 28. Iam vero quae dura sunt, ut lapi-
 des, adhaerent tenacissime partibus suis et ne facile dis-
 80 solvantur resistunt, 29. quae vero liquentia, ut aer atque
 aqua, facile quidem dividendibus cedunt, sed cito in ea
 rursus a quibus sunt abscisa relabuntur; ignis vero om-
 nem refugit sectionem.

30. Neque nunc nos de voluntariis animae cogno-
 85 scentis motibus, sed de naturali intentione tractamus,
 sicuti est quod acceptas escas sine cogitatione transigi-
 mus, quod in somno spiritum ducimus nescientes.

60 possint W² C B²   69 permanendi P   70 manendi H
 81 in eo (loco s.v.) H   82 abscissa M K V, corr. V²

31. Nam ne in animalibus quidem manendi amor ex animae voluntatibus, verum ex naturae principiis venit.

32. Nam saepe mortem cogentibus causis, quam natura 90 reformidat, voluntas amplectitur, contraque illud, quo solo mortalium rerum durat diuturnitas, gignendi opus, quod natura semper appetit, interdum coercet voluntas. 33. Adeo haec sui caritas non ex animali motione, sed ex naturali intentione procedit; dedit enim provi- 95 dentia creatis a se rebus hanc vel maximam manendi causam, ut, quoad possunt, naturaliter manere desiderant.

34. Quare nihil est quod ullo modo queas dubitare cuncta quae sunt appetere naturaliter constantiam per- 100 manendi, devitare perniciem. 35. — Confiteor, inquam, nunc me indubitato cernere quae dudum incerta videbantur. 36. — Quod autem, inquit, subsistere ac permanere petit, id unum esse desiderat; hoc enim sublato ne esse quidem cuiquam permanebit. — Verum est, in- 105 quam. 37. — Omnia igitur, inquit, unum desiderant. — Consensi. — Sed unum id ipsum monstravimus esse quod bonum. — Ita quidem. 38. — Cuncta igitur bonum petunt, quod quidem ita describas licet: ipsum bonum esse quod desideretur ab omnibus. 39. — Nihil, 110 inquam, verius excogitari potest; nam vel ad nihil unum cuncta referuntur et uno, veluti vertice, destituta sine rectore fluitabunt aut, si quid est ad quod universa fe-

88 ne: nec O² M² N² R² E Mn² C B   104 petit P O M
K L T C V A B G: appetit L² Ha T² F N R E Mn W Va H
B² *Comm.* 206, 13   ne: nec K C V² Va B   107 id *eras.* N,
om. R W   111 nihil unum P O L T H B G: nihilum O² T²
B² G² *cett. codd. Comm.*   113 festinant P Ha T F N² E A²
Bieler

stinent, id erit omnium summum bonorum. 40. Et illa:
 115 Nimium, inquit, o alumne, laetor; ipsam enim mediae
 veritatis notam mente fixisti. Sed in hoc patuit tibi
 quod ignorare te paulo ante dicebas. — Quid? inquam.
 41. — Quis esset, inquit, rerum omnium finis. Is est
 enim profecto quod desideratur ab omnibus; quod,
 120 quia bonum esse collegimus, oportet rerum omnium
 finem bonum esse fateamur.

XI. Quisquis profunda mente vestigat verum
 cupitque nullis ille deviis falli
 in se revolvat intimi lucem visus
 longosque in orbem cogat inflectens motus
 5 animumque doceat quicquid extra molitur
 suis retrusum possidere thesauris;
 dudum quod atra texit erroris nubes
 lucebit ipso perspicacius Phoebō.
 Non omne namque mente depulit lumen
 10 obliosam corpus invehens molem;
 haeret profecto semen introrsum veri
 quod excitatur ventilante doctrina.
 Nam cur rogati sponte recta censetis,
 ni mersus alto viveret fomes corde?
 15 quodsi Platonis Musa personat verum,
 quod quisque discit immemor recordatur.

12, 1. Tum ego: Platoni, inquam, vehementer assentior;
 nam me horum iam secundo commemoras, primum
 quod memoriam corporea contagione, dehinc cum

120 colligimus K E V, *corr.* V²

2 me horum: meorum H C (*corr.* C²), mi horum K memo-
 ras K L V, *corr.* L² V²

maeroris mole pressus amisi. 2. Tum illa: Si priora, inquit, concessa respicias, ne illud quidem longius aberit 5 quin recorderis, quod te dudum nescire confessus es. — Quid? inquam. 3. — Quibus, ait illa, gubernaculis mundus regatur. — Memini, inquam, me inscitiam meam fuisse confessum, sed quid afferas, licet iam prospiciam, planius tamen ex te audire desidero. 10

4. — Mundum, inquit, hunc deo regi paulo ante minime dubitandum putabas. — Ne nunc quidem arbitror, inquam, nec umquam dubitandum putabo, quibusque in hoc rationibus accedam breviter exponam. 5. Mundus hic ex tam diversis contrariisque partibus in unam 15 formam minime convenisset, nisi unus esset qui tam diversa coniungeret; 6. coniuncta vero naturarum ipsa diversitas invicem discors dissociaret atque divelleret, nisi unus esset qui quod nexuit contineret. 7. Non tam vero certus naturae ordo procederet nec tam dispositos 20 motus locis, temporibus, efficientia, spatiis, qualitatibus explicarent, nisi unus esset qui has mutationum varietates manens ipse disponeret. 8. Hoc, quicquid est, quo condita manent atque agitantur, usitato cunctis uocabulo deum nomino. 25

9. Tum illa: Cum haec, inquit, ita sentias, parvam mihi restare operam puto, ut felicitatis compos patriam sospes revisas. 10. Sed quae proposuimus intueamur. Nonne in beatitudine sufficientiam numeravimus deumque beatitudinem ipsam esse consensimus? — Ita 30

8 inscientiam P G, *corr.* G² 11 minime: nemini N, *corr.* s.v.; vel nemini T² F² E² s.v. 22 explicarent P O M K L Ha T F N² R V Va A² G: explicaret O² M² N F s.v. R² E Mn W C V² H A B 23 quo: qui P, quo ex quod G² 30 consensimus: concessimus O³ Ha T² E²

quidem. 11. — Et ad mundum igitur, inquit, regendum nullis extrinsecus adminiculis indigebit; alioquin, si quo egeat, plenam sufficientiam non habebit. — Id, inquam, ita est necessarium. 12. — Per se igitur solum cuncta
 35 disponit? — Negari, inquam, nequit. 13. — Atqui deus ipsum bonum esse monstratus est. — Memini, inquam. 14. — Per bonum igitur cuncta disponit, si quidem per se regit omnia, quem bonum esse consensimus, et hic est veluti quidam clavus atque gubernaculum quo mun-
 40 dana machina stabilis atque incorrupta servatur. 15. — Vehementer assentior, inquam, et id te paulo ante dicturam tenui licet suspitione prospexi. 16. — Credo, inquit; iam enim, ut arbitror, vigilantius ad cernenda vera oculos deducis. Sed quod dicam non minus ad con-
 45 tuendum patet. — Quid? inquam. 17. — Cum deus, inquit, omnia bonitatis clavo gubernare iure credatur eademque omnia, sicuti docui, ad bonum naturali intentione festinent, num dubitari potest quin voluntaria regantur seque ad disponentis nutum veluti convenientia
 50 temperataque rectori sponte convertant? 18. — Ita, inquam, necesse est; nec beatum regimen esse videretur, si quidem detrectantium iugum foret, non obtemperantium salus. 19. — Nihil est igitur, quod naturam servans deo contra ire conetur? — Nihil, inquam. 20. — Quid
 55 si conetur? ait. Num tandem proficiet quicquam adversus

37 bonum ipsum F s.v. N R E Mn (*ut vid.*) B, corr. Mn² (*ut vid.*) B², bonum igitur ipsum A 38 concessimus T² E
 48 voluntaria P O K L T N² E Mn W V G: voluntarie (*vel* voluntariae) M T² F N R C H Va B, voluntario A 52 detractantium K Ha F s.v. E C G, corr. K² 54 quid si O M Ha N R E² W V B Vall.: quod si P K L T F E Mn Va H A G
 Comm. Peiper Weinb. Bieler 55 adversus P² L T R A G, corr. T²

eum quem iure beatitudinis potentissimum esse concessimus? — Prorsus, inquam, nihil valeret. 21. — Non est igitur aliquid quod summo huic bono vel velit vel possit obsistere? — Non, inquam, arbitror. 22. — Est igitur summum, inquit, bonum, quod regit cuncta fortiter 60 suaviterque disponit. 23. — Tum ego: Quam, inquam, me non modo ea quae conclusa est summa rationum, verum multo magis haec ipsa quibus uteris verba delectant, ut tandem aliquando stultitiam magna lacerantem sui pudeat! 24. — Accepisti, inquit, in fabulis lacessentes caelum Gigantas; sed illos quoque, uti condignum fuit, benigna fortitudo disposuit. 25. Sed visne rationes ipsas invicem collidamus? forsitan ex huius modi conflictatione pulchra quaedam veritatis scintilla dissiliat. — Tuo, inquam, arbitratu. 26. — Deum, inquit, esse omni- 70 um potentem nemo dubitaverit. — Qui quidem, inquam, mente consistat, nullus prorsus ambigat. 27. — Qui vero est, inquit, omnium potens, nihil est quod ille non possit. — Nihil, inquam. 28. — Num igitur deus facere malum potest? — Minime, inquam. 29. — Malum 75 igitur, inquit, nihil est, cum id facere ille non possit qui nihil non potest. 30. — Ludisne, inquam, me inextricabilem labyrinthum rationibus texens, quae nunc qui-

57 valet F s.v. N mg. R² ut vid. E mg., valebit V in ras.
 62 conclusa: clausa H, clusa N, corr. N² 64 lacerantem:
 latrantem Vallinus probante Traenkle VC 1968, 284–
 285 66 gigantas O L² T F N V: gigantes V² cett.
 codd. 68 huiuscemodi H 71 qui: quia Va (corr. Va²) H,
 quid K, quin V, qui* N, om. T, add. s.v. T² 72 mente: in
 mente M F s.v. N mg. ambigit H W 73 inquit est omni-
 um Va, est omnium inquit A potens: potest P T, corr. T²
 78 labor inthum F² Mn H W

dem qua egrediaris introeas, nunc vero quo introieris
 80 egrediare, an mirabilem quendam divinae simplicitatis
 orbem complicas? 31. Etenim paulo ante beatitudine
 incipiens eam summum bonum esse dicebas, quam in
 summo deo sitam loquebare. 32. Ipsum quoque deum
 summum esse bonum plenamque beatitudinem dissere-
 85 bas, ex quo neminem beatum fore nisi qui pariter deus
 esset, quasi munusculum dabas. 33. Rursus ipsam boni
 formam dei ac beatitudinis loquebaris esse substantiam
 ipsumque unum id ipsum esse bonum docebas, quod
 ab omni rerum natura peteretur. 34. Deum quoque bo-
 90 nitatis gubernaculis universitatem regere disputabas vo-
 lentiaque cuncta parere nec ullam mali esse naturam.
 35. Atque haec nullis extrinsecus sumptis, sed ex altero
 altero fidem trahente insitis domesticisque probationi-
 bus explicabas. 36. — Tum illa: Minime, inquit, ludimus
 95 remque omnium maximam dei munere, quem dudum
 deprecabamur, exegimus. 37. Ea est enim divinae forma
 substantiae, ut neque in externa dilabatur nec in se ex-
 ternum aliquid ipsa suscipiat, sed, sicut de ea Parmeni-
 des ait,

100 πάντοθεν εὐκύκλου σφαίρης ἐναλίγκιον ὄγκῳ

rerum orbem mobilem rotat dum se immobilem ipsa
 conservat. 38. Quodsi rationes quoque non extra peti-

79 qua: quo L E H A, que T F (qua T² F² A²) egrediaris
 ex egredieris N², ex gredieris T², ex grediaris F², grediaris ex
 egrediaris (ut vid.) A², egradiaris E B 81 a beatitudine O²
 M K F² W² C² V² Va 90 universitates N R, corr. N²
 92 ex altero altero Pa: altero ex altero C² Pa² Comm., ex altero
 cett. codd. 100 ΕΥΚΥΚΛΟΥΤΣ vel ΕΥΚΥΚΛΟΙΣ ΦΕΡΗΣ
 codd. ΗΝΑΛΙΓΚΙΟΝ R G alii complures ΟΓΚΩΝ N T G
 E, ΟΓΚΟΝ R W, πάντοθεν ἐν κύκλοις φέρειν ἐναλίγκιον ὄγκον
 edd. vett., corr. Vall. σφαίρας Vall., corr. Peiper

tas sed intra rei quam tractabamus ambitum collocatas
 agitavimus, nihil est quod admirere, cum Platone san-
 ciente didiceris cognatos, de quibus loquuntur, rebus 105
 oportere esse sermones.

- XII. Felix, qui potuit boni
 fontem visere lucidum,
 felix, qui potuit gravis
 terrae solvere vincula.
 5 Quondam funera coniugis
 vates Threicius gemens
 postquam flebilibus modis
 silvas currere mobiles,
 amnes stare coegerat
 10 iunxitque intrepidum latus
 saevis cerva leonibus
 nec visum timuit lepus
 iam cantu placidum canem,
 cum flagrantior intima
 15 fervor pectoris ureret
 nec, qui cuncta subegerant,
 mulcerent dominum modi,
 immites superos querens
 infernas adiit domos.
 20 Illic blanda sonantibus
 chordis carmina temperans
 quicquid praecipuis deae
 matris fontibus hauserat,

104 sanctiente M² Va H, constituyente K

1 et 3 poterit Ha   5 funere L H   12 lepos P O K T
 V H, corr. O² T² V²   vv. 19–18 H

- quod luctus dabat impotens,
 25 quod luctum geminans amor
 deflet Taenara commovens
 et dulci veniam prece
 umbrarum dominos rogat.
 Stupet tergeminus novo
 30 captus carmine ianitor;
 quae sontes agitant metu
 ultrices scelerum deae
 iam maestae lacrimis madent;
 non Ixionium caput
 35 velox praecipitat rota
 et longa site perditus
 spernit flumina Tantalus;
 vultur dum satur est modis
 non traxit Tityi iecur.
 40 Tandem „vincimur“ arbiter
 umbrarum miserans ait.
 „Donamus comitem viro
 emptam carmine coniugem;
 sed lex dona coerceat,
 45 ne dum Tartara liquerit
 fas sit lumina flectere“.
 Quis legem det amantibus?
 maior lex amor est sibi.
 Heu, noctis prope terminos

26 taenara P G²: tenara V² Va² B², trenera N Mn W H, tene-
 ra K A, trenara G Mn² *cett. codd. Comm.* 36 site perditus
 ex sic perditus V², ex sit eperditus T² site P O K L T F R
 Mn C² G: siti M L² Ha F² N E W C Va H A B 42 done-
 mus ex donamus V²

- 50 Orpheus Eurydicen suam
vidit, perdidit, occidit.
Vos haec fabula respicit
quicumque in superum diem
mentem ducere quaeritis;
55 nam qui Tartareum in specus
victus lumina flexerit,
quicquid praecipuum trahit
perdit dum videt inferos.

50 euridicen *ex* euridicem N² W²

ANICII MANLII SEVERINI BOETHII (BOECII K)
EX CONS. ORD. (EXCONSULIS ORDINARII K) PA-
TRICII PHILOSOPHIAE (PHILOSOPHICE K) CONSO-
LATIONIS EXPLICIT LIBER TERTIUS (LIBER TERTI-
US EXPLICIT O) INCIPIT LIBER QUARTUS POMK
(QUARTUS: SECUNDUS K, FELICITER *add.* PK)

ANICII MANLII SEVERINI BOETHI EX CONS.
ORD. PATRICII PHILOSOPHIAE (*ex* PHILOPHIAE L²)
CONSOLATIONIS LIBER TERTIUS EXPLICIT INCIPIT
LIBER QUARTUS FELICITER L

ANICII MANLII SEVERINI BOETHII (*vel* BOETII)
(VIRI C. ET INLUST. *add.* W), EX CONSL. (*vel* CONS.)
ORD. (ATQUE *add.* N) PATRICII (PATRIC. R, PATR. N)
(*ex* cons. ord. *ex* mag. off. *atque* patr. W) PHILOSOPHIAE
(PHILOSOPHICAE NR) CONSOLATIONIS LIBER
TERTIUS EXPLICIT (FINIT NR) INCIPIT LIBER (LI-
BER *om.* E) QUARTUS TNREC, INCIPIT LIBER
QUARTUS (*omissa subscriptione*) F, philosophiae consolatio-
nis liber IIII. incipit W, *inscriptionem om.* Mn, EXPLICIT
LIBER TERTIUS INCIPIT QUARTUS Ha

ANICII MANLII SEVERINI BOETHII EXCONS.
ORD. PATRIC. PHILOSOPHIAE CONSOLATIONIS

LIB. III. EXPL. INCIPIT LIB. IIII. FELICITER V, AN-
 NIT. MALLII SEVERINI BOETII EXCONS. ORD. PA-
 TRIC. (PATRICII **B**) PHILOSOPHIAE CONS. EXPLICIT
 LIB. III. (LIBER TERTIUS EXPLICIT **B**) INCIPIT IIII.
 (LIBER QUARTUS **B**) **HAB**, EXPLICIT LIBER III. ANI-
 CII MANLII SEVERINI BOETII EXCONS. ORDIN. PA-
 TRIC. INCIPIT LIBER QUARTUS **Va**, ANCII MANLII
 SEVERINI BOETII EXPLICIT LIBER TERTIUS. INCI-
 PIT IIII **G**

LIBER QVARTVS

1, 1. Haec cum Philosophia dignitate vultus et oris gravitate servata leniter suaviterque cecinisset, tum ego, nondum penitus insiti maeroris oblitus, intentionem dicere adhuc aliquid parantis abrui et: 2. O, inquam, veri praevia luminis, quae usque adhuc tua fudit oratio 5 cum sui speculatione divina tum tuis rationibus invicta patuerunt, eaque mihi, etsi ob iniuriae dolorem nuper oblita non tamen antehac prorsus ignorata, dixisti. 3. Sed ea ipsa est vel maxima nostri causa maeroris quod, cum rerum bonus rector exsistat, vel esse omni- 10 no mala possint vel impunita praetereant; quod solum quanta dignum sit admiratione profecto consideras. 4. At huic aliud maius adiungitur: nam imperante florentequae nequitia virtus non solum praemiis caret, verum etiam sceleratorum pedibus subiecta calcatur et in 15 locum facinorum supplicia luit. 5. Quae fieri in regno scientis omnia, potentis omnia, sed bona tantummodo volentis dei, nemo satis potest nec admirari nec conqueri. 6. Tum illa: Et esset, inquit, infiniti stuporis omnibusque horribilius monstris si, uti tu aestimas, in tan- 20 ti velut patris familias dispositissima domo vilia vasa colerentur, pretiosa sordescerent. 7. Sed non ita est: nam si ea quae paulo ante conclusa sunt inconvulsa servantur, ipso de cuius nunc regno loquimur auctore co-

6 rationibus: orationibus O Va, *corr.* Va²   7 ea quae O
M L Ha T C Va B, *corr.* O² L² T²   13 magis T F R, *corr.* F²
R²   16 loco ex locum R² V²   21 veluti O K V², *corr.* O²

25 gnosces semper quidem potentes esse bonos, malos vero abiectos semper atque imbecilles, nec sine poena umquam esse vitia nec sine praemio virtutes, bonis felicia malis semper infortunata contingere multaque id genus, quae sopitis querelis firma te soliditate corroborant. 8. Et quoniam verae formam beatitudinis me dudum monstrante vidisti, quo etiam sita sit agnovisti, decursis omnibus quae praemittere necessarium puto, viam tibi quae te domum revehat ostendam. 9. Pennas etiam tuae menti quibus se in altum tollere possit adfigam, ut perturbatione depulsa sospes in patriam meo ductu, mea semita, meis etiam vehiculis revertaris.

I. Sunt etenim pennae volucres mihi
 quae celsa consendant poli;
 quas sibi cum velox mens induit
 terras perosa despicit,
 5 aeris immensi superat globum
 nubesque postergum videt
 quique agili motu calet aetheris
 transcendit ignis verticem,
 donec in astriferas surgat domos

26 imbecilles P M K E Mn C V Va H A B G: imbecillos O L Ha T F N R W V² B² 29 firma te: firmitate P K Ha Va G², firma ** R, firmata V, firmate T F N E W C G B, corr. K² T² F² N² E² W² C² Va² 31 cognovisti H W 32 praemittere R² E Mn C B, corr. E² B² 33 pennas ex pinnae O² M² T² V² 36 ductu ex dictu corr. T², ex doctu G², vel dictu F² reveharis O² M C² V² A, s.v. Va

1 pennae ex pinnae O² T² V² 6 post tergum L Ha N² Va² H B G², postergum H²

- 10 Phoeboque coniungat vias
aut comitetur iter gelidi senis
miles corusci sideris
vel quocumque micans nox pingitur
recurrat astri circulum
15 atque ubi iam exhausti fuerit satis
polum relinquat extimum
dorsaque velocis premat aetheris
compos verendi luminis.
Hic regum sceptrum dominus tenet
20 orbisque habenas temperat
et volucrem currum stabilis regit
rerum coruscus arbiter.
Huc te si reducem referat via
quam nunc requiris immemor,
25 „haec“, dices, „memini, patria est mihi,
hinc ortus, hic sistam gradum“.
Quodsi terrarum placeat tibi
noctem relictam visere,
quos miseri torvos populi timent
30 cernes tyrannos exsules.

2, 1. Tum ego: Papae, inquam, ut magna promittis! nec dubito quin possis efficere, tu modo quem excitaveris ne moreris. 2. — Primum igitur, inquit, bonis semper adesse potentiam, malos cunctis viribus esse desertos agnoscas licebit, quorum quidem alterum demonstratur 5 ex altero. 3. Nam cum bonum malumque contraria sint, si bonum potens esse constiterit, liquet imbecillitas mali, at si fragilitas clarescat mali, boni firmitas nota est. 4. Sed uti nostrae sententiae fides abundantior sit,

16 polum: populum P V, *corr.* V² 23 te si reducem: te
scire ducem P, tes ire ducem G, *corr.* G²

10 alterutro calle procedam nunc hinc nunc inde proposita confirmans.

5. Duo sunt, quibus omnis humanorum actuum constat effectus, voluntas scilicet ac potestas: quorum si alterutrum desit, nihil est quod explicari queat. 6. Deficiente etenim voluntate ne aggreditur quidem quisque quod non vult, at si potestas absit voluntas frustra sit. 7. Quo fit ut, si quem videas adipisci velle quod minime adipiscatur, huic obtinendi quod voluerit defuisse valentiam dubitare non possis. — Perspicuum est, inquam, nec ullo modo negari potest. 8. — Quem vero effecisse quod voluerit videas, num etiam potuisse dubitabis? — Minime. 9. — Quod vero quisque potest, in eo validus, quod vero non potest, in hoc imbecillis esse censendus est. — Fateor, inquam. 10. — Meministine igitur, inquit, superioribus rationibus esse collectum intentionem omnem voluntatis humanae, quae diversis studiis agitur, ad beatitudinem festinare? — Memini, inquam, illud quoque esse demonstratum. 11. — Num recordaris beatitudinem ipsum esse bonum eoque modo, cum beatitudo petitur, ab omnibus desiderari bonum? — Minime, inquam, recordor, quoniam id memoriae fixum teneo. 12. — Omnes igitur homines boni pariter ac mali indiscreta intentione ad bonum pervenire nituntur? — Ita, inquam, consequens est. 13. — Sed certum est adeptione boni bonos fieri? — Certum. — Adipiscuntur igitur boni quod appetunt? — Sic videtur. 14. — Mali vero si adipiscerentur quod appetunt, bo-

14 alterutrum: alterum W A   15 quisque quidem Va H
16 at: ac E Va, aut G, corr. G²   26 omnem om. H W
34–35 sed certum est omnes codd., est om. Weinb. Bieler

num, mali esse non possent. — Ita est. 15. — Cum igitur utrique bonum petant, sed hi quidem adipiscantur, illi vero minime, num dubium est bonos quidem potentes esse, qui vero mali sint imbecilles? 16. — Quisquis, inquam, dubitat nec rerum naturam nec consequentiam potest considerare rationum.

17. — Rursus, inquit, si duo sint quibus idem secundum naturam propositum sit, eorumque unus naturali officio id ipsum agat atque perficiat, alter vero naturale illud officium minime administrare queat, alio vero modo quam naturae convenit non quidem impleat propositum suum sed imitetur implentem, quemnam horum valentior esse decernis? 18. — Etsi coniecto, inquam, quid velis, planius tamen audire desidero. 19. — Ambulandi, inquit, motum secundum naturam esse hominibus num negabis? — Minime, inquam. 20. — Eiusque rei pedum officium esse naturale num dubitas? — Ne hoc quidem, inquam. 21. — Si quis igitur pedibus incedere valens ambulet aliusque, cui hoc naturale pedum desit officium, manibus nitens ambulare conetur, quis horum iure valentior existimari potest? 22. — Contexe, inquam, cetera; nam quin naturalis officii potens eo, qui idem nequeat, valentior sit nullus ambigat. 23. — Sed summum bonum, quod, aequale malis bonisque pro-

38 possunt N A, *corr.* N² A² 40 num: non M A²
 41 sunt M Ha T F E G imbecilles P M K R² E Mn C V² Va
 H A B G: imbecillos O L Ha T F N R W E Mn V
 44 sunt P 51 planius: plenius L T Mn W H, *corr.* T²
 58–59 contexe – potens *om.* Ha 59 quin: qui K T F *s.v.*
 R² C Va H, *corr.* K² T² C², qui *ex* quin Mn² 60 qui idem:
 quidem P O M N R (*ut vid.*) V² H G, *corr.* O² M² N²mg. R²
 G² ambigat P O M K L Ha T Mn W C V Va A: ambigit L²
 T² F N R E H B G

positum, boni quidem naturali officio virtutum petunt, mali vero variam per cupiditatem, quod adipiscendi boni naturale officium non est, idem ipsum conantur adipisci; an tu aliter existimas? 24. — Minime, inquam; nam etiam quod est consequens patet. Ex his enim quae concesserim bonos quidem potentes, malos vero esse necesse est imbecilles. 25. — Recte, inquit, praecurris idque, uti medici sperare solent, indicium est erectae iam resistentisque naturae.

26. Sed quoniam te ad intellegendum promptissimum esse conspicio, crebras coacervabo rationes; vide enim quanta vitiosorum hominum pateat infirmitas, qui ne ad hoc quidem pervenire queunt ad quod eos naturalis ducit ac paene compellit intentio. 27. Et quid, si hoc tam magno ac paene invicto praeceuntis naturae desererentur auxilio? 28. Considera vero quanta sceleratos homines habeat impotentia. Neque enim levia aut ludicra praemia petunt, quae consequi atque obtinere non possunt, sed circa ipsam rerum summam verticemque deficiunt nec in eo miseris contingit effectus, quod solum dies noctesque moliantur; in qua re bonorum vires eminent. 29. Sicut enim eum, qui pedibus incedens ad eum locum usque pervenire potuisset quo nihil ulterius pervium iaceret, incessui ambulandi potentissimum esse censeret, ita eum qui expetendorum finem, quo nihil ultra est, apprehendit potentissimum necesse est

67 concesseram T² s.v. N R   68 esse om. P, habent s.v.
V² T² imbecilles P M E Mn C V² Va H A B G: imbecillos
O K L Ha T F N R E² W V   76 deserentur K R E, corr.
E²   85 incessui ex incenssu M², incessu ex incessui K²

iudices. 30. Ex quo fit, quod huic obiacet, ut [idem] scelesti viribus omnibus videantur esse deserti. 31. Cur enim relictā virtute vitia sectantur? inscitiane bonorum? 90 sed quid enervatius ignorantiae caecitate? an sectanda noverunt, sed transversos eos libido praecipitat? sic quoque intemperantia fragiles, qui obluctari vitio nequeunt. 32. An scientes volentesque bonum deserunt, ad vitia deflectunt? sed hoc modo non solum potentes 95 esse, sed omnino esse desinunt; nam qui communem omnium quae sunt finem relinquunt pariter quoque esse desistunt. 33. Quod quidem cuiquam mirum forte videatur, ut malos, qui plures hominum sunt, eosdem non esse dicamus; sed ita sese res habet. 34. Nam qui 100 mali sunt, eos malos esse non abnuo; sed eosdem esse pure atque simpliciter nego. 35. Nam uti cadaver hominem mortuum dixeris, simpliciter vero hominem appellare non possis, ita vitiosos malos quidem esse concesserim, sed esse absolute nequeam confiteri. 36. Est 105 enim, quod ordinem retinet servatque naturam; quod vero ab hac deficit, esse etiam, quod in sua natura situm est, derelinquit. 37. Sed possunt, inquires, mali; ne ego quidem negaverim, sed haec eorum potentia non a viribus sed ab imbecillitate descendit. 38. Possunt enim 110 mala, quae minime valerent si in bonorum efficientia manere potuissent. 39. Quae possibilitas eos evidentius nihil posse demonstrat; nam si, uti paulo ante collegi-

88 idem *del. Büchner, Studien IV, 139 Gruber*, idem *scelesti damnat Merkelbach, Krit. Beitr., Meisenheim 1974, 70*
 89 *scelesti H W Va²: scelesti idem Va cett. codd. Gruber edd., locum desp. Bieler* 103 *vero: autem H W* 105 *con-*
serim K V eosdem esse H 108 *ne: non O², nec M² G*

mus, malum nihil est, cum mala tantummodo possint,
 115 nihil posse improbos liquet. — Perspicuum est. 40. —
 Atque ut intellegas quaenam sit huius potentiae vis:
 summo bono nihil potentius esse paulo ante definivi-
 mus. — Ita est, inquam. — Sed idem, inquit, facere ma-
 lum nequit. — Minime. 41. — Est igitur, inquit, aliquis
 120 qui omnia posse homines putet? — Nisi quis insaniat,
 nemo. — Atqui idem possunt mala. — Utinam quidem,
 inquam, non possent! 42. — Cum igitur bonorum tan-
 tummodo potens possit omnia, non vero queant omnia
 potentes etiam malorum, eosdem qui mala possunt mi-
 125 nus posse manifestum est. 43. Huc accedit quod om-
 nem potentiam inter expetenda numerandam omniaque
 expetenda referri ad bonum velut ad quoddam naturae
 suae cacumen ostendimus. 44. Sed patrandi sceleris pos-
 sibilitas referri ad bonum non potest: expetenda igitur
 130 non est. Atqui omnis potentia expetenda est: liquet igi-
 tur malorum possibilitatem non esse potentiam. 45. Ex
 quibus omnibus bonorum quidem potentia, malorum
 vero minime dubitabilis apparet infirmitas veramque il-
 lam Platonis esse sententiam liquet, solos quod deside-
 135 rent facere posse sapientes, improbos vero exercere qui-
 dem quod libeat, quod vero desiderant explere non
 posse. 46. Faciunt enim quaelibet, dum per ea quibus
 delectantur id bonum quod desiderant se adepturos pu-
 tant; sed minime adipiscuntur, quoniam ad beatitudi-
 140 nem probra non veniunt.

115 perspicuum est *om.* H W, hoc perspicuum est *add. in*
mg. W² 116 atqui O³ T²*mg.* F N R W Va *Comm.*, *corr.*
 N² R² ut *habent s.v.* T B 120 nisi qui T² V² Va² H A
 126 omniaque ex omnia quae L² T² W² V², omnia quae P

II. Quos vides sedere celsos solii culmine reges,
 purpura claros nitente, saeptos tristibus armis,
 ore torvo comminantes, rabie cordis anhelos,
 detrahat si quis superbis vani tegmina cultus,
 5 iam videbit intus artas dominos ferre catenas;
 hinc enim libido versat avidis corda venenis,
 hinc flagellat ira mentem fluctus turbida tollens,
 maeror aut captos fatigat aut spes lubrica torquet.
 Ergo cum caput tot unum cernas ferre tyrannos,
 10 non facit quod optat ipse, dominis pressus iniquis.

3, 1. Videsne igitur quanto in caeno probra volvantur,
 qua probitas luce resplendeat? in quo perspicuum est
 numquam bonis praemia, numquam sua sceleribus
 deesse supplicia. 2. Rerum etenim quae geruntur illud
 propter quod unaquaeque res geritur eiusdem rei prae- 5
 mium esse non iniuria videri potest, uti currendi in stadio,
 propter quam curritur, iacet praemium corona. 3. Sed
 beatitudinem esse idem ipsum bonum propter quod
 omnia geruntur ostendimus; est igitur humanis actibus
 ipsum bonum veluti praemium commune propositum. 10
 4. Atqui hoc a bonis non potest separari: neque enim
 bonus ultra iure vocabitur, qui careat bono; quare pro-
 bos mores sua praemia non relinquunt. 5. Quantumlibet

1 celso N F² R² C, duces *Comm.* (*sed celsos* 231, 28)
 2 nitentes aeptos P O M Ha T V, *corr.* O² M² T² 8 captos
 O² M K L² T² F N R E Mn W C V² Va H² B *Büchner*,
Studien IV, 151 Gruber: captus P O L T F² W V H A G
Bieler, capta Ha

6 currenti L² T² R² V Va A 8 idem O² M L² Ha T F
 N R Mn H² A B²: id est P O L E W C V Va H G B, id K
 T² E² W²

igitur saeviant mali, sapienti tamen corona non decideret,
 15 non arescet; neque enim probis animis proprium decus
 aliena decerpit improbitas. 6. Quodsi extrinsecus accepto
 laetaretur, poterat hoc vel alius quispiam vel ipse etiam
 qui contulisset auferre; sed quoniam id sua cuique pro-
 bitas confert, tum suo praemio carebit cum probus esse
 20 desierit. 7. Postremo, cum omne praemium idcirco ap-
 petatur quoniam bonum esse creditur, quis boni com-
 potem praemii iudicet expertem? 8. At cuius praemii?
 omnium pulcherrimi maximique: memento etenim co-
 rollarii illius, quod paulo ante praecipuum dedi, ac sic
 25 collige. 9. Cum ipsum bonum beatitudo sit, bonos om-
 nes eo ipso quod boni sint fieri beatos liquet. 10. Sed
 qui beati sint deos esse convenit. Est igitur praemium
 bonorum, quod nullus deterat dies, nullius minuat po-
 testas, nullius fuscet improbitas, deos fieri. 11. Quae
 30 cum ita sint, de malorum quoque inseparabili poena
 dubitare sapiens nequeat: nam cum bonum malumque,
 item poenae atque praemium adversa fronte dissideant,
 quae in boni praemio videmus accedere eadem necesse
 est in mali poena contraria parte respondeant. 12. Sicut
 35 igitur probis probitas ipsa fit praemium, ita improbis
 nequitia ipsa supplicium est. Iam vero quisquis afficitur
 poena malo se affectum esse non dubitat. 13. Si igitur
 sese ipsi aestimare velint, possuntne sibi supplicii exper-

17 ipse: ille L (*in rasura*) N (vel ipse N² s.v.) F (vel ille F² s.v.) R 27 sint: sunt Ha T² F² E Va H A B² G, *corr.* A² 32 poena T² N² W², poenae ex poena F² adversa: diversa H Mn s.v. W, aversa Pa² dissideant ex desideant O² T³, ex dissideat E² 33 accedere P O M L Ha² T N E V A²: accidere K L² Ha T² F N² R E² Mn W C Va H A B G

tes videri quos omnium malorum extrema nequitia non affecit modo, verum etiam vehementer infecit? 40

14. Vide autem ex adversa parte bonorum quae improbos poena comitetur: omne namque quod sit unum esse ipsumque unum bonum esse paulo ante didicisti; cui consequens est ut omne quod sit id etiam bonum esse videatur. 15. Hoc igitur modo quicquid a bono 45 deficit, esse desistit. Quo fit ut mali desinant esse quod fuerant. Sed fuisse homines adhuc ipsa humani corporis reliqua species ostentat: quare versi in malitiam, humanam quoque amisere naturam. 16. Sed cum ultra homines quemque provehere sola probitas possit, necesse est 50 ut quos ab humana condicione deiecit infra homines merito detrudat improbitas; evenit igitur ut quem transformatum vitiis videas hominem aestimare non possis. 17. Avaritia fervet alienarum opum violentus ereptor: lupi similem dixeris. Ferox atque inquires linguam liti- 55 giis exercet: cani comparabis. 18. Insidiator occultus surripuisse fraudibus gaudet: vulpeculis exaequetur. Irae intemperans fremit: leonis animum gestare credatur. 19. Pavidus ac fugax non metuenda formidat: cervis si-

39 extrema *codd.* Peiper, *tuetur Tränkle*, VC 1968, 285: extremo Büchner Bieler 40 afficit P O² M² Ha F N (*corr.* N² ut *vid.*) E W² C Va A B *Comm.*, *corr.* P² inficit O³ M Ha E Mn W² C Va A B G *Comm.*, *corr.* A² G² Mn² 48 conversi R² Va A, *corr.* A² 51 homines P T (*ut vid.*) G H W: hominis *cett. codd.* 52 merito *ex cod. Hibernico Bieler*: meritum *cett. codd.*, hominis meritum Peiper, *def. Gruber collato I,4,24, cfr. Engelbrecht*, WSt. 1917, 156 55 lupis Weinberger inquietus K² N *mg.* V² A G (*ut gloss.*), inquires *in ras.* P., inquietos K 57 vulpiculis T V Va A G, *corr.* T² V² G² 59 cervi Ha V Va H² B E

60 milis habeatur. Segnis ac stupidus torpet: asinum vivit.
 20. Levis atque inconstans studia permutat: nihil avibus
 differt. Foedis immundisque libidinibus immergitur:
 sordidae suis voluptate detinetur. 21. Ita fit ut qui pro-
 bitate deserta homo esse desierit, cum in divinam con-
 65 dicionem transire non possit, vertatur in beluam.

III. Vela Neritii ducis
 et vagas pelago rates
 Euris appulit insulae,
 pulchra qua residens dea
 5 Solis edita semine
 miscet hospitibus novis
 tacta carmine pocula.
 Quos ut in varios modos
 vertit herbipotens manus,
 10 hunc apri facies tegit,
 ille Marmaricus leo
 dente crescit et unguibus;
 hic lupis nuper additus
 flere dum parat ululat,
 15 ille tigris ut Indica
 tecta mitis obambulat.
 Sed licet variis malis
 numen Arcadis alitis

60 torpit P O M T V, *corr.* O² M² T² asini more O A,
 more asini M *s.v.*, *corr.* O² A²

1 neritii Ha T² F N: niretii O M² K L T F *s.v.* R W G,
 naretii Va H A G², naricii *vel* naritii R² E² C V Va² B, Naricii
Comm., niricii E, niretu P, neretii M, nericii Mn 13 lupus
 P² K F E, *corr.* K² E² additus *ex* additis T² N²

- obsitum miserans ducem
 20 peste solverit hospitis,
 iam tamen mala remiges
 ore pocula traxerant,
 iam sues Cerealia
 glande pabula verterant
 25 et nihil manet integrum
 voce, corpore perditis.
 Sola mens stabilis super
 monstra quae patitur gemit.
 O levem nimium manum
 30 nec potentia gramina,
 membra quae valeant licet,
 corda vertere non valent!
 Intus est hominum vigor
 arce conditus abdita.
 35 Haec venena potentius
 detrahunt hominem sibi,
 dira quae penitus meant
 nec nocentia corpori
 mentis vulnere saeviunt.

4, 1. Tum ego: Fateor, inquam, nec iniuria dici video vitiosos, tametsi humani corporis speciem servant, in beluas tamen animorum qualitate mutari; sed quo(d eo)rum atrox scelerataque mens bonorum perniciæ saevit, id ip-

23 sues cerealia O² K T² F² N Mn C² V² Va² H² A² B² G²:
 suas cerealia E², suescere alia *fere ceteri* 26 perditis: prae-
 ditis P O K L Ha T (*ut vid.*) C V H A² G, *corr.* O² Ha² T²

3 quo(d e)orum *con. Bieler probante Traenkle, VC 1977, 155 Gruber*

- 5 sum eis licere noluissem. 2. — Nec licet, inquit, uti con-
 venienti monstrabitur loco, sed tamen, si id ipsum
 quod eis licere creditur auferatur, magna ex parte scele-
 ratorum hominum poena relevetur. 3. Etenim, quod in-
 credibile cuiquam forte videatur, infeliciores esse neces-
 10 se est malos cum cupita perfecerint, quam si ea quae
 cupiunt implere non possint. 4. Nam si miserum est
 voluisse prava, potuisse miserius est, sine quo volunta-
 tis miserae langueret effectus. 5. Itaque cum sua singu-
 lis miseria sit, triplici infortunio necesse est urgeantur
 15 quos videas scelus velle, posse, perficere. 6. — Accedo,
 inquam, sed uti hoc infortunio cito careant, patrandi
 sceleris possibilitate deserti, vehementer exopto. 7. —
 Carebunt, inquit, ocius quam vel tu forsitan velis vel
 illi sese aestiment esse carituros; neque enim est aliquid
 20 in tam brevibus vitae metis ita serum quod expectare
 longum immortalis praesertim animus putet. 8. Quo-
 rum magna spes et excelsa facinorum machina repentino
 atque insperato saepe fine destruitur. Quod quidem illis
 miseriae modum statuit: nam si nequitia miseros facit,
 25 miserior sit necesse est diuturnior nequam. 9. Quos in-
 felicissimos esse iudicarem, si non eorum malitiam sal-
 tem mors extrema finiret: etenim si de pravitatis infor-
 tunio vera conclusimus, infinitam liquet esse miseriam
 quam esse constat aeternam. 10. Tum ego: Mira qui-
 30 dem, inquam, et concessu difficilis inlatio, sed his eam
 quae prius concessa sunt nimium convenire cognosco.

8 relevatur Mn W C Va, *corr.* W² 13 misere P Va, infe-
 liciter *suprascript* V 14 urgeantur P M E 16 uti: ut
 in O K Ha, ut O² L B 18 vel tu: tu P Va G, *ex* velis tu
corr. C 26 saltim O K T F N, *corr.* O² N², saltim *ex* sal-
 tem V² 28 concludimus P V², *corr.* P²

11. Recte, inquit, aestimas, sed qui conclusioni accedere durum putat aequum est vel falsum aliquid praecessisse demonstret vel collocationem propositionum non esse efficacem necessariae conclusionis ostendat; 35 alioquin concessis praecedentibus nihil prorsus est quod de inlatione causetur. 12. Nam hoc quoque quod dicam non minus mirum videatur, sed ex his quae sumpta sunt aequae est necessarium. 13. — Quidnam? inquam. — Feliciores, inquit, esse improbos supplicia luentes 40 quam si eos nulla iustitiae poena coerceat. 14. Neque id nunc molior quod cuivis veniat in mentem, corrigi ultione pravos mores et ad rectum supplicii terrore deduci, ceteris quoque exemplum esse culpanda fugiendi; sed alio quodam modo infeliciores esse improbos 45 arbitror impunitos, tametsi nulla ratio correctionis, nullus respectus habeatur exempli. 15. — Et quis erit, inquam, praeter hos alius modus? — Et illa: Bonos, inquit, esse felices, malos vero miseros nonne concessimus? — Ita est, inquam. 16. — Si igitur, inquit, miseriae 50 cuiuspiam bonum aliquid addatur, nonne felicius est eo cuius pura ac solitaria sine cuiusquam boni admixtione miseria est? — Sic, inquam, videtur. 17. — Quid si eidem misero, qui cunctis careat bonis, praeter ea quibus miser est, malum aliud fuerit adnexum, nonne multo infelicius 55 eo censendus est cuius infortunium boni partici-

34 demonstrat O K E Mn, *corr.* O² K² collocationem: collationem M T F² R² Va A G (*corr.* T² A²), collectionem E mg. 36 praecedentibus concessis H W 39 aequae: neque P O M K V G, *corr.* O² M² K² G² 40 improbos: reprobos O K Mn Va², *corr.* O² 47 si quis K V², si eras. K² 53 quid si: quod si P R Va A *Comm.*, *corr.* R² A² 54 eo praeter P O M K Ha T E G, *corr.* O² M² K² Ha² T² E²

patione relevatur? – Quidni? inquam. 18. – Sed puniri improbos iustum, impunitos vero elabi iniquum esse, manifestum est. – Quis id neget? 19. – Sed ne illud
60 quidem, ait, quisquam negabit, bonum esse omne quod iustum est contraque quod iniustum est, malum. 20. – Liquere respondi. – Habent igitur improbi, cum puniuntur, quidem boni aliquid adnexum, poenam ipsam scilicet, quae ratione iustitiae bona est, idemque, cum
65 supplicio carent, inest eis aliquid ulterius mali, ipsa impunitas, quam iniquitatis merito malum esse confessus es. 21. – Negare non possum. – Multo igitur infeliciores improbi sunt iniusta impunitate donati quam iusta ultione puniti. 22. – Tum ego: Ista quidem consequen-
70 tia sunt eis quae paulo ante conclusa sunt; sed quaeso, inquam, te, nullane animarum supplicia post defunctum morte corpus relinquis? 23. – Et magna quidem, inquit, quorum alia poenali acerbitate, alia vero purgatoria clementia exerceri puto; sed nunc de his disserere
75 consilium non est.

24. Id vero hactenus egimus, ut quae indignissima tibi videbatur malorum potestas, eam nullam esse cognosceres, quosque impunitos querebare, videres numquam improbitatis suae carere suppliciis, licentiam, quam cito

57–69 *Post* quidni? inquam *verba* habent igitur improbi (62) – iusta ultione puniti (69) *habent libri edd. vett., Peiper Weinb., sed puniri – liquere respondi traiec. Langen, Symb. philol. Bonnens., Lipsiae 1864, 266 Büchner Bieler* 60 negavit P O K Ha T E V H, corr. O² T² V² omne quod iustum est: quod iustum est *Bieler* 62 liquere respondi: liquet respondi N, liquet esse (*deleto* respondi) M² F² N² E C, liquere Mn, liquere esse F, *rasura post* liquere B, liquet *** respondi W 65 ulterius: alterius Va H, ulterioris K *post mali distinxit Bieler*

finiri precabaris, nec longam esse disceres infeliciorem- 80
que fore si diuturnior, infelicissimam vero si esset aeter-
na; post haec miseres esse improbos iniusta impuni-
tate dimissos quam iusta ultione punitos. 25. Cui
sententiae consequens est ut tum demum gravioribus
suppliciis urgeantur cum impuniti esse creduntur. 85

26. Tum ego: Cum tuas, inquam, rationes considero,
nihil dici verius puto; at si ad hominum iudicia rever-
tar, quis ille est cui haec non credenda modo sed saltem
audienda videantur? 27. — Ita est, inquit illa. Nequeunt
enim oculos tenebris assuetos ad lucem perspicuae veri- 90
tatis attollere similesque avibus sunt, quarum intuitum
nox illuminat, dies caecat; dum enim non rerum ordi-
nem sed suos intuentur affectus, vel licentiam vel impu-
nitatem scelerum putant esse felicem. 28. Vide autem
quid aeterna lex sanciat. Melioribus animum conforma- 95
veris: nihil opus est iudice praemium deferente, tu te
ipse excellentioribus addidisti; 29. studium ad peiora
deflexeris: extra ne quaesieris ultorem, tu te ipse in de-
teriora trusisti, veluti, si vicibus sordidam humum cae-
lumque respicias, cunctis extra cessantibus ipsa cernen- 100
di ratione nunc caeno nunc sideribus interesse videaris.
30. At vulgus ista non respicit. Quid igitur, hisne ac-
cedamus, quos beluis similes esse monstravimus?

80 nec: ne O² M (*ut vid.*) L N R, *corr.* L² N² 83 demis-
sos P O E V A, *corr.* O² E² A² 85 urgeantur M T F R E
W, *corr.* M² F² E² 88 saltem P O² M² L Ha R Mn W C Va
H A² B: saltim O M K T F N E V A G, salutem M
95 santiat ex sanctiat Va², sanctiat Ha A² si *ante* melioribus
add. R C, s. si M² s.v. *ante* conformaveris *add.* F² Va² *ut*
gloss. confirmaveris M² A, *corr.* A² 100 cernenda P G,
corr. G² 104 quid: sed N F² (quid *delens et non addens*
ante sed), quod T, *corr.* T² N²

31. Quid? Si quis amisso penitus visu ipsum etiam se
 105 habuisse oblisceretur intuitum nihilque sibi ad huma-
 nam perfectionem deesse arbitraretur, num videntes ea-
 dem caeco putaremus? 32. Nam ne illud quidem ad-
 quiescent, quod aequae validis rationum nititur
 firmamentis, infeliciores eos esse qui faciant quam qui
 110 patiantur iniuriam. 33. — Vellem, inquam, has ipsas audi-
 re rationes. — Omnem, inquit, improbum num suppli-
 cio dignum negas? — Minime. 34. — Infelices vero esse
 qui sint improbi, multipliciter liquet. — Ita, inquam. —
 Qui igitur supplicio digni sunt, miseros esse non dubi-
 115 tas. — Convenit, inquam. 35. — Si igitur cognitor, ait,
 resideres, cui supplicium inferendum putares, eum qui
 fecisset an qui pertulisset iniuriam? — Nec ambigo,
 inquam, quin perpresso satisfacerem dolore facientis.
 36. — Miserior igitur tibi iniuriae illator quam acceptor
 120 esse videretur. 37. — Consequitur, inquam. — Hac igi-
 tur aliisque causis, ea radice nitentibus quod turpitu-
 do suapte natura miseros faciat, apparet illatam cuilibet
 iniuriam non accipientis sed inferentis esse miseriam.
 38. Atqui nunc, ait, contra faciunt oratores; pro his
 125 enim qui grave quid acerbumque perpassi sunt, misera-
 tionem iudicum excitare conantur, cum magis admitten-

107 caeco Pc *Bases Weinb. Bieler*: caecos *cett. codd. Comm.*
 109 firmamentis: fundamentis Va A, *corr.* A² faciunt O C Va
 A, *corr.* O² 113 sunt K E Mn W Va A² 118 dolorem
 P G (*ut vid.*), *corr.* G² 120 hac igitur *etc. Philosophiae tri-*
buunt Büchner, Hermes 75, 281 Bieler hac P O M L Ha T
 F N R E V A² B² G: hinc O² M² L² T² F² N² R² E² Mn W
 C Va H A B Pa², haec K 121 aliisque *Weinb. Bieler*: aliis-
 que de Pa, aliis de *cett. codd. Peiper* 123 (apparet, inquam)
post esse miseriam add. Bieler, Boethio tribuens 125 acer-
 bumque O Ha T F N V G, *corr.* O² Ha² T² F² N² G²

tibus iustior miseratio debeatur; quos non ab iratis, sed a propitiis potius miserantibusque accusatoribus ad iudicium veluti aegros ad medicum duci oportebat, ut culpa morbos supplicio resecarent. 39. Quo pacto defensorum opera vel tota frigeret vel, si prodesse hominibus mallet, in accusationis habitum verteretur. 40. Ipsi quoque improbi, si eis aliqua rimula virtutem relictam fas esset aspicere vitiorumque sordes poenarum cruciatibus se deposituros viderent, compensatione adipiscendae probitatis nec hos cruciatus esse ducerent defensorumque operam repudiarent ac se totos accusatoribus iudicibusque permitterent. 41. Quo fit ut apud sapientes nullus prorsus odio locus relinquatur: nam bonos quis nisi stultissimus oderit? — malos vero odisse ratione caret. Nam si, uti corporum languor, ita vitiositas quidam est quasi morbus animorum, cum aegros corpore minime dignos odio sed potius miseratione iudicemus, multo magis non insequendi sed miserandi sunt quorum mentes omni languore atrocior urget improbitas.

IV. Quid tantos iuvat excitare motus
et propria fatum sollicitare manu?
si mortem petitis, propinquat ipsa
sponte sua volucres nec remoratur equos.

5 Quos serpens, leo, tigris, ursus, aper

135 sed deposituros P, sede posituros O M T N W C H, sed eposituros R, corr. T² N² W² 140 stultus H 145 urguet M K N² E Va G

4 rememoratur O V, corr. O² V² 5 acer H A², asper *codex Hibernicus apud Bieler, con. Haupt, Hermes 1871, 315 metri causa*

dente petunt, idem se tamen ense petunt.

An distant quia dissidentque mores,

iniustas acies et fera bella movent

alternisque volunt perire telis?

10 Non est iusta satis saevitiae ratio.

Vis aptam meritis vicem referre?

dilige iure bonos et miseresce malis.

- 5, 1. Hic ego: Video, inquam, quae sit vel felicitas vel miseria in ipsis proborum atque improborum meritis constituta. 2. Sed in hac ipsa fortuna populari nonnihil boni malive inesse perpendo; neque enim sapientum
 5 quisquam exsul inops ignominiosusque esse malit potius quam pollens opibus, honore reverendus, potentia validus, in sua permanens urbe florere. 3. Sic enim clarius testatiusque sapientiae tractatur officium, cum in contingentes populos regentium quodam modo beatitudo
 10 transfunditur, cum praesertim carcer, nex ceteraque legalium tormenta poenarum perniciosius potius civibus, propter quos etiam constitutae sunt, debeantur. 4. Cur haec igitur versa vice mutantur scelerumque supplicia bonos premant, praemia virtutum mali rapiant, vehe-
 15 menter admiror, quaeque tam iniustae confusionis ratio videatur, ex te scire desidero. 5. Minus etenim mirarer, si misceri omnia fortuitis casibus crederem; nunc stupo-

4 sapientium P C   7 ut clarius P, vel clarius *con.* Bieler
 8 sapientia P G   10 nex *ex codice Rehdigerano*
corr. Rand Büchner (Studien IV, 152) Daly (Scriptorium 1950,
217) Bieler: lex cett. codd. (carcer nex: carceres K, eatceres
 G, carcer K²) Peiper   12 constitutae P O M Ha T E V² Va
 H A G: constituta K L T² F N R Mn W C V (*ut vid.*) A² B,
 reperta *Comm.* 245, 29

rem meum deus rector exaggerat. 6. Qui cum saepe bonis iucunda, malis aspera contraque bonis dura tribuat, malis optata concedat, nisi causa deprehenditur, quid est quod a fortuitis casibus differre videatur? 7. — Nec mirum, inquit, si quid ordinis ignorata ratione temerarium confusumque credatur; sed tu quamvis causam tantae dispositionis ignores, tamen, quoniam bonus mundum rector temperat, recte fieri cuncta ne dubites. 25

- V. Si quis Arcturi sidera nescit
 propinqua summo cardine labi,
 cur regat tardus plaustra Bootes
 mergatque seras aequore flammās,
 5 cum nimis celeres explicet ortus,
 legem stupebit aetheris alti.
 Palleant plenae cornua lunae
 infecta metis noctis opacae,
 quaeque fulgenti texerat ore,
 10 confusa Phoebe detegat astra:
 commovet gentes publicus error
 lassantque crebris pulsibus aera.
 Nemo miratur flamina Cori
 litus frementi tundere fluctu
 15 nec nivis duram frigore molem
 fervente Phoebi solvier aestu.

20 deprehendatur Ha V² H A B² C Mn

3 regat *codex Parisinus 7183 con. Sitzmannus Traenkle VC 1968, 285* Grubes: legat *cett. codd. edd.* 13 flamina P V, flumina L, *corr.* L² V² cori *in ras.* H A²: chori A *cett. codd.* 16 ferventi Ha T W H, *corr.* T² solvere V, solvere ab V² K

Hic enim causas cernere promptum est,
 illic latentes pectora turbant.
 Cuncta quae rara provehit aetas
 20 stupetque subitis mobile vulgus —
 cedat inscitiae nubilus error,
 cessent profecto mira videri!

6, 1. Ita est, inquam; sed cum tui muneris sit latentium rerum causas evolvere velatasque caligine explicare rationes, quaeso uti quae hinc decernas, quoniam hoc me miraculum maxime perturbat, edisseras. 2. — Tum illa paulisper arridens: Ad rem me, inquit, omnium quaesitu maximam vocas, cui vix exhausti quicquam satis sit. 3. Talis namque materia est, ut una dubitatione succisa innumerabiles aliae velut hydrae capita succrescant, nec ullus fuerit modus nisi quis eas vivacissimo mentis igne 10 coerceat. 4. In hac enim de providentiae simplicitate, de fati serie, de repentinis casibus, de cognitione ac praedestinatione divina, de arbitrii libertate quaeri solet, quae quanti oneris sint ipse perpendis. 5. Sed quoniam haec quoque te nosse quaedam medicinae tuae portio 15 est, quamquam angusto limite temporis saepti, tamen aliquid deliberare conabimur. 6. Quodsi te musici carminis oblectamenta delectant, hanc oportet paulisper

19 rara: raro T s.v. F N R, rare K, rara N s.v. 21 inscitiae: inscientiae P M² G (corr. G²), insitiae Va, insciae M 22 censent P L, cessant T F, corr. L² T²

3 uti quae O² mg. M: ut quae K, uti *** Va, uti H C, utique cett. codd. hinc: dehinc H, hic Ha² H² et quoniam L T² F N R E C Mn² V² Va H² A, corr. A² L² 8 suarescant P 16 delibare H² Sitzmannus Vallinus

differas voluptatem, dum nexus sibi ordine contexo rationes. — Ut libet, inquam.

7. Tunc velut ab alio orsa principio ita disseruit: Omnium generatio rerum cunctusque mutabilium naturarum progressus et quicquid aliquo movetur modo causas, ordinem, formas ex divinae mentis stabilitate sortitur.

8. Haec in suae simplicitatis arce composita multiplicem regendis modum statuit. Qui modus cum in ipsa

divinae intelligentiae puritate conspicitur, providentia nominatur; cum vero ad ea quae movet atque disponit refertur, fatum a veteribus appellatum est. 9. Quae diversa esse facile liquebit, si quis utriusque vim mente conspexerit; nam providentia est ipsa illa divina ratio in summo omnium principe constituta, quae cuncta disponit, fatum vero inhaerens rebus mobilibus dispositio, per quam providentia suis quaeque nectit ordinibus.

10. Providentia namque cuncta pariter quamvis diversa quamvis infinita complectitur, fatum vero singula digerit in motum locis, formis ac temporibus distributa, ut haec temporalis ordinis explicatio, in divinae mentis adunata prospectum, providentia sit, eadem vero adunatio, digesta atque explicata temporibus, fatum vocetur. 11. Quae licet diversa sint, alterum tamen pendet ex altero; ordo namque fatalis ex providentiae simplicitate procedit. 12. Sicut enim artifex faciendae rei formam

18 contexo ex contexto O² K² orationes P L Ha T N R Mn V A B G, corr. T² N² Mn² B² 25 regendis: rebus gerendis E Mn² W H Vall. Bieler, gerendis Ha Gruber, gerendi H², gerendis rebus B², vel gerundis sive regendis Pa² s.v., regendis ex regerendis G², gerendis Mn, rebus regendis Comm., regendi Peiper 32 fatum ex factum V² 36 in motu M² Va B² (in motum B), immotum P T R V, corr. T²

mente praecipiens movet operis effectum et, quod simpli-
 citer praesentarieque prospexerat, per temporales ordines
 45 ducit, ita deus providentia quidem singulariter stabili-
 terque facienda disponit, fato vero haec ipsa quae dis-
 posuit multipliciter ac temporaliter administrat. 13. Sive
 igitur famulantibus quibusdam providentiae divinis spi-
 ritibus fatum exercetur, seu anima seu tota inserviente
 50 natura seu caelestibus siderum motibus seu angelica vir-
 tute seu daemonum varia sollertia seu aliquibus horum
 seu omnibus fatalis series textitur, illud certe manifestum
 est, immobilem simplicemque gerendarum formam re-
 rum esse providentiam, fatum vero eorum quae divina
 55 simplicitas gerenda disposuit, mobilem nexum atque
 ordinem temporalem.

14. Quo fit ut omnia quae fato subsunt providentiae
 quoque subiecta sint, cui ipsum etiam subiacet fatum,
 quaedam vero, quae sub providentia locata sunt, fati
 60 seriem superent; ea vero sunt quae, primae propinqua
 divinitati, stabiliter fixa fatalis ordinem mobilitatis exce-
 dunt. 15. Nam ut orbium circa eundem cardinem sese
 vertentium qui est intimus ad simplicitatem medietatis
 accedit ceterorumque extra locatorum veluti cardo qui-
 65 dam, circa quem versentur, existit, extimus vero maio-
 re ambitu rotatus, quanto a puncti media individuitate
 discedit tanto amplioribus spatiis explicatur, si quid ve-

43 praecipiens O T F N² V² A B²: percipiens P O² K L
 Ha T s.v. F s.v. N R E Mn W V Va H B G, concipiens M,
 perspicuens C 48 divinis: divinae H G² mg., pro divinae
 M² s.v. 49 exerceatur N Mn² (ut vid.) W C, corr. N²
 51 horum: eorum H 59 locata: locuta P M K T, corr. M²
 K² T²

ro illi se medio conectat et societ, in simplicitatem cogitur diffundique ac diffluere cessat: simili ratione quod longius a prima mente discedit maioribus fati nexibus 70 implicatur ac tanto aliquid fato liberum est quanto illum rerum cardinem vicinius petit. 16. Quodsi supernae mentis haeserit firmitati, motu carens fati quoque supergreditur necessitatem. 17. Igitur uti est ad intellectum ratiocinatio, ad id quod est id quod gignitur, ad 75 aeternitatem tempus, ad punctum medium circulus, ita est fati series mobilis ad providentiae stabilem simplicitatem.

18. Ea series caelum ac sidera movet, elementa in se invicem temperat et alterna commutatione transformat, 80 eadem nascentia occidentiaque omnia per similes fetuum seminumque renovat progressus. 19. Haec actus etiam fortunasque hominum indissolubili causarum connexionе constringit; quae cum ab immobilis providentiae proficiscatur exordiis, ipsas quoque immutabiles 85 esse necesse est. 20. Ita enim res optime reguntur, si manens in divina mente simplicitas indeclinabilem causarum ordinem promat, hic vero ordo res mutabiles et alioquin temere fluituras propria incommutabilitate coerceat. 21. Quo fit ut, tametsi vobis, hunc ordinem mi- 90 nime considerare valentibus, confusa omnia perturbataque videantur, nihilo minus tamen suus modus ad bonum dirigens cuncta disponat. 22. Nihil est enim quod mali causa ne ab ipsis quidem improbis fiat; quos,

68 illi se: illis est P, illis e O L Ha T V G, *corr.* O² T² V² G², illis K coniectat P Ha T H, *corr.* T² cogitur: colligitur F² N² *mg.* (*ut gloss.*) 77 fati P N, *corr.* N² 85 profici-
scantur L² F² Mn W H B², *corr.* H² ipsam ... immutabilem
T² F N² Mn V² (ipsas ... immutabiles F² Mn²)

95 ut uberrime demonstratum est, bonum quaerentes prae-
 vus error avertit, nedum ordo de summi boni cardine
 proficiens a suo quoquam deflectat exordio.

23. Quae vero, inquires, potest ulla iniquior esse con-
 fusio, quam ut bonis tum adversa tum prospera, malis
 100 etiam tum optata tum odiosa contingant? 24. Num igitur
 ea mentis integritate homines degunt, ut quos pro-
 bos improbosve censuerunt, eos quoque, uti existimant,
 esse necesse sit? 25. Atqui in hoc hominum iudicia de-
 pugnant et quos alii praemio alii supplicio dignos arbi-
 105 trantur. 26. Sed concedamus ut aliquis possit bonos ma-
 losque discernere: num igitur poterit intueri illam
 intimam temperiem, velut in corporibus dici solet, ani-
 morum? 27. Non enim dissimile est miraculum nescien-
 ti cur sanis corporibus his quidem dulcia illis vero ama-
 110 ra convenient, cur aegri etiam quidam lenibus quidam
 vero acribus adiuvantur. 28. At hoc medicus, qui sani-
 tatis ipsius atque aegritudinis modum temperamentum-
 que dinoscit, minime miratur. 29. Quid vero aliud ani-
 morum salus videtur esse quam probitas, quid
 115 aegritudo quam vitia? quis autem alius vel servator bo-
 norum vel malorum depulsor quam rector ac medicator
 mentium deus? 30. Qui cum ex alta providentiae specu-
 la respexit, quid unicuique conveniat agnoscit et quod
 convenire novit accommodat. 31. Hic iam fit illud fata-

97 proficiens: proficiscens O² L² Ha F Mn² C Va² H A²
 102 censuerunt P O K L Ha T F² N R W V A G: censuerint
 M T² F N² R² Mn W² C V² H Va A² B 104 ut quos Va
 H A² 108 nescienti ex nesciente N² R² 111 adiuventur
 T² F N² C at: ad P Ha V (corr. V²) H G, ut F² 115 autem:
 enim H W 116 vel malorum: malorumve H 118 respicit
 Va A B C Mn, ex respexit O² K² L²

lis ordinis insigne miraculum, cum ab sciente geritur 120
quod stupeant ignorantes.

32. Nam ut pauca, quae ratio valet humana, de divi-
na profunditate perstringam, de hoc, quem tu iustissi-
mum et aequi servantissimum putas, omnia scienti pro-
videntiae diversum videtur. 33. Et victricem quidem 125
causam dis, victam vero Catoni placuisse familiaris no-
ster Lucanus admonuit. 34. Hic igitur quicquid citra
spem videas geri, rebus quidem rectus ordo est, opini-
oni vero tuae perversa confusio. 35. Sed sit aliquis ita
bene moratus ut de eo divinum iudicium pariter huma- 130
numque consentiat: sed est animi viribus infirmus, cui
si quid eveniat adversi desinet colere forsitan innocentiam,
per quam non potuit retinere fortunam: 36. parcit
itaque sapiens dispensatio ei quem deteriore facere
possit adversitas, ne cui non convenit laborare patiatur. 135
37. Est alius cunctis virtutibus absolutus sanctusque ac
deo proximus: hunc contingi quibuslibet adversis nefas
providentia iudicat, adeo ut ne corporeis quidem mor-
bis agitari sinat. 38. Nam ut quidam me quoque excel-
lentior:

140

ἀνδρὸς δὴ ἱεροῦ δέμας αἰθέρες οἰκοδόμησαν.

39. Fit autem saepe uti bonis summa rerum regenda
deferatur, ut exuberans retundatur improbitas, 40. Aliis
mixta quaedam pro animorum qualitate distribuit: quos-

126 dis P L T V H G: deo K, diis L² T² cett. codd.
128 rebus om. P 132 desinit H², desinat K, desinet ex de-
sit N² 135 conveniat Va B² C 141 *versum restituit*
Peiper, corruptius edd. vett. ΔΗ: ΑΝ Ο δέμας Haupt, Her-
mes 3 (1867), 146 Peiper: ΔΑΙΜΑΣ *vel similia* P M K T V, Δ
tantum L, MA B, om. cett. ΑΛΙΘΕΡΕΣ *vel* ΔΑΙΘΕΕΣ *vel*
simile quid codd. 142 ut bonis P, bonis uti A C

- 145 dam remordet, ne longa felicitate luxurient, alios duris
 agitat, ut virtutes animi patientiae usu atque exercitati-
 one confirment. 41. Alii plus aequo metuunt quod ferre
 possunt, alii plus aequo despiciunt quod ferre non pos-
 sunt; hos in experimentum sui tristibus ducit. 42. Non-
 150 nulli venerandum saeculi(s) nomen gloriosae pretio
 mortis emerunt, quidam suppliciis inexpugnabiles exem-
 plum ceteris praetulerunt invictam malis esse virtutem;
 quae quam recte atque disposite et ex eorum bono qui-
 bus accedere videntur fiant, nulla dubitatio est.
- 155 43. Nam illud quoque, quod improbis nunc tristia
 nunc optata proveniunt, ex eisdem ducitur causis.
 44. Ac de tristibus quidem nemo miratur, quod eos
 male meritos omnes existimant; quorum quidem sup-
 plicia tum ceteros ab sceleribus deterrent tum ipsos
 160 quibus invehuntur emendant. Laeta vero magnum bo-
 nis argumentum loquuntur, quid de huius modi felicitate
 debeant iudicare, quam famulari saepe improbis cer-
 nant. 45. In qua re illud etiam dispensari credo, quod
 est forsitan alicuius tam praeceps atque importuna na-

145 remordet *desperant Bases apud Bielerum nec non ipse Bieler* (cfr. etiam WSt 70, 1957, 18 sqq.), *sed iure tuentur Büchner, Studien IV 135 sqq., Gruber* 146 agitat *Büchner* (Studien IV, 136) *Gruber: agitari codd., sinit agitari Ha² mg. nonnulli dett., quod receperunt Rand Weinberger, sed iam coniecerat Peiper* virtute P, virtutis O V T G, *corr. omnes*
 148 possunt . . . ferre *om.* V alii . . . non possunt *om.* P O non possunt: non *del.* V² 150 saeculi(s) *Bases Bieler* 154 accidere L² T² F² N² R Mn² C Va A B² G², (mala) accedere *Traenkle, VC 1968, 286* 155 tristia: tristiae P, tristicia O N R Mn C V A G, *corr. omnes* 158 male P O² L² Ha N R² W Mn C Va A B: malo P² (*ut vid.*) O M L T F N² R V H B² G, *deperditus K* 162 cernent *vel* cernunt H, cernent W

tura ut eum in scelera potius exacerbare possit rei fami- 165
liaris inopia; huius morbo providentia collatae pecuniae
remedio medetur. 46. Hic foedatam probris conscientiam
spectans et se cum fortuna sua comparans forsitan
pertimescit ne, cuius ei iucundus usus est, sit tristis
amissio; mutabit igitur mores ac, dum fortunam metuit 170
amittere, nequitiam derelinquit. 47. Alios in cladem me-
ritam praecipitavit indigne acta felicitas; quibusdam
permissum puniendi ius, ut exercitii bonis et malis esset
causa supplicii. 48. Nam ut probis atque improbis nul-
lum foedus est, ita ipsi inter se improbi nequeunt con- 175
venire. 49. Quidni, cum a semet ipsis discerpentibus
conscientiam vitiis quisque dissentiat faciantque saepe
quae cum gesserint non fuisse gerenda decernant?

50. Ex quo saepe summa illa providentia protulit
insigne miraculum, ut malos mali bonos facerent. 180
51. Nam dum iniqua sibi a pessimis quidam perpeti
videntur, noxiorum odio flagrant ad virtutis frugem
rediere, dum se eis dissimiles student esse quos ode-
rant. 52. Sola est enim divina vis cui mala quoque bona
sint, cum eis competenter utendo alicuius boni elicit 185
effectum. 53. Ordo enim quidam cuncta complectitur,
ut quod ab adsignata ordinis ratione decesserit, hoc li-

165 exacerbare P O K L T N V Va² G, corr. O² L² T² N²
168 spectans O² L Ha T² F² N R C Mn W H: exspectans P O
M K Ha² T F Mn² V Va A B G 169 sit: si O K, corr. O²
171 dereliquit P, derelinquet ex derelinquit corr. O²
172 acta: aucta F Mn² A (corr. A²), **acta T, ducta Pa² (et T
N mg., sed tamquam glossema), ac P 183 rediere: redire P,
redigere L F N Mn W, corr. L² N² Mn² 185 sint: sint vel
sunt H, sunt T F W C Va A B, corr. T² F² 187 ab adsi-
gnata: adsignata P O T V H² A² B G Peiper Bieler, ab signata
W, corr. O² T² W² V² B²

cet in alium, tamen ordinem relabatur, ne quid in regno providentiae liceat temeritati.

190 Ἀργαλέον δέ με ταῦτα θεὸν ὥς πάντ' ἀγορεύειν.

54. Neque enim fas est homini cunctas divinae operae machinas vel ingenio comprehendere vel explicare sermone. 55. Hoc tantum perspexisse sufficiat, quod naturarum omnium proditor deus idem ad bonum dirigens
195 cuncta disponat, dumque ea quae protulit in sui similitudinem retinere festinat, malum omne de rei publicae suae terminis per fatalis seriem necessitatis eliminat. 56. Quo fit ut quae in terris abundare creduntur, si disponentem providentiam spectes, nihil usquam mali esse
200 perpendas. 57. Sed video te iam dudum et pondere quaestionis oneratum et rationis prolixitate fatigatum aliquam carminis expectare dulcedinem; accipe igitur haustum, quo refectus firmior in ulteriora contendas.

VI. Si vis celsi iura Tonantis
pura sollers cernere mente,
aspice summi culmina caeli;
illic iusto foedere rerum
5 veterem servant sidera pacem.
Non sol rutilo concitus igne
gelidum Phoebes impedit axem
nec quae summo vertice mundi
flectit rapidos Ursa meatus

190 ME: NE O T C ΠΑΝΤΑ ΓΟΡΕΥΣΙΝ *codd.*, *versum restit. Glar.* (δὲ μὲ *edd. vett.*, *corr. Peiper*) 191 divini operis V² Va A B² C 194 bonum: bona V 195 disponit Va A, *corr.* A² 199 mala *con.* Traenkle, VC 1977, 155 201 rationis: rationum *con.* Bieler, orationis *con.* Orth, *Helmantica* 4, 1953, 279–283

- 10 numquam occiduo lota profundo
 cetera cernens sidera mergi
 cupit Oceano tinguere flammās;
 semper vicibus temporis aequis
 Vesper seras nuntiat umbras
 15 revehitque diem Lucifer alnum.
 Sic aeternos reficit cursus
 alternus amor, sic astrigeris
 bellum discors exsulat oris.
 Haec concordia temperat aequis
 20 elementa modis, ut pugnancia
 vicibus cedant humida siccis
 iungantque fidem frigora flammis,
 pendulus ignis surgat in altum
 terraeque graves pondere sidant.
 25 Isdem causis vere tepenti
 spirat florifer annus odores,
 aestas Cererem fervida siccāt,
 remeat pomis gravis autumnus,
 hiemem defluus inrigat imber.
 30 Haec temperies alit ac profert
 quicquid vitam spirat in orbe;
 eadem rapiens condit et aufert,
 obitu mergens orta supremo.
 Sedet interea conditor altus
 35 rerumque regens flectit habenas,
 rex et dominus, fons et origo,
 lex et sapiens arbiter aequi,

10 occidua P O² K   25 isdem *vel* hisdem: his de M T² F
 (corr. F²) N Mn² Weinb. Bieler   32 rapiens: repetens N R
 Mn, al. rapiens s.v. N, corr. Mn²   aufert: offert P, aufer**t T

et quae motu concitat ire
 sistit retrahens ac vaga firmat;
 40 nam nisi rectos revocans itus
 flexos iterum cogat in orbes,
 quae nunc stabilis continet ordo
 dissaepa suo fonte fatiscant.
 Hic est cunctis communis amor
 45 repetuntque boni fine teneri,
 quia non aliter durare queant
 nisi converso rursus amore
 refluant causae quae dedit esse.

7, 1. Iamne igitur vides quid haec omnia quae diximus
 consequatur? – Quidnam? inquam. 2. – Omnem, inquit,
 bonam prorsus esse fortunam. – Et qui id, inquam,
 fieri potest? 3. – Attende, inquit. Cum omnis fortuna
 5 vel iucunda vel aspera tum remunerandi exercendive
 bonos tum puniendi corrigendive improbos causa defe-
 ratur, omnis bona, quam vel iustam constat esse vel
 utilem. 4. – Nimis quidem, inquam, vera ratio et, si
 quam paulo ante docuisti providentiam fatumve consi-
 10 derem, firmis viribus nixa sententia. 5. Sed eam, si pla-
 cet, inter eas quas inopinabiles paulo ante posuisti nu-
 meremus. – Qui? inquit. 6. – Quia id hominum

38 irae P Ha F N, *corr.* Ha² N² F² 41 orbes: urbes P O
 L T V G, *corr.* O² L² T² V² (*ut vid.*) G² 46 queunt
 V² 48 refluunt T, *corr.* T², refluunt Ha

3 qui id O L Ha² T² F² N R Mn W: quid P M K Ha T F
 V B G, qui K² C Va A B² 9 fatumque P 12 quid *ex*
 qui E² V² Va (*corr.* Va², *ut vid.*) G², qui *ex* quid K², et qui A
 B inquam *post* id *add.* T² N²

sermo communis usurpat, et quidem crebro, quorundam malam esse fortunam. 7. — Visne igitur, inquit, paulisper vulgi sermonibus accedamus, ne nimium velut 15 ab humanitatis usu recessisse videamur? — Ut placet, inquam. 8. — Nonne igitur bonum censes esse quod prodest? — Ita est, inquam. 9. — Quae vero aut exercet aut corrigit, prodest? — Fateor, inquam. — Bona igitur? — Quidni? 10. — Sed haec eorum est qui vel in virtute 20 positi contra aspera bellum gerunt vel a vitiis declinantes virtutis iter arripiunt. — Negare, inquam, nequeo. 11. — Quid vero iucunda, quae in praemium tribuitur bonis, num vulgus malam esse decernit? — Nequaquam, verum, uti est, ita quoque esse optimam censet. 25 12. — Quid reliqua, quae cum sit aspera iusto supplicio malos coercet, num bonam populus putat? 13. — Immo omnium, inquam, quae excogitari possunt iudicat esse miserrimam. 14. — Vide igitur ne opinionem populi sequentes quiddam valde inopinabile confecerimus. — 30 Quid? inquam. 15. — Ex his enim, ait, quae concessa sunt evenit eorum quidem qui vel sunt vel in possessione vel in propectu vel in adeptione virtutis omnem, quaecumque sit, bonam, in improbitate vero manentibus omnem pessimam esse fortunam. 16. — Hoc, inquam, 35 verum est, tametsi nemo audeat confiteri. 17. — Quare, inquit, ita vir sapiens moleste ferre non debet, quotiens in fortunae certamen adducitur, ut virum fortem non decet indignari, quotiens increpuit bellicus tumultus. 18. Utrique enim, huic quidem gloriae propagandae illi 40

26 reliqua P O M K L Ha W² C V Va H A B G: reliquam L² T F N R E W Mn aspera et L N R E Mn² 32 vel sunt: sunt O² L² T² F N R E Mn W Va H *Büchner* vel in possessione: in possessione K V² A B *Comm.*

vero conformandae sapientiae, difficultas ipsa materia est. 19. Ex quo etiam virtus vocatur, quod suis viribus nitens non superetur adversis; neque enim vos in pro-
 45 vectu positi virtutis diffluere deliciis et emarcescere vo-
 luptate venistis. 20. Proelium cum omni fortuna animis
 acre conseritis, ne vos aut tristis opprimat aut iucunda
 corrumpat. 21. Firmis medium viribus occupate: quic-
 quid aut infra subsistit aut ultra progreditur habet con-
 temptum felicitatis, non habet praemium laboris. 22. In
 50 vestra enim situm manu qualem vobis fortunam forma-
 re malitis; omnis enim quae videtur aspera, nisi aut ex-
 ercet aut corrigit, punit.

VII. Bella bis quinis operatus annis
 ultor Atrides Phrygiae ruinis
 fratris amissos thalamos piavit;
 ille dum Graiae dare vela classi
 5 optat et ventos redimit cruore,
 exuit patrem miserumque tristis
 foederat natae iugulum sacerdos.
 Flevit amissos Ithacus sodales,
 quos ferus vasto recubans in antro
 10 mersit immani Polyphemus alvo;

45 animis P O (animis acre *ex* animi sacre O Ha G) Ha T
 F N R E Mn W V A B G: nimis M L Ha² mg. T² (*qui* vel
 animis *iterat s.v.*) F² N² E² C Va H, ac nimis K L² A² B², a
 nimis *Peiper et con. Brakman, Boethiana* 38 50 enim om.
 E W 51 exerceat ... 52 corrigit H

4 gragia O T (*ut vid.*) H, gratiae K, *corr.* O² K² T²
 7 foederat R Mn W C A² B²: foedera P O M L Ha T V Va H A
 B G, foderat T² F N, foedarat F² E C² V², foderia K 9 feros
 P V

- sed tamen caeco furibundus ore
gaudium maestis lacrimis rependit.
Herculem duri celebrant labores:
ille Centauros domuit superbos,
15 abstulit saevo spoliū leoni,
fixit et certis volucres sagittis,
poma cernenti rapuit draconi
aureo laevam gravior metallo,
Cerberum traxit triplici catena,
20 victor immitem posuisse fertur
pabulum saevis dominum quadrigis,
Hydra combusto periit veneno,
fronte turpatus Achelous amnis
ora demersit pudibunda ripis,
25 stravit Antaeum Libycis harenis,
Cacus Evandri satiavit iras,
quosque pressurus foret altus orbis
saetiger spumis umeros notavit;
ultimus caelum labor inreflexo
30 sustulit collo pretiumque rursus
ultimi caelum meruit laboris.
Ite nunc, fortes, ubi celsa magni
ducit exempli via. Cur inertes
terga nudatis? superata tellus
35 sidera donat.

23 fonte H turbatus P K R Mn W C Va, *corr.* P² R²
C² achelaus M Ha G, achelaous Mn, acheleus W 27 quis-
que F² N² *s.v.* E W pressurus K L² Ha² *mg.* H A² B²: com-
pressus T² F² N R E A B, cum pressus O, compressos F, op-
pressus *s.v.* O², depressus G², praessus *vel* pressus P M L Ha T
Mn W C V Va G 29 caelum M L² T² R² W C V Va H² A²
B: caelo P O K L Ha T F N R E Mn H A G

ANICII MANLII SEVERINI BOETHII (BOETHII **MK**) VC. ET INL. (*om.* **K**) EX CONS. ORD. (EXCONSULIS ORDIN. **K**, ORDO **M**) EX MAG. OFF. ATQUE (EX – ATQUE *om.* **K**) PATRICIO (PATR. **K**) PHILOSOPHICAE (PHILOSOPHIAE **M**) CONSOLATIONIS LIB. IIII EXPLICIT (EXPLICIT LIBER QUARTUS **M**, EXPLICIT LIBER QUARTUS *ante* ANICII *trai.* **K**) INCIPIT LIBER (LIBER *om.* **M**) QUINTUS FELICITER (FELICITER *om.* **M**) **OMK**, *inscriptionem om.* **P**

ANICII MANLII SEVERINI BOETHII VC. ET INL. EXCONS. ORD. EXMG. OFF. ATQUE PATRICIO (PATRICII **L**²) PHILOSOPHICAE CONSOLATIONIS LIB. IIII. EXPL. INCIPIT LIBER QUINTUS FELICITER **L**

ANICII MANLII (MANILII **C**) SEVERINI BOETHII (BOETHII **NRC**, BOECII **E**, POETHII **W**) V.C. ET INL. (INLUST. **NR**) EX CONS. ORD. EX MAG. (EXMAGNO **R**) OFF. (OFFIC. **R**) ATQUE PATRICIO (PATRIC. **R**, PATRI. **E**, PATR. **N**, PAT. **W**) PHILOSOPHICAE (PHILOSOPHICAE **F**²**NR**) CONSOLATIONIS EXPLICIT LIBER QUARTUS (LIBER QUARTUS EXPLICIT **HaNREWC**) INCIPIT LIBER QUINTUS (V. LIBER **W**, INCIPIT EIOSDEM QUINTOS **Ha**) FELICITER **HaTFNREWC** (FELICITER *om.* **HaNRE**), ANICII MANLII SEVERINI BOETHII EXCONSUL. ORDIN. PATRICII PHILOSOPHIAE CONSOLATIONIS EXPLICIT LIB. IV. INCIPIT. **V. Mn**

ANICII MANLII SEVERINI BOETHII VC. ET INL. (ILLUSTRIS **B**) EXCONS. *vel* EXCONSL. ORD. (PATRICII *add.* **B**) EXMG. *vel* EXMAG. OFF. ATQUE PATRICIO (EXMAG. OFF. ATQUE PATRITIO *om.* **B**) PHILOSOPHICAE (PHILOSOPHIAE **VaB**) CONSOLATIONIS LIB. IIII. EXPL. (EXPLICIT *om.* **G**) INCIPIT LIBER QUINTUS FELICITER **VVaBG**, ANN. MALL. SEV. BOET. EXCONS. ORD. PAT. PHIL. CON. EXPLICIT LIBER IIII. INCIPIT **V. H**, hic finit (*deest inscriptio*) **A**

LIBER QVINTVS

1, 1. Dixerat orationisque cursum ad alia quaedam tractanda atque expedienda vertebat. 2. Tum ego: Recta quidem, inquam, exhortatio tuaque prorsus auctoritate dignissima, sed, quod tu dudum de providentia quaestionem pluribus aliis implicitam esse dixisti, re experior. 5
3. Quaero enim an esse aliquid omnino et quidnam esse casum arbitrere. 4. Tum illa: Festino, inquit, debitum promissionis absolvere viamque tibi, qua patriam reveharis, aperire. 5. Haec autem, etsi perutilia cognitu, tamen a propositi nostri tramite paulisper aversa sunt, 10 verendumque est ne deviis fatigatus ad emetiendum rectum iter sufficere non possis. 6. — Ne id, inquam, prorsus vereare; nam quietis mihi loco fuerit ea quibus maxime delector agnoscere. 7. Simul, cum omne disputationis tuae latus indubitata fide constiterit, nihil de 15 sequentibus ambigatur.

8. Tum illa: Morem, inquit, geram tibi, simulque sic orsa est. Si quidem, inquit, aliquis eventum temerario motu nullaque causarum connexionione productum casum esse definiat, nihil omnino casum esse confirmo et 20 praeter subiectae rei significationem inanem prorsus vocem esse decerno. Quis enim coercente in ordinem cuncta deo locus esse ullus temeritati reliquus potest? 9. Nam nihil ex nihilo exsistere vera sententia est, cui

3 tua quae M T V², *corr.* T²   7 arbitrare Mn C Va B
(*corr.* B²), arbitreris E² *s.v.* A   11 emetiendum M W V H
A B, metiendum E, *corr. omnes*

25 nemo umquam veterum refragatus est; quamquam id illi non de operante principio sed de materiali subiecto hoc omnium de natura rationum quasi quoddam iecerint fundamentum. 10. At si nullis ex causis aliquid oriatur, id de nihilo ortum esse videbitur; quodsi hoc
30 fieri nequit, ne casum quidem huiusmodi esse possibile est qualem paulo ante definivimus.

11. — Quid igitur? inquam. Nihilne est quod vel casus vel fortuitum iure appellari queat? an est aliquid, tametsi vulgus lateat, cui vocabula ista convenient? 12. — Aristoteles meus id, inquit, in *Physicis* et brevi et veri propinqua ratione definivit. — Quonam, inquam, modo? 13. — Quotiens, ait, aliquid cuiuspiam rei gratia geritur aliudque quibusdam de causis quam quod intendebatur obtingit, casus vocatur, ut si quis colendi agri causa fodiens humum defossi auri pondus inveniatur. 14. Hoc igitur fortuito quidem creditur accidisse, verum non de nihilo est; nam proprias causas habet, quarum improvisus inopinatusque concursus casum videtur operatus. 15. Nam nisi cultor agri humum foderet, nisi eo loci
45 pecuniam suam depositor obruisset, aurum non esset inventum. 16. Hae sunt igitur fortuiti causae compen-

27 hoc est R² Mn Va, scl. est s.v. A 30 ne casum: nec casum O² Ha R² Mn W C V² Va H B G² 34 aristoteles vel aristoteles O² L² Ha R² E C Va A B G: aristotelis vel aristotelis P O M K L T F N R Mn V H A², aristolis W 35 veri: veteri P V, corr. V² 38 de om. P 41 fortuito P O³ M² K² Ha T E Mn C V Va B G²: fortuito O M K L T² F N R W H A G accedisse P² (ex accidis) K L R V G, corr. L² G² 44 eo loco P M² K C Va B, in eo loco T mg. N mg. E A², vel eo loci E mg., i.e. eo loco Mn mg. 46 hae: haec O T L A G Mn, corr. O² T² L² A² fortuito P G causae ex causa M² T² V² A², causa P

dii, quod ex obviis sibi et confluentibus causis, non ex gerentis intentione provenit. 17. Neque enim vel qui aurum obruit vel qui agrum exercuit, ut ea pecunia reperiretur intendit, sed, uti dixi, quo ille obruit hunc 50 fodisse convenit atque concurrat. 18. Licet igitur definire casum esse inopinatum ex confluentibus causis in his quae ob aliquid geruntur eventum. 19. Concurrere vero atque confluere causas facit ordo ille inevitabili conexione procedens, qui de providentiae fonte descendens, 55 cuncta suis locis temporibusque disponit.

I. Rupis Achaemeniae scopulis, ubi versa sequentum pectoribus figit spicula pugna fugax,
Tigris et Euphrates uno se fonte resolvunt
et mox abiunctis dissociantur aquis.

5 Si coeant cursumque iterum revocentur in unum,
confluat alterni quod trahit unda vadi,
convenient puppes et vulsi flumine trunci
mixtaque fortuitos implicet unda modos;
quos tamen ipsa vagos terrae declivia casus
10 gurgitis et lapsi defluus ordo regit.
Sic quae permissis fluitare videtur habenis
fors patitur frenos ipsaque lege meat.

2, 1. Animadverto, inquam, idque uti tu dicis ita esse consentio. 2. Sed in hac haerentium sibi serie causarum estne ulla nostri arbitrii libertas, an ipsos quoque hu-

47 ex om. P M   50 quod E² A, corr. A² s.v.   53 aliquid:
aliud E

7 convenient: convenient P M² W H B, conveniunt K
8 simplicet O L G, corr. L² G²

manorum motus animorum fatalis catena constringit?
 5 3. — Est, inquit; neque enim fuerit ulla rationalis natura, quin eidem libertas adsit arbitrii. 4. Nam quod ratione uti naturaliter potest, id habet iudicium quo quidque discernat; per se igitur fugienda optandave dinoscit; 5. quod vero quis optandum esse iudicat, petit,
 10 refugit vero quod aestimat esse fugiendum. 6. Quare quibus in ipsis inest ratio, inest etiam volendi nolendique libertas, sed hanc non in omnibus aequam esse constituo. 7. Nam supernis divinisque substantiis et perspicax iudicium et incorrupta voluntas et efficax op-
 15 tatorum praesto est potestas, 8. humanas vero animas liberiores quidem esse necesse est cum se in mentis divinae speculatione conservant, minus vero cum dilabuntur ad corpora, minusque etiam cum terrenis artubus colligantur; 9. extrema vero est servitus cum vitiis dedi-
 20 tae rationis propriae possessione ceciderunt. 10. Nam ubi oculos a summae luce veritatis ad inferiora et tenebrosa deiecerint, mox inscitiae nube caligant, perniciosus turbantur affectibus, quibus accedendo consentiendoque quam invexere sibi adiuvant servitutem et sunt
 25 quodam modo propria libertate captivae. 11. Quae tamen ille ab aeterno cuncta prospiciens providentiae cernit intuitus et suis quaeque meritis praedestinata disponit.

7 quo ex quod T² N² V² A² B² (*ut vid.*) 11 in ipsis *om.*
 T *damnat* N² *s.v.* A², *habent in mg.* T E, *habet Comm., secl.*
Peiper, damnat item Traenkle, VC 1977, 156 18 artibus L N
 R, *corr.* L² N² 20 ceciderint ex ceciderunt V² E² 22 in-
 scitiae: inscientiae V Va E, *corr.* E *mg.*

- II. Πάντ' ἐφορᾶν καὶ πάντ' ἐπακούειν
 puro clarum lumine Phoebum
 melliflui canit oris Homerus;
 qui tamen intima viscera terrae
 5 non valet aut pelagi radiorum
 infirma perrumpere luce.
 Haud sic magni conditor orbis:
 huic ex alto cuncta tuenti
 nulla terrae mole resistunt,
 10 non nox atris nubibus obstat;
 quae sint, quae fuerint veniantque
 uno mentis cernit in ictu;
 quem quia respicit omnia solus
 verum possis dicere solem.

3, 1. Tum ego: En, inquam, difficiliore rursus ambiguitate confundor. 2. — Quaenam, inquit, ista est? iam enim quibus perturbare, coniecto. 3. — Nimium, inquam, adversari ac repugnare videtur praenoscere universa deum et esse ullum libertatis arbitrium. 4. Nam si 5 cuncta prospicit deus neque falli ullo modo potest, evenire necesse est quod providentia futurum esse praeviderit. 5. Quare si ab aeterno non facta hominum modo sed etiam consilia voluntatesque praenoscit, nulla erit arbitrii libertas; neque enim vel factum aliud ullum vel 10 quaelibet existere poterit voluntas, nisi quam nescia

1 *versum restituit et carmini tribuit Engelbrecht*, ἐφορᾶ ... ἐπακούει *edd. vett.*, ἐφορῶν ... ἐπακούων *Peiper cum praecedentibus coniungentes* 6 infirma: infima O² K Ha C V Va² B, infirma O V² B² C²

3 perturbare O M L Ha N E² Mn C V Va B G: perturbare P K Ha² T F N² (*sed a erasit* N³) R E Mn² W V² Va² H A

falli providentia divina praesenserit. 6. Nam si aliorum
quam provisum sunt detorqueri valent, non iam erit futu-
ri firma praescientia, sed opinio potius incerta; quod de
15 deo credere nefas iudico.

7. Neque enim illam probo rationem, qua se qui-
dam credunt hunc quaestionis nodum posse dissolvere.
8. Aiunt enim non ideo quid esse eventurum, quoniam
id providentia futurum esse prospexerit, sed e contrario
20 potius, quoniam quid futurum est, id divinam provi-
dentiam latere non posse eoque modo necessarium hoc
in contrariam relabi partem. 9. Neque enim necesse es-
se contingere quae providentur, sed necesse esse quae
futura sunt provideri: quasi vero quae cuius rei causa
25 sit, praescientiane futurorum necessitatis an futurorum
necessitas providentiae, laboretur ac non illud demon-
strare nitamur, quoquo modo sese habeat ordo causa-
rum, necessarium esse eventum praescitarum rerum,
etiam si praescientia futuris rebus eveniendi necessita-
30 tem non videatur inferre.

13 provisum P Ha E Va² G Bieler WSt 1936, 137 Gruber:
provisae vel -se E² Va cett. codd. Comm. Peiper 16 pro-
bo rationem ex roborationem O² K² 19 e s.v. N², ex de
corr. K² 20 quoniam: quod N, corr. N², quoniam ex
emend. R quod ex quid O² R² E², quid ex quod Va² H², vel
quod s.v. W² A² 22 necesse esse: necesse est O² Mn² ut
vid. A (corr. A²), necesse H 23 necesse esse: necesse est O²
Mn Va G² 24 cuius: cuiusque T² (cuiuscumque T² s.v.) R²,
quae alterius ut gloss. T² N² Va² 25 praescientiane M²
W² necessitatis K² B² Vallinus edd. cett. (providentia prior sit
quam necessitas futurorum Comm. 286, 11-12): necessitas K B
cett. codd. futu-rorum: futurum P, futurarum V, futura L² T²
F N² R² E, sint add. s.v. T² N², sit add. s.v. R² 26 necessi-
tas: necessitate K (corr. K²) Va A providentia K R Va A,
corr. K² R²

10. Etenim si quispiam sedeat, opinionem quae eum sedere coniectat veram esse necesse est; atque e converso rursus, si de quopiam vera sit opinio quoniam sedet, eum sedere necesse est. 11. In utroque igitur necessitas inest, in hoc quidem sedendi, at vero in altero veritatis. 35
 12. Sed non idcirco quisque sedet, quoniam vera est opinio, sed haec potius vera est quoniam quempiam sedere praecessit. 13. Ita cum causa veritatis ex altera parte procedat, inest tamen communis in utraque necessitas. 14. Similia de providentia futurisque rebus ratiocinari patet. Nam etiam si idcirco, quoniam futura sunt, providentur, non vero ideo quoniam providentur eveniunt, nihilo minus tamen a deo vel ventura provideri vel provisa necesse est evenire provisa, quod ad perimendam arbitrii libertatem solum satis est. 45

15. Iam vero quam praeposterum est ut aeternae praescientiae temporalium rerum eventus causa esse dicatur! 16. Quid est autem aliud arbitrari ideo deum futura, quoniam sunt eventura, providere, quam putare quae olim acciderunt causam summae illius esse providentiae? 17. Ad haec, sicuti cum quid esse scio, id ipsum esse necesse est, ita cum quid futurum novi, id

32 atque: at T, corr. T² (*def. Dienelt, Glotta 31, 1951, 46*), at ex atque A² 39 procedit T F² W², corr. T² 43 a P O F² N R² V² Va A: ab O² N² *cett. codd.* 44 evenire provisa: provisa *om.* M Ha F N W Mn C Va A B *Comm.* 287, 21, *del.* O² L² T² R² E² V², *damnant Peiper Traenkle VC 1968, 286 Gruber* perimendum O K, corr. O² 51 esse ... id ipsum *habet in mg.* T 52 est *om.* W, *add.* W² ita cum ... 53 necesse *om.* P W, *add.* W² 52 novi ... 53 futurum *om.* V, *add.* V²

- ipsum futurum esse necesse est; sic fit igitur ut eventus praescitae rei nequeat evitari. 18. Postremo si quid ali-
- 55 quis aliorum atque sese res habet, existimet, id non modo scientia non est, sed est opinio fallax, ab scientiae veritate longe diversa. 19. Quare si quid ita futurum est ut eius certus ac necessarius non sit eventus, id eventurum esse praesciri qui poterit? 20. Sicut enim scientia
- 60 ipsa impermixta est falsitati, ita id quod ab ea concipitur, esse aliter atque concipitur nequit. 21. Ea namque causa est cur mendacio scientia careat, quod se ita rem quamque habere necesse est uti eam sese habere scientia comprehendit.
- 65 22. Quid igitur, quonam modo deus haec incerta futura praenoscit? 23. Nam si inevitabiliter eventura censeret quae etiam non evenire possibile est, fallitur; quod non sentire modo nefas est sed etiam voce proferre. 24. At si ita uti sunt, ita ea futura esse decernit, ut
- 70 aequae vel fieri ea vel non fieri posse cognoscat, quae est haec praescientia, quae nihil certum, nihil stabile comprehendit? 25. Aut quid hoc refert vaticinio illo ridiculo Tiresiae:

quicquid dicam aut erit aut non?

- 75 26. Quid etiam divina providentia humana opinione praestiterit, si uti homines incerta iudicat quorum est

53 futurum esse: esse futurum Ha, esse venturum H, futurum *habet in mg.* E 55 atque: quam O² T² N² (*ut gloss. in mg.*) R E² V² A² B² (atque *s.v.* V²) res: om. F, eventus rei *in rasura* N F², alias T *s.v.*, eventus res R (*corr.* R²), ventus res L, ventus *punctis notat* L² 59 praescire P G² (*ex praesciri*) 60 ab om. L F N R, *punctis notat* T², *add.* L² F² *et iterum punctis notat* F² 72 quid: qui K² Va refert: fert P 75 humana om. Weinb. Bieler (*errore typothetico, ut vid.*)

incertus eventus? 27. Quodsi apud illum rerum omnium certissimum fontem nihil incerti esse potest, certus eorum est eventus quae futura firmiter ille praescierit.

28. Quare nulla est humanis consiliis actionibusque libertas, quas divina mens, sine falsitatis errore cuncta prospiciens, ad unum alligat et constringit eventum.

29. Quo semel recepto, quantus occasus humanarum rerum consequatur liquet. 30. Frustra enim bonis malisque praemia poenaeve proponuntur, quae nullus meruit liber ac voluntarius motus animorum, 31. idque omnium videbitur iniquissimum quod nunc aequissimum iudicatur, vel puniri improbos vel remunerari probos, quos ad alterutrum non propria mittit voluntas, sed futuri cogit certa necessitas. 32. Nec vitia igitur nec virtutes quicquam fuerint, sed omnium meritorum potius mixta atque indiscreta confusio; quoque nihil sceleratius excogitari potest, cum ex providentia rerum omnis ordo ducatur nihilque consiliis liceat humanis, fit ut vitia quoque nostra ad bonorum omnium referantur auctorem.

33. Igitur nec sperandi aliquid nec deprecandi ulla ratio est; quid enim vel speret quisque vel etiam deprecetur, quando optanda omnia series indeflexa conectit?

34. Auferetur igitur unicum illud inter homines deumque commercium, sperandi scilicet ac deprecandi, si quidem iustae humilitatis pretio inaestimabilem vicem divinae gratiae promeremur; qui solus modus est quo

79 est eorum H   85 praeponuntur E Mn H   89 futura P W   98 est: potest P, esset *Schepps apud Weinb.*, potest <esse> *con. Bieler*   100 auferetur ex auferatur T² F²   102 pretio: praeconio P M² s.v. G² mg.

cum deo colloqui homines posse videantur illique inac-
 105 cessae luci, prius quoque quam impetrent, ipsa suppli-
 candi ratione coniungi. 35. Quae si, recepta futurorum
 necessitate, nihil virium habere credantur, quid erit quo
 summo illi rerum principi connecti atque adhaerere pos-
 simus? 36. Quare necesse erit humanum genus, uti pau-
 110 lo ante cantabas, dissaeptum atque disiunctum suo fon-
 te fatiscere.

III. Quaenam discors foedera rerum
 causa resolvit? quis tanta deus
 veris statuit bella duobus
 ut quae carptim singula constant
 5 eadem nolint mixta iugari?
 an nulla est discordia veris
 semperque sibi certa cohaerent,
 sed mens caecis obruta membris
 nequit oppressi luminis igne
 10 rerum tenues noscere nexus?
 sed cur tanto flagrat amore
 veri tectas reperire notas?
 scitne quod appetit anxia nosse?
 sed quis nota scire laborat?
 15 at si nescit, quid caeca petit?
 quis enim quicquam nescius optet?

108 adhaerere: haerere L F *s.v.* N R C, *corr.* L² N²
 C² possemus *ex* possimus O², possumus K 110 a *ante*
 suo *add.* O, *habet s.v.* B, *eras.* O²

12 reperire M L² N R E² W C V G: repperire P O K L
 Ha T F E Va H A B 14 laboret T F² N R, *corr.* T²

- aut quis valeat nescita sequi
 quove inveniat? quis rep⟨p⟩ertam
 queat ignarus noscere formam?
 20 an cum mentem cerneret altam
 pariter summam et singula norat,
 nunc membrorum condita nube
 non in totum est oblita sui
 summamque tenet singula perdens?
 25 igitur quisquis vera requirit
 neutro est habitu; nam neque novit
 nec penitus tamen omnia nescit,
 sed quam retinens meminit summam
 consulit alte visa retractans,
 30 ut servatis queat oblitus
 addere partes.

4, 1. Tum illa: Vetus, inquit, haec est de providentia querela Marcoque Tullio, cum divinationem distribuit, vehementer agitata tibi que ipsi res diu prorsus multumque quaesita, sed haudquaquam ab ullo vestrum hactenus satis diligenter ac firmiter expedita. 2. Cuius caliginis causa est quod humanae ratiocinationis motus ad divinae praescientiae simplicitatem non potest admoveri; 5

18 quoque P G, *corr.* G² rep⟨p⟩ertam *corr.* Peiper

2 querela *ex* quaerela *corr.* T², *ex* querella L² N² R² m. que Tullio cum M² Ha T² F² N R E Mn C W V H A: mensque tulit iocum P, que tuli iocum (*om.* cum) G, mensque tulit iocum (*om.* cum) G², tullio cum F, que (*vel* quae) tullio cum O M K T Va B, a marcoque B² distribuit: distriuit G (*corr.* G²), distruit L T (*corr.* T²) R V, describit L² B², vel distribuit vel disponit B², destruit Ha E *con.* Theiler, *Phyllobolia für P. von der Mühl* 1946, 45 n. 2, dividit *Comm.* 295, 23 7 amoveri P Mn C B, *corr.* Mn² B²

quae si ullo modo cogitari queat, nihil prorsus relin-
quetur ambigui. 3. Quod ita demum patefacere atque ex-
10 pedire temptabo, si prius ea quibus moveris expendero.

4. Quaero enim cur illam solventium rationem minus
efficacem putes, quae quia praescientiam non esse futu-
ris rebus causam necessitatis existimat, nihil impediri
praescientia arbitrii libertatem putat. 5. Num enim tu
15 aliunde argumentum futurorum necessitatis trahis, nisi
quod ea quae praesciuntur non evenire non possunt?
6. Si igitur praenotio nullam futuris rebus adicit neces-
sitatem, quod tu etiam paulo ante fatebare, quid est
quod voluntarii exitus rerum ad certum cogantur even-
20 tum? 7. Etenim positionis gratia, ut quid consequatur
advertas, statuamus nullam esse praescientiam. 8. Num
igitur, quantum ad hoc attinet, quae ex arbitrio veniunt
ad necessitatem cogantur? Minime. 9. Statuamus ite-
rum esse, sed nihil rebus necessitatis iniungere; mane-
25 bit, ut opinor, eadem voluntatis integra atque absoluta
libertas. 10. Sed praescientia, inquires, tametsi futuris
eveniendi necessitas non est, signum tamen est necessa-
rio ea esse ventura. 11. Hoc igitur modo, etiam si prae-
cognitio non fuisset, necessarios futurorum exitus esse
30 constaret; omne etenim signum tantum quid sit osten-
dit, non vero efficit quod designat. 12. Quare demon-
strandum prius est nihil non ex necessitate contingere,
ut praenotionem signum esse huius necessitatis appa-
reat; alioquin si haec nulla est, ne illa quidem eius rei
35 signum poterit esse quae non est. 13. Iam vero probati-
onem firma ratione subnixam constat non ex signis ne-

22 eveniunt T F, conveniunt Ha 23 cogantur P T N² E
A²: coguntur T² E² A *cett. codd.* minime Boethio tribuunt
edd. 34 alioqui ex alioquin O² L²

que petitis extrinsecus argumentis sed ex convenientibus necessariisque causis esse ducendam.

14. Sed qui fieri potest ut ea non proveniant, quae futura esse providentur? quasi vero nos ea quae providentia futura esse praenoscit non esse eventura credamus ac non illud potius arbitremur, licet eveniant, nihil tamen ut evenirent sui natura necessitatis habuisse. 15. Quod hinc facile perpendas licebit. Plura etenim dum fiunt subiecta oculis intuemur, ut ea quae in quadrigis moderandis atque flectendis facere spectantur aurigae, atque ad hunc modum cetera. 16. Num igitur quicquam illorum ita fieri necessitas ulla compellit? Minime; frustra enim esset artis effectus si omnia coacta moverentur. 17. Quae igitur cum fiunt carent existendi necessitate, eadem prius quam fiant sine necessitate futura sunt. 18. Quare sunt quaedam eventura, quorum exitus ab omni necessitate sit absolutus. 19. Nam illud quidem nullum arbitror esse dicturum, quod, quae nunc fiunt, prius quam fierent eventura non fuerint. 20. Nam sicut scientia praesentium rerum nihil his quae fiunt, ita praescientia futurorum nihil his quae ventura sunt necessitatis importat.

21. Sed hoc, inquis, ipsum dubitatur, an earum rerum quae necessarios exitus non habent ulla possit esse praenotio: 22. dissonare etenim videntur, putasque, si praevideantur, consequi necessitatem, si necessitas

41 ventura T V Va A, corr. T² 43 naturam V, corr. V² 48 minime – 49 moverentur *Philosophiae ipse attribui* 55 nunc om. P, habet in ras. V 56 etiam post liberos trai. H W 59 eventura ex ventura O² L², futura W

- desit, minime praesciri, nihilque scientia comprehendi
65 posse nisi certum. 23. Quod si, quae incerti sunt exitus, ea quasi certa providentur, opinionis id esse caliginem, non scientiae veritatem; aliter enim ac sese res habeat arbitrari ab integritate scientiae credis esse diversum.
- 70 24. Cuius erroris causa est quod omnia quae quisque novit ex ipsorum tantum vi atque natura cognosci aestimat quae sciuntur. 25. Quod totum contra est: omne enim quod cognoscitur non secundum sui vim, sed secundum cognoscentium potius comprehenditur facultatem. 26. Nam ut hoc brevi liqueat exemplo, eandem
75 corporis rotunditatem aliter visus aliter tactus agnoscit; ille eminus manens totum simul iactis radiis intuetur, hic vero cohaerens orbi atque coniunctus circa ipsum motus ambitum rotunditatem partibus comprehendit.
- 80 27. Ipsum quoque hominem aliter sensus, aliter imaginatio, aliter ratio, aliter intellegentia contuetur. 28. Sensus enim figuram in subiecta materia constitutam, imaginatio vero solam sine materia iudicat figuram; 29. ratio vero hanc quoque transcendit speciemque ipsam, quae
85 singularibus inest, universali consideratione perpendit. 30. Intellegentiae vero celsior oculus existit; supergressa namque universitatis ambitum, ipsam illam simplicem formam pura mentis acie contuetur. 31. In quo illud maxime considerandum est: nam superior comprehendendi vis amplectitur inferiorem, inferior vero ad

66 certa: incerta P T C H, corr. T² C² H², <s>in<t> certa con.
Engelbrecht, W. St. 1917, 159 67 scientia P G² (ut
vid.) 82 constitutam iudicat P 86 intellegentia P T² F
N E G, corr. E² G² (ut vid.) oculis T² F² N E² W G, corr.
W² G² 89 comprehendi R E C Va B, corr. R² E² Va²

superiorem nullo modo consurgit. 32. Neque enim sensus aliquid extra materiam valet vel universales species imaginatio contuetur vel ratio capit simplicem formam; sed intellegentia quasi desuper spectans concepta forma quae subsunt etiam cuncta diiudicat, sed eo modo quo 95 formam ipsam, quae nulli alii nota esse poterat, comprehendit. 33. Nam et rationis universum et imaginationis figuram et materiale sensibile cognoscit nec ratione utens nec imaginatione nec sensibus, sed illo uno ictu mentis formaliter, ut ita dicam, cuncta prospiciens. 100 34. Ratio quoque, cum quid universale respicit, nec imaginatione nec sensibus utens imaginabilia vel sensibilia comprehendit. 35. Haec est enim quae conceptionis suae universale ita definit: homo est animal bipes rationale. 36. Quae cum universalis notio sit, tum ima- 105 ginabilem sensibilemque esse rem nullus ignorat, quod illa non in imaginatione vel sensu sed in rationali conceptione considerat. 37. Imaginatio quoque, tametsi ex sensibus visendi formandique figuras sumpsit exordium, sensu tamen absente sensibilia quaeque conlustrat, non 110 sensibili sed imaginaria ratione iudicandi. 38. Videsne igitur ut in cognoscendo cuncta sua potius facultate quam eorum quae cognoscuntur utantur? 39. Neque id iniuria; nam cum omne iudicium iudicantis actus exsi-

94 conceptam formam F N E (*ut vid.*) Mn W C, concepta formam M (*ut vid.*) L R, *corr.* M² R² C² 104 definit P O M K N E C V Va² A B G: difinit F² N² V² Va², diffinit Mn W H, definivit L Ha T F R Va 105 tum: tamen *con. Bieler* 107 in imaginatione P O M L T² F N E (*ut vid.*) Mn W² H G: imaginatione K T F² R W C V Va H² A B *Peiper Bieler* inrationali T C, inrationabili R E, rationali A 110 inlustrat P 112 uti in *ex* uti N², uti in *ex* uti in T², uti in *ex* uti in F², ut *tantum* H C

115 stat, necesse est ut suam quisque operam non ex aliena
sed ex propria potestate perficiat.

- IV. Quondam Porticus attulit
obscuros nimium senes,
qui sensus et imagines
e corporibus extimis
5 credant mentibus imprimi,
ut quondam celeri stilo
mos est aequore paginae
quae nullas habeat notas
pressas figere litteras.
10 Sed mens si propriis vigens
nihil motibus explicat,
sed tantum patiens iacet
notis subdita corporum
cassasque in speculi vicem
15 rerum reddit imagines,
unde haec sic animis viget
cernens omnia notio?
quae vis singula perspicit
aut quae cognita dividit?
20 quae divisa recolligit
alternumque legens iter
nunc summis caput inserit,
nunc decedit in infima,
tum sese referens sibi
25 veris falsa redarguit?

6 quondam *suspectum videtur Bieler* 21 alternumque
ex alterumque N², ex altera numque O² 23 decedit O M
L Ha T² F N R V A² B: decedit P M² K T F² Mn W C H A
G, E non legitur 24 tunc T E, corr. T²

- Haec est efficiens magis
 longe causa potentior
 quam quae materiae modo
 impressas patitur notas.
- 30 Praecedit tamen excitans
 ac vires animi movens
 vivo in corpore passio,
 cum vel lux oculos ferit
 vel vox auribus instrepat.
- 35 Tum mentis vigor excitus
 quas intus species tenet
 ad motus similes vocans
 notis applicat exteris
 introrsumque reconditis
- 40 formis miscet imagines.

5, 1. Quodsi in corporibus sentiendis, quamvis afficiant instrumenta sensuum forinsecus obiectae qualitates animique agentis vigorem passio corporis antecedit, quae in se actum mentis provocet excitetque interim quiescentes intrinsecus formas, si in sentiendis, inquam, 5 corporibus animus non passione insignitur, sed ex sua vi subiectam corpori iudicat passionem, quanto magis ea quae cunctis corporum affectionibus absoluta sunt in discernendo non obiecta extrinsecus sequuntur, sed actum suae mentis expediunt! 2. Hac itaque ratione mul- 10 tiplices cognitiones diversis ac differentibus cessere sub-

27 longo P G   28 quamquem P G (*ut vid.*)   39 re-
 conditus P K, *corr.* P² K² (*ut vid.* K²)

2 obiecta P G   7 corpori: corporis *con.* Traenkle, VC
 1977, 156   10 itaque: igitur P E   11 cognitiones: cogita-
 tiones P K Ha B, *corr.* K² B²

stantiis. 3. Sensus enim solus cunctis aliis cognitionibus destitutus immobilibus animantibus cessit, quales sunt conchae maris quaeque alia saxis haerentia nutriuntur; 15 imaginatio vero mobilibus beluis, quibus iam inesse fugiendi appetendive aliquis videtur affectus; 4. ratio vero humani tantum generis est, sicut intellegentia sola divini: quo fit ut ea notitia ceteris praestet, quae suapte natura non modo proprium sed ceterarum quoque no- 20 titiarum subiecta cognoscit.

5. Quid igitur, si ratiocinationi sensus imaginatioque refragentur, nihil esse illud universale dicentes quod sese intueri ratio putet? 6. Quod enim sensibile vel imagina- 25 bile est, id universum esse non posse; aut igitur rationis verum esse iudicium nec quicquam esse sensibile aut, quoniam sibi notum sit plura sensibus et imaginationi esse subiecta, inanem conceptionem esse rationis, quae quod sensibile sit ac singulare quasi quiddam universale consideret. 7. Ad haec si ratio contra respondeat, se 30 quidem et quod sensibile et quod imaginabile sit in universitatis ratione conspiciere, illa vero ad universitatis cognitionem aspirare non posse, quoniam eorum notio corporales figuras non posset excedere, de rerum vero cognitione firmiori potius perfectiorique iudicio esse 35 credendum: in huiusmodi igitur lite nos, quibus tam ratiocinandi quam imaginandi etiam sentiendique vis inest, nonne rationis potius causam probaremus?

8. Simile est quod humana ratio divinam intellegentiam futura nisi ut ipsa cognoscit non putat intueri. 9. Nam

21 imaginatio quoque L F s.v., imaginatio Ha 22 refragetur P T, corr. T², refragantur F, corr. F², refragentur N G
29 considerat L F² N C A B, corr. A² 33 possit O² Ha N
A, corr. A²

ita disseris: si qua certos ac necessarios habere non
videantur eventus, ea certo eventura praesciri nequeunt.
10. Harum igitur rerum nulla est praescientia; quam si
etiam in his esse credamus, nihil erit quod non ex ne-
cessitate proveniat. 11. Si igitur, uti rationis participes
sumus ita divinae iudicium mentis habere possemus, 45
sicut imaginationem sensumque rationi cedere oportere
iudicavimus sic divinae sese menti humanam submittere
rationem iustissimum censeremus. 12. Quare in illius
summae intellegentiae cacumen, si possumus, erigamur:
illic enim ratio videbit quod in se non potest intueri; id 50
autem est, quonam modo etiam quae certos exitus non
habent certa tamen videat ac definita praenotio, neque
id sit opinio, sed summae potius scientiae nullis termi-
nis inclusa simplicitas.

- V. Quam variis terras animalia permeant figuris!
namque alia extento sunt corpore pulveremque verrunt
continuumque trahunt vi pectoris incitata sulcum;
sunt quibus alarum levitas vaga verberetque ventos
5 et liquido longi spatia aetheris enatet volatu;
haec pressisse solo vestigia gressibusque gaudent
vel virides campos transmittere vel subire silvas.
Quae variis videas licet omnia discrepare formis,
prona tamen facies hebetes valet ingravare sensus;

45 possemus O² M L Ha T s.v. N W C V² H A B: possi-
mus O K T F V H² A² G, possumus N², Mn *non liquet*
46 cedere ex credere K² V²

1 permanaent K, permeneant T, *corr.* K² T²   2 extento
sunt: extentos O M, *corr.* O²

10 unica gens hominum celsum levat altius cacumen
 atque levis recto stat corpore despicitque terras.
 Haec, nisi terrenus male desipis, admonet figura:
 qui recto caelum vultu petis exserisque frontem,
 in sublime feras animum quoque, ne gravata pessum
 15 inferior sidat mens corpore celsius levato.

6, 1. Quoniam igitur, uti paulo ante monstratum est, omne quod scitur non ex sua sed ex comprehendentium natura cognoscitur, intueamur nunc, quantum fas est, quis sit divinae substantiae status, ut quaenam etiam
 5 scientia eius sit possimus agnoscere. 2. Deum igitur aeternum esse cunctorum ratione degentium commune iudicium est. 3. Quid sit igitur aeternitas consideremus; haec enim nobis naturam pariter divinam scientiamque patefacit. 4. Aeternitas igitur est interminabilis vitae
 10 tota simul et perfecta possessio, quod ex collatione temporalium clarius liquet. 5. Nam quicquid vivit in tempore, id praesens a praeteritis in futura procedit nihilque est in tempore constitutum quod totum vitae suae spatium pariter possit amplecti, sed crastinum qui-
 15 dem nondum apprehendit hesternum vero iam perdidit; in hodierna quoque vita non amplius vivitis quam in illo mobili transitorioque momento. 6. Quod igitur temporis patitur condicionem, licet illud, sicuti de mundo censuit Aristoteles, nec coeperit umquam esse nec
 20 desinat vitaeque eius cum temporis infinitate tendatur, nondum tamen tale est, ut aeternum esse iure credatur. 7. Non enim totum simul infinitae licet vitae spatium comprehendit atque complectitur, sed futura nondum,

9 patefacit: patefecit T Mn A² B (corr. B²) Peiper, patefecerit T² N, patefaciet Klingner Büchner

transacta iam non habet. 8. Quod igitur interminabilis vitae plenitudinem totam pariter comprehendit ac pos- 25
sidet, cui neque futuri quicquam absit nec praeteriti flu-
xerit, id aeternum esse iure perhibetur idque necesse est
et sui compos praesens sibi semper adstistere et infinita-
tem mobilis temporis habere praesentem.

9. Unde non recte quidam, qui cum audiunt visum 30
Platoni mundum hunc nec habuisse initium temporis
nec habiturum esse defectum, hoc modo conditori con-
ditum mundum fieri coaeternum putant. 10. Aliud est
enim per interminabilem duci vitam, quod mundo Plato
tribuit, aliud interminabilis vitae totam pariter comple- 35
xum esse praesentiam, quod divinae mentis proprium
esse manifestum est. 11. Neque deus conditis rebus an-
tiquior videri debet temporis quantitate, sed simplicis
potius proprietate naturae. 12. Hunc enim vitae immo-
bilis praesentarium statum infinitus ille temporalium 40
rerum motus imitatur, cumque eum effingere atque ae-
quare non possit, ex immobilitate deficit in motum, ex
simplicitate praesentiae decrescit in infinitam futuri ac
praeteriti quantitatem, et cum totam pariter vitae suae
plenitudinem nequeat possidere, hoc ipso, quod aliquo 45
modo numquam esse desinit, illud quod implere atque
exprimere non potest aliquatenus videtur aemulari, alli-
gans se ad qualemcumque praesentiam huius exigui volu-
crisque momenti. Quae quoniam manentis illius praesen-
tiae quandam gestat imaginem, quibuscumque contigerit 50
id praestat ut esse videantur. 13. Quoniam vero manere

35 complexam Ha T F² (*ut vid.*) C V H² A², *corr.* T²
37 neque enim H A, enim *del.* A² 42 immotum O T N
W Mn V A G, *corr.* T² N² A² G² et ex simplicitate Ha T² F
N² Mn² C H, *corr.* Ha² F² H²

non potuit, infinitum temporis iter arripuit eoque modo factum est ut continuaret eundo vitam cuius plenitudinem complecti non valuit permanendo. 14. Itaque si
55 digna rebus nomina velimus imponere, Platonem sequentes deum quidem aeternum, mundum vero dicamus esse perpetuum.

15. Quoniam igitur omne iudicium secundum sui naturam quae sibi subiecta sunt comprehendit, est autem
60 deo semper aeternus ac praesentarius status, scientia quoque eius, omnem temporis supergressa motionem, in suae manet simplicitate praesentiae infinitaque praeteriti ac futuri spatia complectens, omnia, quasi iam gerantur, in sua simplici cognitione considerat. 16. Itaque
65 si praesentiam pensare velis qua cuncta dinoscit, non esse praescientiam quasi futuri sed scientiam numquam deficientis instantiae rectius aestimabis. 17. Unde non praeventia sed providentia potius dicitur, quod porro a rebus infimis constituta, quasi ab excelso rerum cacumine cuncta prospiciat. 18. Quid igitur postulas ut necessaria fiant quae divino lumine lustrentur, cum ne homines quidem necessaria faciant esse quae videant?
19. Num enim quae praesentia cernis, aliquam eis necessitatem tuus addit intuitus? Minime. 20. Atqui si est
75 divini humanique praesentis digna collatio, uti vos vestro hoc temporario praesenti quaedam videtis, ita ille omnia suo cernit aeterno. 21. Quare haec divina prae-

65 praesentiam: praeventiam C V Weinb. Bieler Gruber, praescientiam Mn² V² G pensare ... 66 praescientiam om. K
66 praescientiam: praesentiam Ha T, praeventiam C, corr. T²
68 sed providentia om. M A, supra scripsit A² 69 a O² K
T A² B²: ab O A B cett. codd. 74 minime Philosophiae tribuit Bieler, Boethio cett. edd.

notio naturam rerum proprietatemque non mutat talia-
 que apud se praesentia spectat qualia in tempore olim
 futura provenient. 22. Nec rerum iudicia confundit 80
 unoque suae mentis intuitu tam necessarie quam non
 necessarie ventura dinoscit, sicuti vos cum pariter am-
 bulare in terra hominem et oriri in caelo solem videtis,
 quamquam simul utrumque conspectum tamen discer-
 nitis et hoc voluntarium illud esse necessarium iudicatis. 85
 23. Ita igitur cuncta dispiciens divinus intuitus, qualita-
 tem rerum minime perturbat, apud se quidem praesen-
 tium ad condicionem vero temporis futurarum. 24. Quo
 fit ut hoc non sit opinio sed veritate potius nixa cogni-
 tio, cum exstaturum quid esse cognoscit quod idem ex- 90
 sistendi necessitate carere non nesciat.

25. Hic si dicas quod eventurum deus videt id non
 evenire non posse, quod autem non potest non evenire
 id ex necessitate contingere, meque ad hoc nomen ne-
 cessitatis adstringas, fatebor rem quidem solidissimae 95
 veritatis sed cui vix aliquis nisi divini speculator acces-
 serit. 26. Respondebo namque idem futurum, cum ad
 divinam notionem refertur, necessarium, cum vero in
 sua natura perpenditur, liberum prorsus atque absolu-
 tum videri. 27. Duae sunt etenim necessitates, simplex 100
 una, veluti quod necesse est omnes homines esse mor-
 tales, altera condicionis, ut, si aliquem ambulare scias,

81 suae *om.* K C B, *add. post mentis* B²   81–82 necessa-
 rie *vel* necessariae *promiscue codd.*, *saepe a priore vel ab alte-*
ra manu correcti   86 dispiciens K T Mn² W² V H A²:
 despiciens T² V² *cett. codd.*   94 meque *in ras.* T², *ex neque*
corr. V²   97 responde bonamque T F H W, *corr.* T² H²
 W², responde namque Ha G   futurum: venturum H   100
 etenim sunt C B², enim sunt K B   101 quod: qua T² F N²
 B *s.v.*, *ut vid.*

eum ambulare necesse est. 28. Quod enim quisque no-
vit, id esse aliter ac notum est nequit, sed haec condicio
105 minime secum illam simplicem trahit. 29. Hanc enim
necessitatem non propria facit natura sed condicionis
adiectio; nulla enim necessitas cogit incedere voluntate
gradientem, quamvis eum tum cum graditur incedere
necessarium sit. 30. Eodem igitur modo, si quid provi-
110 dentia praesens videt, id esse necesse est, tametsi nul-
lam naturae habeat necessitatem. 31. Atqui deus ea fu-
tura, quae ex arbitrii libertate proveniunt, praesentia
contuetur; haec igitur, ad intuitum relata divinum, ne-
cessaria fiunt per condicionem divinae notionis, per se
115 vero considerata ab absoluta naturae suae libertate non
desinunt. 32. Fient igitur procul dubio cuncta quae fu-
tura deus esse praeoscit, sed eorum quaedam de libero
proficiscuntur arbitrio, quae, quamvis eveniant, exsi-
stendo tamen naturam propriam non amittunt, qua pri-
120 us quam fierent etiam non evenire potuissent.

33. Quid igitur refert non esse necessaria, cum prop-
ter divinae scientiae condicionem modis omnibus ne-
cessitatis instar eveniet? 34. Hoc scilicet quod ea quae
paulo ante proposui, sol oriens et gradientis homo, quae
125 dum fiunt non fieri non possunt, eorum tamen unum
prius quoque quam fieret necesse erat existere, alterum
vero minime. 35. Ita etiam, quae praesentia deus habet,
dubio procul existent, sed eorum hoc quidem de rerum

108 cum *om.* T, *add. s.v.* T² 113 relata: relaxata L N,
corr. L² N² 114 fiunt *ex* fiant K² T² 119 admittunt V,
amittunt K A qua: quia O² K, vel quae G *mg.* 123 in-
star eveniet: instare veniet O K T V A G (*corr.* T² V² A² G²),
instare veniat M, instar eveniat M² (eveniat *etiam* L² W H B)
128 exsistunt *ex* existent N² C A², existunt T C, existent *ex*
existunt L²

necessitate descendit, illud vero de potestate facientium.

36. Haud igitur iniuria diximus, haec, si ad divinam 130
notitiam referantur, necessaria, si per se considerentur,
necessitatis esse nexibus absoluta, sicuti omne quod
sensibus patet, si ad rationem referas, universale est, si
ad se ipsa respicias, singulare.

37. Sed si in mea, inquires, potestate situm est mutare 135
propositum, evacuabo providentiam, cum quae illa
praenoscit forte mutavero. 38. Respondebo propositum
te quidem tuum posse deflectere, sed quoniam et id te
posse et an facias quove convertas praesens providentiae
veritas intuetur, divinam te praescientiam non posse vi- 140
tare, sicuti praesentis oculi effugere non possis intu-
itum, quamvis te in varias actiones libera voluntate con-
verteris. 39. Quid igitur, inquires, ex meane dispositione
scientia divina mutabitur, ut, cum ego nunc hoc nunc
aliud velim, illa quoque noscendi vices alternare vide- 145
atur? 40. Minime. Omne namque futurum divinus
praecurrit intuitus et ad praesentiam propriae cognitio-
nis retorquet ac revocat; nec alternat, ut aestimas, nunc
hoc nunc illud praenoscendi vice, sed uno ictu mutationes
tuas manens praevenit atque complectitur. 41. Quam 150
comprehendendi omnia visendique praesentiam non ex
futararum proventu rerum sed ex propria deus simpli-
citate sortitus est. 42. Ex quo illud quoque resolvitur

130 iniuriam O K Ha T V G, *corr.* O² T² 134 se ipsum
V² C, semetipsum B 136 cum quae M² L² T² N² Mn² W
C² H B² G: cumque O M K L Ha T N Mn C V A et A² B
140 praesentiam Ha T N, *corr.* T² 142 convertaris O²
145 aliud T² A *cett. codd.*: illud T A² *edd.* 149 illud *codd.*
Peiper: aliud *Weinb. Bieler*

quod paulo ante posuisti, indignum esse si scientiae dei
 155 causam futura nostra praestare dicantur. 43. Haec enim
 scientiae vis praesentaria notione cuncta complectens,
 rebus modum omnibus ipsa constituit, nihil vero poste-
 rioribus debet.

44. Quae cum ita sint, manet intemerata mortalibus
 160 arbitrii libertas nec iniquae leges solutis omni necessita-
 te voluntatibus praemia poenasque proponunt. 45. Ma-
 net etiam spectator desuper cunctorum praescius deus
 visionisque eius praesens semper aeternitas cum nostro-
 rum actuum futura qualitate concurrat, bonis praemia
 165 malis supplicia dispensans. 46. Nec frustra sunt in deo
 positae spes precesque, quae, cum rectae sunt, ineffica-
 ces esse non possunt. 47. Aversamini igitur vitia, colite
 virtutes, ad rectas spes animum sublevate, humiles pre-
 ces in excelsa porrigite. 48. Magna vobis est, si dissimu-
 170 lare non vultis, necessitas indicta probitatis, cum ante
 oculos agitis iudicis cuncta cernentis.

156 notione ex noticione T² N²

ANICII MANLII SEVERINI BOETII (BOECII K) VC.
 ET INL. EX CONSL. ORD. EXMAG. OFF. ATQUE PA-
 TRICIO (EXMAG. OFF. ATQUE *om.* M) PHILOSOPHI-
 AE CONSOLATIONIS LIB. QUINTUS (LIBER QUIN-
 TUS *om.* M) EXPLICIT FELICITER M, FELICITER
 EXPLICIT K (DEO GRATIAS. AMEN *add.* K, amen amen
 amen *add.* M) MK, DEO GRATIAS EXPLICIT FELICI-
 TER O, *deperditus* P

EXPLICIT LIBER QUINTUS FELICITER L, DEO
 GRATIAS EXPLICIT FELICITER T, ANICII MANLII SE-
 VERINI BOETII V.C. ET INL. EX CONS. ORD. EX

MAG. OFF. ATQUE PATR. PHILOSOPHICAE CONSO-
LATIONIS LIBER QUINTUS FINIT FELICITER **N**, EX-
PLICIT V. LIBER PRO (?) CONSOL. PH. **Mn**, *subscriptionem omittunt* **WC**, *scriptio nec non multa alia desunt in*
RE

EXPLICIT FELICITER **V**, amen *tantum* **H**, EXPLICIT
FELICITER, EXPLICIT LIBER INCIPIT AMEN DOMI-
NE **G**, *subscriptionem om.* **AB**

OPVSCVLA
THEOLOGICA

DE SANCTA TRINITATE

Domino patri Symmacho Boethius

Investigatam diutissime quaestionem, quantum nostrae
mentis igniculum lux divina dignata est, formatam rati-
onibus litterisque mandatam offerendam vobis commu-
nicandamque curavi, tam vestri cupidus iudicii quam
5 nostri studiosus inventi. Qua in re quid mihi sit animi

EIUSDEM DE SANCTA TRINITATE AD AMICOS.
MAXIME AD SYMACHUM PATRICIUM ET SOCERUM
O, ANICII MANLII SEVERINI BOETII (*om.* Co) V. C.
ET INL. (ILLUSTRIS H) EXCONSUL. (EXCONSULIS
HXY, EXCONSULIS BOETII Co) ORD. (ORDINARI
HJXY) PATRICII (AC PATRICII Y) INCIPIT LIBER
QUOMODO TRINITAS UNUS DEUS AC NON TRES
DII AD Q. AUR. MEMM. SYMMACHIUM (QUINTUM
AURELIUM MEMMIUM SIMACHUM HXY, SIMA-
CHUM *add.* Y²) V. C. ET INL. EX CONS. ORD. (VIRUM
CLARISSIMUM ET ILLUSTRUM EX CONSULEM OR-
DINARIUM HXY) ATQUE PATRICIUM SOCERUM
ZHJXY, ANICII MANLII SEVERINI BOETII V. C. ET
INL. EX CONS. ORD. PATRICII DE SANCTA TRINI-
TATE AD AUR. MEMM. SYMMACHUM V. C. ET INL.
D, (INCIPIT *add.* Q, OPUS *add.* N) ANICII MANLII SE-
VERINI BOETII EX CONSOLATIONE (EX CONSULA-
RI ORDIN. T²) ORD. PATRICII DE SANCTA TRINITA-
TE TNQ L, de Trinitate *Iohannes Scottus*, quomodo Trinitas
unus Deus ac non tres dii *Vall. Rand., Der dem Boethius zu-
geschriebene Traktat ...*, pp. 446–448.

Domino — Boethius *om.* H J Co X Y   2 igniculum in-
lustrare *Glar. Vall.*

quotiens stilo cogitata commendo, cum ex ipsa materiae
 difficultate tum ex eo quod raris, id est vobis tantum,
 conloquor, intelligi potest. Neque enim famae iactatio-
 ne et inanibus vulgi clamoribus excitamur, sed, si quis
 est fructus exterior, hic non potest aliam nisi materiae 10
 similem sperare sententiam. Quocumque igitur a vobis
 deieci oculos, partim ignava segnitie partim callidus
 livor occurrit, ut contumeliam videatur divinis tractati-
 bus inrogare qui talibus hominum monstris non agno-
 scenda haec potius quam proculcanda proiecerit. Idcirco 15
 co stilum brevitate contraho et ex intimis sumpta
 philosophiae disciplinis novorum verborum significati-
 onibus velo, ut haec mihi tantum vobisque, si quando
 ad ea convertitis oculos, conloquantur; ceteros vero ita
 submovimus, ut qui capere intellectu nequiverint ad ea 20
 etiam legenda videantur indigni. Sane tantum a nobis
 quaeri oportet quantum humanae rationis intuitus ad
 divinitatis valet celsa conscendere. Nam ceteris quoque
 artibus idem quasi quidam finis est constitutus, quous-
 que potest via rationis accedere. Neque enim medicina 25
 aegris semper affert salutem, sed nulla erit culpa me-
 dentis, si nihil eorum quae fieri oportebat omiserit;
 idemque in ceteris. At quantum haec difficilior quaestio
 est, tam facilius esse debet ad veniam. Vobis tamen eti-

6 cum ex ipsa: tum ex ipsa Z² (*ut vid.*) H J Co X Y D,
 corr. H² difficultate materiae H J Co X, materiae om. Y
 7 tum ex cum O², *ut vid.* 13 videtur: videar H J Co
 X tractationibus T N Q D 14 qui: qui ego H J Co X Y,
 ego damnat Y² eras. H² 15 proiecerim H J Co X
 19 converteritis H J Co X Y Vall., corr. H² 20 summovi-
 mus: vel summovebimus s.v. T, submovemus Vall. 21 sane
 Z² T³ D H J² s.v. Y² Glar. Rand: sed nunc O² Vall., sed ne Z
 H² s.v. T Y cett. codd. Iohannes Peiper

30 am illud inspiciendum est, an ex beati Augustini scriptis semina rationum aliquos in nos venientia fructus extulerint. Ac de proposita quaestione hinc sumamus initium.

1. Christianae religionis reverentiam plures usurpant,
 35 sed ea fides pollet maxime ac solitarie quae cum propter universalium praecepta regularum, quibus eiusdem religionis intellegatur auctoritas, tum propterea, quod eius cultus per omnes paene mundi terminos emanavit, catholica vel universalis vocatur. Cuius haec de Trinitatis unitate sententia est: „Pater“, inquiunt, „Deus Filius Deus Spiritus sanctus Deus“. Igitur Pater Filius Spiritus sanctus unus, non tres dii. Cuius coniunctionis ratio est indifferentia. Eos enim differentia comitatur qui vel augent vel minuunt, ut Arriani, qui gradibus meritorum Trinitatem variantes distrahunt atque in pluralitatem diducunt. Principium enim pluralitatis alteritas est; praeter alteritatem enim nec pluralitas quid sit intellegi potest. Trium namque rerum vel quotlibet tum genere tum specie tum numero diversitas constat; quotiens
 45 enim idem dicitur totiens diversum etiam praedicatur. Idem vero dicitur tribus modis: aut genere, ut idem homo quod equus, quia idem genus, ut animal;

31 intulerint H J Co X Y, *corr.* Y² 35 solitariae L X cum propter: tum propter O² H J Co X Y D, *corr.* H² 36 praecepta: vel percepta *s.v.* T 42 deus unus H, unus deus D Co, deus *s.v. ut gloss.* X 43–44 qui vel augent vel minuunt *in mg.* H, *in calce* Y², *om.* Co, *s.v. omisso priore* vel X² 47 nec: vel N Q, *corr.* N² sit: vel est *s.v.* T 48 quotlibet L² N D H² Co X Y S: quodlibet O Z L T Q H J tum: vel (*bis*) al. *s.v.* T, vel *ter* D 50 idem O² S T² N² J Y² D *Glar.*: isdem O Z L T N, hisdem Q, his idem H Co X Y S² *Vall. Peiper Rand*

vel specie, ut idem Cato quod Cicero, quia eadem species, ut homo; vel numero, ut Tullius et Cicero, quia unus est numero. Quare diversum etiam vel genere vel specie vel numero dicitur. Sed numero differentiam accidentium varietas facit. Nam tres homines neque genere neque specie, sed suis accidentibus distant; nam vel si animo cuncta ab his accidentia separemus, tamen locus cunctis diversus est, quem unum fingere nullo modo possumus: duo enim corpora unum locum non obtinebunt, qui est accidens. Atque ideo sunt numero plures, quoniam accidentibus plures fiunt.

2. Age igitur, ingrediamur et unumquodque ut intellegi atque capi potest dispiciamus: nam, sicut optime dictum videtur, eruditi est hominis unumquodque ut ipsum est, ita de eo fidem capere temptare.

Nam cum tres sint speculativae partes, naturalis, in motu inabstracta, ἀνυπεξαίρετος (considerat enim corporum formas cum materia, quae a corporibus actu separari non possunt: quae corpora in motu sunt, ut cum terra deorsum ignis sursum fertur, habetque motum

56 sed in numero H J Co X Y S² 58–59 si vel animo N, cum signis transp. S Vall., si animo D 59 separemus O Z H J X S: separaremus L T N Q Y, separamus D 68 sint: sunt L H J Co X Y, corr. L² in mota O² L T N Q Co Y, corr. T² Co² 69 ἀνυπεξαίρετος Peiper Rand: ΑΝΥΠΕΑΙΡΕΤΟΣ L, any ΠΕΑΙΡΕΤΟΣ T, ΑΠ(Ns.v.)ΥΠΕΑΙΡΕΤΟΣ N, ΑΠΥΠΕΑΙΡΕΤΟΣ Q, ΑΠΕΞΙΡΙΤΟΣ D, ΑΠΕΞΑΙΡΕΤΟΣ Iohannes, ΑΠΕΞΕΡΙΤΟΣ J Co X, ΑΠΕΠΕΡΙΤΟΣ H J, ΑΠΕΡΙΤΟΣ Y, inseparabilis A**ΠΕΞ*ΙΡΙΤΟΣ O, ΑΝΥΡΕΧΑΙΡΕΤΟΣ vel (id est Vall.) inseparabilis Z Vall., id est inseparabilis ΑΠΕΞΑΙΡΙΤΟΣ S, al. (id est) inseparabilis add. s.v. T² N² H² Y²

forma materiae coniuncta), mathematica, sine motu inabstracta (haec enim formas corporum speculatur sine
 75 materia ac per hoc sine motu: quae formae cum in materia sint, ab his separari non possunt), theologica, sine motu abstracta atque separabilis (nam Dei substantia et materia et motu caret): in naturalibus igitur rationabiliter, in mathematicis disciplinaliter, in divinis intellectua-
 80 liter versari oportebit neque diduci ad imaginationes, sed potius ipsam inspicere formam, quae vere forma neque imago est et quae esse ipsum est et ex qua esse est. Omne namque esse ex forma est. Statua enim non secundum aes, quod est materia, sed secundum for-
 85 mam, qua in eo insignita est, effigies animalis dicitur, ipsumque aes non secundum terram, quod eius materia, sed dicitur secundum aeris figuram. Terra quoque ipsa non κατὰ τὴν ὕλην dicitur, sed secundum siccitatem gravitatemque, quae sunt formae. Nihil igitur secun-

73 coniunctae T² N (*corr.* N²) D² 74 inabstracta: abstracta est H, inabstracta est J Co X Y, *corr.* Y² 76 theologica N Q H Y² S² Vall.: theologia O Z L T N² D H² Y S Glar. Peiper, theologica hic Co X, theoloica ex theolica J 78 rationabiliter Z T N Q D J Co X: rationaliter O L T² N² S H Y Vall. 80 imaginationes: imagines Q N Co, al. imaginationes N² Co² s.v. 85 insignita: insignata Z T H J, signata Co, *corr.* T² 86 quod eius materia: quod eius est materia O², quod est eius materia Z D S Vall. Rand, quod eius materia est T³ J Co 88 KATA THN ΥΛΗΝ H J Co X Y² Iohannes: secundum informem materiam ΑΠΟΙΟΝ ΥΛΗΝ (KATA THN ΥΛΗΝ s.v.) O, secundum informem materiam id est (id est *add.* s.v. S²) KATA THN ΥΛΗΝ D S, secundum KATA THN ΥΛΗΝ Y, secundum ΑΠΙΟΤΟΝ (ΑΠΟΙΟΝ Q) ΥΛΗΝ L T N Q (ἄποιον ὕλην Lmg., κατὰ τὴν ὕλην s.v. T), secundum informem materiam κατὰ τὴν ὕλην Vall., secundum ἄτοπον ὕλην Peiper, secundum ἄποιον ὕλην Rand op. cit., p. 448.

dum materiam esse dicitur, sed secundum propriam 90
formam.

Sed divina substantia sine materia forma est atque
ideo unum est, et est id quod est: reliqua enim non
sunt id quod sunt. Unumquodque enim habet esse su-
um ex his ex quibus est, id est ex partibus suis, et est 95
hoc atque hoc, id est partes suae coniunctae, sed non
hoc vel hoc singulariter, ut cum homo terrenus constet
ex anima corporeque, corpus et anima est, non vel cor-
pus vel anima in partem; igitur non est id quod est.
Quod vero non est ex hoc atque hoc, sed tantum est 100
hoc, illud vere est id quod est; et est pulcherrimum
fortissimumque, quia nullo nititur. Quocirca hoc vere
unum, in quo nullus numerus, nullum in eo aliud prae-
terquam id quod est. Neque enim subiectum fieri po-
test: forma enim est, formae vero subiectae esse non 105
possunt. Nam quod ceterae formae subiectae accidenti-
bus sunt, ut humanitas, non ita accidentia suscipit eo
quod ipsa est, sed eo quod materia ei subiecta est; dum
enim materia subiecta humanitati suscipit quodlibet ac-
cidens, ipsa hoc suscipere videtur humanitas. Forma ve- 110
ro quae est sine materia non poterit esse subiectum nec

93 unum est O H J Co X Y D S *Vall.*: unum T N Q Z *Glar.*
Rand et est id quod est: et *punctis notant* T N (*scl. cum prae-*
cedentibus coniungi volunt), id quod est *tantum* S, et id est
quod est D, et id quod est Y² *Vall.* 98 corporeque: et corpo-
re H J Co. 99 vel solum anima H J² X Y, vel sola anima J,
vel anima solummodo Co 103 praeterquam: praeter H J Co
X Y D S (*corr.* H²), praeterque O, *corr.* O² quod: quo T Q Z,
corr. Z *mg.* T² 105 vero: enim H J Co X Y 107 eo
quod: vel hoc eo quod Co X 108 sed eo: sed hoc J, sed in
eo H (*in s.v. ex emend.* H) Y, sed hoc quod Co, eo *s.v.* Co mate-
ria ei O² *in ras.* Z L H J Co X D S *Iohannes Glar. Vall. Rand.*
materiae L² T N Q Y *Peiper*

vero inesse materiae: neque enim esset forma, sed imago. Ex his enim formis quae praeter materiam sunt, istae formae venerunt quae sunt in materia et corpus
 115 efficiunt. Nam ceteras quae in corporibus sunt abutimur formas vocantes, dum imagines sint: adsimulantur enim formis his quae non sunt in materia constitutae. Nulla igitur in eo diversitas, nulla ex diversitate pluralitas, nulla ex accidentibus multitudo atque idcirco nec
 120 numerus.

3. Deus vero a Deo nullo differt, ne vel accidentibus vel substantialibus differentiis in subiecto positis distent. Ubi vero nulla est differentia, nulla est omnino pluralitas, quare nec numerus; igitur unitas tantum.
 125 Nam quod tertio repetitur Deus, cum Pater ac Filius et Spiritus sanctus nuncupatur, tres unitates non faciunt pluralitatem numeri in eo quod ipsae sunt, si advertamus ad res numerabiles ac non ad ipsum numerum. Illic enim unitatum repetitio numerum facit. In eo autem
 130 numero qui in rebus numerabilibus constat, repetitio unitatum atque pluralitas minime facit numerabilium rerum numerosam diversitatem. Numerus enim duplex est, unus quidem quo numeramus, alter vero qui in rebus numerabilibus constat. Etenim unum res
 135 est, unitas, quo unum dicimus. Duo rursus in rebus

116 adsimulantur O L T N Q S Co *Glar. Peiper Rand:* assimulantur Z H J X Y D *Iohannes Vall.* 121 nec vel H J Co X Y S 122 distent Z L T² N Q: distet O S T³, distat H J Co X Y D, distant T *Glar. Vall.* 125 ac filius O L T N Q D: et filius Z H J Co X Y S 129 unitatem L T N Q, *corr.* L², unitatum *ex emend.* T² 130 numeralibus Z L T N Q² S, *corr.* N² 135 quo O Z L² T N Q Y S: qua O H J Co X S², quod D, que L, quae *Glar.*

sunt, ut homines vel lapides; dualitas nihil, sed tantum dualitas, qua duo homines vel duo lapides fiunt. Et in ceteris eodem modo. Ergo in numero quo numeramus repetitio unitatum facit pluralitatem; in rerum vero numero non facit pluralitatem unitatum repetitio, vel si de eodem dicam: „gladius unus mucro unus ensis unus“. Potest enim unus tot vocabulis gladius agnoscī; haec enim unitatum iteratio potius est, non numeratio, velut si ita dicamus: „ensis mucro gladius“, repetitio quaedam est eiusdem, non numeratio diversorum, velut si dicam: „sol sol sol“, non tres soles effecerim, sed de uno totiens praedicaverim.

Non igitur si de Patre ac Filio et Spiritu sancto tertio praedicatur Deus, idcirco trina praedicatio numerum facit. Hoc enim illis, ut dictum est, imminet qui inter eos distantiam faciunt meritorum, catholicis vero nihil in differentia constituentibus ipsamque formam, ut est, esse ponentibus neque aliud esse quam est ipsum quod est opinantibus, recte repetitio de eodem, quam enumeratio diversi videtur esse, cum dicitur: „Deus Pater Deus Filius Deus Spiritus sanctus atque haec trinitas unus Deus“, velut „ensis atque mucro, unus gladius“, velut „sol sol sol, unus sol.“

Sed hoc interim ad eam dictum sit significationem demonstrationemque qua ostenditur non omnem unitatum repetitionem numerum pluralitatemque perficere.

137 qua: quia O Z, *corr.* O² lapides duo O Z *Excerpta*, Co Z² O² 140 vel: velut H J Co X S 141 dicam: dicamus H J Co X Y 147 totiens O² L² T² N H J D S: toties O Z L T Q Co X Y 150 ut dictum est illis H J Co X Y S 155 diversi: diverse L (*corr.* L²), diversum O, diversa O² H J Co X al. T² *s.v.* *Glar.* 159 hoc: haec L T N Q, *corr.* T² N² Q²

Non vero ita dicitur: „Pater et Filius et Spiritus sanctus“ quasi multivocum quiddam; nam mucro et ensis et ipse est et idem, Pater vero ac Filius et Spiritus sanctus
 165 idem equidem est, non vero ipse. In qua re paulisper considerandum est. Requirentibus enim: „Ipse est Pater qui Filius?“, „Minime“, inquiunt. Rursus: „Idem alter qui alter?“, negatur. Non est igitur inter eos in re omni indifferentia; quare subintrat numerus, quem ex subiec-
 170 torum diversitate confici superius explanatum est. De qua re breviter considerabimus, si prius illud, quem ad modum de Deo unumquodque praedicatur, praemiserimus.

4. Decem omnino praedicamenta traduntur, quae de re-
 175 bus omnibus universaliter praedicantur, id est substantia, qualitas, quantitas, ad aliquid, ubi, quando, habere, situm esse, facere, pati. Haec igitur talia sunt qualia subiecta permiserint; nam pars eorum in reliquarum rerum praedicatione substantia est, pars in accidentium
 180 numero est.

At haec cum quis in divinam verterit praedicationem, cuncta mutantur quae praedicari possunt. Ad aliquid vero omnino non potest praedicari: nam substantia in illo non est vere substantia, sed ultra substantiam; item
 185 qualitas et cetera quae venire queunt. Quorum ut amplior fiat intellectus exempla subdenda sunt.

162 ac filius Z Vall. Rand 163 quiddam ex quidam L² S² 171 consideravimus O L T N Q, corr. O² L² T² N² 177 situm esse: situs H J Co X Y D S (ut vid.) 182 ad aliquid O² T² H² J Co X Y D Iohannes (cfr. 40, 36; 41,1) Vall. Rand: aliquid O Z L T N Q S Glar., ad aliquod H 185 evenire O² T s.v. S Vall.

Nam cum dicimus 'Deus', substantiam quidem significare videmur, sed eam quae sit ultra substantiam; cum vero 'iustus', qualitatem quidem sed non accidentem, sed eam quae sit substantia sed ultra substantiam: ne- 190
que enim aliud est quod est, aliud est quod iustus est, sed idem est esse Deo quod iusto. Item cum dicitur 'magnus' vel 'maximus', quantitatem quidem significare videmur, sed eam quae sit ipsa substantia, talis qualem esse diximus ultra substantiam: idem est enim esse Deo 195
quod magno. De forma enim eius superius monstratum est quoniam is sit forma et unum vere nec ulla pluralitas. Sed haec praedicamenta talia sunt, ut in quo sint ipsum esse faciant quod dicitur, divise quidem in ceteris, in Deo vero coniuncte atque copulate hoc modo: 200
nam cum dicimus 'substantia' (aut homo vel Deus), ita dicitur quasi illud de quo praedicatur ipsum sit substantia, ut substantia homo vel Deus. Sed distat, quoniam homo non integre ipsum homo est ac per hoc nec substantia; quod enim est, aliis debet, quae non sunt ho- 205
mo. Deus vero hoc ipsum Deus est; nihil enim aliud est nisi quod est, ac per hoc ipsum Deus est. Rursus 'iustus', quod est qualitas, ita dicitur quasi ipse hoc sit de quo praedicatur, id est, si dicamus 'homo iustus' vel 'Deus iustus', ipsum hominem vel Deum iustos esse 210

192 quod iusto: quod iustus est H J Co X Y S (*ut vid.*), quod iustum est D, vel iustum *s.v.* T², *item* S² (*ut vid.*)
196 magno: magnus H J Co X Y, magnum *s.v.* T² D, *post* magno *add.* quae est divisio quantitatis S 198 sunt: sint L T N Q, *corr.* L² T² in quo sunt H J X Vall. 199 divise quidem: al. divisae equidem *s.v.* T², diversum equidem D 200 coniunctae atque copulae N D 201 substantiam H J Co X ut homo Z (*ut vid.*) Co *edd.*

proponimus; sed differt, quod homo alter alter iustus, Deus vero idem ipsum est quod est iustum. 'Magnus' etiam homo vel Deus dicitur atque ita quasi ipse sit homo magnus vel Deus magnus; sed homo tantum ma-
 215 gnus, Deus vero ipsum magnus existit.

Reliqua vero neque de Deo neque de ceteris praedicantur. Nam 'ubi' vel de homine vel de Deo praedicari potest: de homine, ut in foro, de Deo, ut ubique; sed ita ut non quasi ipsa sit res id quod praedicatur, de qua
 220 dicitur. Non enim ita homo dicitur esse in foro quem ad modum esse albus vel longus nec quasi circumfusus et determinatus proprietate aliqua qua designari secundum se possit, sed tantum quo sit illud aliis informatum rebus per hanc praedicationem ostenditur. De Deo
 225 vero non ita: nam quod ubique est, ita dici videtur non quod in omni sit loco (omnino enim in loco esse non potest), sed quod omnis ei locus adsit ad eum capiendum, cum ipse non suscipiatur in loco; atque ideo nusquam in loco esse dicitur, quoniam ubique est sed non
 230 in loco.

'Quando' vero eodem praedicatur modo, ut de homine „heri venit“, de Deo „semper est“. Hic quoque non quasi esse aliquid dicitur illud ipsum de quo hesternus dicitur adventus, sed quid ei secundum tempus accesserit
 235 rit praedicatur. Quod vero de Deo dicitur „semper

211 alter est iustus O³ Z   212 iustum: iustus s.v. T² D
 214 tantum: tamen T N Q, corr. T²   221 esse albus: est albus T² N, et albus H J Co X Y   223 tantum O Z L² T² Co X D S: tamen L T N Q H J X² Y   quo O Z L T N Q
Peiper Rand: quod s.v. T² H J Co X Y D S *Glar. Vall.* illud: aliud L, illud *add.* L², aliud *punctis notans*   231 modo praedicatur H J, praedicatur *om.* Y   233 hic hesternus H J Co

est“, unum quidem significat, quasi omni praeterito
 ‘fuerit’, omni quoquo modo sit praesenti ‘est’, omni
 futuro ‘erit’. Quod de caelo et de ceteris immortalibus
 corporibus secundum philosophos dici potest, at de
 Deo non ita. Semper enim est, quoniam ‘semper’ prae- 240
 sentis est in eo temporis tantumque inter nostrarum
 rerum praesens, quod est nunc, interest ac divinarum,
 quod nostrum ‘nunc’ quasi currens tempus facit et
 sempiternitatem, divinum vero ‘nunc’ permanens neque
 movens sese atque consistens aeternitatem facit; cui no- 245
 mini si adicias ‘semper’, facies eius quod est nunc iu-
 gem indefessumque ac per hoc perpetuum cursum,
 quod est sempiternitas.

Rursus habere vel facere eodem modo; dicimus enim:
 „vestitus currit“ de homine, de Deo: „cuncta possidens 250
 regit“. Rursus de eo nihil quod est esse de utrisque
 dictum est, sed haec omnis praedicatio exterioribus da-
 tur omniaque haec quodam modo referuntur ad aliud.
 Cuius praedicationis differentiam sic facilius internosci-
 mus: qui homo est vel Deus refertur ad substantiam, 255
 qua est aliquid, id est homo vel Deus; qui iustus est
 refertur ad qualitatem, qua scilicet est aliquid, id est
 iustus; qui magnus, ad quantitatem, qua est aliquid, id
 est magnus. Nam in ceteris praedicationibus nihil tale
 est. Qui enim dicit esse aliquem in foro vel ubique, 260
 refert quidem ad praedicamentum quod est ‘ubi’, sed
 non quo aliquid est, velut iustitia iustus. Item cum dico

236 in omni praeterito H J Co X Y S   237 quoque D S
 243 facit et: facit H J Co X Y   251 nihil de eo Z D
 252 sed haec – datur *habet s.v.* N, *om.* Q   261 quidem:
 quippe H J Co X   262 quo: vel quod *s.v.* T² D

‘currit’ vel ‘regit’ vel ‘nunc est’ vel ‘semper est’, refertur
quidem vel ad facere vel ad tempus (si tamen interim
265 divinum illud ‘semper’ ‘tempus’ dici potest), sed non
quo aliquo aliquid est velut magnitudine magnum.
Nam situm passionemque requiri in Deo non oportet:
neque enim sunt.

Iamne patet quae sit differentia praedicationum?
270 Quod aliae quidem quasi rem monstrant, aliae vero
quasi circumstantias rei; quodque illa quae ita praedi-
cantur, ut esse aliquid rem ostendant, illa vero ut non
esse, sed potius extrinsecus aliquid quodam modo affi-
gant. Illa igitur, quae aliquid esse designant, ‘secundum
275 rem praedicationes’ vocentur. Quae cum de rebus subi-
ectis dicuntur, vocantur ‘accidentia secundum rem’;
cum vero de Deo, qui subiectus non est, ‘secundum
substantiam rei praedicatio’ nuncupatur.

5. Age nunc de relativis speculemur, pro quibus omne
280 quod dictum est sumpsimus ad disputationem; maxime
enim haec non videntur secundum se facere praedica-
tionem, quae perspicue ex alieno adventu constare per-
spiciuntur. Age enim, quoniam dominus ac servus rela-
tiva sunt, videamus utrumne ita sit ut secundum se sit
285 praedicatio, an minime. Atqui si auferas servum, abstu-
leris et dominum; at non etiam, si auferas albedinem,

265 tempus semper H J Co X, semper *om.* Z   266 ali-
quid: quod H J Co X   a magnitudine H J Co X   267 non
oportet in deo Y Z   275 praedicationis N Q, *corr.* N²
277 non est: est N Q, *corr.* N²   282 perspicue Q H J Y D
S: perspicuae Z L T N Co X, *sed a punctis notant* L N, per-
specue O   286 et dominum: et *s.v.* J, *punctis notant* H (*ut*
vid.) O, quoque *suprascribit* O², quoque Z Y, etiam D   at: an
O, aut H J Co   albedinem O (*corr.* O²) L Q N (*et mox*),
albadinem T N² (*et mox*)

abstuleris quoque album, sed interest, quod albedo accidit albo; qua sublata perit nimirum album. At in domino, si servum auferas, perit vocabulum quo dominus vocabatur; sed non accidit servus domino ut albedo albo, sed potestas quaedam, qua servus coercetur. Quae quoniam sublato deperit servo, constat non eam per se domino accidere sed per servorum quodam modo extrinsecus accessum.

Non igitur dici potest praedicationem relativam quidquam rei, de qua dicitur, secundum se vel addere vel minuere vel mutare. Quae tota non in eo quod est esse consistit, sed in eo quod est in comparatione aliquo modo se habere, nec semper ad aliud sed aliquotiens ad idem. Age enim, stet quisquam. Ei igitur si accedam dexter, erit ille sinister ad me comparatus, non quod ille ipse sinister sit, sed quod ego dexter accesserim. Rursus ego sinister accedo: item ille fit dexter, non quod ita sit per se dexter velut albus ac longus, sed quod me accedente fit dexter atque id quod est, a me et ex me est, minime vero ex sese.

Quare quae secundum rei alicuius, in eo quod ipsa est, proprietatem non faciunt praedicationem, nihil alternare vel mutare queunt nullamque omnino variare essentiam. Quocirca si pater ac filius ad aliquid dicuntur nihilque aliud, ut dictum est, differunt nisi sola relatione, relatio vero non praedicatur ad id de quo praedicatur quasi ipsa sit et secundum rem de qua dicitur,

288 qua albedine H J Co   289 quo O Z H J Co X Y S:
quod L T N Q D   290 albido O L T N Q, *corr.* O² T²
N²   295 per praedicationem H Co X   300 stet: stat H J
Co X   313 ipsa T, ipsum T *s.v.*

non faciet alteritatem rerum de qua dicitur, sed, si dici
 315 potest, quo quidem modo id quod vix intelligi potuit
 interpretatum est, personarum. Omnino enim magna
 regulae est veritas in rebus incorporalibus distantias ef-
 fici differentiis, non locis. Neque accessisse dici potest
 aliquid Deo, ut Pater fieret; non enim coepit esse um-
 320 quam Pater, eo quod substantialis quidem ei est pro-
 ductio Filii, relativa vero praedicatio Patris. Ac si me-
 minimus omnium in prioribus de Deo sententiarum, ita
 cogitemus processisse quidem ex Deo Patre Filium De-
 um et ex utrisque Spiritum sanctum; hos, quoniam in-
 325 corporales sint, minime locis distare. Quoniam vero Pa-
 ter Deus et Filius Deus et Spiritus sanctus Deus, Deus
 vero nullas habet differentias quibus differat ab Deo, a
 nullo eorum differt. Differentiae vero ubi absunt, abest
 pluralitas; ubi abest pluralitas, adest unitas. Nihil autem
 330 aliud gigni potuit ex Deo nisi Deus; et in rebus nume-
 rabilibus repetitio unitatum non facit modis omnibus
 pluralitatem. Trium igitur idonee constituta est unitas.

6. Sed quoniam nulla relatio ad se ipsum referri potest,
 idcirco quod ea secundum se ipsum est praedicatio
 335 quae relatione caret, facta quidem est trinitatis numero-
 sitas in eo quod est praedicatio relationis, servata vero

314 non faciet – dicitur *om.* N H Y, *del.* O², *add.* s.v.
 N² si dici potest: dici potest H S, si dici est H², *corr.* S²
 317 incorporalibus: corporalibus O Z N, *corr.* O² N²
 318 neque enim H J 319 coepit esse umquam O Z L T N
 Q: coepit umquam esse H Co X Y D S, umquam coepit esse J
 324 et ex: ex H J Co X Y D, *corr.* D² 327 ab deo: a deo
 H J Co X Y² 330 numeralibus O L H J, *corr.* O² L²
 332 idonea H J Co X Y 333 ad se ipsam H X s.v. 334 se
 ipsam O² H J X, se ipsum *corr.* O³

unitas in eo quod est indifferentia vel substantiae vel operationis vel omnino eius quae secundum se dicitur praedicationis. Ita igitur substantia continet unitatem, relatio multiplicat trinitatem; atque ideo sola singillatim 340 proferuntur atque separatim quae relationis sunt. Nam idem Pater qui Filius non est nec idem uterque qui Spiritus sanctus. Idem tamen Deus est Pater et Filius et Spiritus sanctus, idem iustus idem bonus idem magnus idem omnia quae secundum se poterunt praedicari. Sa- 345 ne sciendum est non semper talem esse relativam praedicationem ut semper ad differens praedicetur, ut est servus ad dominum: differunt enim. Nam omne aequale aequali aequale est et simile simili simile est et idem ei quod est idem idem est; et similis est relatio in Trini- 350 tate Patris ad Filium et utriusque ad Spiritum sanctum, ut eius quod est idem ad id quod est idem. Quod si id in cunctis aliis rebus non potest inveniri, facit hoc cognata caducis rebus alteritas. Nos vero nulla imaginatione diduci sed simplici intellectu erigi et ut quidque 355 intellegi potest ita aggredi etiam intellectu oportet.

Sed de proposita quaestione satis dictum est. Nunc vestri normam iudicii exspectat subtilitas quaestionis; quae utrum recte decursa sit an minime, vestrae statuet pronuntiationis auctoritas. Quod si, sententiae fidei 360

338 operationes O L T Q, *corr. omnes* 340 singillatim: singulatim H J Co X Y, sigillatim Z 343 idem: illud J, vel idem *s.v.* 351 patris O N H J Co X Y D S: patri O² Z L T N² Q 352 ad id quod est idem: ad id quod idem H J Co X Y 359 decursa O (*ex emend.*) Z L T N Q S: discursa H J Co X Y D, discussa D al. *s.v.* T statuet O Z L T N Q S Vall.: statuatur H J Co X Y D, al. *s.v.* T² Iohannes Glar.

fundamentis sponte firmissimae, opitulante gratia divina, idonea argumentorum adiumenta praestitimus, illuc perfecti operis laetitia remeabit unde venit effectus. Quod si ultra se humanitas nequivit ascendere, quantum imbecillitas subtrahit vota supplebunt.

361 firmissimae L T² H Y² D *Iohannes* (cfr. p. 47, 10) Vall. Peiper Rand: firmissime O, firmissima O² Z T N Q J X Y Co S

BOETHII DE SANCTA TRINITATE LIBER EXPLICIT HJX, finit liber incipit eiusdem O², *subscriptionem omittunt cett. codd.*

VTRVM PATER ET FILIVS
ET SPIRITVS SANCTVS DE DIVINITATE
SVBstantialiter PRAEDICENTVR

1. Quaero an Pater et Filius et Spiritus sanctus de divinitate substantialiter praedicentur an alio quolibet modo viamque indaginis hinc arbitror esse sumendam, unde rerum omnium manifestum constat exordium, id est ab ipsis catholicae fidei fundamentis. Si igitur inter- 5
rogem, an qui dicitur 'Pater' substantia sit, respondetur esse substantia. Quod si quaeram, an Filius substantia sit, idem dicitur. Spiritum quoque sanctum substantiam esse nemo dubitaverit. Sed cum rursus colligo Patrem

ANICII MANLII (ex MANILII Co) SEVERINI BOETHII V. C. ET INLUSTRIS (V.C. ET INLUSTRIS *om.* N) EX CSL. (EX CONSL. THX) ORDINARII (ORD. LTQH Co) PATRICII (EX MAG. OFF. *add.* N) AD IOHANNEM (IANUARIUM S) DIACONUM (DIACONEM S, ROMANUM *add.* s.v. O²) UTRUM PATER ET FILIUS ET SPIRITUS SANCTUS DE DIVINITATE SUBSTANTIALITER PRAEDICENTUR (DICENTUR Co) OHJ (vel tres sint substantiae J² s.v.) XLTNQS, INCIPIT EIUSDEM AD SANCTUM IOHANNEM DIACONUM ECCLESIAE ROMANAE UTRUM PATER ET FILIUS AC SPIRITUS SANCTUS DE DIVINITATE SUBSTANTIALITER PRAEDICENTUR Z, AD IOHANNEM DIACONEM ECCLISIAE ROMANAE UTRUM PATER ET FILIUS ET SPIRITUS SANCTUS DE DIVINITATE SUBSTANTIALITER PRAEDICENTUR D, *titulus deperditus in Y*

1 quaero *ex quae vero corr. in ras.* L T, qua vero *Excerpta* et spiritus: ac spiritus Z *Vall. Rand*

10 Filium Spiritum sanctum, non plures sed una occurrit
 esse substantia. Una igitur substantia trium nec separari
 ullo modo aut disiungi potest nec velut partibus in
 unum coniuncta est, sed est una simpliciter. Quaecum-
 15 oportet esse communia; idque signi erit, quae sint quae
 de divinitatis substantia praedicentur, quod quaecum-
 que hoc modo dicuntur, de singulis in unum collectis
 tribus singulariter praedicabuntur. Hoc modo si dici-
 mus: „Pater Deus est, Filius Deus est, Spiritus sanctus
 20 Deus est“, Pater Filius ac Spiritus sanctus unus Deus.
 Si igitur eorum una deitas una substantia est, licet Dei
 nomen de divinitate substantialiter praedicari.

2. Ita Pater veritas est, Filius veritas est, Spiritus
 sanctus veritas est; Pater Filius et Spiritus sanctus non
 25 tres veritates sed una veritas est. Si igitur una in his
 substantia una est veritas, necesse est veritatem substan-
 tialiter praedicari. De bonitate de incommutabilitate de
 iustitia de omnipotentia ac de ceteris omnibus, quae
 tam de singulis quam de omnibus singulariter praedica-
 30 mus, manifestum est substantialiter dici. Unde apparet
 ea quae cum in singulis separatim dici convenit nec ta-
 men in omnibus dici queunt, non substantialiter praedi-
 cari sed alio modo; qui vero iste sit, posterius quaeram.
 Nam qui Pater est, hoc vocabulum non transmittit ad
 35 Filium neque ad Spiritum sanctum. Quo fit ut non sit

13 est una: una N Q, est *add.* N² 16 quaecumque:
 cumque H J 18 praedicabuntur: praedicantur H J Co X Y
 31 cum in singulis: cum *om.* H J X Co Y, *ex* cum esse *corr.*
 O² dici convenit: oportet (*om.* dici) H J Co X, dici oportet Y
 32 non: nec H J Co X Y 35 sit *om.* T N Q

substantiale nomen hoc inditum; nam si substantiale esset, ut Deus ut veritas ut iustitia ut ipsa quoque substantia, de ceteris diceretur.

3. Item Filius solus hoc recipit nomen neque cum aliis iungit, sicut in Deo, sicut in veritate, sicut in ceteris quae superius dixi. Spiritus quoque non est idem qui Pater ac Filius. Ex his igitur intellegimus Patrem ac Filium ac Spiritum sanctum non de ipsa divinitate substantialiter dici sed alio quodam modo; si enim substantialiter praedicaretur, et de singulis et de omnibus singulariter diceretur. Haec vero ad aliquid dici manifestum est; nam et Pater alicuius pater est et Filius alicuius filius est, Spiritus alicuius spiritus. Quo fit ut nec trinitas quidem substantialiter de Deo praedicetur; non enim Pater trinitas (qui enim Pater est, Filius ac Spiritus sanctus non est) nec trinitas Filius nec trinitas Spiritus sanctus secundum eundem modum, sed trinitas quidem in personarum pluralitate consistit, unitas vero in substantiae simplicitate.

4. Quod si personae divisae sunt, substantia vero indivisa, necesse est quod vocabulum ex personis originem capit id ad substantiam non pertinere; at trinitatem personarum diversitas fecit: trinitas igitur non pertinet ad substantiam. Quo fit ut neque Pater neque Filius

36 si substantiale: substantiale Co X Y, substantiale nomen J, nomen *del.* J² 37 esset: est H J Co X Y 41 quoque sanctus Z L S *Excerpta* 48 spiritus: et spiritus X S, spiritus quoque J, spiritus sanctus quoque H spiritus est H J Co X Y nec: ne Z *Rand* 54 simplicitate substantiae T N Q S 55 indivisa est H Co, indivisa sit Z *Godescalcus Excerpta Glar. Rand*, sit *s.v. ut gloss.* X², vel est *s.v.* N² 57 at: ad L T N Q S (*cum pertinere coniunctum*), *corr.* L² T² N²

60 neque Spiritus sanctus neque trinitas de Deo substan-
 tialiter praedicetur, sed, ut dictum est, ad aliquid. Deus
 vero veritas bonitas omnipotentia substantia immutabi-
 litas virtus sapientia et quicquid huiusmodi excogitari
 potest substantialiter de divinitate dicuntur. Haec si se
 65 recte et ex fide habent, ut me instruas peto; aut si ali-
 qua re forte diversus es, diligentius intueri quae dicta
 sunt et fidem, si poteris, rationemque coniunge.

62 veritas bonitas O L T N Q S: bonitas veritas H J Co X
 Y, iustitia veritas bonitas D, veritas iustitia bonitas Z *Gode-
 scalcus Hincmarus edd.* 64 dicuntur: dicitur O² H J Co X
 Y, *vel* dicitur T² haec vero T² D 65 et ex: ex H J Co X Y
 D, *corr.* D² 66 diversum O N² es L² H² J Co X Y S:
 est O Z L T N Q D H 67 poteris O L² N H J Co² X Y
 D S *Glar. Vall. Peiper:* poterit Z L T Q *Rand,* potueris Co

subscriptionem omittunt libri

QVOMODO SVBSTANTIAE
IN EO QVOD SINT
BONAE SINT CVM NON SINT
SVBSTANTIALIA BONA

Postulas ut ex Hebdomadibus nostris eius quaestionis
obscuritatem, quae continet modum quo substantiae in
eo quod sint bonae sint, cum non sint substantialia bo-
na, digeram et paulo evidentius monstrem; idque eo
dicis esse faciendum, quod non sit omnibus notum iter 5
huiusmodi scriptionum. Tuus vero testis ipse sum
quam haec vivaciter fueris ante complexus. Hebdoma-
das vero ego mihi ipse commentor potiusque ad memo-
riam meam speculata conservo quam cuiquam partici-
po, quorum lascivia ac petulantia nihil a ioco risuque 10
patitur esse seiunctum. Prohinc tu ne sis obscuritatibus

ITEM (INCIPIT Z, *eras.* Z²) EIVSDEM (EIVSDEM MO-
DI J) AD EVNDEM. QVOMODO SVBSTANTIAE IN
EO QUOD SINT (SINT OZLTQN²Co: SVNT
HJXYDS, SIT N) BONAE SINT (SVNT D) CVM NON
SINT SVBSTANTIALIA BONA *codd.*, incipit eiusdem ad
eundem *Iohannes*

1 ebdomadibus LT N Q Y (*et ebdomadas lin.* 7) 3 quod
sint: quod sunt H Y D, quod sit J bonae: bona O L T Q,
corr. L² T² 4 postulas *ante* paulo *iterant* H J Co X Y
5 faciendum esse H J Co X Y sit *ex* sint T² N² Q² 6 scrip-
tionum: discriptionum O², vel inscriptionum *s.v.* T², inscriptio-
num D 8 ipse mihi H J Co X Y potiusque *ex* potius quae
L² T² N² 9 meam: mei H J Co X Y speculatas H J Co
X 11 seiunctum *Rand.* pp. 448–449: coniunctum *codd.* *Io-*
hannes, disiunctum *Glar. Vall. Peiper*

brevitatis adversus, quae cum sint arcani fida custodia
tum id habent commodi, quod cum his solis qui digni
sunt conloquuntur. Ut igitur in mathematica fieri solet
15 ceterisque etiam disciplinis, praeposui terminos regulas-
que quibus cuncta quae sequuntur efficiam.

I. Communis animi conceptio est enuntiatio, quam
quisque probat auditam. Harum duplex modus est.
Nam una ita communis est, ut omnium sit hominum,
20 veluti si hanc proponas: „Si duobus aequalibus aequalia
auferas, quae relinquuntur aequalia esse“, nullus id in-
tellegens negat. Alia vero est doctorum tantum, quae
tamen ex talibus communis animi conceptionibus venit,
ut est: „Quae incorporalia sunt, in loco non esse“, et
25 cetera; quae non vulgus sed docti comprobant.

II. Diversum est esse et id quod est; ipsum vero esse
nondum est, at vero quod est, accepta essendi forma, est
atque consistit.

III. Quod est participare aliquo potest, sed ipsum esse
30 nullo modo aliquo participat. Fit enim participatio cum
aliquid iam est; est autem aliquid, cum esse susceperit.

16 quibusque (*vel* quibus quae) sequuntur cuncta efficiam
H J Co X Y 19 hominum sit Z *Excerpta Vall.* 21 re-
linquantur O Z *Excerpta Glar. Rand* intellegens: intellectus
H J Co 22 neget Z D *Excerpta Vall. Rand* 23 commu-
nis *codd. Iohannes 51, 13 Vall. Peiper:* communibus
Rand 24 ut est hoc H J Co X Y 26 vero: enim O (*ut*
vid.) Z S *Glar. Vall. Rand* 27 nondum: non deum L T N
Q, *corr.* L² T² N² 30 aliquo: ab aliquo H J Co X
31 susceperit: ceperit H Co X, suscepit J

IV. Id quod est habere aliquid praeterquam quod ipsum est potest; ipsum vero esse nihil aliud praeter se habet admixtum.

V. Diversum tantum esse aliquid et esse aliquid in eo 35 quod est; illic enim accidens hic substantia significatur.

VI. Omne quod participat, eo quod est esse, ut sit; alio vero participat, ut aliquid sit. Ac per hoc id quod est participat eo quod est esse, ut sit; est vero, ut participet alio quolibet. 40

VII. Omne simplex esse suum et id quod est unum habet.

VIII. Omni composito aliud est esse, aliud ipsum est.

IX. Omnis diversitas discors, similitudo vero appetenda est; et quod appetit aliud, tale ipsum esse naturaliter 45 ostenditur quale est illud hoc ipsum quod appetit.

Sufficiunt igitur quae praemisimus; a prudente vero rationis interprete suis unumquodque aptabitur argumentis.

Quaestio vero huiusmodi est. Ea quae sunt bona sunt; tenet enim communis sententia doctorum omne 50 quod est ad bonum tendere, omne autem tendit ad simile. Quae igitur ad bonum tendunt, bona ipsa sunt.

35 diversum: diversum est Z J Y D *edd.*, est *add. s.v.* O² T² S² tantum: tamen O² H J Co X Y S, autem *Glar.* esse aliquid: est esse aliquid H Co X 37 quod: quod est X² Y (*ut vid.*) S² Iohannes 52, 29 *edd.* eo quod est esse: *scl.* esse participat; *ita interpretatus (ut scholion libri H), plerosque libros secutus sum* 48 suis: sui T N Q, *corr.* T²

Sed quemadmodum bona sint, inquirendum est, utrumne participatione an substantia.

- 55 Si participatione, per se ipsa nullo modo bona sunt; nam quod participatione album est, per se in eo quod ipsum est album non est. Et de ceteris qualitatibus eodem modo. Si igitur participatione sunt bona, ipsa per se nullo modo bona sunt: non igitur ad bonum tendunt. Sed concessum est. Non igitur participatione sunt bona sed substantia.

- Quorum vero substantia bona est, id quod sunt bona sunt; id quod sunt autem habent ex eo quod est esse. Esse igitur ipsorum bonum est; omnium igitur rerum
65 ipsum esse bonum est. Sed si esse bonum est, ea quae sunt in eo quod sunt bona sunt idemque illis est esse quod boni esse; substantialia igitur bona sunt, quoniam non participant bonitatem. Quod si ipsum esse in eis bonum est, non est dubium quin substantiali cum sint
70 bona, primo sint bono similia ac per hoc hoc ipsum bonum erunt; nihil enim illi praeter se ipsum simile est. Ex quo fit ut omnia quae sunt Deus sint, quod dictu nefas est. Non sunt igitur substantialia bona ac per hoc non in his est esse bonum; non sunt igitur in eo quod

53 bona sint: bona sunt H J Co X Y   64 ipsorum igitur H J Co X   64 omnium – 65 bonum est *om.* L X, *add.* L²
67 boni esse: bonum esse T², bonis esse L², bona esse D S, bonum est H, boni est J Co, bonis est X   68 participant: participat O T N Q, *corr.* O² T² N² bonitate H J Co Y, bonitati X   69 quin: qui in O Z L T N Q, *corr.* O² L² T² substantiali (*sch.* esse) O Z L T N Q: substantialia T² D S H J Co X Y *edd.*   70 primo ... bono: primo ... bona Z L T Q S J X, *corr.* Z² L² T² J², prima ... bona N, *corr.* N²
74 in his: his H J Co X

sunt bona. Sed nec participant bonitate; nullo enim mo- 75
do ad bonum tenderent. Nullo modo igitur sunt bona.

Huic quaestioni talis poterit adhiberi solutio. Multa
sunt quae, cum separari actu non possunt, animo tamen
et cogitatione separantur; ut cum triangulum vel cetera 80
subiecta materia nullus actus separat, mente tamen se-
gregans ipsum triangulum proprietatemque eius praeter
materiam speculatur. Amoveamus igitur primi boni
praesentiam paulisper ex animo, quod esse quidem con-
stat idque ex omnium doctorum indoctorumque sen-
tentia barbararumque gentium religionibus cognosci 85
potest. Hoc igitur paulisper amoto ponamus omnia es-
se, quae sunt, bona atque ea consideremus quemadmo-
dum bona esse possent, si a primo bono minime deflu-
xissent. Hinc intueor aliud in eis esse quod bona sunt,
aliud quod sunt. 90

Ponatur enim una eademque substantia bona esse al-
ba, gravis, rotunda. Tunc aliud esset ipsa illa substantia,
aliud eius rotunditas, aliud color, aliud bonitas; nam si
haec singula idem essent quod ipsa substantia, idem es-
set gravitas quod color, quod bonum, et bonum quod 95
gravitas: quod fieri natura non sinit. Aliud igitur tunc
in eis esse, aliud aliquid esse, ac tunc bona quidem es-

75 bonitate: vel bonitatem *s.v.* T N, bonitatem S (*ut vid.*)
Rand, bonitati O² X 77 talis esse poterit (*s.v.* adhiberi H)
solutio H J, poterit esse solutio talis X, talis poterit esse resolu-
tio Co 80 a subiecta Z H J Co X *Vall. Rand*, a punctis notat
J² materiae T² actu T² D S² *Iohannes Rand* 85 barbararumque
L² T N² Q D: barbarumque O L H J Co X S *malit Rand*, pp. 449–450,
barbarorumque N, barbararum quoque O² Z D 89 in eis aliud esse H J Co X
95 color *ante* quod bonum *add. Tester* 97 *prius* esse L T N Q: esset O, esset
esse O² Z H J Co X D *edd.*

sent, esse tamen ipsum minime haberent bonum. Igitur
si ullo modo essent, non a bono ac bona essent, ac non
100 idem essent quod bona, sed eis aliud esset esse aliud
bonis esse.

Quod si nihil omnino aliud essent nisi bona neque
gravia neque colorata neque spatii dimensione distenta
nec ulla in eis qualitas esset, nisi tantum bona essent,
105 tunc non res sed rerum viderentur esse principium, nec
potius viderentur sed videretur; unum enim solumque
est huiusmodi, quod tantum bonum aliudque nihil sit.

Quae quoniam non sunt simplicia, nec esse omnino
poterant, nisi ea id quod solum bonum est esse voluis-
110 set, idcirco, quoniam esse eorum a boni voluntate de-
fluxit, bona esse dicuntur. Primum enim bonum, quoni-
am est, in eo quod est bonum est; secundum vero
bonum, quoniam ex eo fluxit cuius ipsum esse bonum
est, ipsum quoque bonum est. Sed ipsum esse omnium
115 rerum ex eo fluxit quod est primum bonum et quod
bonum tale est ut recte dicatur, in eo quod est, esse
bonum. Ipsum igitur eorum esse bonum est; tunc enim
in eo.

Qua in re soluta quaestio est. Idcirco enim, licet in
120 eo quod sint bona sint, non sunt tamen similia primo

99 ullo T² H X D Vall. Rand: nullo cett. codd. Glar. (si ul-
-sic- J) 101 bonis: bonum H, bona O² T² D S, boni N,
item T² 104 tantum O Z L² D H J X S: tamen L T Co, om.
N Q 105 viderentur H J Co X D: videretur O Z L T N Q,
videtur S 106 sed videretur om. H, sed videret T S, corr. S²
118 post in eo add. bona sunt H J Co X Y, quod essent non
essent bona si a primo bono minime defluxissent add. D Pei-
per, sed cfr. Rand, pp. 450-451. 120 quod sunt ex quod
sint corr. O² L²

bono, quoniam non, quoquo modo sint res, ipsum esse earum bonum est, sed quoniam non potest esse ipsum esse rerum nisi a primo esse defluerit, id est bono, idcirco ipsum esse bonum est nec est simile ei a quo est. Illud enim quoquo modo sit bonum est in eo quod 125 est; non enim aliud est praeterquam bonum. Hoc autem nisi ab illo esset, bonum fortasse esse posset, sed bonum in eo quod est esse non posset. Tunc enim participaret forsitan bono; ipsum vero esse, quod non haberent a bono, bonum habere non possent. Igitur sublato ab his bono primo mente et cogitatione, ista, licet essent bona, tamen in eo quod essent, bona esse non possent, et quoniam actu non potuere exsistere, nisi illud ea quod vere bonum est produxisset, idcirco et esse eorum bonum est et non est simile substantiali bo- 135 no id quod ab eo fluxit; et nisi ab eo fluxissent, licet essent bona, tamen, in eo quod sunt, bona esse non possent, quoniam et praeter bonum et non ex bono essent, cum illud ipsum bonum primum [est] et ipsum esse sit et ipsum bonum et ipsum esse bonum, ut non etiam 140 alba, in eo quod sunt, alba esse oportebit ea quae alba sunt, quoniam ex voluntate dei fluxerunt, ut essent; al-

121 quoquo: quoque L T N Q, *corr.* L² T² N², vel quomodo O² *mg.*, quo modo S, *corr.* S² 127 bonum est H J X Co 129 vero O² Z L T² N² J Co X Y D S²: vere O (*ut vid.*) T N Q S, *om.* H 131 primo bono H J Co X Y 139 est *secl. Tester* 140 ut O L T N Q: at O² Z T² H² J Co Y D *edd.*, an X, ac H 142–143 ut essent; alba, minime Vall. *Peiper Rand.*: ut essent alba? Minime *Tester* (*post alba iam dist.* T D) alba minime *in ras.* O², *ex albamine corr.* L² Q²

ba, minime. Aliud enim est esse, aliud albis esse; hoc ideo, quoniam qui ea ut essent effecit, bonus quidem
 145 est, minime vero albus. Voluntatem igitur boni comita-
 tum est ut essent bona in eo quod sunt; voluntatem
 vero non albi non est comitata talis eius quod est pro-
 prietas, ut esset album in eo quod est; neque enim ex
 albi voluntate defluerunt. Itaque quia voluit esse ea
 150 alba, qui erat non albus, sunt alba tantum; quia vero
 voluit ea esse bona, qui erat bonus, sunt bona in eo
 quod sunt.

Secundum hanc igitur rationem cuncta oportet esse
 iusta, quoniam ipse iustus est qui ea esse voluit ? Ne
 155 hoc quidem. Nam bonum esse essentiam, iustum vero
 esse actum respicit. Idem autem est in eo esse quod
 agere; idem igitur bonum esse quod iustum. Nobis
 vero non est idem esse quod agere; non enim simpli-
 ces sumus. Non est igitur nobis idem bonis esse quod

143 enim est: est enim Q D *Rand*, enim Y albis O Z L T
 N Q: alba T² H J Co X Y D S, album O² 145 comitatum
 est O² Z T² D *Peiper Rand in editione*: comitata sunt H J Co
 X Y *Vall. item Rand, Der dem Boethius etc., p. 452*, comita-
 tam est L T N Q, comitata est O L² 147 non albi: albi H
 J Co X, non *add. s.v.* H² non est comitata: non est comita-
 tum O² H² Y, non sunt comitata H J Co X *Vall. Rand loco*
citato talis: ut talis O (*corr.* O²) L² H J Co X Y eius quod
 est O Z S *Rand*: est eius quod est N Q, ei est quod est O² H
 J X Y (ei esset Y, ei est quod proprietas Co, esset *supra* ei
item Co), eius est L, ei quidem T D (quod est T² *s.v. ut*
gloss.), eius esset quod est L² 150 tantum: tamen T N Q
 X Y, *corr.* T² 154 ne hoc: vel in nec *s.v.* T², in hoc N
 Q 155 ad essentiam H J Co X Y 156 ad actum H J
 Co X Y 157 idem igitur—158 quod agere *om.* H Co, *add.*
in mg. Co² igitur idem J Co² X 159 bonis: bonum H,
 boni J Co X, bonos D

iustis, sed idem nobis est esse omnibus in eo quod 160
 sumus. Bona igitur omnia sumus, non etiam iusta.
 Amplius bonum quidem generale est, iustum vero spe-
 ciale nec species descendit in omnia. Idcirco alia qui-
 dem iusta, alia aliud, omnia bona.

160 iustum H, iusti O² J Co X, iustos D *post* omnibus
add. bonum H, bonis *add.* J Co X Y 161 sumus O Z L T
 N Q D S² *Iohannes Peiper:* sunt H J Co X Y *Glar. Vall.*
Rand 164 alia aliud O² Z T² Y D S *Peiper Rand:* alia ad
 aliud O L T N Q *et* O³ *mg. Vall.*, at alia aliud H J Co X

actenus boetius Q, explicit D, explicit liber III O, finit S,
subscriptionem om. cett.

⟨DE FIDE CATHOLICA⟩

Christianam fidem novi ac veteris Testamenti pandit auctoritas; et quamvis nomen ipsum Christi vetus intra semet continuerit instrumentum eumque semper signaverit affuturum quem credimus per partum virginis iam
5 venisse, tamen in orbem terrarum ab ipsius nostri Salvatoris mirabili manasse probatur adventu.

Haec autem religio nostra, quae vocatur christiana atque catholica, his fundamentis principaliter nititur, asserens ex aeterno, id est ante mundi constitutionem,
10 ante omne videlicet quod temporis potest retinere vocabulum, divinam Patris et Filii ac sancti Spiritus exstitisse substantiam, ita ut Deum dicat Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, nec tamen tres deos sed unum: Patrem itaque habere Filium ex sua substantia
15 genitum et sibi nota ratione coaeternum, quem Filium eatenus confitetur, ut non sit idem qui Pater est; neque Patrem aliquando fuisse Filium, ne rursus in infinitum humanus animus divinam progeniem cogitaret; neque

eiusdem *** incipit O², incipit liber Boethii de fide christiana X², ista epistola in aliis libris non invenitur S, *inscriptionem om. cett.*, Incipit eiusdem brevis fidei Christianae complexio Vallinus, Incerti de fide catholica ex codice Einsidlensi 235 Peiper (et cf. *ibid.*, p. XXII)

3 designaverit H J Co X Y, significaverit Vall. 10 retinere potest temporis vocabulum H J Co X Y 11 ac sancti spiritus O L T Q: et spiritus sancti H J Co X Y Vall., ac spiritus sancti S Peiper Rand 12 ita ut — 14 unum om. H J Co X 16 confitetur fides H Co X Y, confidenter fides J

Filium, in eadem natura qua Patri coaeternus est, aliquando fieri Patrem, ne rursus in infinitum divina progenies tenderetur; sanctum vero Spiritum neque Patrem esse neque Filium atque ideo in illa natura nec genitum nec generantem sed a Patre quoque procedentem vel Filio; qui sit tamen processione istius modus ita non possumus evidenter dicere, quemadmodum generationem Filii ex paterna substantia non potest humanus animus aestimare. Haec autem ut credantur, vetus ac nova informat instructio. De qua velut arce religionis nostrae multi diversa et humaniter atque, ut ita dicam, carnaliter sentientes adversa locuti sunt, ut Arrius qui, licet Deum dicat Filium, minorem tamen Patre multipliciter et extra Patris substantiam confitetur. Sabelliani quoque non tres existentes Personas sed unam ausi sunt adfirmare, eundem dicentes Patrem esse qui Filius est eundemque Filium qui Pater est atque Spiritum sanctum eundem esse qui Pater et Filius est; ac per hoc unam dicunt esse personam sub vocabulorum diversitate signatam.

Manichaei quoque, qui duo principia sibi coaeterna et adversa profitentur, unigenitum Dei esse non credunt. Indignum enim iudicant si Deus habere filium videatur, nihil aliud cogitantes nisi carnaliter, ut quia haec generatio duorum corporum commixtione procedit illic quoque indignum esse intellectum huiusmodi applicare; quae res eos nec vetus facit recipere Testamentum neque in integro novum. Nam sicut illud om-

19 confiteamur filium H J X, confiteamur filium Co
 34 eundemque J Co X 37 sub: sed H J Co X 40 non
 credunt unigenitum esse dei H J Co X Y, *corr.* Y² 43 cor-
 porum *om.* H J Co X Y

nino error eorum non recipit, ita ex virgine generationem Filii non vult admittere, ne humano corpore polluta videatur Dei fuisse natura. Sed de his hactenus;
 50 suo enim loco ponentur sicut ordo necessarius postulavit.

Ergo divina ex aeterno natura et in aeternum sine aliqua mutabilitate perdurans sibi tantum conscia voluntate sponte mundum voluit fabricare eumque cum
 55 omnino non esset fecit ut esset, nec ex sua substantia protulit, ne divinus natura crederetur, neque aliunde molitus est, ne iam exstitisse aliquid quod eius voluntatem existentiae propriae natura iuvaret atque esset quod neque ab ipso factum esset et tamen esset; sed
 60 verbo produxit caelos, terram creavit, ita ut caelesti habitatione dignas caelo naturas efficeret ac terrae terrena componeret. De caelestibus autem naturis, quae universaliter vocatur angelica, quamvis illic distinctis ordinibus pulchra sint omnia, pars tamen quaedam, plus appetens quam ei natura atque ipsius auctor naturae
 65 tribuerat, de caelesti sede proiecta est; et quoniam angelorum numerum, id est supernae illius civitatis cuius cives angeli sunt, imminutum noluit conditor permanere, formavit ex terra hominem atque spiritu vitae animavit,
 70 ratione composuit, arbitrii libertate decoravit eumque praefixa lege paradisi deliciis constituit, ut, si sine pec-

48 amittere T Q   53 tantum O L T H J S: tamen Q Co Y, om. X   56 divinus ex divinis T², divina O²   58 existentiae O L T Q S: existentia T² H J Co X Y *Peiper Rand*, existentem O² (*ut vid.*) propriae: proprie L² H, in propria O² natura O² L T Q S: naturae O H J Co X Y *Vall. Peiper Rand*   59 et quod neque H J Co X Y *prius esset ex* et L² T²   66 et quoniam: quoniam L T Q X S (et *add.* S²) *Peiper*

cato manere vellet, tam ipsum quam eius progeniem angelicis coetibus sociaret, ut quia superior natura per superbiae malum ima petierat, inferior substantia per humilitatis bonum ad superna conscenderet. Sed ille 75 auctor invidiae non ferens hominem illuc ascendere ubi ipse non meruit permanere, temptatione adhibita fecit etiam ipsum eiusque comparem, quam de eius latere generandi causa formator produxerat, inoboedientiae suppliciis subiacere, ei quoque divinitatem adfuturum 80 promittens, quam sibi dum arroganter usurpat elisus est. Haec autem revelante Deo Moysi famulo suo comperta sunt, cui etiam humani generis conditionem atque originem voluit innotescere, sicut ab eo libri prolati testantur. Omnis enim divina auctoritas his modis constare 85 videtur, ut aut historialis modus sit, qui nihil aliud nisi res gestas enuntiet, aut allegoricus, ut non illic possit historiae ordo consistere, aut certe ex utrisque compositus, ut et secundum historiam et secundum allegoriam manere videatur. Haec autem pie intelligentibus et 90 veraci corde tenentibus satis abundeque relucet. Sed ad ordinem redeamus.

Primus itaque homo ante peccatum cum sua coniuge incola paradisi fuit. At ubi aurem praebuit suasori et conditoris praeceptum neglexit attendere, exul effectus, 95 terram iussus excolere atque a paradisi fine seclusus in ignotis partibus sui generis posteritatem transposuit atque poenam quam ipse primus homo praevaricationis reus exceperat generando transmisit in posteros. Hinc

73 per *om.* H Q, superbiae per malum Co 75 conscen-
derat H J Co X Y, *corr.* J² X² 80 affuturum O L T Q:
affuturam O² T² H J Co X Y S *Peiper Rand* 89 ut et: ut H
J Co X Y 96 fine: sinu H J Co X S² (*ut vid.*) Vall. Rand,
pp. 452–453. 99 posteros ex postero L² T²

100 factum est ut et corporum atque animarum corruptio et
 mortis proveniret interitus primusque mortem in Abel
 filio suo meruit experiri, ut quanta esset poena quam
 ipse exceperit probaret in subole. Quod si ipse primus
 moreretur, nesciret quodam modo ac, si dici fas est, nec
 105 sentiret poenam suam, sed ideo expertus in altero est,
 ut quid sibi iure deberetur contemptor agnosceret et
 dum poenam mortis sustinet, ipsa exspectatione fortius
 torqueretur. Hoc autem praevaricationis malum, quod
 in posteros naturaliter primus homo transfuderat, qui-
 110 dam Pelagius non admittens, proprii nominis haeresim
 dedicavit, quam catholica fides a consortio sui mox rep-
 pulisse probatur. Ab ipso itaque primo homine proce-
 dens humanum genus ac multiplici numerositate suc-
 crescens erupit in lites, commovit bella, occupavit
 115 terrenam miseriam qui felicitatem paradisi in primo pa-
 tre perdiderat. Nec tamen ex his defuerunt quos sibi
 conditor gratiae sequestraret eiusque placitis inservi-
 rent; quos licet meritum naturae damnaret, futuri tamen
 sacramenti et longe postmodum proferendi faciendo
 120 participes perditam voluit reparare naturam. Impletus
 est ergo mundus humano genere atque ingressus est
 homo vias suas, qui malitia propriae contumaciae de-
 spexerat conditorem. Hic volens Deus per iustum poti-
 us hominem reparare genus humanum quam manere

101 praeveniret H J Co X, preveret Y   103 exceperat O
 Co Y, exciperit X   subole O L² H J Co Y: sobole L T Q X S
 110 admittens: amittens *vel* ammittens Co O L T Q, *corr.* O² L²
 T²   115 qui O L T Q S *Vall. Peiper*: quod T² H J Co X Y,
 quia *Rand*   120 reparare O² (*ut vid.*) H J Co X Y S: sepa-
 rare O (*ut vid.*) L Q, superare T   122 dispexerat T Q Co
 X   123 hic O L T Q: hinc O² T² H J Co X Y S *Vall.*
Rand   124 quam: qui X Y

protervum, poenalem multitudinem effusa diluvii inun- 125
datione, excepto Noe iusto homine cum suis liberis at-
que his quae secum in arcam introduxerat, interire per-
misit. Cur autem per arcae lignum voluerit iustos
eripere, notum est divinarum scripturarum mentibus
eruditis. Et quasi prima quaedam mundi aetas diluvio 130
ultiore transacta est.

Reparatur itaque humanum genus atque propriae na-
turae vitium, quod praevaricationis primus auctor infu-
derat, amplecti non destitit. Crevitque contumacia
quam dudum diluvii unda puniverat et qui numerosam 135
annorum seriem permissus fuerat vivere, in brevitate
annorum humana aetas addicta est. Maluitque Deus
non iam diluvio punire genus humanum, sed eodem
permanente eligere viros per quorum seriem aliqua ge-
neratio commearet, ex qua nobis Filium proprium ve- 140
stitum humano corpore mundi in fine concederet.
Quorum primus est Abraham, qui cum esset aetate
confectus eiusque uxor decrepita, in senectute sua re-
promissionis largitione habere filium meruerunt. Hic
vocatus est Isaac atque ipse genuit Iacob. Idem quoque 145
duodecim patriarchas non reputante Deo in eorum nu-
mero quos more suo natura produxerat. Hic ergo
Iacob cum filiis ac domo sua transigendi causa Aegyp-
tum voluit habitare atque illic per annorum seriem mul-

127 quae O L T² Q H J Co X Y: quos L² T Y² S *mg.*, *om.* S
128 voluerit: voluit Co Y 130 quasi *ex* quae si L² T²
140 ex qua – 141 concederet *om.* H J Co X, *add. in mg.* Co²
148 transigendi: transiendi T Q, trasiendi S, *corr.* S² *post*
transigendi *add.* famem videlicet T² *mg.* H J Co X, victus
add. O² 149 *post* seriem *add.* infra O H J Co X S, *del.* S²,
post multitudo *add.* L²

150 titudo concrescens coeperunt suspicioni esse Aegyptia-
 cis imperiis eosque Pharaon magna ponderum mole
 premi decreverat et gravibus oneribus affligebat. Tan-
 dem Deus Aegyptii regis dominationem despiciens di-
 viso mari Rubro, quod numquam antea natura ulla co-
 155 gnoverat, suum transduxit exercitum actore Moyse et
 Aaron. Postea igitur pro eorum egressione altis Aegyp-
 tus plagis vastata est, cum nollet dimittere populum.
 Transmisso itaque, ut dictum est, mari Rubro venit per
 deserta eremi ad montem qui vocatur Sina, ibique uni-
 160 versorum conditor Deus, volens sacramenti futuri gra-
 tia populos erudire, per Moysen data lege constituit
 quemadmodum et sacrificiorum ritus et populorum
 mores instruerentur. Et cum multis annis multas quo-
 que gentes per viam debellassent, venerunt tandem ad
 165 fluvium qui vocatur Iordanis duce iam Iesu Nave filio
 atque ad eorum transitum quemadmodum aquae maris
 Rubri ita quoque Iordanis fluentia siccata sunt; perven-
 tumque est ad eam civitatem quae nunc Hierosolyma
 vocatur. Atque dum ibi Dei populus moraretur, post
 170 iudices et prophetas reges instituti leguntur, quorum

150 concrescens O H J Co X Y S² Vall.: crescens L T Q S
Peiper suspicioni esse *Peiper Rand, p. 454*: suspicione O L²
in rasura, suspicione haberi O², esse suspicione Y, suspicio
 *** T, suspiciones Q, suspicio esse S, subici H J Co X T² S²,
 esse suspicioni Vall. 151 pharaon O T Q, corr. O² T²
 152 deprimi H J Co X 155 actore L T Q S *Peiper*: auctore O
 H J Co X S² *Rand*, ductore *in ras.* O² Y Vall. moysen O L T
 Q S, corr. O² T² S² 156 postea igitur *an* antea igitur? *An*
totum Kolon 156 (Postea) – 157 (populum) *ante* 152 (Tandem)
traiciendum est? 159 sinai O (corr. O²) Vall. *Rand*
 160 conditor *om.* H J Co X Y 165 filio nave H J Co X Y
 Vall. 168 ad eam: per eam H J Co X Y Vall. 169 voci-
 tatur O L Q populus dei H J Co X Y

post Saulem primatum David de tribu Iuda legitur adeptus fuisse. Descendit itaque ab eo per singulas successiones regium stemma perductumque est usque ad Herodis tempora, qui primus ex gentilibus memoratis populis legitur imperasse. Sub quo exstitit beata virgo 175 Maria, quae de Davitica stirpe provenerat, quae humani generis genuit conditorem. Hoc autem, ideo quia multis infectus criminibus mundus iacebat in morte, electa est una gens in qua dei mandata clarescerent, ibique missi prophetae sunt et alii sancti viri per quorum ad- 180 monitionem ipse certe populus ab amore pervicaciae revocaretur. Illi vero eosdem occidentes in suae nequitiae perversitate manere voluerunt.

Atque iam in ultimis temporibus non prophetas neque alios sibi placitos sed ipsum unigenitum suum De- 185 us per virginem nasci constituit, ut humana salus quae per primi hominis inoboedientiam deperierat per hominem Deum rursus repararetur et, quia exstiterat mulier quae causam mortis prima viro suaserat, esset haec secunda mulier quae vitae causam humanis visceribus ap- 190 portaret. Nec vile videatur quod Dei Filius ex virgine natus est, quoniam praeter naturae modum conceptus et editus est. Virgo itaque de Spiritu sancto incarnatum dei Filium concepit, virgo peperit, post eius editionem

172 per singulas successiones *om.* H J Co X Y   173 perductum quae L T Q, *corr.* L² T²   176 de *om.* T H J Co X *Peiper* davidica *Vall. Rand*   181 ab amore O²: ut amore O L T Q, amore T², a morte H J Co X Y, a tumore *s.v.* Co² *Vall. Rand, p. 454*, ut tumore (*ut vid.*) S², ut a morte S
184 iam *om.* H J Co X   189 prima: primo H J Co X S *Vall.*   192 quoniam: quando O S   praeter *ex pater* O² L²

195 virgo permansit; atque hominis factus est idemque Dei
Filius, ita ut in eo et divinae naturae radiaret splendor
et humanae fragilitatis appareret assumptio. Sed huic
tam sanae atque veracissimae fidei exstiterunt multi qui
diversa garrissent et praeter alios Nestorius et Eutyches
200 repertores haereseos exstiterunt, quorum unus homi-
nem solum, alter Deum solum putavit asserere nec hu-
manum corpus quod Christus induerat de humanae
substantiae participatione venisse. Sed haec hactenus.

Crevit itaque secundum carnem Christus, baptizatus
205 est, ut qui baptizandi formam erat ceteris tributurus,
ipse primus quod docebat exciperet. Post baptismum
vero elegit duodecim discipulos, quorum unus traditor
eius fuit. Et qui sanam doctrinam Iudaeorum populus
non ferebat, eum inlata manu crucis supplicio pereme-
210 rant. Occiditur ergo Christus, iacet tribus diebus ac
noctibus in sepulcro, resurgit a mortuis, sicut ante con-
stitutionem mundi ipse cum Patre decreverat, ascendit
in caelos ubi, in eo quod Dei Filius est, numquam de-
fuisse cognoscitur, ut assumptum hominem, quem dia-
215 bolus non permiserat ad superna conscendere, secum
Dei Filius caelesti habitatione sustolleret. Dat ergo for-
mam discipulis suis baptizandi, docendi salutaria, effici-
entiam quoque miraculorum atque in universum mun-

195 idemque dei: idem deique H J X   198 extiterant T Q
199 eutyches L T: eutycles Q, eutiches Co X Y S, eutices O H J
203 hactenus H S²: actenus S *cett. codd.*   208 quia H J Co X
Y, ex qui O² L² T²   209 peremerant O L T *Peiper*: peremerunt
O² Q H J Y² S *Vall. Rand.*, perimerunt Co X Y   211 mundi
constitutionem J Co X Y, mundi *om.* H   213 filius dei H J Co
X Y   216 habitatione O L T Q J Y S² *Peiper*: habitationi H J²
Co X S *Vall. Rand.*

dum ad vitam praecipit introire, ut praedicatio salutaris non iam in una tantum gente sed orbi terrarum praedica- 220 retur. Et quoniam humanum genus naturae merito, quam ex primo praevaricatore contraxerat, aeternae poenae iaculis fuerat vulneratum nec salutis suae erat idoneum, quod eam in parente perdiderat, medicinalia quaedam tribuit sacramenta, ut agnosceret aliud sibi deberi per 225 naturae meritum, aliud per gratiae donum, ut natura nihil aliud nisi poenae summitteret, gratia vero, quae nullis meritis attributa est, quia nec gratia diceretur si meritis tribueretur, totum quod est salutis suae ferret.

Diffunditur ergo per mundum caelestis illa doctrina, 230 adunantur populi, instituuntur ecclesiae, fit unum corpus quod mundi latitudinem occuparet, cuius caput Christus ascendit in caelos, ut necessario caput suum membra sequerentur. Haec itaque doctrina et praesentem vitam bonis informat operibus et post consumma- 235 tionem saeculi resurrectura corpora nostra praeter corruptionem ad regna caelestia pollicetur, ita ut qui haec bene ipso donante vixerit, esset in illa resurrectione beatissimus, qui vero male, miser post munus resurrectionis adesset. Et hoc est principale religionis nostrae, ut 240 credat non solum animas non perire, sed ipsa quoque corpora, quae mortis adventus resolverat, in statum pristinum futura de beatitudine reparari. Haec ergo ecclesia catholica per orbem diffusa tribus modis probatur

219 praecipit O L T Q: praecepit H J Co X Y S   220 iam
in: iam O² H J Co X   226 naturae O² L   229 salutis suae
ferret O: saluti sue ferret T Q, salutis afferret T² H J Co X Y
Rand, salutis offerret L² S, salutis ve ferret L, salutis suae affer-
ret Vall., saluti suae afferret Peiper   237 haec O T: hic L T²
Q H J Co X Y S Vall., per haec O²

245 exsistere: quidquid in ea tenetur, aut auctoritas est
 Scripturarum aut traditio universalis aut certe propria
 et particularis instructio. Sed auctoritate tota constringi-
 tur, universali traditione maiorum nihilominus tota, pri-
 vatis vero constitutionibus et propriis informationibus
 250 unaquaeque vel pro locorum varietate vel prout cuique
 bene visum est subsistit et regitur. Sola ergo nunc est
 fidelium expectatio qua credimus adfuturum finem
 mundi, omnia corruptibilia transitura, resurrecturos ho-
 mines ad examen futuri iudicii, recepturos pro meritis
 255 singulos et in perpetuum atque in aeternum debitis fini-
 bus permansuros; solumque esse praemium beatitudinis
 contemplationem conditoris, tanta dumtaxat qua ut a
 creatura ad creatorem fieri potest, ut ex eis reparato
 angelico numero superna illa civitas impleatur, ubi rex
 260 est virginis Filius eritque gaudium sempiternum, delec-
 tatio, cibus, opus, laus perpetua creatoris.

245 aut auctoritas O H J Co X Y S *Vall.*: auctoritas L T Q
Peiper 257 contemplationem O² L² T² H J Co X Y: con-
 templatio O L T Q S qua ut O L T Q *Peiper*: quanta L² T²
 H J Co X Y S *Vall. Rand.*, qua T *mg.* a creatura O T² Q² H
 J Co X S: a creaturae L T Q Y *Vall.*, creaturae L² 258 ex
 eis reparato T² H J Co X Y *Vall. Rand.*: ex iusso (iussu L² S)
 paratos L T Q S, ex iusso parat O, ex iussu parata O², ex
 iustis parato *Peiper* 260 eritque O L T Q S²: erit Co X Y
 S (ibi *suprascr.* S), ibi erit H J

finit HS, explicit OX², ticilpxe (*sic*) J, *subscriptionem omit-*
tunt cett.

CONTRA EVTYCHEN ET NESTORIVM

Domino sancto ac venerabili
patri Iohanni diacono Boethius filius

Anxie te quidem diuque sustinui, ut de ea quae in conventu mota est quaestione loqueremur. Sed quoniam et tu quominus venires occupatione distractus es et ego in crastinum constitutis negotiis implicabar, mando litteris quae coram loquenda servaveram. Meministi enim, cum 5 in concilio legeretur epistola, recitatum Eutychianos ex duabus naturis Christum consistere confiteri, in duabus autem negare, catholicos vero utrique dicto fidem praebe-

ANICII MANLII SEVERINI BOETII V. C. ET INL. EX CONSUL (-e *add.* O²) ORD. PATRICII INCIP. LIBER CONTRA EUTYCHEN ET NESTORIUM O Z U, BOETII ADVERSUS NESTORIUM (NESTO *sic* J) ET EUTYCHEN PRO PERSONA ET NATURA L J Co, BOETII ADVERSUS NESTORIUM PRO PERSONA ET NATURA H, INCIPIT BOECII ADVERSUS NESTORIUM ET EUTICEN PRO PERSONA ET NATURA X, INCIPIT LIBER CONTRA EUTICEN ET NESTORIUM EIUSDEM D, *titulum om.* Y (ut vid.) S, Incipit liber contra Eutichen et Nestorium ad eundem Iohannem diaconum *Iohannes*

Domino – Boethius filius *om.* O Z U D   diacono: diaconi L S

3 distractus: distentus H J Co X, disractus L (*corr.* L²), distractus H *s.v.*   4 implicabor O Z U *Glar. Vall. Rand, corr.* O²   6 recitata H J Co X, recitatam Y   8 autem negare L D S Y *Peiper*: autem esse negare H J X, negare O Z U Co Y² *Glar. Vall. Rand*   utrique – 9 nam *om.* O Z U

- re: nam et ex duabus eum naturis consistere et in duabus
 10 apud verae fidei sectatores aequaliter credi. Cuius dicti
 novitate percussus harum coniunctionum quae ex dua-
 bus naturis vel in duabus consisterent differentias in-
 quirebam, multum scilicet referre ratus nec inertī negle-
 gentia praetereundum quod episcopus scriptor epistolae
 15 tamquam valde necessarium praeterire nolisset. Hic
 omnes apertam esse differentiam nec quicquam in eo
 esse caliginis inconditum confusumque strepere nec ul-
 lus in tanto tumultu qui leviter attingeret quaestionem,
 nedum qui expediret inventus est.
- 20 Adsederam ego ab eo quem maxime intueri cupie-
 bam longius atque adeo, si situm sedentium recorderis,
 aversus pluribusque oppositis, ne si aegerrime quidem
 cuperem, vultum nutumque eius aspicere poteram, ex
 quo mihi aliqua eius darentur signa iudicii. Atque ego
 25 quidem nihil ceteris amplius afferebam, immo vero ali-
 quid etiam minus. Nam de re proposita aequē nihil ce-
 teris sentiebam; minus vero quam ceteri ipse afferebam,
 falsae scilicet scientiae praesumptionem. Tuli aegerrime,
 fateor, compressusque indoctorum grege conticui, me-
 30 tuens ne iure viderer insanus, si sanus inter furiosos
 haberi contenderem. Meditabar igitur dehinc omnes

9 nam et L S: nam H J Co X Y D   10 apud – sectatores
 om. O Z U   11 percussus O² L² H J Co X Y D *Iohannes*
Glar.: percussus O Z U S *Vall. Peiper Rand*, percursus L
 13 scilicet om. H J Co X, *post* referre *add.* Co²   17 incon-
 ditum om. O Z U, *add.* s.v. U²   21 adeo: ab eo O Z U D
 22 aegerrime O Z U D: om. L H J Co X Y S, *punctis notat* U²
 24 atque O Z U L S *Glar. Vall.*: atqui U² H J Co X Y D
Peiper Rand   26 etiam om. H J Co X   29 grege: garruli-
 tate *corr.* s.v. O²

animo quaestiones nec eglutiebam quod acceperam, sed frequentis consilii iteratione ruminabam. Tandem igitur patuere pulsanti animo fores et veritas inventa quaerenti omnes nebulas Eutychiani reclusit erroris. Unde mihi 35 maxime subiit admirandum, quaenam haec indoctorum hominum esset audacia, qui inscientiae vitium praesumptionis atque impudentiae nube conentur obducere, cum non modo saepe id quod proponatur ignorent, verum in huiusmodi contentionibus ne id quidem quod 40 ipsi loquantur intellegant, quasi non deterior fiat inscientiae causa, dum tegitur.

Sed ab illis ad te transeo, cui hoc quantulumcumque est examinandum prius perpendendumque transmitto. Quod si recte se habere pronuntiaveris, peto ut mei 45 nominis hoc quoque inseras chartis; sin vero vel minuendum aliquid vel addendum vel aliqua mutatione variandum est, id quoque postulo remitti, meis exemplaribus, ita ut a te revertitur, transcribendum. Quae 50 ubi ad calcem ducta constiterint, tum demum eius cuius soleo iudicio censenda transmittam. Sed quoniam semel

32 eglutiebam H J Co X Y S *Iohannes*: eglutiebam L, deglutiebam O Z U D *edd.* 33 rumigabam O Z U, *corr.* U²
 36 ammirandum L² H J Co X Y D S *Peiper*: ammirandam L, admirari O Z U *Glar. Vall. Rand* 37 inscientiae O Z U D Co *Iohannes*: inscitiae L H J X Y S 38 conentur O Z U L D S *Peiper*: conarentur O² H J X Y, conantur Co *Vall.*
 40 contentionibus: quaestionibus H J Co X Y 41 loquantur O Z U D Y S² *Peiper*: loquuntur L H J Co X S (*ut vid.*) *Vall.* inscientiae O Z U D S *edd.*: inscitiae O² L X J Y, insitiae H 44 pendendumque L, perpendumque D Z Co, *corr.* D² 47 mutatione: ratione H J 49 a te revertitur O Z U L: a te revertatur Co X Y S *Vall.*, ad te revertatur H J D *Peiper* 50 ducta O Z U D Co Y S: dicta L H J X tum O Z U D S: tunc L H J Co X Y

res a conlocutione transfertur ad stilum, prius extremi
sibique contrarii Nestorii atque Eutyichis summovean-
tur errores; post vero, adiuvante Deo, Christianae me-
55 dietatem fidei temperabo. Quoniam vero in tota quae-
stione contrariarum sibimet haereseon de personis
dubitatur atque naturis, haec primitus definienda sunt
et propriis differentiis segreganda.

1. Natura igitur aut de solis corporibus dici potest aut
60 de solis substantiis, id est corporeis atque incorporeis,
aut de omnibus rebus quae quocumque modo esse di-
cuntur. Cum igitur tribus modis natura dici possit, tri-
bus modis sine dubio definienda est. Nam si de omni-
bus rebus naturam dici placet, talis definitio dabitur
65 quae res omnes quae sunt possit includere. Erit ergo
huiusmodi: „natura est earum rerum quae, cum sint,
quoquo modo intellectu capi possunt“. In hac igitur
definitione et accidentia et substantiae definiuntur; haec
enim omnia intellectu capi possunt. Additum vero est
70 „quoquo modo“, quoniam Deus et materia integro per-

52 extremi sibique O U L² D: extremis sibique L, extremis
ibique O² Z H, extremi sibi J Co X Y S 54 medietatem fidei
O Z U L D: fidei medietatem H J Co X Y S 56 hereseon O
Z U L D² S Co Vall. Peiper: hereseos D, *graeca verba corruptio-
ra leguntur in* H J X Y, αἱρέσεων Iohannes Rand

59 corporibus: specialibus (*om. dici potest*) U D, speciali-
bus *del. et corporibus in rasura scripsit* U² 60 praedicatur
substantiis O *mg.* U² H J X Y D, substantiis praedicatur
Co atque incorporeis *om.* O Z U, et incorporeis O² *mg.* U²
D S 64 rebus *om.* H J Co X Y naturam O Z U L D
Co S²: natura H J X Y S (*ut vid.*) 65 ergo erit H J Co X Y
69 enim *om.* Co X Y, *add. s.v.* Y²

fectoque intellectu intelligi non possunt, sed aliquo tamen modo ceterarum rerum privatione capiuntur. Idcirco vero adiunximus „quae cum sint“, quoniam etiam ipsum nihil significat aliquid, sed non naturam. Neque enim quod sit aliquid, sed potius non esse significat; 75 omnis vero natura est. Et si de omnibus quidem rebus naturam dici placet, haec sit naturae definitio quam superius proposuimus. Sin vero de solis substantiis natura dicitur, quoniam substantiae omnes aut corporeae sunt aut incorporeae, dabimus definitionem naturae substantias significanti huiusmodi: „natura est vel quod facere 80 vel quod pati possit“. ‘Pati’ quidem ac ‘facere’, ut omnia corporea atque corporeorum anima: haec enim in corpore et a corpore et facit et patitur; ‘facere’ vero tantum, ut Deus ceteraque divina. Habes igitur definiti- 85 onem eius quoque significationis naturae, quae tantum substantiis applicatur. Qua in re substantiae quoque est reddita definitio. Nam si nomen naturae substantiam monstrat, cum naturam descripsimus substantiae quoque est assignata descriptio. Quod si naturae nomen 90 relictis incorporeis substantiis ad corporales usque contrahitur, ut corporeae tantum substantiae naturam habe-

72 ceterarum vero H J   76 est *om.* X Y, *add. s.v.* Y²
 77 naturam O Z U L D Co S: natura H J X Y   79 substantiae
 omnes *ex* substantia omnis O² D²   81 significanti O Z U L²
 Y S²: significant L, significantis H J Co X S   83 corporeorum
 anima O Z U D S² *Iohannes*: corporearum anima S (*ut vid.*),
 corporeorum ut anima Y², incorporeorum ut anima H J
 X Y, incorporea ut anima Co, incorporeorum anima L, corporeorum
 ut anima *Peiper*   90 est assignata L H J Co X Y *Vall.*
Rand: assignata est D, reddita est O U X *s.v.* S, est reddita Z
Glar.

re videantur, sicut Aristoteles ceterique et eiusmodi et multimodae philosophiae sectatores putant, definiemus
 95 eam ut hi etiam qui naturam non nisi in corporibus esse posuerunt. Est autem eius definitio hoc modo: „natura est motus principium secundum se, non per accidens“. Quod „motus principium“ dixi, hoc est, quoniam corpus omne habet proprium motum, ut ignis sursum,
 100 terra deorsum. Item quod „per se principium motus“ naturam esse proposui et non „per accidens“, tale est, quoniam lectum quoque ligneum deorsum ferri necesse est, sed non deorsum per accidens fertur. Idcirco enim quia lignum est, quod est terra, pondere et gravitate
 105 deducitur. Non enim quia lectus est deorsum cadit, sed quia terra est, id est quia terrae contigit ut lectus esset; unde fit ut lignum naturaliter esse dicamus, lectum vero artificialiter. Est etiam alia significatio naturae, per quam dicimus diversam esse naturam auri atque argen-

93 eiusmodi O Z U S *Glar. Vall. Rand:* eiusdem L H J Co X D *Peiper*, eiusmodi philosophi Y 95 etiam diffinierunt H J Co X Y 96 eius *om.* L H J Co X Y 97 motus principium O Z U L *Vall. Peiper Rand:* principium motus O *mg.* H J Co X Y, per se motus principium U² D *Glar.*, per se principium motus S, natura est principium motus X² *s.v.* secundum se non per accidens *om.* O Z U D S, *add.* O² secundum se O² L H J *Vall.:* secundum se vel per se Y, secundum se et X, et *del.* X², per se Co *Iohannes Peiper Rand (ex lin. 100, ut vid.)* habet *s.v.* J² X² 98 quod motus principium dixi D Y *Peiper Rand:* quod motus dixi L Co, motus principium dixi U² X² *s.v.* S, motus dixi H J X, principium dixi U, dixi *tantum* O Z 105 diducitur O Z U, *corr.* U² est *om.* H J Co Y, *habet s.v.* J² Co² 106 contingit L H J Co X 108 artificialiter Z L D J S²: artificialiter O U H X Y S 109 auri atque argenti O Z U D *Iohannes:* auri et argenti S, argenti atque auri L H J Co X Y

ti, in hoc proprietatem rerum monstrare cupientes; 110
 quae significatio naturae definietur hoc modo: „natura
 est unamquamque rem informans specifica differentia“. Cum igitur tot modis vel dicatur vel definiatur natura,
 tam catholici quam Nestorius secundum ultimam defi-
 nitionem duas in Christo naturas esse constituunt; ne- 115
 que enim easdem in Deum atque hominem differentias
 convenire.

2. Sed de persona maxime dubitari potest, quatenam ei
 definitio possit aptari. Si enim omnis habet natura per-
 sonam, indissolubilis nodus est, quatenam inter naturam 120
 personamque possit esse discretio; aut si non aequatur
 persona naturae, sed infra terminum spatiumque natu-
 rae persona subsistit, difficile dictum est ad quas usque
 naturas persona perveniat, id est quas naturas conveniat
 habere personam, quas a personae vocabulo segregari. 125
 Nam illud quidem manifestum est, personae subiectam
 esse naturam nec praeter naturam personam posse prae-
 dicari. Vestiganda sunt igitur haec inquirentibus hoc
 modo.

111 diffinitur H J Co X Y   115 constituent *Rand*   116
 in hominem H J S   120 nodus: modus H J Co X
 Y   121 aut O Z U D H² S: at L H J Co X Y *Ratram-*
nus   122 naturae persona H J, persona *add. s.v.*
 L² spatiumque naturae O Z U D S: spatiumque L H J Co
 X Y, s. naturae J² *s.v.*   123 dictu O² U L Y S *Ratramnus*
Vall. Rand   126 personae ... 127 naturam O Z U L S
Rand: personam ... naturae O² H J Co X Y D S² *Vall. Peiper*
 128 vestiganda sunt igitur haec O Z U D S: vestigandum est
 igitur hoc L H J (investigandum J) Co X Y *Ratramnus* hoc
 modo: hoc *om.* L H J Co X Y, inquirentibus hoc modo *om.*
Ratramnus

- 130 Quoniam praeter naturam non potest esse persona
 quoniamque naturae aliae sunt substantiae, aliae acci-
 dentes et videmus personam in accidentibus non posse
 constitui (quis enim dicat ullam albedinis vel nigredinis
 vel magnitudinis esse personam?), relinquatur ergo ut
 135 personam in substantiis dici conveniat. Sed substanti-
 arum aliae sunt corporeae, aliae incorporeae. Corpore-
 arum vero aliae sunt viventes, aliae minime; viventium
 aliae sunt sensibiles, aliae minime; sensibilibus aliae ra-
 tionales, aliae irrationales. Item incorporearum aliae
 140 sunt rationales, aliae minime, ut pecudum vitae; ratio-
 nalium vero alia est immutabilis atque impassibilis per
 naturam, ut Deus, alia per creationem mutabilis atque
 passibilis, nisi impassibilis substantiae gratia ad impassi-
 bilitatis firmitudinem permutetur ut angelorum atque
 145 animae rationalis. Ex quibus omnibus neque in non vi-
 ventibus corporibus personam posse dici manifestum
 est (nullus enim lapidis ullam dicit esse personam), ne-
 que rursus eorum viventium quae sensu carent (neque
 enim ulla persona est arboris), nec vero eius quae intel-
 150 lectu ac ratione deseritur (nulla est enim persona equi
 vel bovis ceterorumque animalium, quae muta ac sine

131 quoniamque: quoniam O² L, quoque S, *corr.* S² naturae
 dicuntur H J Co X Y S², *corr.* Y² 134 vel magnitudinis
 om. H J Co X Y S 138 sunt rationales H J Co X *Ratram-*
nus 139 item – 140 vitae om. O Z D U (*add.* U²) Vall.
 incorporearum L S *Rand*, pp. 454–456: corporearum H J Co
 X Y S² 140 rationabilium H J Co X Y S 143 substan-
 tiae gratia L² (*ex gratias*) H J Co X Y S: gratia substantiae O
 Z D U *edd.* 145 animae rationalis L² H J Co X Vall.:
 animae rationales L Y, animae *tantum* O Z U D S *Peiper*
Rand, p. 455 147 lapidis: lapis H Y 149 nec O Z U L
 D: neque H J Co X Y S

ratione vitam solis sensibus degunt); at hominis dicimus esse personam, dicimus Dei, dicimus angeli. Rursus substantiarum aliae sunt universales, aliae particulares. Universales sunt quae de singulis praedicantur, ut homo, 155 animal, lapis, lignum ceteraque huiusmodi quae vel genera vel species sunt; nam et homo de singulis hominibus et animal de singulis animalibus lapisque ac lignum de singulis lapidibus ac lignis dicuntur. Particularia vero sunt quae de aliis minime praedicantur, ut Cicero, Pla- 160 to, lapis hic unde haec Achillis statua facta est, lignum hoc unde haec mensa composita est. Sed in his omnibus nusquam in universalibus persona dici potest, sed in singularibus tantum atque in individuis; animalis enim vel generalis hominis nulla persona est, sed vel 165 Ciceronis vel Platonis vel singulorum individuorum personae singulae nuncupantur.

3. Quocirca si persona in solis substantiis est atque in his rationabilibus, substantiaque omnis natura est nec in universalibus sed in individuis constat, reperta perso- 170 nae est definitio: „naturae rationabilis individua substantia“. Sed nos hac definitione eam quam Graeci *ὑπόστασιν* dicunt terminavimus. Nomen enim personae videtur aliunde traductum, ex his scilicet personis quae in comoediis tragoediisque eos, quorum interest, homi- 175

158 et lapis de singulis lapidibus et lignum de singulis lignis
H J Co X Y   164 atque in: atque O H J Co X Y   animalis
enim O Z U D S: ergo animalis L H J Co X Y *Ratram-*
nus   170 personae. est H, persona. est J Co X Y   171
ante naturae add. persona igitur est O² H J Co X Y S, persona
est igitur O², persona est D *Vall. Peiper*   175 quorum: qui
O Z U, *corr.* O², quis D *Ratramnus*   sexus interest J Co

nes repraesentabant. Persona vero dicta est a personando, circumflexa paenultima. Quod si acuatur antepaenultima, apertissime a sono dicta videbitur; idcirco autem a sono, quia concavitate ipsa maior necesse est
 180 volvatur sonus. Graeci quoque has personas *πρόσωπα* vocant ab eo quod ponantur in facie atque ante oculos obtegant vultum: *παρὰ τοῦ πρὸς τοὺς ὤπας τίθεσθαι*. Sed quoniam personis inductis histriones individuos homines, quorum intererat in tragoedia vel in comoedia, ut
 185 dictum est, repraesentabant, id est Hecubam vel Medeam vel Simonem vel Chremetem, idcirco ceteros quoque homines, quorum certa pro sui forma esset agnitio, et Latini personam et Graeci *πρόσωπα* nuncupaverunt. Longe vero illi signatius naturae rationabilis individuum
 190 subsistentiam *ὑποστάσεως* nomine vocaverunt, nos vero per inopiam significantium vocum translaticiam retinui-
 mus nuncupationem, eam quam illi *ὑπόστασιν* dicunt personam vocantes; sed peritior Graecia sermonum *ὑπόστασιν* vocat individuum subsistentiam. Atque, uti
 195 Graeca utar oratione in rebus quae a Graecis agitata

177 quod si acuatur antepaenultima *om.* L H J Co X Y, *add.* L² J² 180 *πρόσωπα* H J S *Vall.*: *prosopa* O Z U L D Co X Y *Peiper* (et *mox*) 181 *proponantur* H X Y 182 *graeca verba om.* L ΤΟΥΣ Ο Ζ Υ Δ: ΤΑΣ L H J Co X Y S τίθεσθαι *edd.*: τίθεσται Z U, ΤΙΘΕΙΝ *vel* ΤΕΘΕΙΝ *cett. codd.* 184 *intererat*: interest H J Co X Y S, *corr.* S² 185 *eccubam* J X Y 186 *crematem* O Z U S, *corr.* S² 188 ΠΡΟΣΩΠΑ Z H Y S *Vall.*: *prosopa* O U L Y D, *prosopam* Co *Ratramnus*, *prosopia ex prosopa* X² 189 *dividuam* O Z U, *corr.* U² 190 *subsistentiam* O Z U L²: *sub sintentiam* L, *substantiam* H J Co X Y D S 191 *translaticiam* O² U L: *translatitiam* Z S, *translaticiam* O, *translativam* H J Co X Y D *Iohannes* 194 *substantiam* H J Co X D, *corr.* X² 195 *oratione*: *ratione* H J Co X Y

Latina interpretatione translata sunt, αἱ οὐσίαι ἐν μὲν τοῖς καθόλου εἶναι δύνανται, ἐν δὲ τοῖς ἀτόμοις καὶ κατὰ μέρος μόνοις ὑφίστανται, id est: essentiae in universalibus quidem esse possunt, in solis vero individuis et particularibus substant. Intellectus enim universalium rerum ex particularibus sumptus est. Quocirca cum ipsae subsistentiae in universalibus quidem sint, in particularibus vero capiant substantiam, iure subsistentias particulariter substantes ὑποστάσεις appellaverunt.

Neque enim pensius subtiliusque intuenti idem videbitur esse subsistentia quod substantia. Nam quod Graeci οὐσίωσιν vel οὐσιῶσθαι dicunt, id nos subsistentiam vel subsistere appellamus; quod vero illi ὑπόστασιν vel ὑφίστασθαι, id nos substantiam vel substare interpretamur. Subsistit enim quod ipsum accidentibus, ut possit esse, non indiget. Substat autem id quod aliis accidentibus subiectum quoddam, ut esse valeant, subministrat; sub illis enim stat, dum subiectum est accidentibus. Itaque genera vel species subsistunt tantum; neque enim accidentia generibus speciebusve contingunt. Individua

196 translate D H J Co αἱ οὐσίαι: οὐσίαι H J, pro αἱ (ut vid.) Y ἐν μὲν τοῖς μένον ἐν τοῖς H J 197 ΚΑΘΟΛΟΥ Z L Vall. Rand: ΚΑΤΟΛΟΙΣ O U, ΚΑΘΟΛΙΚΟΙΣ H J X U², Iohannes Peiper, ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ Y, ΚΑΘΟΛΙΚΟΥΣ D Co ἐν δὲ τοῖς: ἐν μόνοις δὲ τοῖς H J (omisso mox μόνοις) ΑΤΟΜΟΙΣ ΚΑΙ om. O Z L, ἀτόμοις καὶ κατὰ μέρος add. in calce O², ΤΟΙΣ (ex ΤΟΥΣ) ΑΤΟΜΟΥΣ D 198 ΜΟΝΟΙΣ Z² edd.: ΜΟΝΟΥ O Z, ΜΟΝΟΥΣ X Y Co D, om. H J, ΚΕΡΟΣ ΚΟΝΟΙΣ L essentiae quidem (omisso mox quidem) H J X 200 substant: substantia est L, subsistunt Co X Iohannes, subsistentiae Y, substantiae U² 202 subsistentiae L Vall. Rand: substantiae cett. codd. Godescalcus Peiper 206 subsistentia ex substantia L² D² 207 οὐσιῶσθαι edd.: ΟΥΣΙΩΣ ΤΑΙ O Z, similia cett. (et mox) 208 illi om. X Y 211 id quod: eo quod H Co, et quod X Y, quod S

vero non modo subsistunt verum etiam substant: nam neque ipsa indigent accidentibus, ut sint; informata enim sunt iam propriis et specificis differentiis, et accidentibus, ut esse possint, ministrant, dum sunt scilicet
 220 subiecta. Quocirca εἶναι atque οὐσιῶσθαι esse atque subsistere, ὑφίστασθαι vero substare intellegitur. Neque enim verborum inops Graecia est, ut Marcus Tullius alludit, sed essentiam, subsistentiam, substantiam, personam totidem nominibus reddit, essentiam quidem οὐσίαν,
 225 subsistentiam vero οὐσίωσιν, substantiam ὑπόστασιν, personam πρόσωπον appellans. Ideo autem ὑποστάσεις Graeci individuas substantias vocaverunt, quoniam ceteris subsunt et quibusdam quasi accidentibus subpositae subiectaeque sunt; atque idcirco nos quoque eas substantias
 230 nuncupamus quasi subpositas, quasi ὑπόστασεις, cumque etiam πρόσωπα nuncupent easdem substantias, possumus nos quoque nuncupare personas. Idem est igitur οὐσίαν esse quod essentiam, idem οὐσίωσιν quod subsistentiam, idem ὑπόστασιν quod substantiam, idem
 235 πρόσωπον quod personam. Quare autem de irrationalibus animalibus Graecus ὑπόστασιν non dicat, sicut nos de eisdem nomen substantiae praedicamus, haec ratio est, quoniam nomen hoc melioribus applicatum est,

220 esse atque subsistere, ΥΦΙΣΤΑΣΘΑΙ L D *Iohannes Vall. Peiper Rand, om. cett. codd.* 221 vero O Z U L D: vere S, iure H J Co X Y 222 est om. O Z U *Godescalcus* 223 substantiam subsistentiam J Co X S, corr. J² 226 appellant H X, L *non liquet*, appellans L² autem om. H J Co X Y S, add. S² 230 alterum quasi: quas L *Godescalcus*, quas illi *Vall. Rand* 231 cumque O Z U D S *edd.*: cum L H J Co X Y ΠΡΟΣΩΠΑ D H Js.v. S *Rand*: prosopa O Z U L J Co X Y 232 est om. O H J Co X Y, add. O² 235 irrationalibus Z U 238 melioris O Z U *Godescalcus*, corr. U²

ut aliqua id quod est excellentius, tametsi non descriptione naturae secundum id quod *ὑφίστασθαι* atque sub- 240
stare est, at certe *ὑποστάσεως* vel substantiae vocabulis discerneretur.

Est igitur et hominis quidem essentia, id est *οὐσία*, et subsistentia, id est *οὐσίωσις*, et *ὑπόστασις*, id est substantia, et *πρόσωπον*, id est persona; *οὐσία* quidem at- 245
que essentia quoniam est, *οὐσίωσις* vero atque subsistentia quoniam in nullo subiecto est, *ὑπόστασις* vero atque substantia, quoniam subest ceteris quae subsistentiae non sunt, id est *οὐσιώσεις*; est *πρόσωπον* atque persona, quoniam est rationabile individuum. Deus quo- 250
que et *οὐσία* est et essentia: est enim et maxime ipse est a quo omnium esse proficiscitur. Est *οὐσίωσις*, id est subsistentia (subsistit enim nullo indigens); et *ὑφίσταται*: substat enim. Unde etiam dicimus unam esse *οὐσίαν* vel *οὐσίωσιν*, id est essentiam vel subsistentiam deitatis, sed 255
tres *ὑποστάσεις*, id est tres substantias. Et quidem secundum hunc modum dixere unam trinitatis essentiam, tres substantias tresque personas. Nisi enim tres in Deo substantias ecclesiasticus loquendi usus excluderet, videretur idcirco de Deo dici substantia, non quod ipse 260
ceteris rebus quasi subiectum supponeretur, sed quod idem omnibus, uti praeesset, ita etiam quasi principium

239 aliqua id: aliquod H J Co, aliquid X Y S   240 et secundum H J Co X Y   247 quoniam in nullo subiecto est: quoniam non indiget accidentibus ut sit H J Co X Y   247 quoniam in nullo – 248 substantia *om.* L, *add. in calce* L²
248 *ante* quoniam subest *add.* quoniam in nullo subiecto est et H J X   253 ΥΦΙΣΤΑΤΑΙ Ο Ζ U L: ΥΦΙΣΤΑΣΤΑΙ Y, ΥΠΟΣΤΑΣΤΑΙ D, ΥΦΙΣΤΑΤΙ H, ΥΦΙΣΤΑΣΘΕ X, ΟΥΦΙΣΤΑΣΤΗ J, ὑφίστασθαι *Rand*   262 ita etiam: ita ceteris H J Co X Y S, *corr.* S²

subesset rebus, dum eis omnibus *οὐσιῶσθαι* vel subsistere subministrat.

- 265 4. Sed haec omnia idcirco sint dicta, ut differentiam naturae atque personae, id est *οὐσίας* atque *ὑποστάσεως*, monstraremus. Quo vero nomine unumquodque oporteat appellari, ecclesiasticae sit locutionis arbitrium. Hoc interim constet quod inter naturam personamque
 270 differre praediximus, quoniam natura est cuiuslibet substantiae specificata proprietas, persona vero rationabilis naturae individua substantia. Hanc in Christo Nestorius duplicem esse constituit, eo scilicet traductus errore, quod putaverit in omnibus naturis dici posse personam.
 275 Hoc enim praesumpto, quoniam in Christo duplicem naturam esse censebat, duplicem quoque personam esse confessus est. Qua in re eum falsum esse cum definitio superius dicta convincat, tum haec argumentatio evidenter eius declarabit errorem. Si enim non est Christi
 280 una persona duasque naturas esse manifestum est, hominis scilicet atque dei (nec tam erit insipiens quisquam, utqui utramque earum a ratione seiungat), sequi-

265 sunt dicta Co X Y, dicta sunt H J differentia ... 267 monstraretur H J Co (differentiae J) X, differentia ... monstraremus Y 270 deferre Z S, differre Z² 271 specifica H J Co X Y 272 substantia H D *Iohannes Peiper Rand*: subsistentia *cett. codd.* (substantia H²) *Godescalcus Vall.* 276 esse naturam H J Co X Y 279 declaravit O Z U, *corr.* O² 281 tam *om.* H J Co X Y, tamen D quisquam: quisque X Y S 282 utqui O Z U: ut U² L H J Co X Y S², qui D *Peiper*, *om.* S utramque: utramlibet L D U² *Peiper*, utram O Z U a *om.* H J Co X Y D

tur ut duae videantur esse personae; est enim persona, ut dictum est, naturae rationabilis individua substantia.

Quae est igitur facta hominis deiue coniunctio? 285
 Num ita quasi cum duo corpora sibimet apponuntur, ut tantum locis iuncta sint et nihil in alterum ex alterius qualitate perveniat? Quem coniunctionis Graeci modum κατὰ παράθεσιν vocant. Sed si ita humanitas divinitati coniuncta est, nihil horum ex utrisque confectum 290
 est ac per hoc nihil est Christus. Nomen quippe ipsum unum quiddam significat singularitate vocabuli. At si duabus personis manentibus ea coniunctio qualem superius diximus facta est naturarum, unum ex duobus effici nihil potuit; omnino enim ex duabus personis ni- 295
 hil umquam fieri potest. Nihil igitur unum, secundum Nestorium, Christus est ac per hoc omnino nihil. Quod enim non est unum, nec esse omnino potest; esse enim atque unum convertitur et quodcumque unum est, est. Etiam ea quae ex pluribus coniunguntur, ut 300
 acervus, chorus, unum tamen sunt. Sed esse Christum manifeste ac veraciter confitemur; unum igitur esse dicimus Christum. Quod si ita est, unam quoque Christi sine dubitatione personam esse necesse est. Nam si duae personae essent, unus esse non posset; duos vero 305
 esse dicere Christos nihil est aliud nisi praecipitatae mentis insania. Cur enim omnino duos audeat Christos

284 in individua O Z U, in *del.* O² substantia H J D
Peiper Rand: subsistentia *cett. codd. Vall.* 293 ea: *ex emend.* L, haec H J Co Y, haec ea X 299 quodcumque unum est, est O Z U D S: quodcumque est unum est Y, quodcumque est unum est (*est om.* Co) esse est H Co, quodcumque unum est esse est J X, quodcumque est at (*ad L*²) quodcumque unum est L 300 compluribus H J Co X Y
 304 necesse est esse H J X Y, necesse est (*om.* esse) Co

vocare, unum hominem alium Deum? Vel cur eum qui Deus est Christum vocat, si eum quoque qui homo est
 310 Christum est appellaturus, cum nihil simile, nihil habeant ex copulatione coniunctum? Cur simili nomine diversissimis abutatur naturis, cum, si Christum definire cogitur, utrisque, ut ipse dicit, Christis non possit unam definitionis adhibere substantiam? Si enim dei at-
 315 que hominis diversa substantia est unumque in utrisque Christi nomen nec diversarum coniunctio substantiarum unam creditur fecisse personam, aequivocum nomen est Christi et nulla potest definitione concludi. Quibus autem umquam scripturis nomen Christi gemi-
 320 natur? Quid vero novi per adventum salvatoris effectum est? Nam catholicis et fidei veritas et raritas miraculi constat. Quam enim magnum est quamque novum, quam quod semel nec ullo alio saeculo possit evenire, ut eius qui solus est Deus natura cum humana, quae ab
 325 eo erat diversissima, conveniret atque ita ex distantibus naturis una fieret copulatione persona! Secundum Nestorii vero sententiam quid contingit novi? „Servant“, inquit, „propriam humanitatem divinitatemque personas“. Quando enim non fuit divinitatis propria humanitatis-
 330 que persona? Quando vero non erit? Vel quid amplius in Iesu generatione contingit quam in cuiuslibet alterius, si discretis utrisque personis discretæ etiam fuere

308 alium: alterum H J Co X Y et S *inter scribendum*
 310 nihil simile *om.* H J Co X Y   311 simile nomen *ex simili nomine* O²   313 in utrisque H J Co X Y christus H J Co X Y   314 diffinitionis unam H J Co X Y   315 unumque: unum H J Co X Y   327 contingit O Z U *Rand:* contigit L H J Co X Y D S *Vall. Peiper*   331 contigit H J Co X Y D S, *corr.* D²

naturae? Ita enim personis manentibus illic nulla naturarum potuit esse coniunctio, ut in quolibet homine, cuius cum propria persona subsistat, nulla est ei excellentissimae substantiae coniuncta divinitas. Sed fortasse Iesum, id est personam hominis, idcirco Christum vocet, quoniam per eam mira quaedam sit operata divinitas. Esto. Deum vero ipsum Christi appellatione cur vocet? Cur vero non elementa quoque ipsa simili audeat appellare vocabulo, per quae Deus mira quaedam cotidianis motibus operatur? An quia inrationabiles substantiae non possunt habere personam quae Christi vocabulum excipere possint? Nonne in sanctis hominibus ac pietate conspicuis apertus divinitatis actus agnoscitur? Nihil enim intererit, cur non sanctos quoque viros eadem appellatione dignetur, si in adsumptione humanitatis non est una ex coniunctione persona. Sed dicat forsitan: „Illos quoque Christos vocari fateor, sed ad imaginem veri Christi“. Quod si nulla ex homine atque Deo una persona coniuncta est, omnes ita veros Christos arbitramur ut hunc qui ex virgine genitus creditur. Nulla quippe in hoc adunata persona est ex

333 naturarum *om.* H J Co X Y   338 per eam O Z U D
 S: per eum L H J Co X Y S²   mira: admira H J Co X Y
 339 deum vero L D *Rand:* vero deum O Z U S (*ut vid.*) Vall.,
 deum H J Co X Y S² *Peiper*   341 per quem J X Y, per que H
 Co   343 quae *codd. Peiper Vall.:* qua *Rand*   344 possit
Vall.: possint *codd. Rand*   348 una ex coniunctione O Z U
 S *Rand:* una ex divinarum naturarum coniunctione L, una
 duarum naturarum in coniunctione H J Co X, una ex duarum
 naturarum coniunctione D *Peiper*, humanitatis – coniunctione
om. Y, una in coniunctione *Vall.*   349 quoque: que L H J
 Co X, *corr.* L²   352 genitus *om.* H J Co X Y

Dei atque hominis copulatione sicut nec in eis, qui Dei
 355 spiritu de venturo Christo praedicebant, propter quod
 etiam ipsi quoque appellati sunt Christi. Iam vero se-
 quitur ut personis manentibus nullo modo a divinitate
 humanitas credatur adsumpta. Omnino enim disiuncta
 sunt quae aequae personis naturisque separantur; pror-
 360 sus, inquam, disiuncta sunt nec magis inter se homines
 bovesque disiuncti quam divinitas in Christo humani-
 tasque discreta est, si mansere personae. Homines quip-
 pe ac boves una animalis communitate iunguntur; est
 enim illis secundum genus communis substantia eadem-
 365 que in universalitatis collectione natura. Deo vero atque
 homini quid non erit diversa ratione disiunctum, si sub
 diversitate naturae personarum quoque credatur man-
 sisse discretio? Non est igitur salvatum genus huma-
 num, nulla in nos salus Christi generatione processit,
 370 tot prophetarum Scripturae populum inlusere creden-
 tem, omnis veteris Testamenti spernatur auctoritas per
 quam salus mundo Christi generatione promittitur.
 Non autem provenisse manifestum est, si eadem in per-
 sona est quae in natura diversitas. Eundem quippe sal-
 375 vum fecit quem creditur adsumpsisse; nulla vero intel-
 legi adsumptio potest, si manet aequae naturae
 personaeque discretio. Igitur qui adsumi manente per-
 sona non potuit, iure non videbitur per Christi genera-

355 de venturo vero christo L D *Peiper*, venturum christum
 H J Co X Y praedicabant H J Co X Y D 361 disiuncti
 sunt H J Co X Y 364 illis *om.* H J Co X 367 creditur
 H J Co X Y 371 per quam: per quem Z L, *corr.* L²
 374 eundem O Z U L D: eandem H J Co X Y S salvum
 fecit O Z U D S *Iohannes*: salvavit L H J X Y, salvabit
 Co 375 quem O Z U L D S: quam H J Co X Y S²

tionem potuisse salvari. Non est igitur per generationem Christi hominum salvata natura, quod credi nefas 380 est.

Sed quamquam permulta sint quae hunc sensum impugnare valeant atque perfringere, de argumentorum tamen copia haec interim libasse sufficiat.

5. Transeundum quippe est ad Eutychen, qui cum a 385 veterum orbitis esset evagatus, in contrarium cucurrit errorem asserens tantum abesse, ut in Christo gemina persona credatur, ut ne naturam quidem in eo duplicem oporteat confiteri; ita quippe esse adsumptum hominem, ut ea sit adunatio facta cum Deo, ut natura huma- 390 na non manserit. Huius error ex eodem quo Nestorii fonte prolabitur. Nam sicut Nestorius arbitratur non posse esse naturam duplicem quin persona fieret duplex, atque ideo, cum in Christo naturam duplicem confiteretur, duplicem credidit esse personam, ita quoque 395 Eutyches non putavit naturam duplicem esse posse sine duplicatione personae et cum non confiteretur duplicem esse personam, arbitratus est consequens, ut una videretur esse natura. Itaque Nestorius recte tenens duplicem in Christo esse naturam, sacrilege confitetur 400 duas esse personas; Eutyches vero recte credens unam

382 sensum *om.* L H J Co X Y   383 perstringere H J X
Y, *corr.* Y²   384 copia tamen O U D S *Peiper Rand*, vero
copia Z   sufficient O Z, *corr.* O²   391 et nestorii H J
Co X Y   392 arbitratus O Z U   394 confiteretur O U
L Co X Y: confitetur Z H J S *Peiper*, esse confiteretur D
396 esse posse L H J Co X Y: esse O Z U D S (*in ras.*)
edd.   399 recte duplicem in christo conferens esse naturam
H J Co X Y

esse personam, impie credit unam quoque esse naturam. Qui convictus evidentia rerum, quandoquidem manifestum est aliam naturam esse hominis aliam Dei, ait duas
 405 se confiteri in Christo naturas ante adunationem, unam vero post adunationem. Quae sententia non aperte quod vult eloquitur. Ut tamen eius dementiam perscrutemur, adunatio haec aut tempore generationis facta est aut tempore resurrectionis. Sed si tempore generationis
 410 facta est, videtur putare et ante generationem fuisse humanam carnem, non a Maria sumptam sed aliquo modo alio praeparatam, Mariam vero virginem adpositam ex qua caro nasceretur, quae ab ea sumpta non esset, illam vero carnem quae antea fuerit, esse et divisam at-
 415 que a divinitatis substantia separatam; cum ex virgine natus est, adunatam esse Deo, ut una videretur facta esse natura. Vel si haec eius sententia non est, illa esse poterit dicentis duas ante adunationem, unam post adunationem, si adunatio generatione perfecta est, ut corpus quidem a Maria sumpserit, sed, antequam sumeret,
 420 diversam deitatis humanitatisque fuisse naturam; sumptam vero unam factam atque in divinitatis cessisse substantiam. Quod si hanc adunationem non putat generatione sed resurrectione factam, rursus id duobus fieri

402 credidit H J Co X Y S quoque unam H J Co X Y
 404 ait: aut H Y, *corr.* Y² 405 in christo confiteri naturas
 O U D, in christo naturas confiteri S 406 vero *om.* H J
 Co X 414 antea O Z² U L D: ante Z H J Co X Y S
Iohannes et divisam O Z U D: divisam L H J Co X Y S at-
 que O Z U D S: et L H J Co X Y 416 adunatam: aduna-
 tum *Rand*, adunata Z esse facta H J X S, esse natura facta
 Co 419 sed si adunatio H, *** si adunatio X, sed adunatio
 D Co in generatione H J Co X 421 fuisse *om.* H J X,
 naturam fuisse Co

arbitrabitur modis: aut enim genito Christo et non ad- 425
 sumente de Maria corpus aut adsumente ab eadem car-
 nem, usque dum resurgeret quidem, duas fuisse natu-
 ras, post resurrectionem unam factam. De quibus illud
 disiunctum nascitur, quod interrogabimus hoc modo:
 natus ex Maria Christus aut ab ea carnem humanam 430
 traxit aut minime. Si non confitetur ex ea traxisse, dicat
 quo homine indutus advenerit, utrumne eo qui deciderat
 praevaricatione peccati, an alio. Si eo de cuius semine
 ductus est homo, quem vestita divinitas est? Nam si ex
 semine Abrahae atque David et postremo Mariae non 435
 fuit caro illa qua natus est, ostendat ex cuius hominis sit
 carne derivatus, quoniam post primum hominem caro
 omnis humana ex humana carne deducitur. Sed si quem
 dixerit hominem a quo generatio sumpta sit Salvatoris
 praeter Mariam virginem, et ipse errore confundetur et 440
 adscribere mendacii notam summae divinitati inlusus
 ipse videbitur, quando quod Abrahae atque David pro-
 mittitur in sanctis divinationibus, ut ex eorum semine toti
 mundo salus oriatur, aliis distribuit, cum praesertim, si
 humana caro sumpta est, non ab alio sumi potuerit nisi 445
 unde etiam procreabatur. Si igitur a Maria non est
 sumptum corpus humanum, sed a quolibet alio, per
 Mariam tamen est procreatum quod fuerat praevaricati-
 one corruptum, superius dicto repellitur argumento.
 Quod si non eo homine Christus indutus est qui pro 450
 peccati poena sustinuerat mortem, illud eveniet, ex nul-
 lius hominis semine talem potuisse nasci qui fuerit sine

430 ex maria O Z U D S: de maria L H J Co X Y 436
 quae nata est H J Co X Y, qua nata est S² 438 diducitur
 O² Z U D 444 aliis distribuit *om.* O Z U si *om.* H J Co
 X Y 448 est tamen H J Co Y 451 sustinuerit J Co X Y

originalis poena peccati. Ex nullo igitur talis sumpta est
 caro; unde fit ut noviter videatur esse formata. Sed haec
 455 aut ita hominum visa est oculis, ut humanum putaretur
 corpus quod revera non esset humanum, quippe quod
 nulli originali subiaceret poenae, aut nova quaedam ve-
 ra nec poenae peccati subiacens originalis ad tempus
 hominis natura formata est? Si verum hominis corpus
 460 non fuit, aperte arguitur mentita divinitas, quae osten-
 deret hominibus corpus, quod cum verum non esset,
 tum fallerentur hii qui verum esse arbitrarentur. At si
 nova veraque non ex homine sumpta caro formata est,
 quo tanta tragoedia generationis? Ubi ambitus passio-
 465 nis? Ego quippe ne in homine quidem non stulte fieri
 puto quod inutiliter factum est. Ad quam vero utilita-
 tem facta probabitur tanta humilitas divinitatis, si homo
 qui periit generatione ac passione Christi salvatus non
 est, quoniam negatur adsumptus? Rursus igitur sicut ab
 470 eodem Nestorii fonte Eutychis error principium sump-
 sit, ita ad eundem finem relabitur, ut secundum Euty-
 chen quoque non sit salvatum genus humanum, quoni-
 am non is qui aeger esset et salvatione curaue egeret,
 adsumptus est. Traxisse autem hanc sententiam videtur,
 475 si tamen huius erroris fuit ut crederet non fuisse corpus
 Christi vere ex homine sed extra atque adeo in caelo

453 tali H J Co X Y   454 noviter: non vera J Co X Y S,
 non caro H, *corr.* S²   455 aut *om.* H J Co X Y S, *add.* S²
 457 aut: an H J Co X Y   458 poenae ... originali (*om.*
 peccati) H J Co X   459 hominis corpus O Z U D S: cor-
 pus hominis L H J Co X Y   462 tunc H J Co X Y   hii O²
 Z U D: hi O L H J Co X Y S   at O² Z U D S: sed L H J Co
 X *s.v.* Y, aut O L² *s.v.*, quod X   465 non *om.* L, *eras.* O
 476 adeo O Z U L: ideo H J Co X Y S, a deo O², ab eo D

formatum, quoniam cum eo in caelum creditur ascendisse. Quod exemplum continet tale: „non ascendit in caelum, nisi qui de caelo descendit“.

6. Sed satis de ea parte dictum videtur, si corpus quod 480
Christus excepit ex Maria non credatur adsumptum. Si
vero adsumptum est ex Maria neque permansit perfecta
humana divinaque natura, id tribus effici potuit modis:
aut enim divinitas in humanitatem translata est aut hu-
manitas in divinitatem aut utraeque in se ita temperatae 485
sunt atque commixtae, ut neutra substantia propriam
formam teneret. Sed si divinitas in humanitatem trans-
lata est, factum est, quod credi nefas est, ut humanitate
in immutabili substantia permanente divinitas verteretur
et quod passibile atque mutabile naturaliter exsisteret, 490
id immutabile permaneret, quod vero immutabile atque
impassibile naturaliter creditur, id in rem mutabilem
verteretur. Hoc igitur fieri nulla ratione contingit. Sed
humana forsitan natura in deitatem videatur esse con-
versa. Hoc vero qui fieri potest, si divinitas in generati- 495
one Christi et humanam animam suscepit et corpus?
Non enim omnis res in rem omnem verti ac transmuta-
ri potest. Nam cum substantiarum aliae sint corporeae,

481 creditur H J Co X Y   482 perfecta: perfecte L, *om.*
H J   485 utraeque: si aequae L, sic aequae L², utraeque *in*
mg. L³   488 ut humanitate O Z U D: ut in humanitatem
H J Co X S, ut humanitatem Y, ut humanitatis L   489 in
immutabili O Z U S: immutabili L D H J Co X Y *edd.*
491 immutabile permaneret: in rem immutabilem verteretur H
Co X Y, in rem immutabilem *tantum* J   493 sed: sed si L H J
Co X   495 si divinitas L D *Vall. Peiper Rand:* ut divinitas
H J Co X Y S, divinitas O Z U S² *ut vid. Glar.*

aliae incorporeae, neque corporea in incorpoream ne-
 500 que incorporea in eam quae corpus est mutari potest,
 nec vero incorporea in se invicem formas proprias mu-
 tant; sola enim mutari transformarique in se possunt
 quae habent unius materiae commune subiectum, nec
 haec omnia, sed ea quae in se et facere et pati possunt.
 505 Id vero probatur hoc modo: neque enim potest aes in
 lapidem permutari nec vero idem aes in herbam nec
 quodlibet aliud corpus in quodlibet aliud transfigurari
 potest, nisi et eadem sit materia rerum in se transeunti-
 um et a se et facere et pati possint, ut, cum vinum
 510 atque aqua miscentur, utraque sunt talia quae actum
 sibi passionemque communicent. Potest enim aquae
 qualitas a vini qualitate aliquid pati; potest item vini ab
 aquae qualitate aliquid pati. Atque idcirco, si multum
 quidem fuerit aquae, vini vero paululum, non dicuntur
 515 immixta, sed alterum alterius qualitate corrumpitur. Si
 quis enim vinum fundat in mare, non mixtum est mari
 vinum sed in mare corruptum, idcirco quoniam quali-
 tas aquae multitudine sui corporis nihil passa est a qua-
 litate vini, sed potius in se ipsam vini qualitatem pro-

499 incorpoream: corpoream O S, *corr.* S² 501 incorpo-
 reae H J Co X Y S 502 solae O² H J Co X Y 508 in
 sese H J Co X 509 possunt U J Co X Y D S, *corr.* U² D²
 510 atque: et H Co miscentur H J Co X D *edd.*: miscetur Z
 U² L S, misceretur O Z² U Y enim sunt L, enim talia sunt D
 511-512 potest enim (item Y) vinum ab aquae qualitate H J Co X Y
 512-513 potest item (enim X Y) aquae (aquae *punctis notat* H²)
 qualitas a vini qualitate H J X Y, *totum kolon om.* L, *add. in*
calce L² enim *pro item etiam* D vini: vinum Co X
 514 dicantur H J Co X Y 516 vinum mari H J 517 in
 mare O Z U L D: de mari H J, mari Co X, mare Y, in mari S
 518 sui *om.* H J Co X Y S

pria multitudine commutavit. Si vero sint mediocres 520
 sibique aequales vel paulo inaequales naturae quae a se
 facere et pati possunt, illae miscentur et mediocribus
 inter se qualitatibus temperantur. Atque haec quidem in
 corporibus neque his omnibus, sed tantum quae a se,
 ut dictum est, et facere et pati possunt communi atque 525
 eadem materia subiecta. Omne enim corpus quod in
 generatione et corruptione subsistit communem videtur
 habere materiam, sed non omne ab omni vel in omni
 vel facere aliquid vel pati potest. Corpora vero in in-
 corporea nulla ratione poterunt permutari, quoniam 530
 nulla communi materia subiecta participant quae su-
 ceptis qualitatibus in alterutram permutetur. Omnis
 enim natura incorporeae substantiae nullo materiae niti-
 tur fundamento; nullum vero corpus est cui non sit
 materia subiecta. Quod cum ita sit cumque ne ea qui- 535
 dem quae communem materiam naturaliter habent in se
 transeant, nisi illis adsit potestas in se et a se faciendi ac
 patiendi, multo magis in se non permutabuntur quibus
 non modo communis materia non est, sed cum alia res
 materiae fundamento nititur ut corpus, alia omnino ma- 540
 teriae subiecto non egeat ut incorporeum.

Non igitur fieri potest ut corpus in incorporalem
 speciem permutetur, nec vero fieri potest ut incorpora-
 lia in sese commixtione aliqua permutentur. Quorum

521 *post a se add.* ut dictum est U D   529 corpora O Z U
 S Rand: corporea H J Co X Y D Vall. Peiper, corporea *tantum*,
omissis vero in incorporea L, *corr. et add.* L²   536 habeant
 H J Co X Y S, *corr.* S²   538 permutabuntur H J Co X D
 S²: permutabitur O Z U L² Y S, perturbabitur L   540 mate-
 riae: materia O D   541 subiecta D, subiecti D² non O Z U
 D S X s.v.: nullo H J X Y, nullo modo L Co

545 enim communis nulla materia est, nec in se verti ac permutari queunt. Nulla autem est incorporalibus materia rebus; non poterunt igitur in se invicem permutari. Sed anima et Deus incorporeae substantiae recte creduntur; non est igitur humana anima in divinitatem, a qua ad-
 550 sumpta est, permutata. Quod si neque corpus neque anima in divinitatem potuit verti, nullo modo fieri potuit ut humanitas converteretur in Deum. Multo minus vero credi potest ut utraque in sese confunderentur, quoniam neque incorporalitas transire ad corpus potest
 555 neque rursus e converso corpus ad incorporalitatem, quando quidem nulla his materia subiecta communis est quae alterutris substantiarum qualitatibus permute-
 tur.

At hi ita aiunt ex duabus quidem naturis Christum
 560 consistere, in duabus vero minime, hoc scilicet intendentes, quoniam quod ex duabus consistit ita unum fieri potest, ut illa ex quibus dicitur constare non maneant; veluti cum mel aquae confunditur neutrum manet, sed alterum alterius copulatione corruptum
 565 quiddam tertium fecit, ita illud quidem quod ex melle atque aqua tertium fit constare ex utrisque dicitur, in utrisque vero negatur. Non enim poterit in utrisque constare, quando utrorumque natura non permanet. Ex utrisque enim constare potest, licet ea ex quibus con-
 570 iungitur alterutra qualitate corrupta sint; in utrisque ve-

547 in se igitur O D U   548 creduntur *ex emend.* O²,
 credantur Z U S, *corr.* S²   549 sumpta H J Co X   553
 confunderentur O Z U L² D S *Iohannes:* funderentur H J Y²,
 fundarentur X, confundaretur Co, funderetur Y, converteren-
 tur L *Scotus*   565 facit H J X   ita O Z U L S²: iuxta H J Co
 X Y S, *om.* D   568 constare *om.* H J X

ro huiusmodi constare non poterit, quoniam ea quae in se transfusa sunt non manent ac non sunt utraque in quibus constare videatur, cum ex utrisque constet in se invicem qualitatum mutatione transfusis.

Catholici vero utrumque rationabiliter confitentur: 575 nam et ex utrisque naturis Christum et in utrisque consistere. Sed id qua ratione dicatur, paulo posterius explicabo. Nunc illud est manifestum, convictam esse Eutychis sententiam eo nomine quod, cum tribus modis fieri possit ut ex duabus naturis una subsistat, ut aut 580 divinitas in humanitatem translata sit aut humanitas in divinitatem aut utraque permixta sint, nullum horum modum fieri potuisse superius dicta argumentatione declaratur.

7. Restat ut quemadmodum catholica fides dicat et in 585 utrisque naturis Christum et ex utrisque consistere doceamus.

Ex utrisque naturis aliquid consistere duo significat: unum quidem, cum ita dicimus aliquid ex duabus naturis iungi sicut ex melle atque aqua, id autem est ut ex 590 quolibet modo confusis, vel si una vertatur in alteram vel si utraeque in se invicem misceantur, nullo modo

572 in quibus O Z U D S *Glar. Peiper Rand:* quibus L H J Co X Y *Vall.* 573 constant O Z U *Vall.* 576 nam et O Z U D S²: nam L H J Co X Y S 579 nomine: modo H J Y, modo vel nomine Co X 583 potuisse: posse H J Co X Y S, *corr.* S² 588 duplex quidem modus (modus est S Co) qui unum ex duobus consistere significat H J Co X Y S 589 unus H J X Y S, unus quidem modus est Co 590 ut *om.* H J Co X Y S 592 utraeque: utraque Z D Y misceantur invicem O U D

tamen utraeque permaneant; secundum hunc modum Eutyches ait ex utrisque naturis Christum consistere.

- 595 Alter vero modus est ex utrisque consistendi, quod ita ex duabus iunctum est, ut illa tamen ex quibus iunctum esse dicitur maneant nec in alterutra vertantur, ut cum dicimus coronam ex auro gemmisque compositam. Hic neque aurum in gemmas translatum est neque in
600 aurum gemma conversa, sed utraque permanent nec formam propriam derelinquunt. Talia ergo ex aliquibus constantia et in his constare dicimus ex quibus consistere praedicantur. Tunc enim possumus dicere coronam gemmis auroque consistere; sunt enim gemmae atque
605 aurum in quibus corona consistat. Nam in priore modo non est mel atque aqua in quibus illud quod ex utrisque iungitur constet. Cum igitur utrasque manere naturas in Christo fides catholica confiteatur perfectasque easdem persistere nec alteram in alteram transmutari,
610 iure dicit et in utrisque naturis Christum et ex utrisque consistere: in utrisque quidem, quia manent utraeque, ex utrisque vero, quia utrarumque adunatione manenti-

594 ex utrisque naturis O Z U D S: ex utrisque L H J Co X Y 595 est *om.* H J Co 596 ita O Z U D L S²: iam H J Co Y S, ita iam X 599 gemmis Co X Y 600 permanent O Z U D L: manent H J Co X Y S 601 talia ergo ex aliquibus: tales ergo modi sunt ex quibus H J Co X Y 602 constantia et: constantia est O Z U S, constantia et S² consistere O Z U D S: constare L² H J Co X Y, constere L 603 praedicantur O Z U D L S²: praedicamus H J Co X Y S 605 in quibus: ex quibus Y, quibus H J Co X S consistat: constat H J X S, sit Y Co 607 manere: permanere H J Co X 608 confitetur H J Co X Y S, *corr.* S² 609 consistere H J Co X Y D 610 dicit O Z U D L S²: dicitur H J Co X Y S

um una persona fit Christi. Non autem secundum eam
significationem ex utrisque naturis Christum iunctum
esse fides catholica tenet, secundum quam Eutyches 615
pronuntiat. Nam ille talem significationem coniunctio-
nis ex utraque natura sumit, ut non confiteatur in utris-
que consistere, neque enim utrasque manere; catholicus
vero eam significationem ex utrisque consistendi sumit
quae illi sit proxima eamque conservet quae in utrisque 620
consistere confitetur.

Aequivocum igitur est „ex utrisque consistere“, ac
potius amphibolum et gemina significatione diversa de-
signans: una quidem significatione, non manere sub-
stantias ex quibus illud quod copulatum est dicatur esse 625
coniunctum, alio modo significans ita ex utrisque con-
iunctum, ut utraque permaneant.

Hoc igitur expedito aequivocationis atque ambiguita-
tis nodo, nihil est ultra quod possit opponi, quin id sit
quod firma veraque fides catholica continet; eundem 630
Christum hominem esse perfectum, eundem Deum
eundemque qui homo sit perfectus atque Deus unum
esse Deum ac dei Filium, nec quaternitatem trinitatis
adstrui, dum homo additur supra perfectum Deum, sed
unam eandemque personam numerum trinitatis exple- 635
re, ut cum humanitas passa sit, Deus tamen passus esse
dicatur, non quo ipsa deitas humanitas facta sit, sed
quod a deitate fuerit adsumpta. Item qui homo est, Dei

614 ex utrisque O Z U D L: utrisque H J Co X Y S
618 enim *om.* H J Co X Y   620 conservet O Z U D L² S²:
conservat H J Co X Y S, conservaret L   623 designans:
significans H J Co X Y   629 nodo: modo D Co *Iohannes*
Peiper   633 trinitatis O Z U D S *Vall. Peiper*: trinitati L
H J Co X Y *Rand*   637 non quod L D   638 assumpta
fuerit H J Co X Y

Filius appellatur non substantia divinitatis sed humani-
 640 tatis, quae tamen divinitati naturali unitate coniuncta
 est. Et cum haec ita intelligentia discernantur permi-
 sceanturque, tamen unus idemque et homo sit perfectus
 et Deus: Deus quidem, quod sit ex Patris substantia
 645 genitus, homo vero, quod ex Maria sit virgine procre-
 atus. Itemque qui homo, Deus, eo quod a Deo fuerit
 adsumptus, et qui Deus, homo, quoniam vestitus homi-
 ne sit; cum in una eademque persona aliud sit divi-
 nitas quae susceperit, aliud quam susceperit humanitas,
 idem tamen Deus atque homo est. Nam si hominem
 650 intellegas, idem homo est atque Deus, quoniam homo
 ex natura, Deus adsumptione. Si vero Deum intellegas,
 idem Deus est atque homo, quoniam natura Deus est,
 homo adsumptione. Fitque in eo gemina natura gemi-
 naque substantia, quoniam homo-Deus unaque perso-

640 naturali unitate O Z U S Y²: naturali in unitate H J Co
 X Y, unitate naturali L, naturalis humanitati D 641 ita
 haec D, haec duo Co, ita *om.* H J Co X Y permisceantque
 X, *om.* L 642 et: est H J Co X Y homo sit O Z U S D:
 homo L H J Co X Y 643 sit L D H J Co X Y: ipse sit O Z
 U S *Vall. Rand* 645 item H J Co X Y deus: deus est L
 X² D 646 homo: idem homo L D homine vestitus H J
 Co X Y S 647 cum in una eademque L H J Co X Y
Peiper: cumque in una eadem D, cumque in eadem O Z U S
Rand, quum in eadem *Vall.* 648 aliud est humanitas quam
 suscepit H J Co X Y, aliudque humanitas quam suscepit
 S² 649 nam si – 651 adsumptione *om.* H hominem: homi-
 nem christum L D 650 christum intellegas D idem homo
 est atque deus: idem deus est L X, est atque *punctis notat*
 U² quoniam – 651 adsumptione *om.* L D J Co X 652 de-
 us natura est H J Co X Y 653 fitque: fit H J Co X Y
 654 quoniam homo et deus H J Co X Y unaque persona:
 una persona D H J Co X, una persona est L

na, quoniam idem homo atque Deus. Mediaque est 655
haec inter duas haereses via, sicut virtutes quoque me-
dium tenent. Omnis enim virtus in medio rerum deco-
re locata consistit: si quid enim vel ultra vel infra quam
oportuerit fiat, a virtute disceditur. Medietatem igitur
virtus tenet. 660

Quocirca, si quattuor haec neque ultra esse possunt,
ut in Christo aut duae naturae sint duaeque personae,
ut Nestorius ait, aut una persona unaque natura, ut Eu-
tyches ait, aut duae naturae sed una persona, ut catholi-
ca fides credit, aut una natura duaeque personae, cum- 665
que duas quidem naturas duasque personas in ea quae
contra Nestorium dicta est responsione convicerimus
(unam vero personam unamque naturam esse non pos-
se Eutyche proponente monstravimus neque tamen tam
amens quisquam huc usque exstitit, ut unam in eo na- 670
turam crederet, sed geminas esse personas), restat ut ea
sit vera quam fides catholica pronuntiat, geminam sub-
stantiam sed unam esse personam. Quia vero paulo an-
te diximus Eutychen confiteri duas quidem in Christo
ante adunationem naturas, unam vero post adunati- 675
onem, cumque hunc errorem duplicem interpretaremur

658 si quid enim D S² H J Co X Y *Peiper Rand*: si quidem O
Z U L S *Vall.* 661 neque (nec U) ultra esse possunt O Z U²
Co L S Y *Vall.*: neque ultra esse possunt neque infra H J X,
neque ultra neque infra esse possunt D *Peiper Rand*
663 aut una persona duaeque naturae H J X 665 post per-
sonae *add.* quod nullus hereticus adhuc attigit H J X *s.v.*
(adhuc hereticus X D) D, *similia in mg.* U Y et *Iohannes in*
glossis 667 convinceremus L H, convincerimus L² X, con-
viceri*²mus Y 669 ut eutice H J Co X Y S tamen neque
H J X 670 crederet naturam H J Co X Y 672 vera
ratio H J X S², ratio *s.v.* Co²

celare sententiam, ut haec adunatio aut generatione fieret, cum ex Maria corpus hominis minime sumeretur, aut (ad) sumptum quidem ex Maria per resurrectionem
 680 fieret adunatio, de utrisque quidem partibus idonee, ut arbitror, disputatum est. Nunc quaerendum est quomodo fieri potuerit ut duae naturae in unam substantiam miscerentur.

8. Verumtamen est etiam nunc et alia quaestio, quae ab
 685 his inferri potest qui corpus humanum ex Maria sumptum esse non credunt, sed alias fuisse sequestratum praeparatumque, quod in adunatione ex Mariae utero gigni ac proferri videretur. Aiunt enim: „si ex homine sumptum est corpus, homo vero omnis ex prima prae-
 690 varicatione non solum peccato et morte tenebatur, verum etiam affectibus peccatorum erat implicitus, eaque illi fuit poena peccati, ut, cum morte teneretur obstrictus, tamen esset reus etiam voluntate peccandi, cur in Christo neque peccatum fuit neque voluntas ulla pec-
 695 candi?“ Et omnino habet animadvertendam dubitationem talis quaestio. Si enim ex carne humana Christi corpus adsumptum est, dubitari potest quaenam caro haec quae adsumpta sit esse videatur. Eum quippe salvavit quem etiam adsumpsit; sin vero talem hominem
 700 adsumpsit qualis Adam fuit ante peccatum, integram

679 (ad) sumptum *corr. Rand*, sumpto *Vall.* 682 potuerit
 O Z U D S²: potuit H J Co X Y S, potuisset L 684 verum-
 tamen est etiam nunc et alia quaestio O Z U D S *Iohannes*:
 nec non et alia quaedam nascitur quaestio L H J Co X Y
 691 implicatus H J Co X Y *Iohannes* 698 haec *om.* H J
 Co X

quidem videtur humanam adsumpsisse naturam, sed tamen quae medicina penitus non egebat. Quomodo autem fieri potest ut talem adsumpserit hominem qualis Adam fuit, cum in Adam potuerit esse peccandi voluntas atque affectio, unde factum est ut etiam praetergressis divinis praeceptis inoboedientiae delictis teneretur adstrictus? In Christo vero ne voluntas quidem ulla creditur fuisse peccandi, cum praesertim, si tale corpus hominis adsumpsit quale Adae ante peccatum fuit, non debuerit esse mortalis, quoniam Adam, si non peccasset, mortem nulla ratione sensisset. Cum igitur Christus non peccaverit, quaerendum est cur senserit mortem, si Adae corpus ante quam peccaret adsumpsit. Quod si talem statum suscepit hominis qualis Adae post peccatum fuit, videtur etiam Christo non defuisse necessitas ut et delictis subiceretur et passionibus confunderetur obductisque iudicii regulis bonum a malo non sincera integritate discerneret, quoniam has omnes poenas Adam delicti praevaricatione suscepit.

Contra quos respondendum est tres intellegi hominum posse status: unum quidem Adae ante delictum, in quo, tametsi ab eo mors aberat nec adhuc ullo se delicto polluerat, poterat tamen in eo voluntas esse peccandi; alter, in quo mutari potuisset, si firmiter in dei praeceptis manere voluisset: tunc enim id addendum foret, ut non modo non peccaret aut peccare vellet sed ne

701 quidem *om.* O Z U D S *Excerpta* 706 adam teneretur H J Co X, in adam teneretur Y teneretur adstrictus: adstringeret L 707 adstrictus *ex* adstrictis O² ne: nec H J Co X D ulla *om.* H J Co X Y 715 in christo H J Co X Y S defuisse *ex* fuisse L², fuisse Co 716 ut et: ut H J Co X 722 tamen etsi L D 724 alter O Z U D: alter vero H J Co X Y S, altera est in qua L

posset quidem aut peccare aut velle delinquere. Tertius status est post delictum, in quo mors illum necessario subsecuta est et peccatum ipsum voluntasque peccati.

730 Quorum summitatum atque contrariorum haec loca sunt: is status qui praemium esset, si in praeceptis dei Adam manere voluisset, et is qui poenae fuit, quoniam manere noluit; in illo enim nec mors esset nec peccatum nec voluntas ulla peccati, in hoc vero et mors et

735 peccatum et delinquendi omnis affectio omniaque in perniciem prona nec quicquam in se opis habentia, ut post lapsum posset adsurgere. Ille vero medius status in quo praesentia quidem mortis vel peccati aberat, potestas vero utriusque constabat, inter utrumque statum

740 est conlocatus. Ex his igitur tribus statibus Christus corporeae naturae suae singulas quodam modo indidit causas; nam quod mortale corpus adsumpsit ut mortem a genere humano fugaret, in eo statu ponendum est quod post Adae praevaricationem poenaliter inflictum

745 est. Quod vero non fuit in eo voluntas ulla peccati, ex eo sumptum statu qui esse potuisset, nisi voluntatem insidiantis fraudibus applicasset. Restat igitur tertius status, id est medius, ille scilicet qui eo tempore fuit,

728 status est: est H J X   729 voluptasque H J X, *corr.* H² peccandi H J Co X Y   730 loca haec Co² Y   732 is qui O U D Y S²: qui H J X S, his qui Z Co, ille L, ille qui L²   735 omniaque: omnia H J Co X S, *corr.* S²   740 *post* collocatus *add.* christus nec totum sumpsit ab illis sed quoddam ab utrisque J X   christus corporeae naturae suae O Z U S² (suae s.v. S²): christus naturae sui corporis L, christus sui corporis naturae D, corporeae christus (christi X Co) naturae H J Co X Y, Christus corporeae naturae S *Peiper Rand*   745 peccati: peccandi H J Co X Y   746 sumptum est Co D S *Excerpta edd.*   statum O Z U, *corr.* U²

cum nec mors aderat et adesse poterat delinquendi voluntas. In hoc igitur Adam talis fuit, ut manducaret ac 750
biberet, ut accepta digereret, ut laberetur in somnum et
alia quae ei non defuerunt, humana quidem sed concessa et quae nullam poenam mortis inferrent.

Quae omnia habuisse Christum dubium non est; nam et manducavit et bibit et humani corporis officio 755
functus est. Neque enim tanta indigentia in Adam fuisse credenda est ut nisi manducasset vivere non potuisset, sed, si ex omni quidem ligno escam sumeret, semper vivere potuisset hisque non mori; idcirco paradisi fructibus indigentiam explebat. Quam indigentiam fuisse 760
in Christo, nullus ignorat, sed potestate non necessitate; et ipsa indigentia ante resurrectionem in eo fuit, post resurrectionem vero talis exstitit ut ita illud corpus immutaretur humanum, sicut Adae praeter praevaricationis vinculum mutari potuisset. Quodque nos ipse dominus Iesus Christus votis docuit optare, ut fiat voluntas eius sicut in caelo et in terra et ut adveniat eius regnum et nos liberet a malo. Haec enim omnia illa beatissima humani generis fideliter credentium immutatio deprecatur. 770

751 ut accepta O Z U D L *Excerpta*: et accepta H J Co X Y S degereret H J X S, *corr.* S², degeneret Co 756 tanta O Z U D L *ex emend.* S *Iohannes*: om. H J Co X Y defuisse H J Co X Y 757 non om. L, *eras.* O² 758 ex om. H X 764 mutaretur H J Co X Y S, *corr.* S² 767 regnum eius Y S, eius om. H J Co X 768 ut nos H J Co X Y 769 credentium: credentis L U² immutatio deprecatur O Z U D S *Iohannes edd.*: immutatione fieri (fidei X) deprecamur L H J Co X Y, immutatione (*omisso* fieri) deprecamur U²

Haec sunt quae ad te de fidei meae credulitate diges-
 si. Qua in re si quid perperam dictum est, non ita sum
 amator mei, ut ea quae semel effuderim meliori senten-
 tia anteferre contendam. Si enim nihil est ex nobis bo-
 775 ni, nihil est quod in nostris sententiis amare debeamus.
 Quod si ex illo cuncta sunt bona, qui solus est bonus,
 illud potius bonum esse credendum est quod illa in-
 commutabilis bonitas atque omnium bonorum causa
 perscribit.

771 fidei meae O Z U D S: meae fidei L H J Co X Y diges-
 si L H J Co X Y: scripsi O Z U D S *edd.* 772 *post dictum*
est deficit H

EXPLICIT LIBER BOETHII V.C. CONTRA EUTY-
 CHEN ET NESTORIUM (CON ... *et reliqua deperdita O*)
 OU, EXPLICIT LIBER BO. (BOETHII Co) CONTRA EU-
 TICHEN ET NESTORIUM Co Y, EXPLICIT LIBER J,
 finit LS, explicit Z, explicit feliciter amen X, *subscriptionem*
om. D, periit in H

INDICES

INDEX FONTIVM

- Anonymus Poeta: IV, 6,38
Aristot., *fragm.* 59: III, 8,10
    Physic. II, 4–5; *Metaphys.*
        IV, 30, 1025a16; V, 1, 12
Cat., *Carm.* 52,2: III, 4,2
Cic., *De re pub.* VI, 22: II, 7,8
    De divin. II, 8 sqq.: V, 4,1
Epicur., *fragm.* 348: III, 2,12
    fragm. 374 Usener: I, 4,30
Eurip., *Androm.* 319 sqq.: III,
    6,1
Hom., *Il.* I, 363: I, 4,1
    Il. II, 204: I, 5,4
    Il. III, 277: V, II,1
    Il. XIII, 176: IV, 6,53
    Il. XXIV, 527: II, 2,13
Hor., *Serm.* II, 5,59: V, 3,25
Iambl., *de vita Pyth.* 18: I,
    4,38
Lucanus I, 128: IV, 6, 33
Parm., VS 8, 43: III, 12,37
Plat., *Phaed.* 76a: III, XI,16
    Resp. 473d; 487e: I, 4,5
    Tim. 27c: III, 9,32
    Tim. 28 sqq.: V, 5,9
    Tim. 29b: III, 12,38
    Tim. 37d sqq.: V, 6,14
Ptolem., *Syntax.* II: II, 7,4

INDEX NOMINVM

- Aaron 201, 156
 Abel 99, 101
 Abraham 200, 142; 226, 435.
     442
 Academicus 6, 37
 Achaemenius 138, 1
 Achelous 134, 23
 Achilles 214, 161
 Adam 237, 700; 238, 703. 709.
     710. 713. 714. 719. 721;
     239, 732. 744; 240, 750.
     756. 764
 Aegyptiacus 201, 150
 Aegyptius 201, 153
 Aegyptus 200, 148; 201, 156
 Aetna 46, 4
 Albinus 13, 46; 16, 107
 Alcibiades 74, 23
 Anaxagoras 10, 28
 Antaeus 134, 25
 Antoninus 70, 30
 Aquilo 22, 9; 36, 11
 Arcas 111, 18
 Arcturus 19, 21; 120, 1
 Aristoteles 74, 21; 137, 34;
     155, 19; 211, 93
 Arriani 167, 44
 Arrius 196, 30
 Athenienses 21, 10
 Atrides 133, 2
 Augustinus 167, 30
 Auster 25, 6; 36, 7; 40, 9
 Bacchicus 45, 6
 Bacchus 23, 15
 Basilius 14, 53
 Bootes 120, 3
 Boreas 9, 7; 19, 19
 Brutus 54, 16
 Busiris 48, 32
 Cacus 134, 26
 Camena 3, 3
 Campania 13, 41
 Cancer 22, 2
 Canius 10, 30; 15, 88
 Cato 54, 16; 126, 126; 168, 53
 Catullus 66, 6
 Caucasus 51, 30
 Centaurus 134, 14
 Cerberus 134, 19
 Cerealis 112, 23
 Ceres 22, 5; 59, 4; 130, 27
 Chremes 215, 186
 Christianus 195, 1; 209, 54
 Cicero 168, 54; 214, 160
 Conigastus 13, 30
 Copia 33, 6
 Corus 8, 3; 120, 13
 Croesus 32, 32
 Cyprianus 13, 48
 Cyrus 32, 33
 David 202, 171; 226, 435. 442
 Daviticus 202, 176
 Decoratus 66, 11
 Eleaticus 6, 36
 Epicureus 10, 20
 Epicurus 61, 46
 Euphrates 138, 3
 Euripides 73, 16
 Eurys 40, 4; 111, 3
 Eutyches 203, 199; 209, 53;
     224, 385. 396. 401; 227, 470.
     471; 232, 578; 233, 594; 234,
     615; 236, 663. 669. 674
 Eutyichianus 206, 6; 208, 35

- Evander 134, 26
 Fabricius 53, 15
 Fortuna 31, 1; 34, 1; 35, 33. 35
 Gaius Caesar 15, 88
 Gaudentius 14, 55
 Germanicus 15, 89
 Gigas 94, 66
 Graeci 214, 172; 215, 180.
 188; 217, 227; 220, 288
 Graecia 217, 222
 Graecus 217, 236
 Graius 133, 4
 Hecuba 215, 185
 Hercules 48, 33; 134, 13
 Hermus 86, 8
 Herodes 202, 173
 Hesperius 7, 16; 63, 31
 Hesperos 19, 11; 55, 7
 Hierosolyma 201, 168
 Homerus 140, 3
 Iacob 200, 148
 Iesus Nave filius 201, 165
 Indicus 70, 5; 111, 15
 Indus 86, 9
 Iordanes 201, 165
 Isaac 200, 145
 Ithacus 133, 8
 Iudaeus 203, 208
 Iuppiter 33, 40
 Ixionius 97, 34
 Latini 215, 188
 Latinus 216, 199
 Libycus 134, 25
 Lucanus 126, 127
 Lucifer 19, 13; 59, 9; 130, 15
 Lydus 32, 32
 Lynceus 74, 21
 Manichaeus 196, 39
 Marcus Tullius 217, 222
 Maria 202, 176; 225, 411. 412.
 420; 226, 426. 430. 435. 440.
 446. 448; 228, 481; 235,
 644; 237, 678. 679. 685. 687
 Marmaricus 111, 11
 Medea 215, 185
 Moyses 198, 82; 201, 155
 Musa 5, 25; 6, 39; 22, 34; 91,
 15
 Neritius 111, 11
 Nero 50, 15; 68, 4; 69, 27
 Nestorius 209, 53; 203, 199;
 212, 114; 219, 272; 221,
 326; 224, 391. 399; 227,
 470; 236, 663. 667
 Noe 200, 126
 Nonius 66, 11
 Notus 49, 12; 59, 7
 Oceanus 130, 12
 Opilio 14, 55
 Orpheus 98, 50
 Palatinus 13, 45
 Papinianus 69, 29
 Parthus 51, 32
 Paulinus 13, 44
 Paulus 32, 35
 Pelagius 199, 110
 Perseus 32, 35
 Pharao 201, 151
 Phoebe 55, 8; 120, 10; 129, 7
 Phoebus 9, 9; 19, 9. 13; 22, 1;
 36, 1; 49, 10; 55, 5; 63, 31;
 72, 3; 86, 18; 102, 10; 120,
 16; 140, 2
 Phrygia 133, 2
 Plato 9, 16; 12, 16; 79, 94; 91,
 15. 1; 96, 104; 107, 134; 156,
 31. 34; 157, 55; 214, 160
 Poenus 48, 34; 62, 7

Porticus 151, 1
 Ptolomaeus 50, 15
 Pythagoricus 17, 134
 Ravenna 14, 59
 Regulus 48, 34
 Romanus 15, 83; 51, 31. 35
 Rubrum mare 66, 3; 201, 154
 Sabellianus 196, 32
 Saul 202, 171
 Seneca 10, 30; 69, 27; 70, 31
 Seres 45, 8
 Simo 215, 186
 Sina 201, 159
 Sirene 6, 38
 Sirius 19, 22
 Socrates 9, 18; 10, 29
 Socraticus 15, 77
 Sol 111, 5
 Soranus 10, 30
 Stoicus 10, 21
 Symmachus 37, 14
 Taenara 97, 26
 Tagus 86, 7
 Tantalus 97, 37
 Tartara 97, 45
 Tartareus 98, 50
 Threicius 9, 7; 96, 6
 Thyle 70, 7
 Tigris 138, 3
 Timaeus 79, 94
 Tiresia 143, 73
 Tityus 97, 39
 Tonans 129, 1
 Trigguilla 13, 32
 Trio 49, 111
 Tullius 51, 29; 146, 2
 Tyrius 45, 9; 68, 1
 Tyrrhenus 75, 8
 Ursa 129, 9

Verona 16, 106
 Vesaevus 11, 8
 Vesper 130, 14
 Zeno 10, 29
 Zephyrus 19, 20; 36, 5

INDEX RERVVM

A
 ab aeterno 139, 26
 absolutus 81, 16; 148, 53; 158, 91; 159, 115; 160, 132
 abstractus 169, 77
 abutor 171, 115
 accedo 175, 234
 accessus 178, 294
 accidens 168, 58. 59. 62. 63; 170, 106. 107. 109; 171, 119. 121; 173, 179; 174, 189; 177, 277; 188, 36; 209, 68; 211, 97. 101. 103; 213, 131. 132; 216, 210. 211. 213. 215; 217, 217. 218
 accido 178, 293
 acies 6, 42
 actus 12, 23; 152, 4. 10; 168, 70; 192, 133; 193, 156
 ad aliquid 173, 176. 182; 184, 46. 61
 ad aliud 178, 299. 310
 adfectio 25, 58; 238, 705; 239, 735
 adfectus 6, 31; 22, 36
 adfigo 177, 273
 adfluentia 43, 42
 adiectio 159, 107

- adligo 144, 82
 adminiculum 93, 32
 administratio 12, 23
 administro 123, 47
 admixtus 188, 34
 adplico 210, 87
 adpono 225, 412
 adpositus 45, 90. 91
 adsigno 210, 90
 adsimulor 171, 116
 adsumo 203, 214; 223, 358.
     375; 224, 389; 226, 426; 227,
     469. 474; 228, 481. 482; 231,
     549; 234, 638; 237, 697. 700;
     238, 701. 704. 709; 239, 742
 adsumptio 203, 197; 223, 376;
     235, 653
 adunatio 122, 38; 224, 390;
     225, 405. 406. 408. 418.
     419. 423; 233, 612; 236,
     675; 237, 677. 680. 687
 aduno 122, 38; 222, 353; 225,
     416
 adventus 177, 282
 adversus 196, 40
 adytus 28, 14
 aegritudo 24, 38; 28, 3
 aequalis 180, 348. 349; 187,
     20. 21
 aequaliter 207, 10
 aequanimus 39, 66
 aequivocatio 234, 628
 aequivocus 221, 317; 234, 622
 aequo 212, 121
 aequor 151, 7
 aes 120, 12
 aeternitas 51, 49; 52, 59; 155,
     7. 9
 aether 41, 22
 aetherius 7. 7
 aevum 5, 6; 79, 2
 alacritas 35, 28
 albedo 177, 286; 178, 287.
     290; 213, 133
 albeo 36, 3
 algeo 19, 11
 allegoria 198, 89
 allegoricus 198, 87
 alteritas 167, 46. 47; 178, 314;
     180, 354
 alterno 178, 309
 alumnus 9, 9; 91, 115
 amaritudo 39, 61
 ambiguitas 79, 81
 ambitio 50, 1
 ambitus 50, 10; 53, 5; 96, 103;
     123, 66; 149, 87; 227, 464
 amo 56, 17
 amor 56, 15. 29; 131, 44. 47
 amphibolus 234, 623
 ancora 38, 29
 angelicus 123, 50; 197, 63;
     198, 73
 angelus 197, 66. 68; 213, 144;
     214, 153
 anima 80, 14. 18
 animal 24, 34; 47, 14; 64, 1
 animatus 42, 25
 annona 68, 43
 antepaenultima 215, 177
 antiquus 81, 30
 ἀνυπεξαίρετος 168, 69
 appetentia 72, 2; 88, 43
 apto 80, 19
 arbiter 97, 40; 102, 22; 130,
     37
 arbitrium 29, 41; 121, 12; 138,
     3; 139, 6; 140, 5. 9; 142, 45;

147, 22; 159, 112. 118; 161,
160; 219, 268
area 50, 19
argutus 62, 5
artifex 43, 47
artificialiter 211, 108
arx 196, 28
asperitas 12, 7
astrifer 101, 9
astriger 130, 17
astrologicus 50, 10
astrum
asylum 86, 6
ἄστυς 216, 197
auctor 25, 47
auctoritas 167, 37; 195, 2; 198,
85; 205, 245. 247
augeo 167, 44
aulicus 13, 51; 69, 29

B

baca 66, 3
baptismum 203, 206
baptizo 203, 204. 205. 217
barbarus 13, 34
bellum 130, 18
belua 116, 104
bibliotheca 11, 8; 21, 20
bibulus 40, 8
bipes 150, 104
blanditiae 6, 34
bonitas 49, 66
bonum primum 189, 70; 190,
82; 191, 111. 115. 120; 192,
131. 139
bonum summum 39, 76; 60,
15. 19; 61, 41. 47; 125, 96
bruma 19, 14

C

cacumen 107, 128; 154, 49;
155, 10
caducus 36, 15; 40, 80
caecitas 40, 82
caelitus 32, 34
calamitosus 30, 42
calculus 35, 36
caligo 6, 42; 8, 14; 25, 56; 61,
50; 139, 22; 149, 66; 207, 17
calles 29, 22; 45, 99; 60, 4; 75,
32; 103, 10
caminus 11, 7
cantus 58, 1
capesso 12, 19
capio 166, 20; 168, 65; 175, 227
carcer 53, 81
cardo 9, 7; 39, 70; 85, 123;
123, 64; 124, 72; 125, 96
carmen 58, 2
carnaliter 196, 30.42
cassus 81, 7
casus 23, 6; 25, 50; 136, 7. 19;
137, 30. 32. 39; 138, 52
catena 11, 8; 49, 58; 139, 4
catholicus 167, 31; 172, 151;
182, 5; 195, 8; 199, 111;
204, 244; 206, 8; 212, 114;
221, 321; 232, 575. 585;
233, 608; 234, 615. 618.
630; 236, 664. 672
causa (i. e. Deus) 131, 48
celsus 166, 23
censura 14, 57
centenus 66, 4
chorus 6, 40
circumleo 80, 17
circumflexus 215, 177
circumsaepio 50, 21

- circumstantia 177, 271
 civitas 21, 14
 claritudo 61, 2; 62, 62; 72, 21.
     23. 26; 77, 27. 31. 40
 clavus 93, 39. 45
 coacervo 105, 72
 coaeternus 156, 33; 195,
     15.19; 196, 39
 coemptio 13, 40. 43
 cognitor 117, 115
 cohaereo 47, 24
 collectio 223, 365
 collido 94, 68
 colligo 109, 25; 139, 19
 collocatio 114, 34
 coloratus 191, 103
 comitor 193, 145. 147
 commercium 144, 101
 commisceo 228, 486
 comoedia 214, 175; 215, 184
 compages 42, 25
 competenter 128, 185
 compar 198, 78
 compositus 38, 38
 concavitas 215, 179
 conceptio 187, 17; 23
 concordo 38, 49
 concurro 138, 51. 53
 conditor 23, 9; 42, 26; 44, 76;
     130, 34; 140, 7; 156, 32;
     198, 95; 199, 117; 202, 177;
     205, 257
 condo 92, 24
 conecto 80, 14
 conflictatio 94, 68
 confluens 138, 47. 52. 54
 coniuncte 174, 200
 coniunctio 207, 11; 220, 285.
     288. 293; 222, 348; 234, 616
 coniunctus 234, 626
 coniuratio 15, 89
 conlocutio 209, 52
 connexio 124, 84; 138, 54
 conscientia 13, 28; 16, 112; 17,
     129; 71, 9. 10; 128, 167. 177
 consimilis 17, 136; 44, 75
 consisto 207, 9; 233, 594. 595.
     602. 604. 605. 611; 234,
     618. 619. 621. 623
 consonus 80, 14
 conspicuus 80, 24
 constantia 32, 25; 35, 44
 constitutio 195, 9; 203, 211;
     205, 249
 consto 233, 602.607
 consul 35, 27; 47, 7
 consularis 37, 22; 47, 6
 consummatio 204, 235
 contagio 91, 3
 contemplatio 205, 257
 contraho 210, 91
 contumax 34, 10
 convenio 221, 325
 conventus 206, 1
 convertio 80, 17. 21; 220, 299
 copulate 174, 200
 copulatio 221, 311. 326; 223,
     354; 231, 564
 copulo 234, 625
 corollarium 83, 79; 84, 88;
     109, 23
 corporalis 153, 33
 corporeus 209, 60; 210, 79.
     83; 213, 136; 228, 498; 229,
     499
 corruptibilis 205, 253
 creator 205, 261
 creatura 205, 58

credulitas 241, 771
 cultus 167, 38
 cupiditas 32, 27
 cupido 33, 15
 cura 60, 3
 curatio 23, 3
 currus 80, 19
 curulis 35, 29; 68, 6

D

daemon 123, 51
 defero 14, 52. 62. 69; 16, 107;
 17, 127
 definitio 209, 64. 68; 210, 77.
 80. 88; 211, 96; 212, 114.
 119; 214, 171. 172
 defluo 190, 88; 191, 110; 192,
 123
 deitas 183, 21; 218, 255; 225,
 421; 228, 494; 234, 637. 638
 delatio 14, 53. 62; 18, 158
 delator 14, 69. 73; 15, 85; 21,
 27; 66, 12
 delatro 20, 1
 delicatus 38, 51
 deliciae 35, 34; 38, 36
 deminutus 81, 15
 demulceo 35, 33
 designo 175, 222
 desolo 34, 15
 deterior 116, 99
 diabolus 203, 214
 diduco 167, 46
 differens 180, 347
 differentia 168, 56; 171, 122.
 123; 172, 152; 176, 254;
 179, 327. 328; 207, 12. 16;
 212, 112. 116
 differo 124, 69

digero 122, 35. 39; 186, 4
 dignitas 18, 155; 46, 1. 2; 47,
 11. 12; 48, 39
 dilabor 95, 97; 139, 17
 dimensio 191, 103
 disciplina 166, 17
 disciplinaliter 169, 79
 discors 188, 44
 discretio 5, 7; 84, 106; 212,
 121
 disiunctum 226, 429
 dispensatio 126, 134
 dispenso 127, 163
 dispertio 77, 44
 dispono 122, 21
 disposite 127, 153
 dispositio 120, 24; 122, 22
 dissaepio 145, 110
 distantia 172, 151; 179, 318
 distentus 191, 103
 distraho 167, 45
 diversitas 167, 49; 171, 118;
 173, 170; 188, 44
 diversus 85, 66; 167, 50; 172,
 155
 divinatio 226, 443
 divinitas 166, 23; 182, 1; 183,
 16. 22; 185, 64; 220, 289;
 221, 328. 329; 222, 336. 338.
 345; 223, 358. 361; 225, 415.
 422; 226, 434. 441; 227, 460.
 467; 228, 484. 485. 487. 489.
 495; 231, 549. 551; 232, 581.
 583; 235, 639. 647
 divise 174, 199
 dolor 4, 10
 domus 61, 51; 101, 33
 dualitas 172, 136. 137
 dubitabilis 107, 133

duplicatio 224, 397

dux 80, 28

E

ebur 21, 20

ecclesiasticus 218, 259; 219, 268

echinus 75, 14

editio 202, 194

effectus 48, 55

effetus 81, 16

efficientia 87, 13; 92, 21; 106, 111; 203, 217

eglutio 208, 32

elegus 3, 4

elinguis 8, 9

enato 38, 33

enumeratio 172, 155

enuntiatio 187, 17

eremus 201, 159

ereptor 110, 54

esse 169, 82. 83; 170, 94; 174, 199; 176, 251; 178, 298; 187, 26. 31; 188, 33. 35; 188, 37. 41. 43. 63. 64. 65. 67. 68; 190, 97; 191, 98. 100. 110. 114. 117; 192, 121. 123. 129. 139; 193, 143. 156; 194, 160; 218, 252

essendi 187, 27

essentia 178, 310; 193, 155; 216, 198; 217, 223; 218, 243. 251. 255. 257

evacuo 160, 136

evidenter 196, 25

ex aeterno 195, 9; 197, 52

exemplum 11, 14; 80, 7

exerceo 123, 49

exodi 38, 28

expetibilis 47, 13

explicatio 122, 37

explico 122, 39

exsilium 9, 6; 20, 4; 39, 57

exsistentia 197, 58

exsisto 196, 33

exsors 23, 12

exspolio 24, 41

exstirpo 24, 30

exsul 20, 4; 21, 17; 102, 30

exsulo 21, 15; 24, 40

exter 152, 38

exterior 176, 252

externus 44, 70

extrinsecus 82, 42. 45; 152, 9

F

facio 173, 177; 176, 249; 177, 264; 210, 81. 82. 84

fallax 4, 19

falsitas 143, 60; 144, 81

fames 25, 49; 91, 14

fatalis 122, 41; 123, 52. 61; 125, 119; 129, 197; 139, 4

fatisco 131, 43

fatum 4, 8; 11, 2; 121, 11; 122, 28. 32. 35. 39; 123, 46. 49. 54. 57. 58. 59; 124, 70. 71. 73. 77; 131, 9

favor 61, 30

felicitas 58, 17

fides 56, 19; 62, 6; 130, 22; 167, 35

fidus 56, 26

finis 24, 23. 28. 42; 80, 27; 91, 118. 121; 105, 86

firmamentum 117, 109

firmitas 124, 73

firmiter 144, 59

flatus 7, 4
 flexus 131, 41
 fluctus 28, 16
 fluens 54, 13
 fluentum 201, 167
 fluito 18, 158; 25, 45; 80, 5;
     90, 113
 fluo 124, 89; 191, 113. 115;
     192, 136. 142
 foedus 20, 43. 48; 55, 4; 56,
     23; 129, 4; 145, 1
 fomentum 25, 57; 34, 11; 41, 1
 fons 80, 23; 81, 8; 96, 2; 130,
     36; 131, 43; 144, 78; 145,
     110
 forinsecus 152, 2
 forma 36, 13; 80, 6. 2; 87, 13;
     88, 34; 92, 16; 95, 87. 96;
     122, 23. 36. 42; 123, 53;
     146, 19; 149, 88; 150, 93.
     94. 96; 152, 40. 5; 168, 70;
     169, 74. 75. 81. 83. 84. 89;
     170, 91. 92. 105. 106. 110;
     171, 112. 113. 114. 116.
     117; 172, 152; 174, 195.
     196; 187, 27; 228, 487; 229,
     501; 233, 601
 formaliter 150, 100
 formator 198, 79
 formidolosus 51, 33
 forms 80, 8; 150, 109
 fortissimus 170, 102
 fortuitus 23, 8; 35, 46; 37, 8;
     39, 74; 40, 90; 119, 17; 120,
     21; 137, 33. 41. 46
 frigeo 118, 131
 frondifluus 19, 14
 fructus 167, 31
 frux 128, 182

fucus 28, 6
 fumificus 11, 8

G

gemma 42, 21. 22; 46, 29
 generalis 194, 162; 214, 165
 generatim 89, 69
 generatio 122, 21; 196, 25. 43
 genere 196, 23
 gentilis 202, 174
 genus 167, 49. 51. 52; 168, 55.
     57; 214, 156; 216, 214. 215
 geometra 83, 77
 germen 72, 6
 gigno 179, 330; 196, 22
 globus 50, 12
 glomero 80, 15
 gloria 50, 7; 51, 34. 36. 41
 gradus 5, 19; 167, 44
 gratia 204, 226. 227. 228
 gravitas 169, 89
 gubernaculum 12, 21; 24, 18;
     25, 44; 92, 7; 93, 39; 95, 90
 gubernatio 25, 49
 gubernare 19, 25; 79, 1; 93, 45

H

habenae 62, 1; 130, 35
 habeo 173, 177; 176, 249
 habitaculum 51, 24
 habitus 146, 26
 haeresis 203, 200; 209, 56;
     236, 656
 hebdomas 186, 1.7
 hebeo 7, 2
 hebeto 15, 92
 herbipotens 111, 9
 hereditas 10, 20
 hisco 34, 2

- historia 198, 88. 89; 215, 183
 historialis 198, 86
 homo-Deus 235, 654
 hora 35, 45
 hospes 35, 43
 hosticus 46, 19
 humanitas 170, 107. 109; 221, 328. 329; 222, 348; 223, 358. 361; 225, 421; 228, 484. 487. 488; 231, 552; 232, 581; 234, 636. 637; 235, 639. 640. 648
 humaniter 196, 29
 hydra 121, 8; 134, 22

 I
 iactatio 166, 8
 ianitor 97, 30
 ictus 140, 12; 150, 99; 160, 149
 igniculum 165, 2
 ignis 80, 21
 imaginabilis 150, 102. 106; 153, 23. 30
 imaginarius 150, 111
 imaginatio 149, 80. 82; 150, 93. 97. 99. 102. 107. 108; 153, 15. 21. 26; 154, 46; 169, 80; 180, 354
 imagino 153, 36
 imago 5, 16; 58, 18; 64, 1; 79, 87; 80, 8; 81, 7; 152, 40; 169, 82; 171, 112. 116
 imminutio 81, 10
 immobilis 124, 84
 immortalitas 51, 43. 47
 immutabilitas 185, 62; 213, 141; 228, 489. 491
 immutatio 240, 769
 impassibilis 213, 141. 143; 228, 492
 impassibilitas 213, 143
 impatientia 39, 60
 imperfectus 76, 12; 81, 9. 10. 11. 14
 imperiosus 6, 44
 impermixtus 143, 60
 impotens 11, 14
 impotentia 69, 12; 105, 78
 inabstractus 168, 69; 169, 74
 inaccessus 145, 105
 inaestuo 22, 2
 incandesco 22, 33
 incarnatus 202, 193
 incelebris 10, 31
 incommutabilis 241, 777
 incommutabilitas 124, 89; 183, 27
 inconsummatus 81, 15
 incorporalis 179, 317. 325; 187, 24; 230, 542. 543; 231, 516
 incorporalitas 231, 554. 555
 incorporeus 209, 60; 210, 80. 91; 213, 136. 139; 229, 499. 500. 501; 230, 529. 533. 541; 231, 548
 indago 182, 3
 indeclinabilis 124, 87
 indefessus 176, 247
 indifferentia 173, 169; 179, 337
 indissolubilis 212, 120
 individuitas 123, 66
 individuus 214, 166. 170. 171; 215, 183. 189. 194; 216, 199. 215; 217, 227; 219, 272; 220, 284

indivisus 76, 10; 184, 55
 induresco 22, 40
 inevitabilis 138, 54
 inevitabiliter 143, 66
 inferi 98, 58
 infinitas 155, 20; 156, 28
 infinitus 52, 57
 informatio 205, 249
 informo 212, 112; 217, 217
 infortunium 36, 5. 12
 inlatio 113, 30; 114, 37
 innocentia 16, 109. 113
 innutrio 6, 37
 inoboedientia 202, 187
 inopia 215, 191
 inopinabilis 131, 11; 132, 30
 inopinatus 138, 52
 inops 217, 222
 inquires 110, 55
 inrationabilis 222, 342
 inrationalis 213, 139; 217, 235
 inreflexus 134, 29
 inscientia 208, 37. 41
 inscitia 39, 69; 106, 90; 139,
     22
 insidiator 110, 56
 insignio 169, 85
 insono 34, 8
 instabilitas 39, 79
 instantia 157, 67
 instrepto 152, 34
 instructio 196, 28; 205, 247
 instrumentum 195, 3
 insufficientia 65, 26
 integer 81, 16; 82, 31
 integre 174, 204
 integritas 149, 68
 intellectualiter 169, 79
 intellectus 209, 67. 69

intemeratus 161, 159
 intempestivus 4, 11
 intendo 231, 560
 intentio 24, 24; 64, 5; 93, 48;
     103, 25; 105, 75
 interminabilis 52, 55; 155, 9;
     156, 24. 34. 35
 intrinsecus 152, 5
 intumesco 42, 36
 inutiliter 227, 466
 inventum 165, 5
 invitus 166, 22
 ipsum 175, 212. 215
 itus 131, 40
 iugis 176, 246
 iungo 234, 614
 ius 32, 20. 24; 47, 15. 20
 iustitia 21, 13
 iuventa 4, 7

K

καθόλου 216, 197

L

labyrinthus 94, 78
 lacrimabilis 4, 2
 langueo 113, 13
 largitio 35, 32
 legalis 119, 10
 lego 120, 3
 lethargus 8, 11
 levis 80, 19
 lex aeterna 116, 95
 liber 21, 22
 libertas 15, 87; 21, 13
 lignum 240, 758
 ligo 80, 10
 livor 80, 6; 166, 13

lubricus 108, 8
 ludicrum 32, 30
 ludus 32, 28
 lumen 100, 5
 lupus 110, 55
 lustro 80, 23
 lux 25, 59; 80, 23; 86, 17; 91,
 3; 139, 21; 145, 105
 lympho 10, 40

M

machina 56, 21; 89, 71; 93, 40;
 113, 22; 129, 192
 maiestas 16, 107
 maleficium 17, 142
 malitia 110, 48
 malum 16, 99
 maneo 234, 618. 624
 materia 80, 5; 166, 10; 168, 70;
 169, 73. 75. 78. 84. 86; 170,
 90. 92. 108. 109. 111; 171,
 112. 113. 114; 190, 82; 209,
 70; 229, 503. 508; 230, 526.
 528. 531. 533. 534. 536.
 539. 540; 231, 545. 546. 557
 materialis 150, 98
 mathematica 187, 14
 mathematicus 169, 73. 79
 meatus 7, 7
 medicator 125, 116
 medicina 8, 3; 121, 14
 medicinalis 204, 224
 medico 9, 2
 medicus 105, 69; 125, 111
 medietas 123, 63; 209, 54; 236,
 659
 mel 34, 5
 mellifluus 140, 3

membrum 80, 14; 84, 103.
 107; 85; 110.111
 mendax 76, 1
 mens divina 122, 23. 37; 124,
 87; 144, 81; 154, 47; 156, 36
 mens prima 124, 70
 mens superna 124, 73
 mensura 5, 8
 meo 80, 16. 22; 138, 12
 meretricula 5, 28
 meritum 199, 118
 mico 80, 26; 102, 13
 minuo 167, 44
 misceo 237, 683
 mobilitas 123, 61
 modulator 79, 100
 modus 29, 24
 moles 80, 25; 91, 10; 92, 4
 momentarius 41, 3
 momentum 52, 51
 monstrum 166, 14
 morbus 6, 33; 24, 37; 25, 46;
 34, 10
 morbus animarum 118, 142
 mors 4, 13
 mortalis 39, 68; 40, 89; 62, 59
 motio 157, 61
 mulcedo 58, 3
 multimodus 211, 94
 multipliciter 117, 113; 123, 47;
 196, 31
 multiplico 180, 340
 multitudo 171, 119
 multivocus 173, 163
 mundanus 93, 40
 munimen 21, 16
 munusculum 95, 86
 mus 47, 15
 muscula 47, 18

musica 29, 23; 34, 5; 48, 52
 musicus 48, 52; 121, 16
 mutabilis 40, 81; 122, 21; 213,
 142; 228, 490. 492
 mutabilitas 29, 29; 30, 45; 33,
 42; 197, 53

N

nativus 49, 66
 natura *passim*
 naturalis 235, 640
 naturaliter 82, 43; 87, 25; 88,
 42; 90, 97. 100; 199, 109;
 211, 107
 nefarius 25, 43
 nequam 113, 25
 nequitia 202, 182
 nexus 123, 55; 124, 70; 145, 10
 nigredo 213, 133
 nodus 141, 17; 212, 120
 norma 180, 358
 nota 14, 60; 91, 116; 145, 12;
 151, 8. 13; 152, 29; 153, 38
 notio divina 159, 114; 161, 156
 notitia 153, 18. 19; 160, 131
 noviter 227, 454
 nubes 146, 22
 nubilus 26, 29
 nudus 31, 9
 numen 29, 32
 numerabilis 171, 128. 134;
 179, 330
 numeratio 172, 143. 145
 numerositas 179, 339; 199,
 113
 numerosus 171, 132
 numerus 7, 12; 80, 10
 nuncupatio 215, 192
 nutrix 9, 4

O

obruo 145, 8
 obvius sibi 138, 47
 occasus 144, 83
 occiduus 130, 10
 oculus intelligentiae 149, 86
 officina 18, 157
 operatio 180, 338
 opinio 25, 55; 37, 6; 141, 14;
 142, 37; 143, 56; 149, 66;
 154, 53; 158, 89
 opportunitas 35, 20
 orator 35, 29
 orbis 7, 11. 15; 18, 1; 32, 28;
 64, 38; 80, 15; 86, 9; 91, 4;
 95, 81. 101; 123, 62; 131, 41
 ordo 15, 74; 23, 21; 92, 20;
 122, 33. 37. 41; 123, 44. 56.
 61; 124, 88. 90; 125, 96;
 126, 120. 128; 128, 186.
 197; 129, 188; 131, 42; 136,
 22; 138, 54; 141, 27; 144, 93
 originalis 227, 453. 457. 459
 origo 130, 36
 ortus 64, 37
 ostentum 31, 8
 otium 12, 23
 οὐσία 216, 196; 217, 224; 218,
 243. 245. 251. 254; 219, 266
 οὐσίωσις 217, 225. 233; 218,
 244. 246. 249. 252. 255
 οὐσιῶμαι 217, 220. 233; 219,
 263

P

π graecum 5, 17
 paenultima 215, 177
 panniculi 10, 24

- παράθεσις 220, 289
 pars 80, 9
 participatio 84, 86; 87, 22;
 114, 56; 187, 30; 189, 54.
 55. 56. 58. 60; 203, 203
 participo 187, 29. 30; 188, 37.
 39; 189, 68; 190, 75; 192,
 128
 particularis 214, 154. 159;
 216, 200. 201. 202
 particulariter 216, 204
 passibilis 213, 143; 228, 490
 passio 152, 32. 3. 6. 7; 177,
 267
 pater 16, 103; 79, 98; 80, 22;
 82, 41
 patior 173, 177; 210, 82. 84
 patria 20, 6; 21, 9; 92, 27; 101,
 35; 102, 25; 136, 8
 pax 22, 35; 129, 5
 pecuniosus 65, 45
 pendulus 41, 11; 130, 23
 penetral 17, 137
 pensius 216, 205
 perexilis 40, 86
 perfectio 81, 13
 perfectus 80, 9; 81, 10. 12. 20.
 29; 82, 31. 34; 83, 68. 69
 permaneo 234, 627
 permeo 154, 1
 perpetuus 79, 1; 89, 70; 157,
 57
 persona *passim*
 persono 91, 15; 215, 176
 perspicax 91, 8
 perturbatio 6, 49; 22, 40; 24,
 22. 28; 25, 56
 perversitas 202, 183
 pingo 102, 13
 placitus 202, 185
 plaga 53, 3
 plenitudo 156, 25. 45; 157, 53
 pluralitas 167, 45. 46. 47; 171,
 118. 124. 127. 131; 172,
 139. 140. 161; 174, 197;
 179, 329. 332; 184, 53
 poenalis 115, 73; 200, 125
 poenaliter 239, 744
 porisma 83, 78; 84, 88
 portio 50, 15; 52, 53; 77, 45
 portus 86, 5
 positio 147, 20
 possibilitas 106, 112; 107, 128.
 131
 potentia 102, 4; 107, 126. 130.
 131. 132; 119, 6
 potestas 46, 1. 2
 praecellens 82, 47
 praecipio 123, 43
 praecipitatus 220, 306
 praecognitio 147, 28
 praecognosco 148, 56
 praeda 10, 23
 praedestinatio 121, 11
 praedestinatus 139, 27
 praedicamentum 173, 174;
 174, 198; 176, 261
 praedicatio 72, 24; 172, 149;
 173, 179. 181; 175, 224;
 176, 259; 177, 269. 275.
 278. 281. 285; 178, 295.
 308; 179, 321. 334; 180,
 339. 346
 praedico 172, 147. 149; 173,
 172. 175. 181. 182; 174,
 202; 175, 216. 217. 219.
 235; 176, 252. 254; 177,
 271; 178, 312; 180, 345.

- 347; 182, 2; 183, 16. 18. 29.
 32; 184, 44. 49. 61; 212, 127
 praefectura 68, 43
 praefectus 13, 42
 praenosco 140, 4. 9; 143, 66;
 148, 41; 159, 117; 160, 137.
 149
 praenotio 147, 17. 33; 148, 62;
 154, 52; 157, 77
 praepositus 13, 32
 praeposterus 142, 46
 praescientia 141, 14. 25. 29;
 142, 47; 143, 71; 146, 7;
 147, 12. 14. 21. 26; 148, 58;
 154, 42; 157, 66; 160, 140
 praescio 141, 28; 143, 54. 59;
 144, 79; 147, 16; 149, 64;
 154, 41
 praescius 161, 162
 praesens 176, 237. 240. 242
 praesentarie 123, 44
 praesentarius 156, 40; 157, 60;
 161, 156
 praesentia 157, 62. 65; 160,
 147. 151; 190, 83
 praestans 82, 55
 praetura 68, 41
 praevaricatio 226, 433. 448;
 237, 689; 238, 719; 239,
 744; 240, 764
 praevaricator 204, 222
 praevidentia 157, 67
 primatus 202, 181
 princeps 43, 16; 81, 22. 28; 82,
 49; 122, 31; 145, 108; 34, 16
 principalis 204, 240
 principium 64, 2; 80, 28; 82,
 56. 57; 90, 89; 137, 26; 191,
 105
 privatio 210, 72
 privatus 205, 248
 probitas 47, 10
 procedo 24, 26; 179, 323; 196,
 23
 processio 196, 24
 prodigium 28, 6
 proditor 129, 194
 produco 192, 134
 productio 179, 320
 profanus 6, 33
 profligo 13, 40
 profunditas 126, 123
 profundus 80, 16; 91, 1
 progenies 195, 13; 196, 20;
 197, 72
 progressus 122, 22
 promoveo 38, 34
 propheta 202, 184
 propositio 114, 35
 propositum 83, 62. 78
 proprietates 156, 39; 158, 78;
 175, 222; 178, 308; 190, 81;
 193, 147; 212, 110; 219, 271
 proscriptio 17, 125
 prospicio 141, 20; 144, 82;
 150, 100; 157, 70
 πρόσωπον 215, 180. 188; 217,
 226. 231. 235; 218, 245. 249
 provectus 132, 33; 133, 13
 proveho 80, 19
 provenio 148, 39
 proventus 160, 152
 providentia 90, 95; 121, 10;
 122, 26. 30. 33. 34. 38. 41;
 123, 45. 48. 54. 57. 59; 124,
 84; 125, 117; 126, 124. 138;
 128, 166. 179; 129, 189.
 199; 131, 9; 136, 4; 138, 55;

139, 26; 140, 7; 141, 12. 19.
 20. 26; 142, 40. 50; 143, 75;
 144, 93; 146, 1; 148, 40;
 157, 67; 159, 109; 160, 136.
 139
 provideo 140, 7; 141, 13. 23.
 24; 142, 42. 43. 44. 49; 148,
 40. 63; 149, 66
 provincialis 13, 37
 pulcher 80, 7
 pulcherrimus 80, 7; 170, 101
 punctum 50, 11. 20; 123, 66;
 124, 76
 purgatorius 115, 73
 puritas 122, 26

Q

quadrigae 36, 1
 quaesitus 121, 5
 qualitas 38, 39; 92, 21; 126,
 144; 152, 2; 158, 86; 161,
 164; 173, 176. 185; 174,
 189. 208; 176, 257; 189, 57;
 191, 104; 220, 288; 229,
 512. 513. 515. 517. 518.
 519; 230, 523. 532; 231,
 557. 570; 232, 574
 quando 173, 176; 175, 231
 quantitas 156, 38. 44; 173,
 176; 174, 193; 176, 258
 quaternitas 234, 633
 querimonia 4, 1; 65, 34
 quernus 22, 6

R

radio 36, 9
 radius 11, 12
 rapacitas 33, 13

ratio divina 122, 30
 ratiocinatio 83, 75; 124, 75;
 146, 6; 153, 21
 ratiocinor 78, 60; 142, 40; 153,
 36
 rationabilis 42, 25; 214, 169.
 171; 215, 189; 218, 250;
 219, 271; 220, 284
 rationabiliter 169, 78; 232, 575
 rationalis 24, 34; 213, 140. 145
 recoquo 49, 13
 recordor 91, 16
 rector 19, 27; 26, 45; 90, 113;
 93, 50; 100, 10
 rectus 155, 11
 recursus 7, 10; 63, 34
 reddo 210, 88
 reditus 63, 35
 redux 80, 21; 102, 23
 refero 176, 253. 255. 257; 177,
 263; 179, 333
 refluo 131, 48
 regimen 23, 6; 93, 51
 regnum 33, 44
 rego 92, 11; 93, 38. 49; 94, 60
 regula 167, 36; 187, 15
 relabor 141, 22
 relatio 178, 311. 312; 179, 333.
 335. 336; 180, 340. 341. 350
 relativus 177, 279. 283; 178,
 295; 179, 321; 180, 346
 remedium 22, 38; 25, 53
 remordeo 127, 145
 repentinus 121, 11
 repetitio 172, 161
 requies 80, 27; 86, 4
 rhetor 48, 53
 rhetoricus 29, 21; 34, 5; 48, 53
 rimula 76, 8; 118, 133

rogatio 23, 1; 24, 18
 rota 30, 57; 32, 28; 95, 101
 ruina 86, 16
 rumino 208, 33

S

sacerdos 16, 120
 sacramentum 199, 119; 201, 160; 204, 225
 sacrilegium 17, 129. 132
 saeptum 51, 24
 salum 10, 35; 20, 45
 sanus 203, 198. 208
 sarcinula 10, 43
 sator 79, 2
 scena 35, 42
 sceptrum 5, 24
 scientia 11, 10; 143, 56. 59. 62. 63; 155, 58; 157, 60; 159, 122; 160, 144; 161, 154. 156
 scintillula 25, 52
 scriptio 186, 6
 se habere 178, 291
 seco 80, 15
 sedes 72, 5; 80, 22
 segrego 190, 80; 209, 58; 212, 125
 semen 55, 3; 91, 11; 167, 31
 semita 80, 28
 semper 177, 265
 sempiternitas 176, 244. 248
 senatus 14, 67. 69; 16, 102. 103. 108. 109; 17, 124; 22, 31
 senex 102, 12
 sensibilis 213, 138
 sententia 167, 40
 separabilis 169, 77

separatim 180, 341; 183, 31
 separo 190, 78.79.80
 sequestro 43, 57; 62, 63; 237, 686
 serenum 80, 26
 series 56, 13; 121, 11; 123, 52. 60; 124, 77. 79; 129, 197; 138, 2; 144, 99
 sermunculus 52, 63
 sero 80, 20
 siccitas 169, 88
 signatius 215, 189
 significatio 172, 159; 210, 86; 212, 111
 significo 174, 187. 193; 176, 236; 210, 74. 75. 76. 77
 signo 195, 3
 signum 147, 27. 33. 35
 similis 188, 51
 similitudo 188, 44
 simplex 76, 10; 77, 43; 123, 53; 149, 87; 150, 93; 156, 38; 157, 64; 158, 100; 159, 105; 188, 41; 191, 108; 193, 158
 simplicitas 95, 80; 121, 10; 122, 24. 41; 123, 55. 63; 124, 68. 87; 146, 7; 154, 54; 156, 43; 157, 62; 160, 152; 184, 54
 simpliciter 123, 43; 183, 13
 singillatim 180, 340
 singularis 149, 85; 153, 28; 160, 134; 214, 164
 singularitas 220, 292
 singulariter 123, 45; 170, 97; 183, 18. 29
 situm esse 173, 177
 situs 177, 267

- socer 17, 138
 sol verus 140, 14
 solamen 58, 4
 solidus 81, 20
 solitarie 167, 35
 solium 18, 2; 19, 32
 solutio 190, 77
 sordesco 68, 48
 sospitas 24, 39; 25, 47
 specialis 194, 162
 species 88, 35; 110, 45; 112, 2;
     152, 36; 167, 49; 168, 53.
     56. 58; 194, 163; 214, 157;
     216, 214. 215
 specificatus 219, 271
 specificus 212, 112; 217, 218
 specula 125, 117
 speculatio 100, 6; 139, 17
 speculativus 168, 68
 specus 98, 55
 spicula 138, 2
 spina 6, 31
 spiritus 7, 15; 17, 135; 19, 19;
     123, 48
 stabilis 79, 3; 124, 77
 stabilitas 122, 23
 stabiliter 123, 45. 61
 statio 19, 24
 status 238, 714. 721; 239, 728.
     737. 739. 740. 743. 746. 748
 stellifer 18, 1; 75, 17
 stemma 202, 173
 stilus 4, 2; 15, 81
 struma 66, 7
 suaviter 94, 61
 subiaceo 123, 58
 subicio 123, 58
 subiectum 137, 26; 229, 503;
     230, 531. 541
 subiectus 81, 6; 149, 82; 153,
     20; 170, 104. 105. 106. 108.
     111; 171, 122; 173, 169.
     178; 177, 275. 277; 190, 80;
     216, 212. 213; 217, 220;
     218, 247. 261
 sublimis 80, 19
 subnitor 147, 36
 suboles 199, 103
 subpositus 217, 228. 230
 subsistentia 215, 190. 194;
     216, 202. 204. 206. 207;
     217, 223. 225; 218, 244.
     246. 248. 253. 255
 subsisto 87, 28. 38. 43; 90,
     103; 212, 123; 216, 208.
     210. 214. 216; 217, 221;
     218, 253; 219, 263; 222, 335
 substantia *passim*
 substantialis 171, 122; 179,
     320; 183, 36; 186, 3; 189,
     67. 91. 73; 192, 135
 substantialiter 182, 2; 183, 22.
     26. 29. 32; 184, 44. 49. 60;
     185, 64
 substo 216, 204. 209. 211.
     213. 216; 218, 240. 254
 subsum 123, 57; 211, 228;
     218, 248; 219, 263
 subtilitas 180, 358
 succinctus 55, 14
 sufficientia 62, 71; 66, 53; 76,
     4. 16. 21; 77, 39; 78, 51; 84,
     99; 85, 114; 87, 14; 92, 29;
     93, 33
 sufficio 65, 25. 28. 41; 79, 77
 summitas 239, 730
 sumo 95, 92; 114, 38; 225,
     411. 413. 420. 421; 226,

439. 445. 447; 227, 453.
463; 234, 617. 619; 237,
678. 679. 685. 689
superfluitas 44, 67
supplicium animarum 115, 71
suscipio 170, 109. 110; 175,
228; 187, 31

T

tabesco 37, 21
tacitus 50, 3
temerarius 23, 5; 120, 22; 136,
18
temeritas 23, 8; 25, 50; 136, 23
temperamentum 125, 112
temperies 125, 107; 130, 30
tempero 19, 18; 120, 25; 124,
80; 130, 19; 228, 485; 230,
523
temporalis 122, 37; 123, 44. 56
temporaliter 123, 47
temporarius 157, 76
tendo 188, 51. 52. 59; 190, 76
tenebra 116, 90
tenebrae 7, 3
tergeminus 97, 29
termino 214, 173
terminus 80, 28; 187, 15
terrenus 155, 12
testatius 119, 8
thalamus 133, 3
theologicus 169, 76
thesaurus 91, 6
theta 5, 18
torpeo 111, 60
tractatus 166, 13
traditio 205, 246. 248
traduco 214, 174
tragicus 70, 2

tragoedia 32, 36; 214, 175;
215, 184; 227, 464
trames 60, 12; 63, 32; 75, 1
transcendo 149, 84
transeo 229, 508; 230, 537
transfiguro 229, 507
transfundo 232, 572. 574
transitorius 155, 17
translaticius 215, 191
transmuto 228, 497; 233, 609
transversus 106, 92
tremesco 70, 6
triangulum 190, 79. 81
triduanus 75, 28
Trinitas 167, 39. 45; 172, 156;
179, 335; 180, 340; 184, 49.
50. 51. 52. 58. 60; 234, 633.
635
triplex 80, 13
turbo 18, 3
tyrannus 47, 25. 28. 29; 69, 15

U

ubi 173, 176; 175, 217; 176, 261
ὀφίστημι 216, 198; 217, 221;
218, 240
ὕλη 169, 88
umbratilis 67, 30
unigenitus 196, 40; 202, 185
unitas 87, 20; 88, 32. 37; 167,
40; 171, 124. 126. 129. 131;
172, 139. 140. 143. 161;
179, 329. 331. 332; 179,
337; 180, 339; 184, 53; 235,
640
universalis 149, 85; 150, 101.
104. 105; 153, 22. 28; 160,
133; 167, 36. 39
universalitas 223, 365

- universaliter 173, 175; 197,
     62; 205, 246. 248; 214, 154.
     163. 170; 216, 198. 200. 203
 universitas 95, 90; 149, 87;
     153, 30. 31
 unum 77, 43; 87, 28. 31; 88,
     39; 90, 104. 106. 107. 111;
     171, 134. 135; 174, 197
 ὑπόστασις 214, 173; 215, 190.
     192. 194; 216, 204; 217,
     225. 226. 230. 234. 236;
     218, 240. 244. 247. 256;
     219, 266
 uterus 31, 8

 V
 valentia 5, 5; 61, 37; 76, 15;
     78, 52; 103, 19
 vanesco 67, 37
 vario 167, 45
 vas 100, 21
 vector 80, 28
 vellus 45, 8
 venalis 74, 20
 venenum 6, 30
 ventilo 91, 12
 verum 26, 22
 vestigo 78, 69; 212, 128
 vestio 235, 646
 vestis 5, 12. 21; 10, 23
 vices 25, 45; 36, 14; 55, 2
 vigor 152, 35. 3
 vilesco 41, 5; 68, 50
 vilitas 78, 52
 vinculum 96, 4
 virgo 202, 186. 193; 203, 195
 virtus 123, 50
 visus 91, 3
 vita 80, 18
 vitreus 25, 8
 vitrum 21, 21
 vivaciter 186, 7
 vivax 121, 9
 vividus 5, 5
 voluntas 192, 142; 193, 145.
     146. 149; 197, 53. 57
 voluptarius 74, 10
 vulpecula 110, 57

INDEX METRORVM

I, I: <i>Elegi</i> I, II: <i>Dactyl. trim. et Adonius</i> I, III: <i>Dactyl. hexam. et dactyl. tetram.</i> I, IV: <i>Phalaec.</i> I, V: <i>Anapaest. dim. acatal.</i> I, VI: <i>Glycon.</i> I, VII: <i>Adonii</i> II, I: <i>Choliamb.</i> II, II: <i>Asclep. min. et Pherecrat.</i> II, III: <i>Sapph. et Glycon.</i> II, IV: <i>Iamb. dim. catal. et Pherecrat.</i> II, V: <i>Paroem.</i> II, VI: <i>Sapph. hendecasyll.</i> II, VII: <i>Iamb. trim. et iamb. dim.</i> II, VIII: <i>Glycon.</i> III, I: <i>Dactyl. trim. et Paeon</i> III, II: <i>Dim. anapaest. acatal.</i> III, III: <i>Iamb. trim. et pentam. eleg.</i> III, IV: <i>Phalaec. et Alc. decasyll.</i> III, V: <i>Paroem.</i>	III, VI: <i>Dactyl. tetram. catal. et Ionic. dim. acatal.</i> III, VII: <i>Ionic. dim.</i> III, VIII: <i>Asclep. minor et Iamb. dim.</i> III, IX: <i>Dactyl. Hexam.</i> III, X: <i>Phalaec. et Sapph. hendecasyll.</i> III, XI: <i>Choliamb.</i> III, XII: <i>Glycon.</i> IV, I: <i>Dactyl. tetram. acatal. et iamb. dim.</i> IV, II: <i>Troch. dim. acatal. et Ionic. dim. acatal.</i> IV, III: <i>Glycon.</i> IV, IV: <i>Phalaec. et pentam. eleg.</i> IV, V: <i>Troch. penthemim. et Iamb. penthemim.</i> IV, VI: <i>Anapaest. dim. acatal.</i> IV, VII: <i>Sapph. hendecasyll.</i> V, I: <i>Elegi</i> V, II: <i>Dactyl. tetram. catal.</i> V, III: <i>Dim. anapaest. acatal.</i> V, IV: <i>Glycon.</i> V, V: <i>Dactyl. tetram. et troch. dim. catal.</i>

